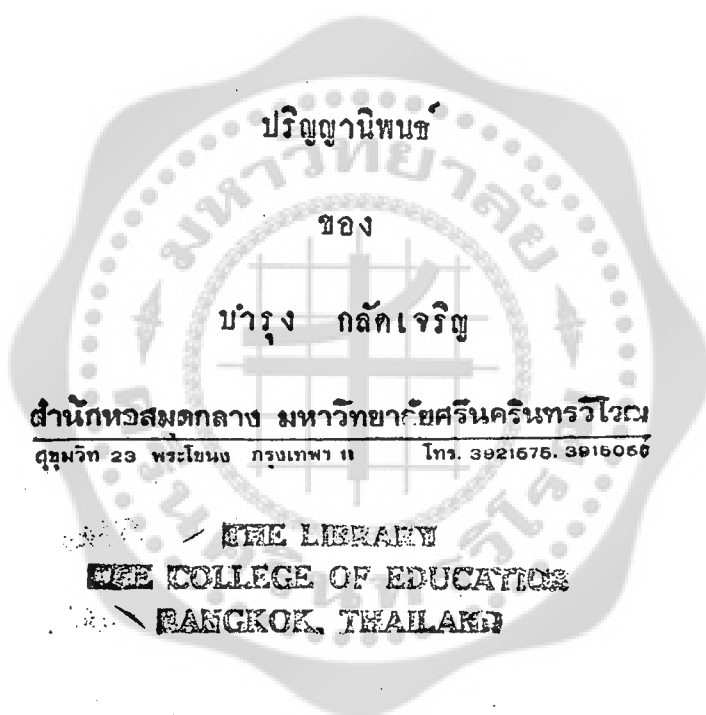

๖๔๐.๙,
ป ๔๔๖๖
๔. 3

ประวัติการฝึกหัดครูของประเทศไทย

12 ก.ย. ๒๕๖๖

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

๒๓ สิงหาคม ๒๕๐๖

64781

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑. บทนำ	๑
คำนำ	๑
ความมุ่งหมายในการค้นคว้า	๓
ความสำคัญของเรื่องที่ค้นคว้า	๓
ขอบเขตของการค้นคว้า	๔
วิธีศึกษาค้นคว้า	๕
๒. ระบบการศึกษาของไทยโดยสังเขป	๖
การศึกษาในสมัยโบราณ	๗
สมัยกรุงสุโขทัย	๗
สมัยกรุงศรีอยุธยา	๗
สมัยกรุงธนบุรี	๘
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๘
การศึกษาในสมัยปัจจุบัน	๑๑
สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง	๑๑
สมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	๑๗
๓. ความเป็นมาของการฝึกหัดครู	๒๑
การฝึกหัดครูก่อนสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง	๒๑
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์	๒๑
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์	๒๔
สามัคยาจารย์สมาคม	๓๐
โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก	๓๑

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก	๓๕
หลักสูตรประโยคครูมูล ประถม และมีธยม	๓๗
การฝึกหัดครูหญิง	๔๑
การฝึกหัดครูในหัวเมือง	๔๓
สรุปสภาพของการฝึกหัดครูในระยะ	
ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง	๔๔
การฝึกหัดครูหลังสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง	๕๖
การฝึกหัดครูในส่วนกลาง	๕๖
การฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาค	๕๘
การตั้งกองฝึกหัดครู	๕๘
การดำเนินงานของกองฝึกหัดครู	๕๘
๔. กรมการฝึกหัดครู	๖๗
การดำเนินการฝึกหัดครูก่อนหน้าการตั้งกรมการฝึกหัดครู	๖๗
การตั้งกรมการฝึกหัดครู	๗๑
หน้าที่ของกรมการฝึกหัดครู	๘๔
วิทยาลัยวิชาการศึกษา	๘๘
สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าวิจัย	๙๒
วิทยาลัยหมู่บ้าน	๙๖
โครงการฝึกหัดครูชนบท	๙๘
๕. การฝึกหัดครูจากแหล่งอื่น	๑๐๓
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๑๐๓
กรมพลศึกษา	๑๐๕
กรมอาชีวศึกษา	๑๐๕

กรมศิลปากร	๑๒๒
๖. การส่งเสริมวิทยฐานะครู	๑๒๓
ความจำเป็นในการส่งเสริมวิทยฐานะครู	๑๒๓
การดำเนินการส่งเสริมวิทยฐานะครู	๑๓๓
การสอบวิชาชุดครูประเภทต่างๆ	๑๓๓
การอบรมวิชาชุดครู	๑๖๐
การส่งครูไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ	
และภายในประเทศ	๑๖๖
การเผยแพร่วิชาการ	๑๖๘
การอบรมครูประจำการ	๑๖๙
๗. สรุปผลและข้อเสนอแนะ	๑๗๓
สรุปผล	๑๗๓
ปัญหาและข้อเสนอแนะ	๑๘๕
บรรณานุกรม	๑๘๘

บทที่ •

บทนำ

คำว่า

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า รัฐบาลชุกบีจจุบันอันมี ฯพณฯ ท่านจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ต้องการจะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยเฉพาะทางด้านการศึกษา จะเห็นได้จากงบประมาณประจำปีของประเทศที่จัดสรรให้กระทรวงศึกษาธิการและมหาวิทยาลัยต่างๆ ใ้รับงบประมาณมากเป็นลำดับแรกตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ และมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกๆปี ดังปรากฏในคำปราศรัยของ ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี ในวันเปิดประชุมสามัญคุรุสภา ประจำปี ๒๕๐๕ ว่า

"รัฐบาลได้ไ้งบประมาณแก่กระทรวงศึกษาธิการและงบประมาณของมหาวิทยาลัยทางสำนักนายกรัฐมนตรีแล้วเป็นจำนวน ๑,๑๓๙ ล้านบาท มากกว่ากระทรวงใดๆทั้งสิ้นแม้แต่กระทรวงกลาโหม ข้าพเจ้าขอชี้ชวนให้ท่านคุรุตัวเลขเพียง ๓ ปี เฉพาะด้านการศึกษา ท่านจะเห็นได้ว่า ในปี ๒๕๐๓ ใ้งบประมาณ ๑,๓๔๑ ล้านบาท เท่ากับ ๑๙ เปอร์เซ็นต์ของรายจ่ายทั้งหมด ในปี ๒๕๐๔ ซึ่งมี ๔ เดือน ใ้รับงบประมาณ ๑,๑๑๔ ล้านบาท ถ้าคิดครบทั้งปีประมาณ ๑,๔๔๓ ล้านบาทเศษ หรือเท่ากับ ๑๙ เปอร์เซ็นต์ ในปี ๒๕๐๕ ใ้รับงบประมาณ ๑,๕๔๕ ล้านบาท หรือเท่ากับ ๑๔ เปอร์เซ็นต์"

ยิ่งกว่านั้น รัฐบาลยังได้ประกาศตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติ และประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นการขยายการศึกษาภาคบังคับจากสี่ปีขึ้นเป็นเจ็ดปี เพื่อยกระดับมาตรฐานการศึกษาของประชากรให้สูงขึ้น และใ้ระบบ

สฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพล "คำปราศรัยในวันเปิดประชุมสามัญคุรุสภา ประจำปี ๒๕๐๕" วิทยาสาร ๓๒ : ๔๒ - ๔๔ พฤษภาคม ๒๕๐๕.

ความมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนว่า ในการจัดการศึกษานั้น "รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษาโดยถือว่าการศึกษามีความสำคัญในระดับแรกแห่งกิจการของรัฐ"^๒ แสดงให้เห็นเจตนาอันแท้จริงของรัฐบาลในการส่งเสริมการศึกษา ทั้งนี้เพราะรัฐบาลตระหนักดีว่า ความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติย่อมขึ้นอยู่กับการศึกษาของประชากร หากประชากรซึ่งเป็นกำลังของประเทศได้รับการศึกษาคือแล้ว ก็ย่อมจะมีผลทำให้การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และอื่นๆของชาติเจริญก้าวหน้าตามไปด้วยโดยไม่ต้องสงสัย ประจักษ์พยานที่ชี้ให้เห็นว่าประเทศที่ประชากรได้รับการศึกษาคือ นั้น ถึงแม้ประเทศจะมีทรัพยากรน้อย ก็ย่อมมีฐานะทางเศรษฐกิจดี เช่น ประเทศสวีตเซอร์แลนด์ นิวซีแลนด์ และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ทั้งปรากฏในตารางความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา และรายได้เฉลี่ยของประชากรหนึ่งคนต่อหนึ่งปี ต่อไปนี้

ตาราง ๑. ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา และรายได้เฉลี่ยของประชากร ๑ คน ต่อ ๑ ปี^๓

ประเทศ	ทรัพยากรธรรมชาติ	พัฒนาการทางการศึกษา	รายได้เฉลี่ยของประชากร ๑ คน ต่อ ๑ ปี
เม็กซิโก	สูง	ต่ำ	๒๒๐ เหรียญดอลาร์อเมริกัน
บราซิล	สูง	ต่ำ	๒๓๐ เหรียญดอลาร์อเมริกัน
โคลัมเบีย	สูง	ต่ำ	๒๕๐ เหรียญดอลาร์อเมริกัน
เคนมาร์ก	ต่ำ	สูง	๗๕๐ เหรียญดอลาร์อเมริกัน
สวีตเซอร์แลนด์	ต่ำ	สูง	๑,๐๑๐ เหรียญดอลาร์อเมริกัน
นิวซีแลนด์	สูง	สูง	๑,๐๐๐ เหรียญดอลาร์อเมริกัน
สหรัฐอเมริกา	สูง	สูง	๑,๔๗๐ เหรียญดอลาร์อเมริกัน

^๒ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย
หน้า ๖.

^๓ ครูสุภา รายงานการศึกษาและภาวะเศรษฐกิจ หน้า ๒.

ความเจริญก้าวหน้าของประเทศในด้านการปกครองก็คือ การเศรษฐกิจที่ดี สังคม และด้านอื่นๆ ก็ที่ ย่อมต้องอาศัยการศึกษาเป็นรากฐานทั้งสิ้น การศึกษาหมายถึง การอบรมสั่งสอนเด็กให้มีความรู้ความสามารถโดยเหมาะสมกับเอกภาพ สิ่งแวดล้อมและกาลสมัย มีความเข้าใจและเลื่อมใสในการปกครองแบบประชาธิปไตย มีวัฒนธรรม สามารถในการประกอบอาชีพเพื่อเป็นพลเมืองดีของชาติ ผู้ที่มีหน้าที่สั่งสอนอบรมเยาวชนของชาติก็คือ "ครู" ชาติจะเจริญมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับผลงานของครู จึงนับว่าครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง ประเทศจะต้องมีครูที่มีความรู้ความสามารถเป็นจำนวนเพียงพอเพื่อปฏิบัติหน้าที่อันสำคัญนี้ให้ได้ดี ดังนั้นจะเห็นได้ว่าคุณภาพของการศึกษาย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของครู และคุณภาพของครูก็ขึ้นอยู่กับสถาบันฝึกหัดครูและการศึกษาของครู การจัดการฝึกหัดครูควรจะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับความต้องการ และสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และอื่นๆ รวมทั้งต้องพิจารณาศึกษาถึงเรื่องราวความเป็นมาตลอดจนข้อบกพร่องในการฝึกหัดครูของเราทั้งในอดีตและปัจจุบันด้วย

ความมุ่งหมายในการค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ ผู้เขียนมีความมุ่งหมาย เพื่อ

๑. ศึกษาถึงวิวัฒนาการในการฝึกหัดครูของประเทศไทย
๒. รวบรวมเรื่องราวที่เกี่ยวกับการศึกษาของครูขึ้นไว้เพื่อเป็นประวัติการศึกษาของไทย
๓. ศึกษาปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญบางประการในการฝึกหัดครู
๔. เสนอแนะการแก้ปัญหาการฝึกหัดครูในปัจจุบัน

ความสำคัญของเรื่องที่ค้นคว้า

นับตั้งแต่ได้เริ่มตั้งกระทรวงศึกษาธิการขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ จนถึงปัจจุบันนี้ เป็นเวลาประมาณ ๗๐ ปีเศษแล้ว ปรากฏว่าในระยะหลังๆ นี้ ตั้งแต่ได้ตั้ง

กรมการฝึกหัดครูขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ การศึกษาในด้านการฝึกหัดครูของไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าขึ้นเป็นอันมาก ทั้งหลักสูตร วิธีสอน อุปกรณ์การสอน การบริหาร ตลอดจนจำนวนและคุณภาพของครู มีการผลิตครูที่มีวุฒิสองจนถึงชั้นปริญญา ทำให้วิชาชีพครูมีเกียรติเท่าเทียมกับวิชาชีพอื่นๆ เช่น แพทย์และทนายความ เป็นต้น นับเป็นความก้าวหน้าสูงสุดในด้านการฝึกหัดครูของไทย แต่ถึงอย่างไรก็ดีในปัจจุบันนี้ ประเทศไทยก็ยังประสบกับปัญหาในเรื่องครูไม่พอกับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้น ตามโครงการการศึกษาปัจจุบันของสภาการศึกษาแห่งชาติ กำหนดว่าในปี ๒๕๐๔ จะให้มีนักเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรและประกาศนียบัตรชั้นสูงทั้งสิ้น ๑๕,๘๐๐ คน แต่ก็ปรากฏว่าในปีนี้มีนักเรียนฝึกหัดครูเพียง ๑๔,๒๐๒ คนเท่านั้น นอกจากปัญหาการผลิตครูได้ปริมาณไม่พอดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีปัญหาอื่นๆอีก เช่น ครูปัจจุบันจำนวนมากไม่มีวุฒิต่างครู ปัญหาการอบรมครูประจำการ และปัญหาการส่งเสริมวิทยฐานะครู เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้ จะทำให้มองเห็นวิวัฒนาการของการฝึกหัดครู และปัญหาอื่นๆที่สัมพันธ์กันอันจะช่วยให้เกิดความคิดที่จะปรับปรุงแก้ไขการจัดการฝึกหัดครูของไทยเราได้เป็นอย่างดี

ขอบเขตของการค้นคว้า

การค้นคว้าเรื่องนี้มีขอบเขตย้อนหลังไปถึงการฝึกหัดครูตั้งแต่แรกตั้งกระทรวงศึกษาธิการ ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๐๕ เพราะโรงเรียนฝึกหัดครูของไทยได้เริ่มตั้งขึ้นปีเดียวกับการตั้งกระทรวงนั้นเอง การค้นคว้านี้เกี่ยวกับการฝึกหัดครูทุกประเภท ทุกระดับ ทั้งที่สังกัดและมีได้สังกัดอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ อาทิ การฝึกหัดครูของกรมการฝึกหัดครู การฝึกหัดครูในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การฝึกหัดครูของกรมพลศึกษา กรมอาชีวศึกษา และกรมศิลปากร พร้อมกันนี้ก็จะได้ศึกษาค้นคว้าถึงการส่งเสริมวิทยฐานะครู การอบรมครูประจำการ การช่วยเหลือร่วมมือของต่างประเทศ และปัญหาอื่นๆในการฝึกหัดครูโดยทั่วไป

วิธีศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้านี้ใช้วิธีค้นประวัติจากหนังสือและเอกสารต่างๆที่เกี่ยวกับการฝึกหัดครูตั้งแต่สมัยแรกเริ่มตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู จนถึงสมัยปัจจุบัน นอกจากนี้ก็ได้ใช้วิธีสัมภาษณ์บุคคลบางคนเพิ่มเติมในกรณีที่มีความจำเป็น.

ระบบการศึกษาของไทยโดยสังเขป

การศึกษาของไทยแต่เดิมมานั้น มิได้หมายความว่าเฉพาะการเรียนของเด็กที่เรียนตามวัดและเรียนตามโรงเรียนเท่านั้น ความจริงแล้วการฝึกฝนอบรมอื่นๆ อันมิได้กระทำกันในวัดหรือในโรงเรียน เป็นต้นว่าการเรียนที่บ้าน การฝึกฝนอบรมงานที่บ้าน การฝึกงานในวัง และแม้แต่การบวช ก็เป็นการศึกษาค้นคว้า ทั้งนั้นจึงพอจะกล่าวรวมความได้ว่า การศึกษาของไทยหมายถึงการฝึกฝนอบรม และสั่งสอนเพื่อให้บุคคลมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีศีลธรรม มีวัฒนธรรม และมีความสามารถในการประกอบอาชีพตามสมควรแก่ฐานะานุรูป เพื่อจะได้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมของตนเป็นอย่างดี

นับตั้งแต่โบราณมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๑๔ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาของไทยยังไม่มีระบบที่แน่นอน การศึกษาของไทยอยู่ในวงแคบและมีได้เป็นหน้าที่ของรัฐ เป็นเรื่องของประชาชนที่จะเสาะหาเอาเอง การศึกษาเล่าเรียนจึงเป็นกิจกรรมของบุคคลกลุ่มน้อยๆ กล่าวคือ คนที่ได้เรียนหนังสือมักเป็นบุคคลชั้นสูง ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้เล่าเรียน โรงเรียนซึ่งเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชนก็ยังมีได้ตั้งขึ้นเป็นแบบแผน สถานที่เรียนจึงมักอยู่ในราชสำนักหรือในวัดใหญ่ๆ วิชาที่เล่าเรียนกันก็ได้แก่การอ่านเขียนหนังสือไทย และการคิดเลขบ้างเล็กน้อย ส่วนวิชาชีพที่สอนกันในสมัยก่อนก็ไม่มีการจัดตั้งสถานศึกษาเป็นลำเป็นสัน ส่วนมากเป็นการฝึกงานและการเรียนสืบต่อจากบรรพบุรุษของตนเอง ทั้งนั้นถ้าจะแบ่งสมัยการศึกษาของไทยอย่างกว้างๆ ก็อาจแบ่งได้เป็นสองสมัย คือ การศึกษาสมัยโบราณ คือก่อน พ.ศ. ๒๔๑๔ ประชาชนได้รับการศึกษาในวงจำกัด มิใช่เป็นการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ และสมัยหลัง พ.ศ. ๒๔๑๔ ซึ่งอาจเรียกได้ว่า การศึกษาในปัจจุบัน เป็นสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวังเป็นครั้งแรกในปีนั้น และได้ขยายออกไปเป็นการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาในสมัยโบราณ

สมัยสุโขทัย

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏว่าการศึกษาหนังสือไทยได้มีมาแต่สมัยสุโขทัยแล้ว สันนิษฐานได้จากการที่พระเจ้าขุนรามกำแหงมหาราชได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น ทำให้ได้มีเครื่องมืออันมีค่ายิ่งสำหรับการศึกษา นับเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญสำหรับการศึกษาของไทย ส่วนวิธีการศึกษาเล่าเรียนจะเป็นประการใดบ้าง ไม่มีหลักฐานค้นคว้าได้แน่ชัด ที่รู้จักก็คือวัดเป็นสถานศึกษา และพระสงฆ์เป็นผู้ให้การศึกษา และคงจะจำกัดขอบเขตอยู่ตามวัดหรือในวังเท่านั้น แต่ก็คงจะมีความเจริญพอสมควรทีเดียว ดังจะเห็นได้จากวรรณคดีที่แต่งขึ้นในสมัยนั้น นอกจากนี้สตรีก็คงมีโอกาสได้รับการศึกษาบ้าง เพราะปรากฏว่ามีสตรีที่ได้รับการศึกษาดังถึงกับเขียนเรื่องราวไว้ปรากฏเป็นหลักฐานก็มีอยู่

สมัยกรุงศรีอยุธยา

การศึกษาก็มิได้มีแต่ไปจากสมัยสุโขทัยมากนัก กล่าวคือ โดยทั่วไปการศึกษาคงอยู่ตามวัดและในวังเท่านั้น วัดยังเป็นศูนย์กลางให้การศึกษาแก่ประชาชนอยู่ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ความเจริญทางศิลปวรรณคดีไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดนัก การศึกษามาเจริญมากในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะสมัยนั้นบ้านเมืองมีความสงบ พระองค์มีเวลาพอที่จะส่งเสริมการศึกษาได้เต็มที่ และเป็นสมัยที่ไทยมีการติดต่อกับประเทศต่างๆ หลายประเทศในยุโรป จึงได้เริ่มมีการแลกเปลี่ยนศิลปวิทยาการกับชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสได้รับพระบรมราชานุญาตให้เผยแพร่คริสต์ศาสนาได้ในสมัยนั้น ได้มาตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อเผยแพร่ศาสนา แม้สมเด็จพระนารายณ์เองก็ทรงสนับสนุนโดยส่งเจ้านายและลูกขุนนางไปเข้าเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ นอกจากนั้นยังปรากฏว่าได้ส่งนักเรียนไทยออกไปศึกษา

วิชา ณ ประเทศฝรั่งเศสในสมัยของพระองค์อีกด้วย

สมเด็จพระนารายณ์ทรงเป็นกวีชั้นเยี่ยม และยังทรงรวบรวมกวีเอกไว้ในราชสำนักมากมาย เริ่มมีคำรับตำราในการศึกษาเล่าเรียน โดยพระโหราธิบดีได้แต่งตำราสอนภาษาไทยขึ้นเป็นเล่มแรกชื่อ จินตามณี ซึ่งได้ใช้เป็นตำราสำหรับสอนภาษาไทยมาจนถึงรัชกาลที่สี่ จึงได้เลิกใช้ ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปรากฏว่าวรรณคดีได้กลับรุ่งโรจน์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จนได้ชื่อว่าเป็นยุคทองแห่งวรรณคดีไทย ดังนั้นถ้าจะพิจารณาจากวรรณคดีในสมัยอยุธยาแล้ว ก็จะเห็นว่าการศึกษภาษาไทยในสมัยนั้นอยู่ในระดับสูงทีเดียว วรรณคดีที่สำคัญๆ ที่เหลือมาจนถึงปัจจุบันนี้เป็นหนังสือที่แต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยามีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย

สมัยกรุงธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ บรรดาสรรพตำราต่างๆ ก็ถูกทำลายย่อยยับ แม้พระเจ้าตากสินจะได้ทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี บ้านเมืองก็ยังไม่สงบ ต้องทำสงครามอยู่เกือบตลอดเวลา พระองค์จึงไม่มีเวลาที่จะทำนุบำรุงการศึกษา

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การศึกษาในสมัยรัชกาลที่หนึ่งและที่สองก็ได้กลับเจริญขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ถึงแม้ว่าแนวการศึกษาจะไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมก็ตาม ในระยะนี้ได้มีการรวบรวมและสะสมสรรพตำรา ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกและโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตชำระกฎหมาย พิมพ์ศิลปวรรณคดีอย่างกว้างขวาง มีวรรณคดีสำคัญๆ เกิดขึ้นในสมัยนี้หลายเล่ม ข้อที่น่าสังเกตก็คือ มีการนำเอาวรรณคดีต่างประเทศ

มานิจ ชุมสาย, ม.ล. ประวัติการศึกษาค้นคว้าในประเทศไทย หน้า ๘

รอง ศยามานนท์ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ หน้า ๘

เข้ามาเรียบเรียงเป็นภาษาไทยด้วย เช่น สามก๊ก และอิเหนา เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่สาม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามที่จะเผยแพร่การศึกษาให้แก่ประชาชน โดยพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ และให้รวบรวมสรรพความรู้ต่างๆ จารึกไว้ในแผ่นศิลาที่วัดนี้เป็นจำนวนมาก เพื่อให้เป็นวิทยาทานแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน จนถึงกับกล่าวกันว่าวัดพระเชตุพนฯ เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของเมืองไทย

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่สี่ ได้มีชาวต่างประเทศหลายชาติเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและค้าขายติดต่อกับไทย อารยธรรมตะวันตกก็แพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย ทำให้การศึกษาในสมัยนี้เริ่มหันเข้าหาความคึกและวัฒนธรรมตะวันตก ที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับการศึกษาก็คือการพิมพ์หนังสือ ซึ่งคณะมิชชันนารีอเมริกันได้มาตั้งโรงพิมพ์ขึ้นในกรุงเทพฯ ตั้งแต่รัชกาลที่สามแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศ ได้ทรงเห็นความสำคัญของการพิมพ์ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่วัดบวรนิเวศ ต่อมาเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ก็ได้กลายมาเป็นโรงพิมพ์ของรัฐบาล ได้พิมพ์หนังสือตำราและวรรณคดีที่หาค้นฉบับได้ยากขึ้นมากมาย และเกิดมีหนังสือพิมพ์ขึ้น ตำรับตำราก็แพร่หลาย ช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เรียน ช่วยทำให้การศึกษาขยายตัวได้ยิ่งนัก นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล็งเห็นความจำเป็นในการศึกษาภาษาต่างประเทศ พระองค์ได้ทรงศึกษาภาษาต่างประเทศกับพวกมิชชันนารีจนมีความรู้แตกฉาน และได้โปรดเกล้าฯ ให้จ้างครูชาวต่างประเทศมาสอนภาษาอังกฤษให้แก่พระเจ้าลูกเธอ ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายข้าราชการได้ศึกษาภาษาอังกฤษจากพวกมิชชันนารีด้วย ยิ่งกว่านี้พวกมิชชันนารียังได้ตั้งโรงเรียนราษฎรขึ้นเพื่อเผยแพร่ศาสนา เท่ากับเป็นการช่วยส่งเสริมเผยแพร่การศึกษาให้กว้างขวางออกไปด้วย อิทธิพลของอารยธรรมและการศึกษาของตะวันตกนี้เองที่เป็นรากฐานของการเริ่มต้นการศึกษาของไทยสมัยปัจจุบัน

อาจสรุปได้ว่าการศึกษาของไทยสมัยโบราณนั้น ไม่มีระบบโรงเรียนที่แน่นอน ผู้สนใจที่จะศึกษาเล่าเรียนต้องแสวงหาเอาเอง วัดและราชสำนักเป็นศูนย์กลางของการศึกษา การศึกษาของประชาชนส่วนใหญ่ก็เป็นการฝึกฝนอบรมวิชาชีพตามอย่างของ

พ่อแม่ พ่อแม่มีอาชีพทางไหนก็มักฝึกลูกของตนให้ประกอบอาชีพนั้นสืบเนื่องกันไป หากเด็กมีความถนัดหรือความสนใจในอาชีพอื่นที่พ่อแม่ไม่สามารถฝึกสอนให้ได้ พ่อแม่ก็มักพาตัวไปฝากฝังให้ฝึกงานอยู่ในครอบครัวของผู้ชำนาญงานอาชีพนั้นๆ อนึ่งสังคมสมัยก่อนมีวิถีความเป็นชีวิตไม่สุขสบายจนนัก สามัญชนทั่วไปจึงมีความรู้สึกว่าการศึกษาล่าเรียนไม่ใช่เป็นสิ่งจำเป็นมากนัก เพราะผู้ไม่ได้เรียนหนังสือก็อาจความเป็นชีวิตเจริญรอมตามวงศ์ตระกูลของตนได้ ฉะนั้นคนที่ได้รับการศึกษาจึงมีอยู่เป็นจำนวนน้อย แต่ก็นับว่าเป็นโชคที่อยู่อย่างหนึ่งที่ชาวไทยนับถือพุทธศาสนามาแต่โบราณ เป็นประเพณีสืบต่อกันมาเรื่อยๆว่า ผู้ชายที่มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้วจะต้องบวชเรียนอย่างน้อยหนึ่งพรรษา สำหรับผู้ที่บวชเรียนนั้นก็ต้องมีความรู้พออ่านออกเขียนได้ และจะต้องศึกษาล่าเรียนในระหว่างบวชด้วย ประเพณีนี้จึงช่วยให้ผู้ชายไทยได้รับการศึกษาอีกทางหนึ่ง เป็นการช่วยขยายการศึกษาให้กว้างขวางออกไป ตอนปลายรัชกาลที่สี่ การศึกษาก็ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ห้า ระบบการศึกษาสำหรับประชาชนจึงได้เริ่มขึ้น.

การศึกษาในสมัยปัจจุบัน

สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ มีการเปลี่ยนแปลงการศึกษาครั้งใหญ่ในสมัยนี้ พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นแห่งแรกในพระบรมมหาราชวังใน พ.ศ. ๒๔๑๔ แล้วจัดคนในกรมพระอาลักษณ์ตั้งให้เป็นขุนนางสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย สอนคึกเลข และขนบธรรมเนียมข้าราชการ เป็นโรงเรียนที่ฝึกคนให้รู้หนังสือเพื่อเข้ารับราชการ แม้จะมีความมุ่งหมายเฉพาะ แต่ก็เริ่มต้นและเป็นแบบอย่างซึ่งต่อมาได้ขยายออกไป เป็นระบบการศึกษาของทวยราษฎร์ นับเป็นการเริ่มยุคใหม่ของการศึกษาในประเทศไทย

ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นอีก เพื่อพระเจ้าอยู่หัวและหม่อมเจ้าต่างกรมที่ได้เล่าเรียนภาษาไทยแล้ว จะได้เล่าเรียนภาษาอังกฤษให้มีความรู้สูงขึ้นไป เนื่องจากความจำเป็นในการฝึกคนเข้ารับราชการจึงทำให้เกิดโรงเรียนอื่นๆ ตามมาเป็นลำดับ เช่น โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก และโรงเรียนท้าวแสนทิพย์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้มีการแต่งแบบเรียนสอนภาษาไทย โดยพระศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แบบเรียนชุดนี้มีหกเล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิติกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และพิศาลการันต์ ได้เริ่มมีการจัดระบบการเรียนและการสอบไล่ โดยแบ่งชั้นเรียนออกเป็นสองชั้น เรียกว่า ประโยคหนึ่ง ประโยคสอง และกำหนดความรู้สำหรับการสอบ โดยถือเอาตำราภาษาไทยทั้งหกเล่มนั้นเป็นหลัก

การศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนตอนนี้ยังจำกัดอยู่แต่ในราชสำนักเท่านั้น ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะขยายการศึกษา

ให้แพร่หลายออกไปถึงประชาชน จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้เปิดโรงเรียนสำหรับสอนทวย
ราษฎรขึ้นในวัดทั้งในกรุงและหัวเมือง โรงเรียนประเภทนี้ได้ตั้งขึ้นที่วัดมหารณพาราม
เป็นแห่งแรก ต่อมาก็แพร่หลายออกไปตามวัดในหัวเมือง

เมื่อการศึกษาได้ขยายตัวออกไปมากขึ้น ก็เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีหน่วย
ราชการสำหรับบริหารการศึกษาโดยตรง จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น
เป็นกรมหนึ่งในราชการพลเรือน ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ และโอนโรงเรียนต่างๆที่เคยขึ้น
อยู่ในกรมมหารณพารามเล็กมาขึ้นกรมศึกษาธิการทั้งหมด ปรากฏว่ากิจการของกรม
ศึกษาธิการในเวลานั้น มีโรงเรียนในสังกัดทั้งในกรุงและหัวเมือง ๓๔ แห่ง ครู
๔๑ คน นักเรียน ๑๔๔๔ คน โรงเรียนหลวงในกรุงเทพฯมี ๕ แห่ง คือ โรงเรียน
พระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนมหาดเล็กวิทยาลัย โรงเรียนสราญรมย์ โรงเรียน
สุนันทาลัย และโรงเรียนแผนที่ ส่วนหัวเมืองมีโรงเรียนตั้งที่จังหวัดพระนครศรี
อยุธยา อ่างทอง ลพบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี และสมุทรปราการ ได้เลิกใช้
แบบเรียนหกเล่มของพระศรีสุนทรโวหารใน พ.ศ. ๒๔๓๑ เพราะนักเรียนต้องเสีย
เวลามากกว่าจะเรียนจบหกเล่ม ให้ใช้แบบเรียนเร็วสามเล่มที่กรมศึกษาธิการแต่ง
ขึ้นใหม่แทน แล้วจัดขยายการเรียนภาษาไทยขึ้นเป็นสามประโยค

กรมศึกษาธิการได้ขยายงานออกไปอย่างกว้างขวาง จึงโปรดเกล้าฯ ให้
สถาปนากรมศึกษาธิการขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕
มีกรมที่สังกัดอยู่ห้ากรม คือ กรมพระธรรมการกลาง กรมธรรมการสังฆการี กรม
ศึกษาธิการ กรมพยาบาล และกรมพิพิธภัณฑสถาน งานส่วนใหญ่ที่ได้จัดเกี่ยวกับการ
ศึกษาในระยะนี้ มีการวางโครงการศึกษาของชาติขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑
กำหนดระดับการศึกษา, ชั้นของโรงเรียน การสอบไล่ การขยายโรงเรียน การคัดเลือก
ครู การตรวจโรงเรียน การแต่งแบบเรียน และงบประมาณการศึกษา

๔ ก. หน้า ๒๓ - ๒๕,

๕ ก. หน้า ๒๗ - ๓๐,

กระทรวงธรรมการได้จัดการศึกษาให้แพร่หลายไปยังทวยราษฎร์ โดยแบ่ง
การจัดการศึกษาออกเป็นสองส่วน คือ ภาคการศึกษาในกรุงเทพฯ และการศึกษาหัว
เมือง การศึกษาในกรุงเทพฯ นั้น มีความมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนได้เรียนจนถึงชั้น
สูง มีความรู้เพียงพอที่จะเข้ารับราชการหรือส่งออกไปศึกษาต่อในต่างประเทศได้
ส่วนการศึกษาหัวเมืองมีความมุ่งหมายเพียงให้รู้หนังสือ ให้พระภิกษุเป็นผู้สอน และใช้
วัดเป็นสถานที่เรียนโดยมีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัด และมีข้าหลวงธรรมการของ
กรมศึกษาธิการไปประจำจัดการศึกษาตามมณฑลต่างๆ ด้วย

การขยายการศึกษาทำให้เกิดความต้องการครูเป็นจำนวนมาก จึงได้มีการ
ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้น ตั้งสามัญอาจารย์สมาคมขึ้นเพื่อส่งเสริมอาชีพครู ได้มีการ
แบ่งเขตการศึกษาและตั้งนายตรวจประจำเขตเหล่านั้น การกีฬาและการพลศึกษา
เริ่มมีขึ้นในสมัยนี้เหมือนกัน โดยได้จัดให้มีการแข่งขันกีฬาระหว่างปีของครูและ
นักเรียนขึ้นที่ท้องสนามหลวงมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐ การศึกษาของสตรีก็ได้จัดขึ้น
เหมือนกัน *โรงเรียนสตรีซึ่งเป็นโรงเรียนรัฐบาลได้เปิดสอนเป็นครั้งแรกเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๔ ชื่อโรงเรียนบำรุงสตรีวิชา*

ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงระเบียบการศึกษาอีก และมีการ
เปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยจัดแบ่งการศึกษาออกเป็นสองสาย
สายสามัญศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาทั่วไปสำหรับประชาชนส่วนรวม และสายวิสามัญ
ศึกษา อันเป็นสายอาชีพสำหรับประชาชนส่วนน้อย ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นอาชีวศึกษาใน
ปัจจุบัน สายสามัญศึกษายังแบ่งออกไปอีกเป็นสองสาย คือ สามัญ และ พิเศษ สามัญ
ประกอบด้วย มูลสามัญสามปี ประถมสามัญสามปี และมีมัธยมสามัญสามปี ส่วน พิเศษ
ซึ่งสอนวิชาต่างๆ เป็นภาษาอังกฤษ แบ่งออกเป็นมูลพิเศษสามปี ประถมพิเศษสามปี
และมีมัธยมพิเศษห้าปี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้ลดมัธยมพิเศษลงเหลือสองปีให้เหลือ
สามปีเท่ากับมัธยมสามัญ แล้วจัดมัธยมสูงขึ้นสามปีต่อจากมัธยมพิเศษ สำหรับวิสามัญ

ศึกษา แบ่งออกเป็น ประถมวิสามัญสามปี (เทียบเท่ามัธยมสามัญ) และมัธยมวิสามัญ
 ศึกษาสามปี พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงหลักสูตรตามไปด้วย ได้
 เพิ่มวิชาใหม่ๆขึ้นอีก คือ ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวาทเขียน เป็น
 ต้น และใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้จัดให้มีหลักสูตรมูล ประถม และมัธยมสามัญสำหรับสตรี
 ด้วย วิชาภาษาไทยเทียบเท่าหลักสูตรมูล ประถม และมัธยมสามัญ แต่ไม่มีภาษา
 อังกฤษ วิชาคำนวณก็ลดลง แต่เพิ่มวิชาการเรือนและวิชาที่จะใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการ
 การเรือน ส่วนผู้ที่ต้องการเรียนภาษาต่างประเทศด้วย ก็มีหลักสูตรพิเศษอีกทางหนึ่ง
 ให้เทียบอย่างหลักสูตรมูล ประถม และมัธยมพิเศษสำหรับชายเหมือนกัน แต่ลดวิชา
 คำนวณลงและเพิ่มวิชาการเรือนขึ้น ผู้ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการจัดการศึกษาใน
 สมัยรัชกาลที่ห้าก็คือ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี)
 หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) และนายคัมภยู ยี ยอนสัน
 ที่ปรึกษากระทรวงธรรมการ

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว การศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๒ ในตอนแรกเป็นการศึกษาเพื่อฝึกคนเข้า
 รับราชการ ครั้นแล้วได้ขยายออกไปเป็นการศึกษาสำหรับพลเรือน ได้ตั้ง
 โรงเรียนต่างๆขึ้นทั้งโรงเรียนหญิงและโรงเรียนชาย ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๔๕๒
 "มีจำนวนโรงเรียน ๑๓๑ โรง ครู ๙๑๒ คน นักเรียน ๑๔,๑๙๔ คน" เท่ากับว่าได้
 วางรากฐานการศึกษาของชาติขึ้นไว้

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๕๓ ก็ได้ทรงดำเนินการจัดการศึกษาเจริญรอยตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว พยายามจัดการศึกษาในหัวเมืองให้แพร่หลาย รวมทั้งได้เปิดโรงเรียน
 สตรีขึ้นในหัวเมืองด้วย ได้เริ่มตั้งกองลูกเสือขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ความเคลื่อนไหว

^๑ วิชาการ, กรม ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ หน้า ๒๓ - ๓๗.

^๒ มานิจ ชุมสาย, ม.ล. ล.ค. หน้า ๓๗.

ทางการศึกษาที่สำคัญในรัชกาลนี้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การส่งเสริมงานทางด้านอาชีพเพื่อชักจูงให้คนมีให้มุ่งรับราชการแต่อย่างเดียว และเพื่อสนับสนุนความมุ่งหมายนี้ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการจึงได้จัดให้มีการแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียนขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดงาน มีข้อความตอนหนึ่งว่า "ความประสงค์แห่งการเปิดศิลปหัตถกรรมนี้ เพื่อจะแนะนำชักจูงให้เด็กชายหญิงในปัจจุบันนี้เอาใจใส่ฝึกหัดศิลปหัตถกรรม ซึ่งเป็นทางหาเลี้ยงชีพต่างๆ เพื่อจะกันเด็กทั้งหลายพากันนิยมในการเป็นเสมียนให้น้อยลง" ครั้นต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาโดยจัดให้มีอาชีวศึกษาขึ้น กล่าวคือได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖ แบ่งการศึกษาออกเป็นสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษากาเมเดิม แต่เน้นหนักในทางสายวิสามัญหรืออาชีวศึกษาสามัญศึกษาได้ยกเลิกมูลศึกษา ขยายชั้นประถมศึกษาให้มีเวลาเรียนห้าปี แบ่งเป็นวิชาสามัญสามปี วิชาชีพสองปี ผู้ที่นับว่าสอบไล่ได้ประโยคประถมศึกษาจะต้องสอบไล่ได้ทั้งวิชาสามัญและวิชาชีพ ชั้นมัธยมศึกษาเป็นเวลาเรียนแปดปี ชั้นมัธยมปีที่หนึ่ง สอง สาม จัดเป็นมัธยมต้น ชั้นมัธยมปีที่สี่ ห้า หก จัดเป็นมัธยมตอนกลาง และชั้นมัธยมปีที่เจ็ด แปด จัดเป็นมัธยมตอนปลาย สำหรับหญิงชั้นประถมปีที่สามนับเป็นประโยคประถม ชั้นมัธยมปีที่หกเป็นประโยคมัธยม ส่วนวิชาชีพนั้นไม่บังคับให้เรียน ส่วนวิสามัญศึกษา มีแต่ชั้นประถมกับอุดมศึกษา ชั้นมัธยมยังไม่มี ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้เปิดวิสามัญศึกษาชั้นมัธยมขึ้น จัดเป็นสามชั้น คือ ชั้นต่ำ ชั้นกลาง และชั้นสูง ในชั้นหนึ่งๆมีวิชาประเภทต่างๆ เวลาเรียนไม่ได้กำหนดแน่นอนแล้วแต่ประเภทวิชานั้นๆ ชั้นต่ำรับนักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ห้าแล้ว ชั้นกลางรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมตอนต้น ชั้นสูงรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมตอนกลาง^{๑๐}

^๙ ร่อง ศยามานนท์ ล.ค. หน้า ๔๗.

^{๑๐} ก. หน้า ๔๔ - ๔๕.

ตามแผนการศึกษาชาติฉบับนี้กระทรวงธรรมการจึงได้เปิดการสอนวิชาอาชีวศึกษาขึ้นหลายอย่าง เช่น วิชาช่างต่างๆ วิชาเกษตรกรรม และวิชาพาณิชยกรรม เป็นต้น แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้มีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยอีกครั้ง และได้ใช้ต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ นอกจากนี้ก็ได้ประกาศสถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย และได้มีการตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๑ เพื่อควบคุมกิจการโรงเรียนราษฎร์

ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้มีการเคลื่อนไหวทางการศึกษาที่สำคัญยิ่ง กล่าวคือได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา โดยมีความมุ่งหมายให้เด็กทุกคนไม่ว่าจะเป็นเพศ ศาสนา และชั้นวรรณะใด ก็ได้เข้าเรียนจนจบประถมศึกษา การบังคับให้เด็กเข้าเรียนตามพระราชบัญญัตินี้มีเนื้อเกณฑ์อายุตั้งแต่เจ็ดขวบถึง ๑๔ ขวบ การบังคับนี้ได้เริ่มต้นพร้อมกันทั่วประเทศ ค่อยประกาศใช้เป็นตำบลไปตามความเจริญของท้องถิ่นนั้นๆ และได้ประกาศใช้ "ครบทุกตำบลทั่วประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔" การศึกษาภาคบังคับนี้เป็นการศึกษาที่รัฐจัดให้เปล่า โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรง

การศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาบ้างเล็กน้อย เช่น มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรแบบเรียน หลักสูตรของชั้นต่างๆ ได้รับการปรับปรุงหลายครั้ง ส่วนใหญ่เป็นการเพิ่มวิชาให้มากยิ่งขึ้น เพื่อให้เด็กมีความรู้กว้างขวางออกไปตามความเจริญของวิชาการ และได้มีการแต่งแบบเรียนขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับหลักสูตรด้วย ปรากฏว่าจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น "มีโรงเรียนรัฐบาล ประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์ ๗,๖๓๔ โรงเรียน ครู ๑๗,๒๔๓ คน นักเรียน ๙๔๔,๑๒๖ คน"^{๑๒}

“วิชาการ, กรม วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ - ๒๔๙๔ หน้า ๔.

^{๑๒} รอง ศยามานนท์ ล.ก. หน้า ๑๕๐.

สมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น คณะราษฎรผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศในครั้งนั้นได้กำหนดการศึกษาเป็นหลักหนึ่งในหลักหกประการ ซึ่งเป็นความประสงค์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎรมีความมุ่งหมายที่จะให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร และในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้นเองรัฐบาลก็ได้จัดตั้งสภาการศึกษาขึ้น ประกอบด้วยสมาชิก ๑๕ นาย สภานี้ได้เสนอแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ต่อรัฐบาล และได้ประกาศใช้เมื่อ วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้พลเมืองทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่สภาพของตน และได้แบ่งการศึกษาออกเป็นสามส่วน คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา ตามแผนการศึกษานี้กำหนดไว้ให้ชายและหญิงได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน แบ่งสายการศึกษาออกเป็นสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษาตามเดิม สามัญศึกษาแบ่งออกเป็นประถมศึกษาสี่ปี มัธยมตอนต้นสี่ปี และมัธยมตอนปลายสี่ปี วิสามัญศึกษาแบ่งออกเป็นประถมวิสามัญสองปี และมัธยมวิสามัญต่อจากมัธยมตอนต้นกำหนดเวลาเรียนไม่แน่นอนแล้วแต่ประเภทวิชา^{๑๓}

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้รับการปรับปรุงแก้ไขต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ เกี่ยวกับชั้นการศึกษา โดยยกเลิกประถมวิสามัญเสีย ชั้นประถมศึกษากำหนดไว้สี่ปี จบประถมปีที่สี่แล้วถือว่าได้ประโยคประถมศึกษาเป็นอันพ้นเกณฑ์บังคับ ชั้นมัธยมแบ่งออกเป็นสองตอน มัธยมตอนต้นตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่หนึ่งถึงชั้นมัธยมปีที่สาม มัธยมตอนปลายตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่สี่ถึงชั้นมัธยมปีที่หก เมื่อจบชั้นประถมปีที่สี่ หรือชั้นมัธยมปีที่สาม หรือชั้นมัธยมปีที่หกแล้ว อาจเรียนต่อทางโรงเรียนอาชีวศึกษาซึ่งแบ่งเป็นชั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูง ตามลำดับ ถ้าจะเรียนต่อในชั้นอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัย ต้องเรียนชั้นเตรียมอุดมศึกษาอีกสองปี^{๑๔}

^{๑๓} วิชาการ, กรม ล.ก. หน้า ๔๗ - ๔๘.

^{๑๔} ก. หน้า ๑๑๖ - ๑๑๘.

ตามแผนการศึกษาชาตินี้ฉบับนี้สังเกตเห็นได้ว่า ได้เปลี่ยนชื่อวิสามัญศึกษามาเป็นอาชีวศึกษาคงที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ ตั้งแต่บัดนั้นมารัฐบาลได้พยายามปรับปรุงการศึกษาในด้านต่างๆ เช่น ส่งเสริมให้มีการศึกษาถึงขั้นมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด สนับสนุนโรงเรียนราษฎร์ จัดตั้งสถานศึกษาวิชาชีพประเภทต่างๆตามความเหมาะสมของท้องถิ่น จัดการศึกษาผู้ใหญ่และส่งเสริมการพลศึกษาให้แพร่หลายในโรงเรียนทั่วไป ตลอดจนถึงประชาชนด้วย

ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ยุบกรมศึกษาธิการและตั้งกรมสามัญศึกษา และกรมวิชาการขึ้น ตามพระราชกฤษฎีกาจัดระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการ (ฉบับที่ห้า) พุทธศักราช ๒๔๘๑ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๔ กระทรวงธรรมการก็เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พุทธศักราช ๒๔๘๔ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๘ ความก้าวหน้าทางการศึกษาของยุคชะงักลงชั่วระยะหนึ่งอันเนื่องมาจากภัยสงคราม เมื่อสงครามสงบลงแล้ว รัฐบาลก็ริบคำเนิการบูรณะโรงเรียนที่ได้รับความเสียหายและปรับปรุงการศึกษาอย่างรีบเร่ง ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ในปีนั้นเอง องค์การนี้ได้ให้ความช่วยเหลือโดยส่งคณะผู้แทนมาสำรวจภาวะการศึกษาของไทย ต่อมาก็ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยเหลือแก้ไขปรับปรุงการศึกษา ให้อุปกรณ์การศึกษาที่ทันสมัย ให้ทุนแก่ครูอาจารย์ไปศึกษาเพิ่มเติม ณ ต่างประเทศ นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือตามโครงการข้อสี่ของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในสมัยประธานาธิบดีทรูแมน มูลนิธิฟูลไบรท์ และองค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา โดยส่งผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์มาร่วมทำงานกับกระทรวงศึกษาธิการ และให้ทุนแก่นักเรียนไทยไปศึกษา ณ ต่างประเทศ สำหรับกระทรวงศึกษาธิการเองนั้น ในปี ๒๔๘๒ ก็ได้เริ่มส่งข้าราชการครูและนักเรียนไทยไปศึกษาต่อในต่างประเทศโดยทุนของรัฐบาลเป็นประวัติการณ์มากกว่าปีใดๆที่เคยส่งไปก่อนสงคราม

พ.ศ. ๒๔๘๓ กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อจัด

วางโครงการศึกษาใหม่ มุ่งหมายที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปเป็นเจ็ดปีใน
อนาคต รัฐบาลจึงได้ประกาศแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้พลเมืองได้รับการ
ศึกษาทั้งสี่ส่วน คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ให้มีความรู้ความ
สามารถที่จะประกอบอาชีพและมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย ได้จัดตั้งมัธยมสามัญศึกษา
ให้แก่การศึกษาวิชาสามัญต่อจากประถมศึกษา และมีการฝึกหัดทำงานซึ่งเป็นพื้นความ
รู้ความสามารถเบื้องต้นของพลเมือง จัดสอนตั้งแต่ชั้นมัธยมสามัญปีที่หนึ่งถึงปีที่สาม
และต่อมาได้เปลี่ยนเป็นการศึกษาภาคบังคับ^{๑๕}

เพื่ออนุวัติตามแผนการศึกษาที่ได้ประกาศใช้ กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับ
ปรุงการศึกษาทุกด้านและทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝึกหัดครู ได้ตั้งกรมการ
ฝึกหัดครูขึ้น ขยายและปรับปรุงการฝึกหัดครูอย่างกว้างขวาง จัดตั้งวิทยาลัยวิชาการ
ศึกษาเพื่อผลิตครูวุฒิปริญญา ได้รับความร่วมมือจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และ
วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จัดตั้งสถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก
ขึ้นที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ถนนประสานมิตร จัดทำโครงการปรับปรุงส่งเสริมการ
ศึกษาทั้งในต่างจังหวัดและในพระนคร วางโครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค
โดยแบ่งภาคการศึกษาออกเป็น ๑๒ ภาค เปิดการฝึกหัดครูชนบทที่จังหวัดอุบลราชธานี
ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ ยกเลิกชั้นเตรียมอุดมศึกษา จัด
ชั้นมัธยมเป็นห้าปี แบ่งเป็นมัธยมตอนต้นสามชั้น มัธยมตอนปลายสองชั้น ขยายการศึกษา
ภาคบังคับออกไปเป็นเจ็ดปี คือ ประถมศึกษาตอนต้นสี่ชั้น และประถมศึกษาตอนปลาย
สามชั้น โดยมุ่งหมายที่จะส่งเสริมให้สามัญชนได้รับการศึกษาสูงขึ้น รัฐบาลได้กำหนด
ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับการขยายการศึกษาภาคบังคับว่า "รัฐพึงขยายการศึกษา
ภาคบังคับให้สูงขึ้น ตามกำลังเศรษฐกิจเพื่อให้มาตรฐานความรู้เบื้องต้นของพลเมือง
สูงขึ้น"^{๑๖} ซึ่งหมายความว่าการศึกษาภาคบังคับจะต้องค่อยทำค่อยไปตาม

^{๑๕} ค. หน้า ๑๔๔ - ๑๔๕.

^{๑๖} แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย
หน้า ๖.

กำลังเงินของประเทศ จะทำพร้อมกันที่เดียวไม่ได้ เมื่อได้เปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติแล้ว ก็ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันให้ สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติด้วย.

บทที่ ๓

ความเป็นมาของการฝึกหัดครู

การฝึกหัดครูก่อนสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง

การฝึกหัดครูเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของการศึกษา เพราะการศึกษาทุกด้านจะดำเนินไปได้ต้องอาศัยครูเป็นกำลังสำคัญ การศึกษาแต่เดิมของไทยตามที่กล่าวมาแล้วนั้นส่วนใหญ่มีพระเป็นครูสอน แต่พระที่มีความรู้ดีพอที่จะเป็นครูได้ก็มีจำนวนไม่เพียงพอ จึงจะเห็นได้จากคำกล่าวของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ดังนี้

"ถ้าหากพระทุกรูปมีความรู้ในสามัญศึกษาดี ประเทศไทยคงได้มีพลเมืองที่ได้รับการศึกษาทั่วถึงมาแต่โบราณเป็นอย่างที่สูงสุดในโลก แต่การหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะพระของเราในครั้งนั้น แม้เป็นผู้มีความรู้ ความรู้นั้นก็เป็นความรู้ทางพระศาสนา พระที่อ่านและเขียนภาษาของตนเองไม่ไ้หาไม่ยาก"

ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ขยายการศึกษาให้แพร่หลายออกไป ก็ไม่สามารถจะหาพระที่มีความรู้พอสอนได้เพียงพอ จึงจำเป็นต้องหาฆราวาสมาเป็นครู กระทรวงธรรมการจึงได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่ตั้งกระทรวงนั้นเอง ในสมัยนั้นเรียกว่า โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ขึ้นอยู่กับกรมศึกษาธิการ เป็นโรงเรียนหลวงประเภทสอนวิชาพิเศษ

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์

ความเป็นมาของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในระยะแรกนั้น นายคัมภีร์ ยี่. ยอนสัน

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา "การศึกษาของเราเมื่อถึงศตวรรษที่แล้วมา"
บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ หน้า ๖๕.

ซึ่งเคยเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนนี้ได้เล่าไว้ว่า

"การศึกษาที่ได้จัดมาเป็นลำดับนั้น ยังมีข้อที่ต่องการครูสอนอันเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยผู้ที่คงเป็นครูอยู่แล้วถึงแม้บางคนที่สอบไล่ได้ตามวิธีสอบไล่วิชาครูซึ่งเคยมีมาแล้วนั้น ก็ยังไม่มีความรู้ความชำนาญพอที่จะเป็นครูที่ได้ตามคราวสมัยของการศึกษาที่จะได้จัดต่อไป พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพเมื่อยังทรงบัญชาการอยู่ ก็ได้ทรงพระดำริไว้แล้วว่าที่จะตั้งการสอนวิธีฝึกหัดครู เพื่อให้ออกไปเป็นครูสอน ณ โรงเรียนต่างๆ แต่พระองค์ท่านต้องย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสียก่อนเวลาที่ได้จัดตั้งขึ้น ท่านเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ได้จัดตั้งต่อมา อาศัยโรงเลี้ยงเด็ก ตำบลถนนสระประทุมวัน (โรงเรียนเบญจมราชูทิศเดี๋ยวนี้) เป็นโรงเรียนฝึกหัดครู มีครูใหญ่เป็นชาติอังกฤษ ชื่อ นาย ยี. เอช. กรินรอก เป็นผู้สามารถในวิชาเป็นครู ๑ นาย ได้เปิดสอนเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ เริ่มต้นมีนักเรียน ๓ คน คือ นายณกัญญ (พระยาอจิรการประสิทธิ์) นายบุญรอก (พระยาภิรมย์ภักดี) นายสุ่ม"^๒

สำหรับเหตุที่มีคนนิยมเรียนน้อยนั้น นายคัมภยู. ยี. ยอนสัน อธิบายว่า

"ในชั้นต้นกิจการของโรงเรียนนี้ไม่มีใครจะก้าวออกไปได้ ด้วยเป็นการแรกตั้งยังไม่มีผู้นิยม เพราะผลของการเรียนวิชานี้ยังไม่ปรากฏ จึงทำให้เป็นที่ท้อใจของผู้เรียน และในปีแรกนั้นเองมีนักเรียนลาออกเสีย ๒ คน เหลือแต่ นายณกัญญคนเดียวที่เรียนต่อไปจน พ.ศ. ๒๔๓๖ ซึ่งเป็นปีที่ ๒ ในคราวนั้นมีนักเรียนเพิ่มขึ้นใหม่อีก ๓ คน คือ นายสนั่น (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) นายสค (หลวงสังขวิทย์วิสุทธิ) นายเหม (พระยาโอวาหวรกิจ) ในปีนั้นเอง

^๒ คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, และคัมภยู. ยี. ยอนสัน ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยาม หน้า ๔๒ - ๔๔.

นายณกยงลาออกไปรับราชการเป็นครูโรงเรียนราชกุมาร และนายกรินรอก ได้ลาออกจากตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๓๗ นักเรียน ๓ คนในเวลานั้นสอบได้เป็นครูสอนทั้งภาษาไทยภาษาอังกฤษ ๒ คน คือ นายสนั่น กับ นายสค สอนเฉพาะวิชาภาษาไทยคนหนึ่ง คือ นายเหม ทั้ง ๓ คนนี้จึงเป็นนักเรียนครูชุดแรกที่สอบได้ได้ประกาศนียบัตรครูของกรมศึกษาธิการ"^๓

และอธิบายต่อไปว่ากิจการของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้ค่อยๆเจริญขึ้นตามลำดับ คือ

"ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ นาย อี. ยัง เข้ามารับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่แทนนายกรินรอก มีนักเรียนเข้าใหม่ ๖ คน คือ นายโท (พระยาเทพศาสตร์สัจฉิย์) นายเหลื่อม นายสันต์ (พระยาอนุกิจวิธูร) นายช่วง (หลวงประสารศุภพจน์) นายทองวน (ขุนจรรยาชนะพัฒน์) นายปุ่น นายสนั่นได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ถึงปลาย พ.ศ. ๒๔๓๘ นาย อี. ยัง ลาออกจากตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ นายสนั่น นายณกยง นายเหลื่อม นายโท เป็นนักเรียนของกรมศึกษาธิการออกไปศึกษาวิชาครู ณ ประเทศอังกฤษ นายกำลัญ. ยี. ยอนสัน เข้ามาทำการแทน ต่อมาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ มีจำนวนนักเรียนครูเพิ่มขึ้นเป็น ๒๖ คน ... ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ นายกำลัญ. ยี. ยอนสัน เลื่อนไปทำการตำแหน่งผู้ตรวจการและจัดการโรงเรียน นายเอฟ. ยี. เทรศ มาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครู ทำการอยู่ ๒๐ ปี แล้วจึงได้ลาออกจากตำแหน่งรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ"^๔

^๓ ก.

^๔ ก.

๓๐
 แม้ว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็เป็นไปได้บ้าง
 ช้าๆ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ คือหลังจากตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมาได้ ๑๐ ปี นักเรียนฝึกหัด
 ครูก็ยังมีน้อยอยู่ ในปีนี้มีนักเรียนปีที่สองเพียง ๑๗ คน เป็นพระสงฆ์เจ้าครูรูป นักเรียน
 ๑๐ คน และรับนักเรียนเข้าใหม่ในปีนี้อีก ๓๐ คน เป็นพระสงฆ์ ๑๒ รูป สามเณรหนึ่ง
 รูป และนักเรียน ๑๗ คน^๕ อย่างไรก็ตามนักเรียนครูที่เรียนสำเร็จไปแล้วก็ได้ช่วยทำ
 ประโยชน์ในการดำเนินการศึกษาอย่างดียิ่ง เพราะในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ นั้นเอง
 กระทรวงธรรมการได้จัดการแก้ไขระเบียบการตรวจโรงเรียน โดยกำหนดให้พนักงาน
 ตรวจแขวงเป็นครูที่ได้รับประกาศนียบัตรแล้วทั้งสิ้น และแต่งตั้งนักเรียนครูที่สำเร็จ
 แล้วนั้นเองเป็นนายตรวจแขวง^๖

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์

ต่อมาโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้ย้ายไปตั้งใหม่ที่ตึกแมนณมิตร ในวัด
 เทพศิรินทร์ราชวาส ตั้งแต่วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ เรียกว่า โรงเรียนฝึกหัด
 อาจารย์เทพศิรินทร์ แบ่งออกเป็นสองแผนก คือ แผนกหนึ่งเป็นโรงเรียนอาจารย์ อีก
 แผนกหนึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาสำหรับนักเรียนอาจารย์ได้ฝึกหัดสอน นักเรียน
 ชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนนี้ก็คือนักเรียนชั้นหนึ่ง สอง สาม ของนายเหม ซึ่งเคย
 เป็นสาขาของโรงเรียนมหาดเล็ก สมทบกับนักเรียนชั้นหนึ่ง สอง สาม ของโรงเรียน
 สายสวัสดิ์ ในวันแรกที่เปิดโรงเรียนนี้มีนักเรียนประถมศึกษา ๑๗๓ คน ส่วนนักเรียน

^๕ "รายงานโรงเรียนอาจารย์" วิทยากร ๑ (๗) : ๒๗๒ - ๒๗๓
 พฤษภาคม ๒๔๔๔.

^๖ คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชา และคัมภีร์. ปี. ยอนสัน ด.ค.
 หน้า ๕๑.

อาจารย์มีจำนวนคงเดิม^๗

เนื่องจากกรมศึกษาธิการได้มองเห็นความสำคัญของการฝึกหัดครูมากขึ้น จึงเห็นว่าจำเป็นต้องมีบุคคลหลายคนเป็นเจ้าหน้าที่ที่จะศึกษาจัดการเรื่องนี้โดยเฉพาะ จึงได้แต่งตั้งกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง ให้เรียกชื่อว่า "กรรมการฝึกหัดอาจารย์" ขึ้นในกรมศึกษาธิการ และให้กรรมการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการฝึกหัดอาจารย์โดยทั่วไป คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย มิสเตอร์ คับลยู. ยี. ยอนสัน เจ้ากรมกรมตรวจ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ปลัดกรมกรมราชบัณฑิต มิสเตอร์ เอฟ. ยี. เทรส์ อาจารย์โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และหลวงบำเหน็จวรรณ อาจารย์โรงเรียนเทพศิรินทร์^๘ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๔ กรมศึกษาธิการได้แต่งตั้งให้หลวงสินธุราชเป็นกรรมการเพิ่มเติม^๙ และใน พ.ศ. ๒๔๕๑ แต่งตั้งหลวงจรุสขวนะพันธ์เป็นกรรมการฝึกหัดอาจารย์เพิ่มเติมอีกคนหนึ่ง^{๑๐}

^๗ สำหรับหลักสูตรที่สอนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในสมัยนั้น เรียกว่า หลักสูตรสำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา มีทั้งวิชาสามัญและวิชาครู ดังต่อไปนี้

๑. วิชาหนังสือ สูงเสมอประโยคสอง แต่ในวิธีอ่าน

^๗ "รายงานโรงเรียนอาจารย์" วิทยาสาร ๒ (๓) : ๑๑๒ กรกฎาคม ๒๔๔๕.

^๘ ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์" วิทยาสาร ๒ (๑๐) : ๓๖๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๕.

^๙ ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์เพิ่มเติม" วิทยาสาร ๖ (๒๐) : ๔๐๐ - ๔๐๑, ๒๔๔๕.

^{๑๐} ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์เพิ่มเติม" วิทยาสาร ๘ (๑๑) : ๓๖๕ - ๓๖๖, ๒๔๕๑.

ก. จะต้องเล่าใจความของเรื่องที่อ่าน

ข. จะต้องอ่านให้ถึงและชักจูงชั้นที่มีนักเรียนอย่างน้อย ๕๐ คน ได้ยิน

ถนัด

ก็ได้

๒. วิชาเลข สูงเสมอประโยคสอง แต่ในโจทย์ยากๆจะใช้วิธีพีชคณิตด้วย

พีชคณิต บวก ลบ คูณ หาร กับอีเควชั่นอย่างง่าย ทำโจทย์ด้วย

บุคคลิก เล่มหนึ่ง ถึงบทที่ ๒๖ กับทำโจทย์ด้วย

๓. ภาษาอังกฤษ อย่างประโยคสอง

๔. ภาษา อย่างประโยคสอง

๕. ขรรคมจรียา อย่างประโยคสอง

๖. วิทยา

ภูมิศาสตร์

ก. ประเทศสยามโดยละเอียด

ข. ประเทศสำคัญทั่วโลกโดยสังเขป

วาทเขียน

ก. แปรคติกลอด ยี่อเมตรี

ข. วาครูปในกระดานคำอย่างใช้ในการสอนทั่วไปให้ได้ดีและรวดเร็ว

เร็ว

วาทวิเคราะห์

ก. ลักษณะคึกเทียบ

ข. ประโยคและเทอม

ค. จำแนกพวก

ง. บทและกฎสำหรับบท

จ. แฟลดา

วิชาครู

ก. นิติหลักสูตรประโยคหนึ่งทั้งเล่ม

ข. บัญชี และการจำแนกชั้น

ค. ต้องฝึกหัดสอนให้ครบกำหนดในระหว่างที่อยู่ในโรงเรียนอาจารย์
 ภายนอก ให้สอนไปตามตำราภายนอก^{๑๑} ✕

ส่วนการฝึกหัดสอนของนักเรียนอาจารย์นั้น ก็ให้ฝึกเปลี่ยนกันไปสอนใน
 โรงเรียนใกล้เคียงที่จักไว้เป็นที่ฝึกหัดสอน ครูใหญ่และครูประจำชั้นของโรงเรียน
 นั้นเป็นผู้ควบคุมและฝึกหัดให้ อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เป็นผู้ตรวจ
 ตราดูแลอีกชั้นหนึ่ง นอกจากการไปฝึกหัดสอนตามโรงเรียนแล้ว ยังมีการสอน
 นักเรียนในท่ามกลางที่ประชุมนักเรียนและครูโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์อีกสัปดาห์ละครั้ง
 โดยเอาเด็กนักเรียนมาจากโรงเรียนอื่น แล้วให้นักเรียนอาจารย์ฝึกเปลี่ยนกันสอน
 สัปดาห์ละคน เมื่อสอนจบและส่งเด็กนักเรียนกลับแล้ว นักเรียนอาจารย์ทั้งหลายซึ่ง
 เป็นผู้สอนออกความเห็นว่าการสอนนั้นเป็นอย่างไร ท่อไปครูออกความเห็น
 แล้วอาจารย์ใหญ่เป็นผู้ตัดสินชี้ขาด กระนั้นในการฝึกสอนนี้กับกระนั้นที่ได้ไปฝึกหัด
 สอนตามโรงเรียนก็กรวมเข้าเป็นคะแนนการสอนได้ของกรมศึกษาธิการ^{๑๒}

จะเห็นว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เข้มงวดกวดขันเรื่องการฝึกสอนมาก
 เพราะถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับนักเรียนอาจารย์ การที่ได้ทำได้นั้นเป็นเพราะ
 จำนวนนักเรียนอาจารย์มีน้อย จึงทำได้ทั่วถึง

ในระยะเริ่มแรกของการรับนักเรียนเข้าฝึกหัดเป็นครูนั้น เป็นแต่เพียงรับ
 เอาผู้ที่มีความรู้เข้ามาฝึกหัดสำหรับให้เป็นครู จึงยากที่จะทราบได้ว่าผู้ใดมีความ
 เหมาะสมที่จะเป็นครูที่ดีได้หรือไม่ ดังนั้นต่อมากกรมศึกษาธิการจึงได้ออกคำสั่งวาง
 เกณฑ์การคัดเลือกนักเรียนฝึกหัดครูขึ้นใหม่ โดยให้เหตุผลว่า

^{๑๑} "หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์" วิทยายาว ๒ (๔) : ๑๑๕ - ๑๑๖
 สิงหาคม ๒๔๔๕.

^{๑๒} ศึกษาธิการ, กรม รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. ๒๔๔๑
 หน้า ๒๕.

"การฝึกหัดครู เป็นการสำคัญอย่างยิ่งอันหนึ่งของการศึกษา เพราะครูย่อมเป็นผู้ที่จะทรงคุณวุฒิวิชาสามารถที่จะให้ความรู้แก่ศิษย์โดยบริบูรณ์ ทั้งเป็นผู้ที่จะเพาะสันดานและกิริยาอัธยาศัยให้ศิษย์เป็นการดีด้วย เหตุฉะนั้นย่อมต้องการครูดีๆ มากๆ อีกประการหนึ่งในทุกวันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ปรากฏและนิยมกันแล้วว่าการเป็นครูย่อมเป็นตำแหน่งสูง และเป็นตำแหน่งที่สามารถจะถือเอาเป็นหลักฐานที่บุคคลจะยึดหวังเอาเป็นวิชาสำหรับคนได้ ... เหตุฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องกวาดขันในการฝึกหัดครูให้ยิ่งขึ้น"^{๑๓}

ตามคำสั่งฉบับนี้ ได้กำหนดให้ครูใหญ่ในโรงเรียนสามัญต่างๆ คัดเลือกนักเรียนในโรงเรียนของตนไว้ ไม่ว่าในชั้นต่ำหรือสูง อายุมากหรือน้อย สุดแต่มีลักษณะและทำทางที่จะเป็นครูดีก็เป็นใช้ได้ แล้วให้เอาใจใส่แนะนำสั่งสอนในส่วนวิชาสามัญและงานในหน้าที่ครูด้วย เมื่อครูขาดก็ให้นักเรียนที่เลือกไว้นี้ผลัดกันสอนแทน แต่อย่าให้ต้องสอนคนละหลายชั่วโมงนัก เพราะจะขาดการเรียนไปส่วนหนึ่ง เมื่อถึงคราวสิ้นปีนักเรียนที่เลือกไว้คนใดสอบไล่ได้ชั้นประถม ก็ให้ครูใหญ่ส่งเข้ามายังกรมศึกษาธิการ พร้อมทั้งคำชี้แจงว่า ได้เลือกและกล่อมเกลามาไว้สำหรับเป็นครูแต่เมื่อยังเป็นนักเรียนอยู่ในชั้นนั้นๆ นับจนถึงเวลาที่ไ้ส่งเข้ามานี้ไ้ก็ปีก็เกือบ กับรับรองว่าเป็นคนประพฤติดีมีอัธยาศัยและทำทางเป็นครูไ้แท้ แล้วกรมศึกษาธิการจะไ้ส่งนักเรียนเหล่านี้ไปไว้ในโรงเรียนที่จะไ้กำหนดค้ต่อภายหลังเพื่อให้ไ้ทำการหัดสอนจริงๆ พร้อมกับจะไ้เรียนวิชาสามัญของตนต่อไปด้วยอีกปีหนึ่ง ตามหลักสูตรใหม่ที่จะไ้กำหนดค้ให้ นักเรียนเหล่านี้ให้เรียกว่า "นักเรียนอาจารย์ฝึกหัด" และให้เงินเดือนไม่ต่ำกว่า ๑๐ บาท เมื่อไ้เป็นนักเรียนอาจารย์ฝึกหัดอยู่ครบปีหนึ่งแล้ว ก็จะได้เข้าสอบไล่ที่โรงเรียนอาจารย์ ถ้าสอบไ้ก็ให้เข้าเป็นนักเรียนอาจารย์ที่เคียว ถ้าสอบไม่ไ้ก็ต้องเป็นนักเรียนอาจารย์ฝึกหัดอยู่ต่อไปอีกปีหนึ่ง ภายหลังเมื่อมีอาจารย์ฝึกหัดชนิดนี้มากขึ้น

^{๑๓} ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องนักเรียนอาจารย์ชั้นฝึกหัด" วิทยวจารย์

แล้ว โรงเรียนอาจารย์ก็จะไม่รับนักเรียนอื่นๆ เข้าเป็นนักเรียนอาจารย์ นอกจากนักเรียนอาจารย์ฝึกหัดเหล่านี้เท่านั้น ด้วยเกณฑ์การคัดเลือกดังได้กล่าวมานี้ กรมศึกษาธิการจึงคาดว่าครูที่ได้รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนอาจารย์แล้ว เป็นครูที่ดีได้ เพราะได้ทำการคัดเลือกและฝึกหัดมาเป็นขั้นๆ สรุปได้ดังนี้

"๑. เป็นผู้ซึ่งอาจารย์ที่ชำนาญในการเป็นครูอยู่แล้ว ได้เลือกคัดเลือกไว้สำหรับให้เป็นครูตั้งแต่ยังเล็กอยู่

๒. ได้หัดสอนในโรงเรียนที่ดี และฟังคำแนะนำจากครูที่ดีมาก่อนเข้าเป็นนักเรียนอาจารย์ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง เมื่อมาเข้าโรงเรียนอาจารย์ได้ฟังคำรับคำร่ววิชาครูก็อาจเข้าใจและแลเห็นได้ง่าย เพราะได้เคยสอนเคยสังเกตมาด้วยตนเองแล้ว ย่อมดีกว่าผู้ที่ยังไม่ได้เคยสอนเลย หรือได้เคยสอนแต่ไม่ได้รับคำแนะนำจากครูที่ดีจริง

๓. เป็นคนที่รักการเป็นครูแท้จริงด้วย เพราะมีแววสำหรับเป็นครูมาแต่กำเนิดแล้ว"^{๑๔}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้สถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นกำลังต้องการครูเป็นจำนวนมากก็ตาม แต่กรมศึกษาธิการก็ยังตระหนักถึงความสำคัญของครูในค่านคุณภาพ มิได้มุ่งแต่จะทำการผลิตครูในค่านปริมาณอย่างเดียว นับเป็นการเริ่มแรกของการตั้งเกณฑ์การคัดเลือกนักเรียนฝึกหัดครูขึ้น

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ตั้งแต่แรกตั้งมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้นสอนแต่เพียงหลักสูตรครูประถมเท่านั้น ยังไม่มีการสอนหลักสูตรครูมัธยม เนื่องจากว่าถ้าจะเปิดการสอนตามหลักสูตรครูมัธยมขึ้น ก็เกรงว่าจะมีนักเรียนเรียนน้อย เป็นการเปลืองครูเปลืองเงินมากเกินไปได้ไม่คุ้มเสีย

ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ได้ขยายการฝึกหัดครู

ให้มีวุฒิสูงขึ้น โดยได้เปิดสอนวิชาครูมัธยมขึ้น รับนักเรียนที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตร
 อาจารย์ประถมแล้วและสมัครจะเข้าเรียนต่อ กับนักเรียนที่สอบไล่มัธยมสามัญศึกษาได้^{๑๕}
 การขยายวุฒิครูให้สูงขึ้นนับเป็นความก้าวหน้าของการฝึกหัดครูอีกขั้นหนึ่ง และในปี
 เองกรมศึกษาธิการยังได้เลือกนักเรียนฝึกหัดครูส่งไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศด้วย
 โดยถือเกณฑ์การคัดเลือกดังนี้

๑. มีพยานว่าได้เล่าเรียนเขียนอ่านมาแล้วแต่ก่อน
๒. เป็นผู้รู้จักบ้านเมืองของตนแล้ว
๓. รู้ภาษาแห่งประเทศที่จะไปนั้นพอกับขั้นต้น
๔. ได้ฝึกหัดสอนจนเห็นว่ามิมีนิสัยที่จะเป็นครูได้
๕. เห็นว่าจะเป็นคนมีความเพียรมั่นคง และมีสติปัญญาเขียนอ่าน^{๑๖}

๗. สมาคมคณาจารย์สมาคม

กิจการสำคัญอย่างหนึ่งที่กรมศึกษาธิการได้ริเริ่มขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้แก่
 สมาคมคณาจารย์สมาคม จัดตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมอาชีพครู ให้ครูและอาจารย์ได้พบปะ
 สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาและหาความรู้เพิ่มเติม ได้จัดให้มีการ
 ประชุมเรียกว่าประชุมสมาคมคณาจารย์ขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนวัดอรุณราชวราราม
 (โรงเรียนทวีธาภิเศก) เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕^{๑๗} ต่อมาเมื่อมีครูบา
 อาจารย์จำนวนมากขึ้นสถานที่คับแคบ จึงได้ย้ายมาตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียน
 สวนกุหลาบวิทยาลัย สมาคมคณาจารย์สมาคมได้ตั้งเป็นสมาคมอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

^{๑๕} ศึกษาธิการ, กรม รายงานกระทรวงธรรมการ น.ค.

^{๑๖} ก.

^{๑๗} ศึกษาธิการ, กรม "แจ้งความเรื่องจะตั้งประชุมสมาคมคณาจารย์"
วิทยาราย ๒ (๔) : ๑๑๖ - ๑๑๗ สิงหาคม ๒๔๔๕.

โดยจดทะเบียนเป็นสมาคมเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗^{๑๔} ด้วยเหตุนี้จึงนับเอาวันหลังนี้ คือ วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นวันก่อตั้งสมาคมฯ มีหนังสือพิมพ์รายปักษ์ของสมาคมออกเป็นประจำ ชื่อว่า "วิทยาคารย" งานของสมาคมแบ่งออกเป็นสโมสรต่างๆ เช่น สโมสรภาษาอังกฤษสอนภาษาอังกฤษในเวลากลางวัน สโมสรบันเทิงสอนวิชาขับร้องและดนตรี สโมสรช่างสอนวิชาช่างเขียนและแกะสลัก และสโมสรกรีฑาเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ออกกำลังกายมีการเล่นกีฬาต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้สมาคมยังจัดให้มีการอบรมวิชาการใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการสอนและการเลื่อนวิทยฐานะของครู มีการเชิญผู้ทรงความรู้ในวิชาต่างๆ มาแสดงปาฐกถาพิเศษ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ครูอีกด้วย

๑) โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก

ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ กระทรวงธรรมการได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่โรงเรียนราชวิทยาลัยเก่า (บ้านสมเด็จเจ้าพระยา) เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก" รับนักเรียนทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมืองซึ่งเจ้าคณะมณฑลส่งเข้ามาเล่าเรียน ถ้านักเรียนมาจากหัวเมืองไม่มีที่อาศัยก็ให้กินอยู่หลับนอนในโรงเรียนและได้รับเบี้ยเลี้ยงด้วย โรงเรียนนี้สอนให้เป็นครูชั้นมูลศึกษา เพื่อส่งออกไปเป็นครูสอนตามหัวเมือง ได้เปิดสอนเมื่อ วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ โดยมีหลวงบำเหน็จจรรยา (พระยาโอวาทวรกิจ) เป็นอาจารย์ใหญ่^{๑๕}

เหตุที่จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกขึ้นนั้น ก็เพราะว่าการศึกษาที่ได้จัดมาแล้วแต่ก่อนทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองนั้น ปรากฏว่าในกรุงเทพฯ เจริญมากขึ้น ทำให้การศึกษาหัวเมืองตามไม่ค่อยทัน ทั้งๆ ที่หัวเมืองก็ได้พยายามจัดโดยเต็มกำลัง

^{๑๔} "ระเบียบการสมาคมฯ วิทยาคารย" ๕ (๔) : ๔๐ - ๔๖, ๒๔๔๗.

^{๑๕} คำทรงราชอนุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยา และด้วย. ปี. ยอนสัน ล.ก., หน้า ๕๕ - ๕๖.

อยู่แล้ว แต่ก็มีเหตุขัดข้องที่หาผู้เป็นครูได้ยาก ฝ่ายพระสงฆ์ซึ่งตั้งใจสอนก็มีอยู่แต่ไม่มีความรู้ทางวิชาครูอย่างผู้ที่ได้รับการฝึกหัดเป็นครู จึงทำให้การสอนเชื่อมต่อกับโรงเรียนที่มีครูประกาศนียบัตรไม่ได้ และแม้แต่ในกรุงเทพฯ เองก็ยังมีครูประกาศนียบัตรไม่พอใช้ กระทรวงธรรมการจึงได้คิดแก้ปัญหาโดยได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง

โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกในปีแรกเปิดมีนักเรียนครู ๔๕ คน เป็นนักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่งมาแต่หัวเมือง ๒๔ คน กับนักเรียนในกรุงเทพฯ สมัครเข้าเรียนอีก ๒๑ คน นักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่งนั้นมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาส สำหรับพระสงฆ์ให้พักอยู่ที่วัดพิไชยญาติการาม วัดประยูรวงศาวาส และวัดคอนงคาราม ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับโรงเรียน ที่เป็นฆราวาสก็ให้อยู่ในโรงเรียนเสร็จ ส่วนนักเรียนสมัครในกรุงเทพฯ ที่อยู่บ้านไกลนั้นเป็นแต่เข้าไปเรียนเย็นกลับ^{๒๐}

ประเภทของนักเรียนฝึกหัดครูตั้งแต่แรกตั้งโรงเรียนมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ สรุปแบ่งออกเป็นหกประเภท^{๒๑} คือ

๑. นักเรียนสอนประถม ได้แก่นักเรียนที่สอบไล่ชั้นประถมศึกษาได้แล้ว และครูในโรงเรียนที่สอนนั้นได้ตรวจดูเห็นว่าเป็นผู้มีนิสัยที่จะเป็นครูได้ในภายหน้า กรมศึกษาธิการจึงส่งแยกย้ายไปฝึกหัดให้เป็นครู รุ้จักการสอนนักเรียนด้วย เรียนด้วยตนเองด้วย เพื่อให้ได้ทั้งความรู้สำหรับตน และความชำนาญที่จะเป็นครู มีเงินบำรุงการเล่าเรียนเดือนละ ๑๐ บาท ถ้านักเรียนเหล่านั้นแสดงความสามารถให้เจริญอยู่ต่อไปก็จะได้เข้าเป็นนักเรียนครูชั้นประถม ถ้าได้ฝึกหัดอยู่ถึงปีหนึ่งไม่แสดงความสามารถให้เจริญขึ้น ก็จะต้องออกจากตำแหน่งนักเรียนสอนประถมกลับไปเรียนตามเดิม

^{๒๐} "ข่าวศึกษา" วิทยาสาร ๓ (๔) : ๑๐๕ - ๑๐๖, ๒๔๔๖.

^{๒๑} ศึกษาธิการ, กรม "กฎสำหรับโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ว่าด้วยนักเรียน"
วิทยาสาร ๓ (๔) : ๔๒ - ๔๓, ๒๔๔๖.

๒. นักเรียนสอนภาษาต่างประเทศ ได้แก่นักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา พิเศษอังกฤษ ซึ่งสอบไล่ได้ตามหลักสูตรของโรงเรียนแล้ว และครูในโรงเรียนนั้นตรวจ เห็นว่าเป็นผู้มีนิสัยจะเป็นครูได้ในภายหน้า กรมศึกษาธิการจึงยกขึ้นให้เป็นนักเรียน สอน คือมีเวลาฝึกหัดสอนควบกับมีเวลาเรียนสำหรับตนเองด้วย ได้เงินเป็นทุนเล่าเรียนเดือนละ ๓๐ บาท ถ้าทำการดีและเล่าเรียนดีอยู่ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง เมื่อมีโอกาส ก็จะได้ออกไปศึกษาวิชาครูและวิชาพิเศษ ณ ต่างประเทศด้วยทุนเล่าเรียนหลวง หาก จะออกไปเรียนต่างประเทศไม่ได้ แต่มีความสามารถพอที่จะสอนได้ก็จะได้รับราชการ เป็นครูที่เดียว

๓. นักเรียนครูชั้นมูล ได้แก่นักเรียนซึ่งได้ฝึกหัดเล่าเรียนในโรงเรียนฝึกหัด ครูฝั่งตะวันตก นักเรียนพวกนี้ฝึกหัดสำหรับเป็นครูสอนมูลศึกษา และมีอยู่สองพวก คือ

ก. นักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่ง สำหรับฝึกหัดออกไปเป็นครูในมณฑล ต่างๆ ถ้าเป็นพระสงฆ์มีเงินบำรุงรูปหนึ่งเดือนละ ๔ บาท ถ้าเป็นคฤหัสถ์อยู่ใน โรงเรียนมีเงินเบี้ยเลี้ยงคนหนึ่งเดือนละ ๑๐ บาท

ข. ผู้ที่เป็นครูมีความรู้เป็นพื้นอยู่แล้ว แต่สมัครเข้าเป็นนักเรียนครู เพื่อได้รับประกาศนียบัตรเป็นครูสอนชั้นมูลศึกษาในกรุงเทพฯต่อไป เป็นพระสงฆ์ก็ หือคฤหัสถ์ก็ดี มีค่าบำรุงการเล่าเรียนตามอัตราเหมือนกับนักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่ง นักเรียนสองพวกนี้กำหนดให้เรียนอย่างนานที่สุดเพียงปีหนึ่งต้องสอบไล่ให้ได้ ถ้าสอบไล่ไม่ได้ต้องออกจากโรงเรียน

๔. นักเรียนครูชั้นประถม ได้แก่นักเรียนซึ่งฝึกหัดเป็นครูสอนประถมศึกษา และมีอยู่สองพวก คือ

ก. นักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่งสำหรับฝึกหัดออกไปเป็นครูในมณฑล ต่างๆ เป็นผู้ซึ่งสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูชั้นมูลแล้ว และคงเรียนต่อไปเพื่อรับ ประกาศนียบัตรครูชั้นประถม ได้รับเงินบำรุงในอัตราเดียวกันกับนักเรียนครูมูล พวกนี้เรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก

ข. นักเรียนสอนชั้นประถมที่มีความรู้และความสามารถพอได้เข้า เรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ มีค่าบำรุงการเรียนคนหนึ่งเดือนละ

๑๕ บาท ถ้าไปเข้าเรียนและอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก มีค่าเบี้ยเลี้ยงเดือนละ ๑๐ บาท เหมือนนักเรียนมหาด

นักเรียนสองพวกนี้กำหนดให้เข้าเรียนเพียงปีหนึ่งต้องสอบไล่ให้ได้ ถ้าไม่ได้ต้องออกจากโรงเรียน

๕. นักเรียนครูชั้นมัธยม ได้แก่นักเรียนที่สอบไล่ได้มัธยมสามัญศึกษา และได้ประกาศนียบัตรครูชั้นประถมแล้ว เข้าฝึกหัดอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ สำหรับเป็นครูสอนมัธยมศึกษา มีค่าบำรุงการเล่าเรียนเดือนละ ๒๕ บาท กำหนดให้เรียนอย่างนานเพียงสองปีต้องสอบไล่ให้ได้ ถ้าสอบไล่ไม่ได้ต้องออกจากโรงเรียน

๖. นักเรียนครูต่างประเทศ ได้แก่นักเรียนสอนภาษาต่างประเทศที่กรมศึกษาธิการได้ส่งไปศึกษาวิชาครูและวิชาพิเศษต่างๆ ณ ต่างประเทศด้วยทุนเล่าเรียนหลวง สำหรับที่จะได้กลับมาเป็นอาจารย์สอนภาษาต่างประเทศ หรือสอนวิชาพิเศษต่างๆตามที่ได้เล่าเรียนมา เวลาเรียนให้ตามกำหนดในการเรียนของวิชานั้นๆ

นักเรียนพวกนี้ ในระหว่างที่เล่าเรียนอยู่ ณ ต่างประเทศ ถ้าประพฤติชั่วไม่ก็ หรือไม่พยายามให้การเล่าเรียนของตนเจริญขึ้นโดยสมควร กรมศึกษาธิการจะเรียกกลับโดยทันทีและจะนับเข้าเป็นนักเรียนครูที่สอบไล่ตก

นักเรียนที่ได้เล่าเรียนด้วยพระราชทรัพย์ที่ต้องออกบารุงในเวลาเล่าเรียนเช่นนี้ เมื่อได้เล่าเรียนจนมีความรู้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูชั้นใดชั้นหนึ่ง หรือมีความรู้ในวิชาพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งที่นับว่าเป็นอันสำเร็จการเล่าเรียนที่ต้องการแล้ว และกรมศึกษาธิการไม่เห็นสมควรที่จะต้องเล่าเรียนต่อไปอีกก็ดี หรือนักเรียนที่สอบไล่ตก แต่กรมศึกษาธิการเห็นว่ามีความรู้ความสามารถพอจะเป็นครูได้ก็ดี กรมศึกษาธิการจะจัดส่งให้ไปรับราชการเป็นครู หรือไปทำการใดๆที่เกี่ยวกับการศึกษา นักเรียนเหล่านี้จะต้องรับราชการอยู่ในกรมศึกษาธิการไม่ว่ากว่าสามปี

นักเรียนฝึกหัดครูประเภทต่างๆตามที่กล่าวมาแล้วนี้ เมื่อเรียนสำเร็จได้รับประกาศนียบัตรครูแล้ว กรมศึกษาธิการได้กำหนดอัตราเงินเดือนสำหรับผู้ที่จะเข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการตามตำแหน่งนั้น ดังนี้

ก. ผู้ที่สอบไล่ได้

ได้ประกาศนียบัตรครู	เข้าเป็นครูชั้น	เงินเดือนปีแรก	ทำก็ได้เพิ่ม	อย่างสูงในชั้น
ชั้นมูลสามัญ	๕	๓๐ บาท	๕ บาท	๔๐ บาท
ชั้นมูลพิเศษ	๕	๓๕ บาท	๕ บาท	๔๐ บาท
ชั้นประถมสามัญ	๔	๔๕ บาท	๕ บาท	๖๐ บาท
ชั้นประถมพิเศษ	๔	๕๕ บาท	๕ บาท	๖๐ บาท
ชั้นมัธยมสามัญ	๓	๖๕ บาท	๕ บาท	๘๐ บาท
ชั้นมัธยมพิเศษ	๓	๗๕ บาท	๕ บาท	๘๐ บาท
ชั้นศึกษาต่างประเทศสามัญ	๑	๑๖๐ บาท	๑๐ บาท	๓๐๐ บาท
ชั้นศึกษาต่างประเทศพิเศษ				
อาจารย์ชั้น	๓	๑๔๐ บาท	๒๐ บาท	๒๐๐ บาท

เมื่อถึงอย่างสูงในชั้นนั้นๆแล้ว ถ้ารับราชการต่อไปจะได้มีโอกาสเลื่อนชั้นในเมื่อตำแหน่งของชั้นข้างหน้าว่างอยู่

ข. ส่วนผู้ที่สอบไล่ไม่ได้นั้น ถ้าผู้ใดสมควรจะให้เข้ารับราชการได้ในตำแหน่งใด ก็จักให้รับราชการตามสมควร และเงินเดือนนั้นจะได้จัดให้ตามคุณวุฒิในชั้นแรก และไปเข้าอัตราต่อไปในภายหลัง^{๒๒}

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ตั้งตะวันตก

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ และโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกได้แยกกันดำเนินการฝึกหัดครูเรื่อยมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ กรมศึกษาธิการจึงได้ย้ายโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ไปรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก จัดเป็นโรงเรียนประจำ เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก" ความประสงค์ก็เพื่อจะขยายการฝึกหัดครูชั้นต้นไปให้ทั่วเมืองเป็นผู้จัก เพราะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยกว่าส่งนักเรียนมาเรียนในกรุงเทพฯ ส่วนในกรุงเทพฯ นั้นก็จะฝึกหัดครูที่จะสอน

แต่ชั้นสูงๆขึ้นไป อีกประการหนึ่งก็เพราะว่าการฝึกหัดอาจารย์แต่เดิมเป็นนักเรียน
กลางวัน ผลที่จะได้จากการฝึกหัดอักษาศัพท์ที่ย่อมไม่เท่าเทียมกับเป็นนักเรียนอยู่ใน
โรงเรียนประจำ จึงได้จัดให้เป็นโรงเรียนประจำเสียทีเดียว ส่วนโรงเรียน
ประถมศึกษาเทพศิรินทร์ซึ่งเป็นโรงเรียนสำหรับนักเรียนอาจารย์ฝึกหัดสอนนั้น ให้
แยกจากแขวงวิสามนุไปขึ้นแขวงตะวันออกใต้ เป็นโรงเรียนประถมศึกษาสามัญ
สำหรับโรงเรียนที่จะเป็นฝึกหัดสอนของนักเรียนอาจารย์ต่อไป ให้อาศัยโรงเรียน
มูล ประถม และมีชยม ซึ่งมีอยู่ ณ ฝั่งตะวันตกใกล้ๆกับโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์นั้น
เป็นที่ฝึกหัดสอนต่อไป ส่วนนักเรียนครูหัวเมืองในโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกเดิม
ซึ่งยังมีอยู่ก็ให้จัดสอนไปคนละแผนกกับนักเรียนอาจารย์จนกว่าจะถึงเวลาออกจาก
โรงเรียน^{๒๓} ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ นักเรียนโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์และโรงเรียน
ราชแพทยาลัยได้ยกเว้นการรับราชการทหารชั่วคราว ตลอดเวลาที่เล่าเรียนอยู่ใน
โรงเรียน เป็นข้อยกเว้นอย่างหนึ่งที่ให้แก่ นักเรียนชั้นอุดมศึกษา^{๒๔}

ในระหว่างนี้ปรากฏว่าการศึกษได้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น จำนวนโรงเรียน
และนักเรียนก็เพิ่มขึ้น จึงจำเป็นต้องขยายการฝึกหัดครูออกไปให้ได้ครูปีละมากมายคน
ขึ้นให้ทันกับความต้องการ กรมศึกษาธิการจึงใช้วิธีจัดให้มีชั้นเตรียมขึ้นในโรงเรียน
ฝึกหัดอาจารย์ โดยรับนักเรียนที่มีความรู้สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่หนึ่งหรือปีที่สองให้เข้า
เรียนด้วย เมื่อเรียนอยู่ในชั้นเตรียมตลอดปีหนึ่งแล้ว ก็จะได้เลื่อนขึ้นไปเรียนชั้นปีที่
หนึ่งของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ต่อไป ส่วนผู้ที่สอบไล่ชั้นมัธยมได้แล้วก็รับเข้า
เรียนในชั้นปีที่หนึ่งได้ทีเดียวตามที่เคยปฏิบัติมา อนึ่งการให้ประกาศนียบัตรครูมูล
ซึ่งแต่ก่อนให้ตัดสินตามคะแนนสูงต่ำในการสอบไล่ประโยคครูประถม กล่าวคือ ถ้าสอบ
ไล่ประโยคครูประถมได้คะแนนต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ก็ให้ได้ประกาศนียบัตรครูมูล
เมื่อได้ขยายให้มีชั้นเตรียมเพิ่มขึ้นแล้ว จึงให้แยกการสอบไล่ประโยคครูออกเป็น

^{๒๓} ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องจัดโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เป็น
โรงเรียนประจำ" วิทยาสาร ๖ (๒๐) : ๙๙๖ - ๙๙๘, ๒๔๔๘.

^{๒๔} รอง ศยามานนท์ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ หน้า ๙๙.

สองชั้น คือ ให้การสอบไล่ชั้นปีที่หนึ่งเป็นการสอบไล่ประโยคครูมูล การสอบไล่ชั้นปีที่สองเป็นการสอบไล่ประโยคครูประถม^{๒๕} นอกจากนั้นในปีนี้ยังเปิดรับนักเรียนเฉลยศักดิ์ (นักเรียนทุนส่วนตัว) เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ด้วย นักเรียนพวกนี้ต้องเสียค่ากินอยู่ในโรงเรียนเดือนละ ๑๐ บาท แต่ไม่บังคับให้รับราชการเหมือนนักเรียนหลวง แต่มีสิทธิเท่าเทียมกัน^{๒๖}

หลักสูตรประโยคครูมูล ประถม และมัธยม

การฝึกหัดครูค่อยๆ ขยายตัวและเป็นระเบียบแบบแผนดีขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ กรมราชบัณฑิต^{๒๗} ซึ่งมีหน้าที่รวบรวมสรรพคำราชาต่างๆ ได้พิมพ์หลักสูตรประโยคครูมูล ครูประถม และมัธยมขึ้น เรียกว่า "หลักสูตรวิสามัญศึกษา" มีใจความสำคัญโดยย่อดังนี้

หลักสูตรประโยคครูมูล สำหรับชายมีวิชาที่เรียนกำหนดไว้ได้แก่

๑. หมวดหนังสือและภาษา มีภาษาไทย การอ่าน การเขียน การแต่ง และไวยากรณ์
๒. หมวดความรู้โลก เรียนภูมิศาสตร์และการบ้านเมืองไทย
๓. หมวดคิดคำนวณ มีเลข และเมนสุเรชั่น
๔. หมวดวิทยา เรียนฟิสิกส์ อีกราฟี สรีรศาสตร์และสุขวิทยา ความรู้เบื้องต้นและการเพาะปลูก
๕. หมวดศิลป์ เรียนฟรีแฮนด์ มอเดล และคัลลิก

^{๒๕} ศึกษาธิการ, กรม "ประกาศกรมศึกษาธิการ" วิทยาสาร ๑๐ (๖) : ๒๓๔, ๒๔๕๓.

^{๒๖} ศึกษาธิการ, กรม "ประกาศเรื่องการเปิดรับแผนกนักเรียนเฉลยศักดิ์โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์" วิทยาสาร ๑๐ (๔) : ๓๓๐, ๒๔๕๓.

^{๒๗} ราชบัณฑิต, กรม หลักสูตรวิสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๔ หน้า ๑ - ๒๑.

๖. หมวดจรรยา สอนเรื่องความประพฤติกับกิจยามารยาท
๗. หมวดกายบริหาร ฝึกหัดการเข้าแถว การโลดโผนโจนทะยาน
๘. หมวดวิชาครู มีวิธีจัดโรงเรียน วิธีสอนและการปกครองโรงเรียน และการฝึกหัดสอน
๙. หมวดวิชาเลือก ให้เลือกสอนแต่เพียงข้อเดียวหรือทั้งสองข้อคือ

ก. ภาษาอังกฤษ มีการอ่าน แต่ง และไวยากรณ์

ข. พืชคณิต กับ ยีออเมตรี

ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรมัธยมสามัญแล้ว หรือผู้ที่สามารถสอนนักเรียนได้ตลอดวิชาชั้นประถมสามัญ ถ้าได้สอนในโรงเรียนที่เชื่อถือได้ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง ก็ยอมยกเว้นหมวดวิชาอื่นๆ ให้สอบแต่หมวดวิชาครูเท่านั้น เมื่อได้บริบูรณ์แล้วก็ให้ประกาศนียบัตรเป็นครูพิเศษมูลได้

สำหรับหญิง ในหมวดวิชาอื่นๆนอกจากหมวดวิชาครู ใช้หลักสูตรมัธยมสามัญสำหรับสตรีแทน ส่วนผู้ที่ได้มัธยมสามัญสำหรับสตรีแล้ว หรือผู้ที่สามารถสอนนักเรียนได้ตลอดวิชาชั้นประถมสามัญสำหรับสตรี ถ้าได้สอนในโรงเรียนที่เชื่อถือได้ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง แม้สอบหมวดวิชาครูได้หมวดเดียวก็ให้ประกาศนียบัตรเป็นครูพิเศษมูลได้

หลักสูตรประโยคครูประถม สำหรับครูชายมีวิชาที่เรียนแปดหมวด คือ

๑. หมวดหนังสือและภาษา ภาษาไทย เรียนหลักวิชาหนังสือ หัดอ่าน หัดเขียนลายมือให้ดี หลักของถ้อยคำ ฝึกหัดเขียนตามคำบอก หลักของภาษา หัดแต่งและหัดพูด ภาษาอังกฤษ มีการเขียนอ่าน การแต่ง และการแปล

๒. หมวดความรู้ เรียนภูมิศาสตร์และพงศาวดารตามแนวक्रमุต แต่ให้ละเอียดขึ้น

๓. หมวดการคิดคำนวณ มีเลข การคำนวณหาพื้นที่ และพีชคณิต

๔. หมวดวิทยา แบ่งออกเป็น ฟิสิกส์ ออกราฟี สรีรศาสตร์และสุขวิทยา แปรกติกอลฟิสิกส์ ทั้งสามอย่างนี้เสมอหลักสูตรมัธยมแต่ให้รู้ละเอียดขึ้นอีกวิชาหนึ่งคือ

วิชาเพาะปลูกหรือค้าขาย

๕. หมวกศิลป์ มีการเขียนรูป การเขียนลาย และการฝีมือ
๖. หมวกจรรยา เรียนเรื่องความประพฤติ กิริยามารยาท และ
เรื่องศาสนา

๗. หมวกการทหาร มีการเข้าแถว การโลดโผนโจนทะยานและ
หลักวิชา และวิชาลูกเสือ

๘. หมวกวิชาครู เรียนหลักการศึกษา วิธีจัดโรงเรียน วิธีสอน
และปกครองโรงเรียน วิธีฝึกหัดความคิดให้ชอบด้วยเหตุผลหรือตรรกวิทยา วิธีคิด
แปลงนิสัย อธิยาคมวิทยา และการฝึกหัดสอน

สำหรับหญิง ในหมวดวิชาอื่นๆนอกจากหมวกวิชาครู ให้ใช้หลักสูตรมัธยม
พิเศษหญิงแทน และบุคคลต่อไปนี้ทั้งหญิงและชายยอมยกเว้นการสอบวิชาหมวดอื่น ให้
สอบแต่หมวกวิชาครู เมื่อได้บริบูรณ์แล้วก็ให้ประกาศนียบัตรครูประถมได้ แต่ให้เป็น
ครูพิเศษประถม ใช้อักษร พ.ป. ท้ายชื่อ เว้นแต่ผู้ที่ได้ ป. อยู่แล้วจึงให้ ป.ป.
บุคคลที่กล่าวนี้ ได้แก่

ก. ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรครูมูลแล้ว และสอบไล่ได้ในวิชาต่อไปนี้
สองวิชา คือ ๑ การทหารชั้นนายกอง ๒ ยิมนาสติก ๓ วาดเขียนชั้นสูง ๔ วิชา
เพาะปลูก ๕ วิชาค้าขาย ๖ ภูมิศาสตร์ ๗ พงศาวดารสยามกับพงศาวดารโลก
๘ สังคีต ๙ การฝีมือ

ข. ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรมัธยมพิเศษแล้ว

ค. ผู้ที่มีความสามารถสอนภาษาอังกฤษประโยคมัธยมได้ หรือผู้ที่
มีความสามารถสอนวิชาใดตลอดถึงประโยคมัธยมหญิง และได้สอนอยู่ในโรงเรียนที่
เชื่อถือได้ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง

ง. ผู้ที่เป็นครูใหญ่โรงเรียนประถมอย่างกลางมีนักเรียนไม่น้อย
กว่า ๑๐๐ คน และได้แสดงความสามารถว่าทำการนั้นได้

หลักสูตรประโยคมัธยม มีวิชาให้เลือกเรียนหลายอย่าง ให้ผู้เรียนได้

เลือกเรียนตามใจสมัคร เพื่อจะได้ออกไปเป็นครูสอนวิชานั้นๆ แต่ต้องเลือกให้ครบ
สี่วิชา วิชาภาษาอังกฤษหรือฝรั่งเศสอย่างใดอย่างหนึ่ง เทียบเท่าวิชาอื่นสองวิชา นอกจาก
นั้นยังมีวิชาบังคับอีกสามวิชา คือ จรรยา ภาษาไทย กับวิชาครูซึ่งเทียบเท่าหลักสูตร
ครูประถม เมื่อรวมทั้งวิชาเลือกและวิชาบังคับจึงจะนับว่าครบตามความต้องการของ
หลักสูตรครูมัธยม

ส่วนผู้ที่สอบไล่ได้มัธยมสูง หรือเทียบเท่ามัธยมสูงแล้ว ยกเว้นไม่ต้องสอบ
วิชาเลือก ให้สอบแต่วิชาครูเป็นวิชาบังคับอย่างใดอย่างหนึ่ง และถ้าผู้ใดได้ประกาศนียบัตร
ครูประถมแล้ว ก็ยกเว้นไม่ต้องสอบวิชาบังคับทั้งสามวิชา ให้สอบแต่วิชาสำหรับเลือก
เพียงอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

วิชาเลือก มีดังนี้ ๑ ภาษาอังกฤษ เทียบชั้นสี่ของหลักสูตรสโมสรภาษา
อังกฤษของสามัคยาจารย์สมาคม ๒ ภาษาฝรั่งเศส เทียบเท่าภาษาอังกฤษ
๓ เคมีสตรี ๔ บอทานิ ๕ ฟิสิกส์ เฉพาะการวัดต่างๆตามวิชาฟิสิกส์ ไฮโดรสแตติกส์
กับนิวแมติกส์ และความร้อน ๖ ฟิสิกส์ เฉพาะแม่เหล็กกับไฟฟ้า ๗ เมคานิกส์
๘ ภูมิวิทยากับโลหวิทยา ๙ ปราณวิทยา ๑๐ ปอลิติกส์ อีคอนอมิ ๑๑ วิชาเพาะปลูก
๑๒ วิชาค้าขาย ๑๓ พืชคณิตชั้นเบื้องต้น กับ เลขและเมนสุเรชันจบวิธี ๑๔ เปลด
บิออเมตรี ๑๕ ทรีโกโนเมตรีจบรูปสามเหลี่ยม ๑๖ พงศาวดารสยามกับสังเขป
พงศาวดารโลก ๑๗ สังคีต ๑๘ การทหารชั้นนายกอง คือสูงกว่าชั้นนายหมวดที่ต้อง
มีความรู้และความสามารถฝึกหัดและบังคับกองลูกเสือได้ ๑๙ ยิมนาสติกส์ (ท่าซับซ้อน)
ท่าไท่เองและฝึกหัดอื่นๆอีก ๒๐ วาดเขียน เทียบชั้นสูงหลักสูตรสามัคยาจารย์

หลักสูตรครูมูล และครูประถมนั้น กำหนดไว้ทั้งชายและหญิงทั้งที่โรงเรียน
ฝึกหัดครูหญิงยังมีได้ตั้งขึ้น ทั้งนี้เพราะหลักสูตรนี้ใช้ร่วมกันทั้งนักเรียนในโรงเรียน
ฝึกหัดครู และบุคคลที่ต้องการสอบเพื่อเอาประกาศนียบัตรทางครูด้วย อนึ่งหลักสูตร
สามัญของหญิงและชายในสมัยนั้นไม่เท่ากัน ฉะนั้นครูหญิงและชายที่สอบได้ประกาศนียบัตร
ครูมูลหรือครูประถมเหมือนกัน จึงมีความรู้สามัญไม่เท่ากันนอกจากวิชาครูเท่านั้น

หลักสูตรประโยคครูมูล ครูประถม และครูมัธยม พ.ศ. ๒๔๔๔ นี้ ได้ใช้เป็น

หลักในการฝึกหัดครูต่อมา และได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมให้สูงขึ้นตามความเจริญทางด้านวิชาการ และให้สอดคล้องกับหลักสูตรสามัญศึกษาในเวลาต่อมา เช่น เขียนหลักสูตรภาษาอังกฤษมัธยมขึ้นเป็นเทียบชั้นห้าของหลักสูตรสโมสรของสามัญอาจารย์สมาคม^{๒๔} และเพิ่มวิชาคณิตศาสตร์เข้าในวิชาเลือกของครูประถมและมัธยม^{๒๕} เป็นต้น>

การฝึกหัดครูหญิง การฝึกหัดครูที่กล่าวมาแล้ว กรมศึกษาธิการได้จัดเฉพาะการฝึกหัดครูชายเท่านั้น ยังมีได้มีการฝึกหัดครูหญิงขึ้น ความจริงเรื่องการฝึกหัดครูหญิงเตรียมไว้เพื่อขยายโรงเรียนหญิงให้กว้างขวางออกไปนั้น พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์^{๓๐} ได้กล่าวไว้ในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ว่า กรมศึกษาธิการได้ดำริจะฝึกหัดหญิงที่จะเป็นอาจารย์ขึ้นที่โรงเรียนสตรีสุนันทาลัย ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ กรมศึกษาธิการได้นำความเห็นกราบบังคมทูลสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในขณะที่ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะจัดนักเรียนหญิงปีละหกคนให้ฝึกหัดเป็นครู และได้ตกลงกับครูใหญ่โรงเรียนนั้นแล้ว คิดค่าเบี้ยเลี้ยงและใช้สอยให้ในเวลาที่ยังเรียนอยู่เดือนละ ๒๐ บาท กำหนดเวลาเรียนสามปีออกเป็นครูได้ แต่งบประมาณถูกตัดเสียจึงไม่ได้จัดขึ้น

ความดำริเรื่องการฝึกหัดครูหญิงได้ปรากฏผลขึ้นหลังจากนั้นมาเป็นเวลานานถึง ๑๖ ปี กล่าวคือกระทรวงธรรมการได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ในสมัยที่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ โดยปรารภเหตุว่า ด้วยการศึกษาสำหรับเด็กหญิงที่ได้จัดขึ้นแล้วเป็นระเบียบ

^{๒๔} ธรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องแก้หลักสูตรประโยคครูมัธยมบางข้อ" วิทยาสาร ๑๒ (๑๐) : ๓๖๕, ๒๔๔๖.

^{๒๕} ธรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มเติมหลักสูตรประโยคครูประถมและมัธยมบางข้อ" วิทยาสาร ๑๓ (๒) : ๔๗, ๒๔๔๖.

^{๓๐} รอง ศยามานนท์ ล.ก. หน้า ๕๗.

ในเวลานี้ก็มีแต่ในกรุงเทพฯ เท่านั้น ตามหัวเมืองมณฑลต่างๆยังบกพร่องอยู่มาก เพราะ
 คึกคักด้วยเรื่องครูที่จะสอน ครั้นจะส่งครูผู้หนึ่งที่ไม่มีพื้นเพทางหัวเมืองออกไปก็เป็นการยากยิ่ง ด้วยเหตุนี้จึงได้จัดตั้งการฝึกหัดครูขึ้นที่กรุงเทพฯ โดยอาศัยวังเก่า
 ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ซึ่งได้ทรงยกถวายให้เป็นของรัฐบาล
 เพื่อจัดเป็นสถานศึกษาฝ่ายสตรี และทรงอุทิศส่วนกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังได้รับพระราชทานนามว่า "โรงเรียนเบญจมราชาลัย"^{๓๑}

ตามระเบียบการฝึกหัดครูผู้หนึ่งของกระทรวงธรรมการ^{๓๒} กำหนดให้โรงเรียน
 รับนักเรียนครูผู้หนึ่งที่ส่งมาจากหัวเมืองมณฑลต่างๆ โดยเปิดโอกาสให้สมุหเทศาภิบาล
 เลือกเด็กหญิงในมณฑลที่ปกครองอยู่ อายุระหว่าง ๑๓ ถึง ๑๖ ปี ต้องให้มีความรู้พอ
 อ่านออกเขียนได้ รู้เลขบวกลบคูณหารแล้วเป็นอย่างดี แต่ยังไม่มีความรู้ถึงสอบไล่ได้
 ประโยคประถมแล้วก็ยังดี ส่งมาเรียนอย่างมากปีละห้าคน เพื่อกลับออกไปเป็นครูใน
 มณฑลของตน การเล่าเรียนของนักเรียนเหล่านี้จะกินเวลาระหว่างสามถึงห้าปี เมื่อ
 เรียนอยู่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่าอาหาร แต่เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วจะต้อง
 รับราชการเป็นครูเท่ากับเวลาที่ได้เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียน หากเมื่อออกจาก
 โรงเรียนแล้วจะไม่รับราชการเป็นครู หรือรับราชการไม่ครบกำหนด จะต้องคืนเงิน
 ค่ากินอยู่ให้แก่กระทรวงธรรมการเดือนละ ๑๕ บาท จนครบ นักเรียนที่ส่งมานี้ต้อง
 ให้ผู้มีหลักฐานรับรอง ส่วนค่าเดินทาง ค่าเครื่องนุ่งห่มและค่าหนังสือเรียนนักเรียน
 ต้องเสียเอง นักเรียนที่สมุหเทศาภิบาลจัดส่งตามระเบียบนี้ให้ชื่อว่า "นักเรียนหลวง"
 นักเรียนสมัครเรียนด้วยทุนส่วนตัวต้องเสียค่ากินอยู่เดือนละ ๑๕ บาท แต่ไม่ต้องอยู่ใน
 บังคับว่าต้องรับราชการ นักเรียนหลวงก็ดี นักเรียนสมัครก็ดีที่จะรับราชการ จะได้

^{๓๑} พระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เจ้าพระยา "คำกราบบังคมทูลในการเปิด
 โรงเรียนเบญจมราชาลัยสถานที่ฝึกหัดครูผู้หนึ่ง" วิทยาสาร ๑๔ (๑) : ๒๐ - ๒๗,
 ๒๔๕๖.

^{๓๒} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูผู้หนึ่ง" วิทยาสาร
 ๑๓ (๑๐) : ๓๕๔ - ๓๖๑, ๒๔๕๖.

เงินเดือนตามประกาศนียบัตรที่สอบได้ คือถ้าได้ประกาศนียบัตรครูมูลได้เงินเดือน
เดือนละ ๓๐ บาท ครูประถมเดือนละ ๔๕ บาท ถ้าสอบไล่ตกกระทรวงธรรมการจะ
วินิจฉัยเทียบเคียงให้ตามสมควรแก่ความรู้

การฝึกหัดครูในหัวเมือง

การฝึกหัดครูที่ได้จัดมาแล้วแต่จนถึงบัดนี้ก็มีโรงเรียนฝึกหัดครูทั้งหญิงและชาย
แต่มีเฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น ดังนั้นในปีเดียวกันนี้เองกระทรวงธรรมการก็ได้ขยาย
การฝึกหัดครูให้แพร่หลายออกไปในส่วนภูมิภาค ได้เริ่มวางระเบียบว่าด้วยการฝึกหัด
ครูมูลในหัวเมืองขึ้น^{๓๓} โดยให้จัดตั้งขึ้นที่โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลเป็นแผนกหนึ่ง
และใช้แผนกสามัญในโรงเรียนนั้นเป็นที่ฝึกหัดสอน การปกครองรวมอยู่ในอาจารย์ใหญ่
ของโรงเรียนประจำมณฑล นักเรียนที่จะรับเข้าฝึกหัดเป็นครูต้องเป็นผู้มีความรู้สอบได้
ได้ชั้นมัธยมปีที่สามแล้ว และเรียนตามหลักสูตรครูมูลของกระทรวงธรรมการ ขณะเมื่อ
เรียนอยู่จะได้รับเงินอุดหนุนจากกระทรวงธรรมการเดือนละห้าบาท เมื่อออกจาก
โรงเรียนแล้วจะต้องรับราชการเป็นครูในโรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่งตามแต่สมุทเทศา
ภิบาลจะสั่ง มีกำหนดเวลาสามปี เมื่อครบกำหนดแล้วก็ตามใจสมัคร หากออกจาก
โรงเรียนแล้วไม่รับราชการเป็นครู หรือเป็นครูไม่ครบกำหนดต้องคืนเงินให้กระทรวง
ธรรมการจนครบตามจำนวนที่ได้รับอุดหนุนไป

การฝึกหัดครูหัวเมืองนี้มีได้บังคับให้ทุกมณฑลจัดตั้งขึ้น เป็นแต่่มณฑลใดที่
สมุทเทศาภิบาลเห็นสมควรจะจัดตั้งก็ให้ยื่นคำร้องมายังกระทรวงธรรมการ เมื่อได้
รับอนุมัติแล้วจึงจะจัดตั้งขึ้นได้ การฝึกหัดครูในหัวเมืองหลังจากได้ริเริ่มขึ้นแล้วก็
เจริญขึ้นพอสมควร ปรากฏตามรายงานของกระทรวงธรรมการ^{๓๔} พ.ศ. ๒๔๖๑ มี

^{๓๓} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูมูลในหัวเมือง"

วิทยากร ๑๓ (๑๔) : ๔๔๕ - ๔๔๗, ๒๔๕๖.

^{๓๔} ธรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ ๑๑ ประจำปี

พุทธศก ๒๔๖๑ หน้า ๖๗ - ๗๐.

นักเรียนฝึกหัดครูประเภทนี้ ๑๖๗ คน ฝึกหัดอยู่ใน ๑๔ มณฑล คือ มณฑลนครชัยศรี อยุธยา นครสวรรค์ พิจิตร โลก รามบุรี จันทบุรี ปัตตานี สุราษฎร์ ภูเก็ต ร้อยเอ็ด นครราชสีมา นครศรีธรรมราช อุบลราชธานี และมณฑลพายัพ

สรุปสภาพของการฝึกหัดครูในระยะก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

การฝึกหัดครูตั้งแต่ต้นมาจนถึงในระยะนี้ ซึ่งเป็นระยะเวลาประมาณ ๑๐ ปี ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น อาจสรุปได้ดังนี้

- ปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๖ กระทรวงธรรมการได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ เป็น โรงเรียนฝึกหัดครู เพราะคำว่า "อาจารย์" จะใช้ในที่ที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า โปรเฟสเซอร์ หรือคิวกเตอร์ ซึ่งมีความหมายว่าเป็นผู้ชำนาญสอนวิชาเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง และคำว่า "ครู" จะใช้ในที่ที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า ทีชเชอร์ ซึ่งมีความหมายว่าเป็นผู้สอนนักเรียนในโรงเรียนตามชั้นต่างๆ เหตุฉะนั้นจึงเปลี่ยนชื่อเพื่อให้ตรงกับความหมายของคำทั้งสองนั้น^{๓๕}

- ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ก็ได้มีการแก้ไขระเบียบการฝึกหัดครูมัธยม^{๓๖} เพื่อเร่งรัดการฝึกหัดครูมัธยมให้ได้จำนวนมากขึ้นพอเพียงกับการมัธยมศึกษา โดยกำหนดรับนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่หก อย่างที่มีภาษาต่างประเทศบริบูรณ์ เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูมัธยม มีกำหนดเวลาเรียนสามปี กระทรวงธรรมการออกค่าเล่าเรียนให้ เมื่อสำเร็จแล้วใช้อักษร ป.ม. ต่อท้ายชื่อได้ และต้องรับราชการเป็นครูไม่น้อยกว่าสามปี อัตราเงินเดือนตามระเบียบเดิมให้ตั้งต้นเพียง ๖๕ บาทนั้น

^{๓๕} ธรรมการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องระเบียบการใช้คำ" วิทยาสาร ๑๔ (๗) : ๓๒๓, ๒๔๔๖.

^{๓๖} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูมัธยม" วิทยาสาร ๑๔ (๑๔) : ๖๓๕ - ๖๔๕, ๒๔๔๗.

ต่อไปนี้ให้ทั้งคนทั้งแก่ ๔๐ บาท

สำหรับอัตราเงินเดือน ๔๐ บาทนี้ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้มีประกาศของ
กระทรวงธรรมการแก่วิธีการฝึกหัดครูมัธยมเกี่ยวกับเงินเดือนเป็นดังนี้ คือ
อัตราเงินเดือนสำหรับครูประกาศนียบัตรมัธยมให้ทั้งคนทั้งแก่ ๔๐ บาท ผู้ที่เป็นครูอยู่
แล้ว ถ้าสอบไล่ได้ครบบองคค์ของครูมัธยมและได้ประกาศนียบัตรครูมัธยม หากยังได้รับ
เงินเดือนต่ำกว่า ๔๐ บาท จะได้เพิ่มขึ้นเป็น ๔๐ บาท แต่นักเรียนฝึกหัดครูซึ่งสอบ
ไล่ได้ประโยคครูมัธยมตามหลักสูตรแล้ว ต้องออกฝึกทำการเป็นครูให้ได้ความชำนาญ
ก่อนเกินปีหนึ่ง จึงนับว่าครบบองคค์ครูมัธยมได้ประกาศนียบัตรและเงินเดือน ๔๐ บาท
ในระหว่างฝึกหัดจะได้เบี้ยเลี้ยงเดือนละ ๓๐ บาท^{๓๗}

ต่อมาโรงเรียนฝึกหัดครูไค้โอนมารวมเข้าสังกัดเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขึ้นกับสภาจัดการ
ข้าราชการพลเรือน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ แต่ยังคงตั้งอยู่ที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้า
พระยา และการทำงานก็คงอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงธรรมการตามเดิม ถึง
พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้ย้ายนักเรียนไปเรียนที่วังใหม่ ตำบลปทุมวัน (บริเวณกรีฑาสถาน
แห่งชาติในปัจจุบัน) ใน พ.ศ. ๒๔๕๙ มีพระบรมราชโองการประกาศสถาปนา
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสังกัดกระทรวง
ธรรมการ ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนากรมมหาวิทยาลัยขึ้นใน
พ.ศ. ๒๔๖๐ รวมโรงเรียนข้าราชการพลเรือนทุกแผนกมาขึ้นอยู่ในกรมนี้ และให้
แยกเอานักเรียนฝึกหัดครูจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมามอบให้เป็นหน้าที่ของกรม
ศึกษาธิการ ในแผนกกรมวิสามัญศึกษา เพื่อให้เหมาะแก่ประเภทวิชาตั้งแต่ วันที่ ๑๐
มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ สำหรับครูมูลและครูประถมจัดตั้งขึ้นที่โรงเรียนวัดควรวนิเวศ
ซึ่งเดิมสังกัดกรมสามัญศึกษามาสังกัดกรมวิสามัญศึกษา เพื่อให้ถูกต้องตามประเภทของ

๓๗

ธรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องระเบียบการฝึกหัดครูมัธยม"

วิทยาวารณ ๑๖ (๒๑) : ๑๐๓๐, ๒๔๕๕.

โรงเรียนค่วย ส่วนนักเรียนฝึกหัดครูมัธยมนั้นส่งไปสมทบกับโรงเรียนมัธยมเบ็องปลาย ได้แก่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ และโรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา โดยให้เรียนวิชาเบ็องปลายกับนักเรียนสามัญ และเรียนวิชาครูเป็นพิเศษค่วย^{๓๔}

แต่เดิมมาระเบียบการฝึกหัดครูประเภทต่างๆยังกระจัดกระจายกันอยู่ และได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นลำดับมาเพื่อให้เหมาะแก่กาลเวลา เมื่อได้โอนการฝึกหัดครูจากมหาวิทยาลัยมารวมจัดอยู่ในกรมศึกษาธิการใน พ.ศ. ๒๔๖๑ แล้ว กระทรวงธรรมการจึงได้รวบรวมระเบียบการฝึกหัดครูประเภทต่างๆเข้าไว้เป็นระเบียบเดียวกัน เรียกว่า ระเบียบว่าด้วยการฝึกหัดครูของกรมศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๖๑^{๓๕} ซึ่งจำแนกประเภทการฝึกหัดครูไว้ ดังนี้

๑. การฝึกหัดครูมัธยม (ชาย) รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่หกหรือผู้ที่สอบไล่ได้ประโยคครูประถมแล้ว นักเรียนกลางวันคือไปเข้าเย็นกลับเรียนที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา และโรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา นักเรียนประจำเรียนที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยแห่งเดียว เรียนตามหลักสูตรประโยคมัธยมบริบูรณ์กับวิชาครู ผู้ที่สอบไล่ได้ครูประกาศนียบัตรมัธยมจะได้เงินเดือนเดือนละ ๔๐ บาท แต่เมื่อสอบไล่ได้แล้วต้องทำการฝึกหัดเป็นครูไม่น้อยกว่าปีหนึ่งก่อน ในระหว่างฝึกหัดจะได้เงินเดือนเดือนละ ๓๐ บาท และใช้อักษร ป.ม. ท้ายชื่อเป็นเครื่องหมายประกาศนียบัตร

๒. การฝึกหัดครูประถม (ชาย) รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ห้าหรือผู้ที่สอบไล่ได้ประโยคครูมูลแล้ว เรียนตามหลักสูตรประโยคครูประถมของกรมศึกษาธิการ มีทั้งนักเรียนกลางวันและนักเรียนประจำ เรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศแห่งเดียว

^{๓๔} บุญเจือ อองคประดิษฐ์ ประวัติโรงเรียนฝึกหัดครู หน้า ๔ - ๕.

^{๓๕} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบว่าด้วยการฝึกหัดครูในกรมศึกษาธิการ" วิทยาวาร ๑๔ (๑๕) : ๑๒๐๕ - ๑๒๓๔, ๒๔๖๑.

ผู้ที่สอบไล่ได้เป็นครูประกาศนียบัตรประถมจะได้เงินเดือนเดือนละ ๔๕ บาท และใช้อักษร ป.ป. ท้ายชื่อได้

๓. การฝึกหัดครูมูล (ชาย) รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่สี่แล้ว เรียนตามหลักสูตรประโยคครูมูลของกรมศึกษาธิการ การฝึกหัดครูมูลจัดทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง สำหรับในกรุงเทพฯ เรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศแห่งเดียว ส่วนในหัวเมืองทั้งที่โรงเรียนประจำณฑล สมุทรสาภิบาลเป็นผู้จัดตั้งโดยได้รับอนุมัติจากกระทรวงธรรมการ ผู้ที่สอบไล่ได้เป็นครูประกาศนียบัตรมูลจะได้เงินเดือนเดือนละ ๓๐ บาท และใช้อักษร ป. ท้ายชื่อ

๔. ครูประกาศนียบัตรมณฑล (ชาย) รับผู้ที่สำเร็จชั้นประถมปีที่สามแล้ว เรียนตามหลักสูตรครูประกาศนียบัตรมณฑล การฝึกหัดครูประเภทนี้มีนักเรียนกลางวันอย่างเดียว จัดที่โรงเรียนประจำมณฑลและประจำจังหวัด สมุทรสาภิบาลเป็นผู้จัดตั้งโดยอนุมัติของกระทรวงธรรมการ ผู้ที่สอบไล่ได้ครูประกาศนียบัตรมณฑลจะได้เงินเดือนเดือนละ ๑๕ บาท

๕. การฝึกหัดครูประถม (หญิง) รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ห้าแล้ว แต่ถ้าวินิจฉัยตามหลักสูตรประโยคมัธยมบริบูรณ์สำหรับสตรีที่มีภาษาต่างประเทศด้วย ยอมรับเพียงพ้นชั้นมัธยมปีที่สี่แล้ว เรียนตามหลักสูตรมัธยมบริบูรณ์สำหรับสตรีซึ่งมีภาษาต่างประเทศด้วย กับวิชาครู เรียนที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย อัตรารับเงินเดือนเช่นเดียวกับครูประถมชาย

๖. การฝึกหัดครูมูล (หญิง) รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่สามแล้ว เรียนตามหลักสูตรประโยคมัธยมบริบูรณ์สำหรับสตรีกับวิชาครู เรียนที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย อัตรารับเงินเดือนเช่นเดียวกับครูมูลชาย

๗. การฝึกหัดครูดิลกกรรม (ชาย) รับผู้ที่มีความรู้สามัญไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่สาม เรียนตามหลักสูตรประโยคครูดิลกกรรมชั้นประถมของกระทรวงธรรมการ กำหนดเวลาเรียนอย่างน้อยสองปี การฝึกหัดครูดิลกกรรมจัดตั้งที่ตำบลปทุมวัน กรุงเทพฯ เป็นโรงเรียนประจำ รับนักเรียนซึ่งมณฑลต่างๆ คัดเลือกส่งมามณฑลละสองคนต่อปี

ผู้ที่สอบไล่ได้ประโยคครูกลุณกรรมชั้นประถม ใช้อักษรย่อ ป.ป.ก. อัตราเงินเดือน ๔๕ บาท ถ้าสอบไล่ได้ประโยคครูกลุณกรรมชั้นมูล ใช้อักษร ป.ก. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนขั้นต้น ๓๐ บาท

๔. การฝึกหัดครูหัตถกรรม (ชาย) วิชาจักสาน รับผู้ที่สอบไล่ได้ประโยคประถมบริบูรณ์ประเภทวิชาหัตถศิลป์ (วิชาจักสาน) เรียนตามหลักสูตรครูจักสานชั้นมูลของกรมศึกษาธิการ กำหนดเวลาเรียนสองปี เรียนที่โรงเรียนเพาะช่าง ผู้ที่สอบไล่ได้วิชาครูจักสานชั้นมูล ใช้อักษร ป.ท. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนขั้นต้น ๓๐ บาท

๕. การฝึกหัดครูวาดเขียน (ชาย) แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

ก. ในเชิงวิชาวาด รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่สามแล้ว เรียนตามหลักสูตรครูวาดเขียนของกรมศึกษาธิการ กำหนดเวลาเรียนอย่างเร็วสองปีอย่างช้าสามปี จัดสอนที่โรงเรียนเพาะช่าง ผู้ที่สอบไล่ได้ครูวาดเขียนชั้นมูล ใช้อักษร ป.ว. ท้ายชื่อ และได้รับเงินเดือนขั้นต้น ๓๐ บาท ผู้ที่สอบไล่ได้ครูวาดเขียนชั้นประถม ใช้อักษร ป.ป.ว. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนขั้นต้น ๔๕ บาท ผู้ที่สอบไล่ได้ครูวาดเขียนชั้นมัธยม ใช้อักษร ป.ม.ว. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนขั้นต้น ๕๐ บาท

ข. ในเชิงวิชาเขียนแบบอย่าง รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่สี่แล้ว เรียนตามหลักสูตรครูวิชาเขียนแบบอย่างชั้นประถมของกรมศึกษาธิการ กำหนดเวลาเรียนสองปี จัดสอนที่โรงเรียนเพาะช่าง ผู้ที่สอบไล่ได้ตามหลักสูตรครูวิชาเขียนแบบอย่างชั้นประถม ใช้อักษร ป.ป.ว. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนขั้นต้น ๔๕ บาท

๑๐. ครูฝึกหัด ณ ต่างประเทศ ได้แก่นักเรียนที่กรมศึกษาธิการเลือกส่งไปเรียนวิชาครู ณ ต่างประเทศ มีกำหนดปีละสี่คน รับผู้ที่มีความรู้ทางสามัญศึกษา สอบไล่ได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์แล้ว และได้ทำการฝึกหัดสอนในโรงเรียนมัธยมจนได้รับรายงานจากโรงเรียนว่าเป็นผู้มีแววเหมาะในทางเป็นครู และอาจเป็นครูได้ไ้ในภายหน้า อัตราเงินเดือนสำหรับครูฝึกหัด ณ ต่างประเทศ มีดังนี้

ก. เรียนวิชาครูสำเร็จเงินเดือนตั้งต้น ๑๗๕ บาท

ข. เรียนวิชาครูสำเร็จ และเรียนวิชาใดวิชาหนึ่ง เช่น วิชาพาณิชยการ
ค. ภาษามือ ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ เป็นต้น เงินเดือนทั้งต้น ๑๕๕ บาท

ค. ผู้ที่อยู่ในประเภท ก. และ ข. เมื่อกลับมาทำางงานก็ ภาษา
ไทย ให้เงินเดือน ๒๔๐ บาททีเดียว

นักเรียนฝึกหัดครูประเภทต่างๆตามระเบียบนี้ นอกจากครูฝึกหัดกรรมและครู
ภาคเรียนซึ่งไม่เสียค่าเล่าเรียนแล้ว ถ้าเป็นนักเรียนทุนส่วนตัวต้องเสียค่าเล่าเรียน
ตามระเบียบ ยกเว้นนักเรียนหลวงไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่ แต่บังคับว่า
ต้องรับราชการในกระทรวงธรรมการตามเวลาที่กำหนด มิฉะนั้นจะต้องคืนเงินอุดหนุน
ตลอดเวลาที่ได้เล่าเรียนอยู่จนครบ

อนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้มีประกาศระเบียบการให้ประกาศนียบัตรแก่ผู้ที่
สอบไล่ได้ประโยคครูทั้งชายและหญิง^{๔๐} โดยคำนึงถึงอายุ ความสามารถ และ
ระสพการณ์ในการสอนของผู้ที่สอบไล่ได้ประกอบการให้ประกาศนียบัตรด้วย โดยถือ
เกณฑ์สามประการ คือ

๑. ได้ฝึกหัดสอนแล้วไม่น้อยกว่าปีหนึ่ง
๒. ได้รับรายงานจากผู้เป็นหัวหน้าว่ามีความสามารถสมแก่หน้าที่
และความประพฤติ
๓. ครูชายต้องมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ และครูหญิงมีอายุครบ
๔ ปีบริบูรณ์

ระเบียบนี้ก็มีคำสั่งยกเลิกไปเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ โดย
กำหนดให้ผู้สอบไล่ได้ประโยคครูแล้ว เป็นอันรับประกาศนียบัตรได้ทีเดียว^{๔๑}

^{๔๐} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการให้ประกาศนียบัตรแก่ผู้สอบไล่ได้
ประโยคครูทั้งชายหญิง" วิทยารามย์ ๑๔ (๙) : ๔๔๓ - ๔๔๔, ๒๔๖๐.

^{๔๑} ธรรมการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องยกเลิกระเบียบการให้ประกาศนียบ
ัตรแก่ผู้สอบไล่ได้ประโยคครูทั้งชายหญิง" วิทยารามย์ ๒๖ (๑๖) : ๑๒๓๖ -
๑๒๓๗, ๒๔๖๔.

เนื่องจากหลักสูตรสามัญศึกษาในโรงเรียนมีทั้งวิชาพลศึกษาและวิชาลูกเสือมาหลายปีแล้ว และแต่เดิมก็อาศัยครูที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูที่มีความถนัดในทางนี้เป็นผู้สอน ยังมิได้จัดการฝึกหัดครูพลศึกษาโดยตรง ต่อมาความต้องการครูประเภทนี้มีมากขึ้น กระทรวงธรรมการจึงได้วางระเบียบว่าด้วยการฝึกหัดครูพลศึกษา^{๔๒} ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่สามแล้วเข้าเรียน เปิดสอนที่บริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย หลักสูตรวิชาครูพลศึกษาแบ่งออกเป็นสี่แผนก คือ ๑ กักตุนส่วนทยโยน ๒ ญูญิตสู ๓ มวยไทย มวยฝรั่ง ฟันดาบ และ ๔ วิชาลูกเสือ ผู้ที่สอบไล่ได้ทั้งสี่อย่างเป็นक्रमัธยมพลศึกษาใช้อักษร ป.ม.พ. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนขั้นต้น ๕๐ บาท ถ้าสอบไล่ได้สามอย่างเป็นครูประถมพลศึกษา ใช้อักษร ป.ป.พ. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนขั้นต้น ๔๕ บาท สอบไล่ได้สองอย่างเป็นครูมูลพลศึกษา ใช้อักษร ป.พ. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนขั้นต้น ๓๐ บาท ผู้ที่สอบไล่ได้क्रमูลสามัญศึกษา ถ้าสอบไล่ได้क्रमูลพลศึกษา ให้เลื่อนขึ้นเป็นครูประถมสามัญศึกษา และผู้ที่สอบไล่ได้ครูประถมสามัญศึกษา ถ้าสอบไล่ได้ครูประถมพลศึกษา ให้เลื่อนขึ้นเป็นक्रमัธยมสามัญศึกษา

ระเบียบนี้ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมต่อมา คือ สำหรับวิชาลูกเสือ นั้น ถ้าผู้ใดได้ไปศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือในพระบรมราชูปถัมภ์สำเร็จได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรกับเข็มเครื่องหมายแล้ว ไม่ต้องสอบวิชาลูกเสือตามระเบียบว่าด้วยการฝึกหัดครูพลศึกษา^{๔๓} วิชาทั้งสี่แผนกที่กำหนดไว้ไม่บังคับว่าต้องสอบวิชาใดใดก่อนหลัง จะสอบวิชาใดก่อนก็ได้ และตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นต้นไปให้ถือว่าวิชาลูกเสือเป็นวิชาบังคับ ต้องสอบไล่วิชาลูกเสือแล้ว และสอบวิชาอื่นๆใดจึงจะได้ประกาศนียบัตร ถ้าสอบวิชาลูกเสือไม่ได้ แม้จะสอบวิชาอื่นๆได้ทั้งสามแผนกแล้ว

^{๔๒} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูพลศึกษา" วิทยาสาร ๒๐ (๑) : ๕ - ๖, ๒๔๖๒.

^{๔๓} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องขยายความในระเบียบการฝึกหัดครูพลศึกษา" วิทยาสาร ๒๐ (๔) : ๒๔๕, ๒๔๖๒.

ก็ยังไม่ให้ประกาศนียบัตร^{๔๔} โรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาได้ดำเนินการตามระเบียบนี้เรื่อยมา จนกระทั่งโอนไปสังกัดกรมพลศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖

ถึงแม้ว่ากระทรวงธรรมการได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และในหัวเมืองแล้วก็ตาม แต่ก็ผลิตครูประกาศนียบัตรไม่พอแก่ความต้องการของการศึกษา ดังจะเห็นได้ว่า "ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ครูประกาศนียบัตรในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์ มีอยู่รวมกันเพียงร้อยละ ๑๑ ของจำนวนครูทั้งหมด"^{๔๕} ทั้งนี้เพราะตั้งแต่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ แล้ว ปรากฏว่าจำนวนนักเรียนได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กระทรวงธรรมการจึงจำเป็นต้องเริ่มการฝึกหัดและการอบรมครูประกาศนียบัตร และไม่มีประกาศนียบัตรให้มีความสามารถในการสอน และเข้าใจแนวทางที่จะสอนดีขึ้น สำหรับการฝึกหัดครูมูลมณฑลส่วนมากมณฑลได้ตั้งโรงเรียนขึ้นดำเนินการตามระเบียบการและหลักสูตรประโยคครูมูลของกระทรวง สำหรับมณฑลที่ไม่สามารถจัดการฝึกหัดครูมูลได้ ก็ได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมณฑลขึ้น ใช้ระเบียบและหลักสูตรตามความต้องการที่เหมาะสมสำหรับมณฑลนั้นๆ ไปพลางก่อน จนกว่าจะสามารถเขียนฐานะของแผนกนี้ให้สูงเท่าหลักสูตรประโยคครูมูลในเวลาต่อไป

ระเบียบการฝึกหัดครูก่อนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ดังนี้

๑. พ.ศ. ๒๔๖๓ เพิ่มเติมหลักสูตรประโยคครูมัธยมและประถม โดยให้เน้นวิชาสุขวิทยาเป็นวิชาชุดสำหรับเลือกตามหลักสูตรประโยคครูมัธยมและประถม^{๔๖}

^{๔๔} ศึกษาธิการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องแก้ไขระเบียบการฝึกหัดครูพลศึกษา" วิทยาจารย์ ๒๓ (๒๒) : ๑๔๖๖ - ๑๔๖๗, ๒๔๖๖.

^{๔๕} รอง ศยามานนท์ ล.ค. หน้า ๑๑๔.

^{๔๖} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มเติมหลักสูตรประโยคครูมัธยม" วิทยาจารย์ ๒๐ (๒๔) : ๑๔๑๗ - ๑๔๑๘, ๒๔๖๓.

๒. พ.ศ. ๒๔๖๖ ขยายวุฒิปริญญาตรีบัณฑิตกฤตกรรมแผนกจักสาน, เกษตร
ป.ท. ขึ้นเป็นผู้สอนจักสานชั้นตรี โท เอก ใช้อักษร จ.ค., จ.ท. และ จ.อ. ตาม
ลำดับท้ายชื่อ เปลี่ยนแปลงประกาศนียบัตรครูวาศเขียนแผนกเชิงวิชาวาศ เกษตร
ป.ว., ป.ป.ว. และ ป.ม.ว. เป็นผู้สอนวาศเขียนชั้นตรี โท เอก ใช้อักษร ว.ค.,
ว.ท. และ ว.อ. ตามลำดับท้ายชื่อ กับขยายวุฒิแผนกเชิงวิชาเขียนแบบอย่าง
เกษตร ป.ป.ว. เป็นผู้สอนวาศเขียนเชิงวิชาแบบอย่างชั้นตรี โท เอก ใช้อักษร
บ.ค., บ.ท. และ บ.อ. ตามลำดับท้ายชื่อ อัตราเงินเดือนชั้นตรีเทียบเท่าครูมูล
สามัญ ชั้นโทเทียบเท่าครูประถมสามัญ และชั้นเอกเทียบเท่าครูมัธยมสามัญ^{๔๓}

๓. พ.ศ. ๒๔๖๘ ให้เพิ่มวิชาฟิสิกส์เฉพาะความร้อนแสงสว่างไว้ในหลักสูตร
ประโยคครูมัธยมสำหรับเลือกอีกวิชาหนึ่ง และนับเป็นชุดหนึ่ง^{๔๔}

๔. พ.ศ. ๒๔๙๐ วางระเบียบการฝึกหัดครูประถมชายชั้นใหม่ เขยิบวุฒิผู้ที่
จะรับเข้าเป็นนักเรียนถึงชั้นประโยคครูมูลหรือชั้นมัธยมปีที่หก กำหนดเวลาเรียน
สองปี เรียนตามหลักสูตรประโยคครูประถมของกระทรวงธรรมการ / ส่วนการฝึกหัด
ครูมัธยมนั้น นอกจากมีการสอนตอนบ่ายที่สามัคยาจารย์สมาคม ยังได้วางระเบียบการ
ฝึกหัดครูมัธยมชั้นใหม่ โดยถือเอาการศึกษาสองปีแรกในแผนกอักษรศาสตร์และ
วิทยาศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับการศึกษาวิชาครูต่ออีกหนึ่งปีเป็นหลักสูตร
วุฒิครูมัธยม ระเบียบนี้เริ่มใช้แต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นไป^{๔๕} ทั้งนี้จึงเลิกการจัด

^{๔๓} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มเติมและแก้ไขระเบียบการ
ฝึกหัดครูและหลักสูตรครูมูล ประถม มัธยม" วิทยาจารย์ ๒๓ (๑๗) : ๑๑๑๖ -
๑๑๑๘, ๒๔๖๖.

^{๔๔} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มวิชาชุดสำหรับหลักสูตร
ประโยคครูมัธยม" วิทยาจารย์ ๒๕ (๑๗) : ๑๒๔๕, ๒๔๖๘.

^{๔๕} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูของกระทรวงธรรมการ
พ.ศ. ๒๔๙๑" วิทยาจารย์ ๒๔ (๗) : ๕๕๒ - ๕๕๕, ๒๔๙๐.

การฝึกหัดครูมัธยมที่ตั้งไว้ชั่วคราวที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นไป ส่วนนักเรียนฝึกหัดครูที่มีอยู่นั้น ผู้ที่สอบไล่ได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์ก็ให้หรือครูประถมก็ให้ไปเข้าเป็นนักเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเป็นนักเรียนอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์แล้วแต่ความสมัคร สำหรับนักเรียนฝึกหัดครูที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่เจ็ดแล้วให้ไปเข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูประถมปีที่สอง นอกนั้นให้ไปเข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูปีที่หนึ่งของโรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ ผู้ที่ไปเข้ามหาวิทยาลัยโดยนัยนี้อยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับการคัดเลือกเป็นนักเรียนทุนของกระทรวงธรรมการก่อนผู้อื่น^{๕๐} ทุนสำหรับนักเรียนฝึกหัดครูมัธยมและประถมมีทั้งหมด ๕๐ ทุน คือทุนสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมปีที่แปดทั้งชายและหญิงที่สมัครเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยเพื่อเรียนอักษรศาสตร์ควบกับวิชาครู ๑๐ คน และเพื่อเรียนวิทยาศาสตร์ควบกับวิชาครู ๑๐ คน นอกนั้นเป็นทุนสำหรับนักเรียนฝึกหัดครูประถม^{๕๑}

สรุปการฝึกหัดครูของกรมศึกษาธิการ ใน พ.ศ. ๒๔๙๔ คงแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

๑. ประโยคครูมัธยม
๒. ประโยคครูประถม
๓. ประโยคครูมูล
๔. ประโยคครูประกาศนียบัตรมณฑล
๕. ประโยคครูประถมกสิกรรม
๖. ประโยคครูมูลกสิกรรม

^{๕๐} ธรรมการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องเลิกโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย" วิทยารามย์ ๒๔ (๔) : ๖๔๔ - ๖๔๕, ๒๔๙๐.

^{๕๑} ธรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องรับบำรุงนักเรียนฝึกหัดครูมัธยมและประถมสำหรับ พ.ศ. ๒๔๙๑" วิทยารามย์ ๒๔ (๙) : ๕๖๕ - ๕๖๖, ๒๔๙๐.

๗. ประโยคครูพลศึกษา

๘. ประโยคครูผู้สอนจักสาน

๙. ประโยคครูผู้สอนวาดเขียน

สถิติจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูทุกประเภทใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง มีดังนี้

ตาราง ๒. จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูประเภทต่างๆในมณฑลกรุงเทพฯ^{๕๒}

ประเภทนักเรียน	ชาย	หญิง	รวม
นักเรียนครูมัธยมในมหาวิทยาลัย	๑๐	๒	๑๒
นักเรียนครูประถมสามัญ	๖๕	๒๑๒	๒๗๗
นักเรียนครูประถมกสิกรรม	๖๖	—	๖๖
นักเรียนครูวาดเขียน	๕๘	๔	๖๒
นักเรียนครูพลศึกษา	๒๖	๒	๒๘
รวม	๒๒๕	๒๒๐	๔๔๕

^{๕๒} ขรรฆกรรม, กระทรวง รายงานการศึกษา ประจำปีที่ ๒๒, ๒๓, ๒๔
พุทธศักราช ๒๔๗๒, ๒๔๗๓, ๒๔๗๔ หน้า ๖๕.

ตาราง ๓. จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูในมณฑลอื่นๆ^{๕๓}

มณฑล	นักเรียนครูประกาศนียบัตรครูมูล					รวม
	ครูมูลมณฑล				ประโยชน์ครู มูลสามัญ ชาย	
	กลีกรรรม ชาย	หัตถกรรรม ชาย	สามัญ			
			ชาย	หญิง		
อยุธยา	—	—	๒๐	—	—	๒๐
นครสวรรค์	—	—	—	๗๔	๑๐๒	๑๘๑
พิษณุโลก	—	—	—	—	๔๐	๔๐
พายัพ	—	—	๖๔	๔๓	—	๑๐๗
นครชัยศรี	—	—	๒๒	—	—	๒๒
ราชบุรี	๕๕	—	—	—	—	๕๕
นครศรีธรรมราช	—	—	๒๓	—	๖๐	๘๓
ปัตตานี	—	—	—	—	๒๒	๒๒
ภูเก็ต	๕	—	—	—	๘	๑๓
จันทบุรี	—	—	๓๐	๓	—	๓๓
ปราจีน	—	—	๒๔	—	—	๒๔
นครราชสีมา	—	๕๕	๑๕๓	๒๗	๑๐๓	๓๓๘
อุตร	—	—	—	—	๕๘	๕๘
รวม	๖๐	๕๕	๓๓๖	๑๕๒	๔๔๓	๑,๐๔๖

^{๕๓} ก. หน้า ๖๖ - ๖๗.

การฝึกหัดครูหลังสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว การฝึกหัดครูก็ยังคงเป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการตามเดิม แต่กิจการได้ขยายกว้างขวางออกไปมาก เนื่องจากต้องการจะผลิตครูประกาศนียบัตรให้ได้ปริมาณมากพอ เพื่อสนองความมุ่งหมายของแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งกำหนดว่า "ถ้าจะยังบังคับให้โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาล และโรงเรียนราษฎร์มีครูประกาศนียบัตรทั้งหมดไม่ได้ ท่านว่าควรจัดให้ไกล่ร่อยในส่วนร่อยเท่าที่จะพึงจัดได้"^{๕๔}

การฝึกหัดครูในส่วนกลาง

โรงเรียนฝึกหัดครูชายวัดบวรนิเวศนั้นได้อยู่ที่เดิมต่อมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้ย้ายไปตั้งที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูพระราชวังสนามจันทร์ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๗ ก็ย้ายกลับมาตั้งที่กองพันทหารราบที่หก ถนนศรีอยุธยา หลังวังปารุสกวัน เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูประถมศรีอยุธยา สถานที่เดิมเป็นโรงทหาร ซึ่งกระทรวงธรรมการได้รับโอนจากกระทรวงกลาโหม โดยออกเงินซื้อและแก้ไขตกแต่งพอใช้เป็นโรงเรียนได้ ใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็ได้ย้ายมาอยู่ที่วังจันทร์เกษม เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูพระนครเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ส่วนโรงเรียนฝึกหัดครูหญิง ซึ่งตั้งอยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชดาลัย ถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้ย้ายไปตั้งที่โรงเรียนสตรีเพชรบุรีวิทยาลัย อีกสี่ปีต่อมา คือใน พ.ศ. ๒๔๘๐ จึงได้ย้ายไปตั้งที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย โรงเรียนฝึกหัดครูชายหญิงทั้งสองแห่งนี้จัดสอนเพียงประกาศนียบัตรประโยคครูมูลและครูประถม ส่วนการฝึกหัดครูมัธยมศึกษาจัดแต่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเท่านั้น นอกจากนั้น ในระยะนี้กระทรวงธรรมการได้อนุญาตให้โรงเรียนราษฎร์สามแห่งจัดการฝึกหัดครูประถมหญิง หลักสูตรสามปี คือ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย เขมะสิริอนุสรณ์ และเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ แต่ได้เลิกกันไป

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ เนื่องจากพิจารณาเห็นว่า การฝึกหัดครูนั้นรัฐบาลควรเป็นผู้จัด แต่ฝ่ายเดียว^{๕๕}

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ รัฐบาลต้องการจะริบจัดตั้งโรงเรียนวิสามนุตศึกษาขึ้นให้ครบครัน เพราะในเวลานั้นปรากฏว่าโรงเรียนวิสามนุตศึกษาแผนกพาณิชยการมีจำนวนครูที่ทรงคุณวุฒิไม่เพียงพอต่อความต้องการของโรงเรียน ฉะนั้นเพื่อแก้ปัญหานี้ กระทรวงธรรมการจึงได้จัดตั้งการฝึกหัดครูพาณิชยการขึ้นที่โรงเรียนพาณิชยการในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ตามระเบียบการฝึกหัดครูพาณิชยการ^{๕๖} นี้ กำหนดให้รับสมัครผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่แปดพาณิชยการแล้ว เรียนวิชาครูตามหลักสูตรของโรงเรียนฝึกหัดครูประถม มีกำหนดเวลาเรียนหนึ่งปี ผู้ที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูประถมพาณิชยการให้ใช้อักษรย่อ ป.ป.พ. ท้ายชื่อ และได้เงินเดือนละ ๔๕ บาท .

ปี พ.ศ. ๒๔๙๔ กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้ระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูประถม พ.ศ. ๒๔๙๔^{๕๗} กำหนดระเบียบการและหลักสูตรใหม่ทั้งชายและหญิงเข้าด้วยกัน ยกเว้นพื้นฐานความรู้ของโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงเสมอกับโรงเรียนฝึกหัดครูชาย โดยรับผู้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยคมัธยมสามมัญ (ประโยคมัธยมบริบูรณ์ชาย) หรือมัธยมวิสามนุตของกระทรวงธรรมการ หรือประกาศนียบัตรที่กระทรวงธรรมการรับรองว่าเทียบเท่ากันได้ กำหนดเวลาเรียนหนึ่งปี ต่อมาเมื่อได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๕ กำหนดให้ชั้นมัธยมปีที่หกเป็นประโยคมัธยมศึกษาแล้ว ระเบียบการฝึกหัดครูประถมจึงได้เปลี่ยนพื้นฐานความรู้

^{๕๕} บุญเจือ อองคประดิษฐ์ ล.ค. หน้า ๙ - ๑๐.

^{๕๖} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูพาณิชยการ" วิทยารามย์ ๓๓ (๔) : ๑๑๑๔ - ๑๑๑๘ พฤษภาคม ๒๔๙๒.

^{๕๗} ธรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูประถม พ.ศ. ๒๔๙๔" วิทยารามย์ ๓๓ (๑) : ๒๓๓ - ๒๔๑, ๒๔๙๔.

ของนักเรียนฝึกหัดครู เป็นรับผู้สำเร็จประโยคมัธยมศึกษา เข้าเรียนตามหลักสูตรประโยคครูประถมสามัญ และครูประถมการช่าง โดยมีเวลาเรียนสามปีตามหลักสูตรใหม่

การฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาค

หลังจากที่ทางราชการได้ประกาศยุบมณฑลต่างๆแล้ว ได้มีการเปลี่ยนแปลงประเภทของการฝึกหัดครูให้สอดคล้องกับระบบการปกครองและความต้องการของประเทศ และอีกอย่างหนึ่งเพื่อปรับปรุงส่งเสริมการฝึกหัดครูให้ได้ปริมาณมากขึ้น ปรากฏตามรายงานของกรมวิชาการ^{๕๘} คือ

ชั้นมัธยมพิเศษ รับนักเรียนที่สำเร็จประโยคประถมศึกษาเข้ามาเข้าเรียนต่อในโรงเรียนมัธยม มีกำหนดเวลาเรียนสามปี จัดเป็นโครงการชั่วคราวเพื่อแก้ความขาดแคลนครูในท้องถิ่นกันดาร โดยมากนักเรียนประเภทนี้ได้รับการคัดเลือกมาจากท้องถิ่นที่กันดารและขาดครู เพื่อให้กลับออกไปเป็นครูในท้องถิ่นนั้น

ประโยคครูประชาบาล (ป.บ.) สืบเนื่องมาจากการจัดชั้นมัธยมพิเศษนั่นเอง เมื่อเลิกชั้นมัธยมพิเศษไปแล้วก็จัดประโยคครูประชาบาลขึ้นแทน รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นประถมปีที่สี่ มีหลักสูตรเวลาเรียนสามปี และครูประเภทนี้ได้เลิกไปใน พ.ศ. ๒๔๔๕

ประโยคครูประกาศนียบัตรจังหวัด (ว.) รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่สาม หรือประโยคครูประชาบาล มีหลักสูตรเวลาเรียนสองปี

ประโยคครูมูล (ป.) รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่หก หรือประโยคครูประกาศนียบัตรจังหวัด มีหลักสูตรเวลาเรียนหนึ่งปี

การฝึกหัดครูประเภทต่างๆในส่วนภูมิภาคมักจัดสอนรวมอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งเดียวกัน จัดตั้งขึ้นในโรงเรียนประจำจังหวัดบ้าง และที่แยกเป็นเอกเทศบ้าง ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนประจำ

การตั้งกองฝึกหัดครู

พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้มีการยุบกรมศึกษาธิการซึ่งมีงานมาก ทั้งเป็นกรมใหม่สองกรม คือ กรมสามัญศึกษา ทำหน้าที่จัดการศึกษาฝ่ายสามัญ และกรมวิชาการ จัดการศึกษาฝ่ายอาชีพและฝึกหัดครู ตามพระราชกฤษฎีกาจัดระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการ (ฉบับที่ ๕) พุทธศักราช ๒๔๔๑ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๒ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้โอนกองฝึกหัดครูจากกรมวิชาการไปตั้งเป็นกองฝึกหัดครูสังกัดกรมสามัญศึกษา ส่วนกรมวิชาการได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมอาชีวศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๔๔^{๕๕}

การที่การฝึกหัดครูมีฐานะเป็นกองนับได้ว่าเป็นการวางรากฐานเบื้องต้นของการฝึกหัดครูขึ้น แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ขณะนั้นประเทศไทยกำลังมีกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส และในระยะเวลาดังกล่าวก็เกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้น ซึ่งทำให้ความก้าวหน้าของการศึกษาตลอดจนการฝึกหัดครูหยุดชะงักโดยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

การดำเนินงานของกองฝึกหัดครู

อย่างไรก็ดี ปรากฏว่ากิจการของกองฝึกหัดครูในระหว่างสงครามก็ได้ดำเนินมาด้วยดีพอสมควร คือ^{๖๐}

หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ได้เป็นหัวหน้ากองคนแรกของกองฝึกหัดครู ดำรงตำแหน่งมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ ในระยะแรกกองฝึกหัดครูได้รับโอนโรงเรียนในสังกัดกรมอาชีวศึกษามา คือ โรงเรียนฝึกหัดครูพระจอมพระนคร โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย โรงเรียนการเรือนพระนคร และโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคทั้งหมด นอกจากนั้นยังได้รับโอนโรงเรียนในสังกัดกองโรงเรียนรัฐบาล

^{๕๕} วิสามัญศึกษา, กรม ประวัติกรมวิสามัญศึกษา หน้า ๑๖.

^{๖๐} วิสามัญศึกษา, กรม ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษา หน้า ๙๑ - ๙๔.

กรมสามัญศึกษามาเพื่อมุ่งหมายที่จะจัดตั้งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูในเวลาต่อไป คือ โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และโรงเรียนเบญจมบพิตร

กองฝึกหัดครูแบ่งออกเป็นสามแผนก คือ

๑. แผนกฝึกหัดครูชั้นสูง มีหน้าที่จัดการฝึกหัดครูประถมและมัธยม ซึ่งขณะนั้นมีเฉพาะในส่วนกลาง หัวหน้าแผนกคนแรก คือ นายชัย เรืองศิลป์

๒. แผนกฝึกหัดครูชั้นต้น มีหน้าที่จัดการฝึกหัดครูมูล ครูประกาศนียบัตร และครูประชาบาลในส่วนภูมิภาค หัวหน้าแผนกคนแรก คือ นายเทือก กุสุมา ณ อยุธยา

๓. แผนกตรวจและอบรม มีหน้าที่ตรวจโรงเรียนในสังกัดกองฝึกหัดครู และทำการอบรมครูของกรมสามัญศึกษา หัวหน้าแผนกคนแรก คือ ชุนเชียวพิทยาการ

ในการขยายโรงเรียนเพื่อให้กิจการฝึกหัดครูก้าวหน้าขึ้นนั้น กองฝึกหัดครูดำเนินงานดังนี้

๑. ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมขึ้นที่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นโรงเรียนสหศึกษา นักเรียนชายกินอยู่ประจำที่โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร นักเรียนหญิงกินอยู่ประจำที่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมจึงย้ายมาตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร หลังวังจันทร์เกษม

๓. เปิดการฝึกหัดครูมูลขึ้นที่โรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคบางโรงเรียน เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๕

๔. เปิดแผนกอนุบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ฝึกหัดครูอนุบาล พ.ศ. ๒๔๔๖ และฝึกหัดครูการเรือน พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่โรงเรียนการเรือนพระนคร และใน พ.ศ. ๒๔๔๕ เปิดแผนกอนุบาลที่วัดปวิธายก ต่อมากรมสามัญศึกษาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมวิสามัญศึกษา และกรมประชาศึกษาซึ่งเพิ่งตั้งขึ้นใหม่ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมสามัญศึกษาในปี

พ.ศ. ๒๔๔๕ แล้ว โรงเรียนอนุบาลวัดปริณายกจึงโอนไปสังกัดกรมสามัญศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๔๖

๕. เปิดแผนกฝึกหัดครูมัธยม หลักสูตรสามปี ขึ้นที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา พญาไท ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นโรงเรียนสหศึกษาประเภทเดินเรียน รับนักเรียน สำเร็จชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่สอง

๖. ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงขึ้นที่ถนนประสานมิตร จังหวัดพระนคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ โรงเรียนนี้ขึ้นตรงต่อกรมวิสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนประจำ (ชาย) รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่หก มาเข้าเรียนสามปีได้ประกาศนียบัตรประโยคครู ประถม เรียนต่ออีกสองปีได้ประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม

๗. ในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ เปิดแผนกฝึกหัดครูประถมหลักสูตรปีเดียวที่โรงเรียน ไตรมิตรวิทยาลัยสำหรับชาย และที่โรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัยสำหรับหญิง รับนักเรียน ที่สำเร็จประโยคเตรียมอุดมศึกษา

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม ตามพระ ราชบัญญัติฉบับนี้ กรมสามัญศึกษาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมวิสามัญศึกษา มีหน้าที่จัดการ ศึกษาฝ่ายมัธยมศึกษา เตรียมอุดมศึกษา รวมทั้งจัดการฝึกหัดครูด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๔๔ กองฝึกหัดครูคงเป็นส่วนราชการใน กรมวิสามัญศึกษาและแบ่งเป็นสามแผนกอย่างเดิม แต่เปลี่ยนชื่อไปบ้าง ดังนี้

๑. แผนกฝึกหัดครูส่วนกลาง ทำหน้าที่ฝึกหัดครูประถม ครูมัธยม ครูการเรือนและครูอนุบาล ในจังหวัดพระนครและธนบุรี มีโรงเรียนในสังกัดหก โรงเรียน คือ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โรงเรียน ฝึกหัดครูพระนคร โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และโรงเรียนการเรือนพระนคร

๒. แผนกฝึกหัดครูส่วนภูมิภาค ทำหน้าที่ฝึกหัดครูประชาบาล ครู ประกาศนียบัตรจังหวัด และครูมูล ในต่างจังหวัด มีโรงเรียนในสังกัด ๒๔ โรงเรียน โรงเรียนฝึกหัดครูชาย ๑๑ โรงเรียน โรงเรียนสตรีฝึกหัดครู ๕ โรงเรียน และ

โรงเรียนการเรือนสองโรงเรียน โรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคมีที่จังหวัดจันทบุรี ชัยนาท เชียงใหม่ ตรัง นครปฐม นครราชสีมา นครสวรรค์ ปราจีนบุรี เพชรบุรี พระนครศรีอยุธยา มหาสารคาม ยะลา สมุทรสงคราม สงขลา อุดรธานี อุบลราชธานี และอุบลราชธานี โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูมีที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เชียงใหม่ นครปฐม พระนครศรีอยุธยา พิษณุโลก ลพบุรี สงขลา อุบลราชธานี และอุบลราชธานี สำหรับโรงเรียนการเรือนมีที่จังหวัดเชียงใหม่ และนครราชสีมา

๓. แผนกตรวจและอบรม ทำหน้าที่ตรวจโรงเรียนในสังกัด กองฝึกหัดครู และจัดการอบรมครูทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อให้ครูมีโอกาสได้เลื่อนวิทยฐานะให้สูงขึ้น

ในระหว่างสงครามการฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคไม่ได้รับความกระทบกระเทือนมากนัก คงเปิดสอนเป็นปรกติตลอดมา โรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนกลางได้อพยพไปสอนตามต่างจังหวัด ครั้นเสร็จสงครามแล้ว โรงเรียนฝึกหัดครูต่างๆก็ได้กลับคืนเข้าสู่สถานศึกษาเดิม เนื่องจากอาคารสถานที่เสียหายเนื่องจากสงคราม และชำรุดทรุดโทรม กระทรวงศึกษาธิการจึงต้องใช้จ่ายเงินเพื่อบูรณะซ่อมแซมให้ใช้เป็นที่ได้เล่าเรียนได้

เกี่ยวกับหลักสูตรฝึกหัดครู ก็ได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมแก่กาลสมัย กล่าวคือใน พ.ศ. ๒๔๔๘ กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุงหลักสูตรสามัญศึกษา โดยให้เปิดสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษาในโรงเรียนรัฐบาลทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ตลอดจนโรงเรียนราษฎร์ แทนที่จะให้สถานอุดมศึกษาเป็นผู้จัดเช่นที่ได้ทำอยู่ในระยะก่อนสงคราม หลักสูตรใหม่นี้จะเริ่มใช้ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรฝึกหัดครูให้สอดคล้องกันด้วย

สำหรับประโยคครูประถม พ.ศ. ๒๔๔๗ กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นหลักสูตรประโยคครูประถม พ.ศ. ๒๔๕๑ กำหนดให้สอนนักเรียนฝึกหัดครูหนักไปในทางวิชาสามัญในสองปีแรก เทียบเท่าหลักสูตรเตรียมอุดมศึกษาแผนกกลาง ในปีที่สามให้เรียนหนักไปในทางวิชาการศึกษา และวิชาสามัญ

ที่นักเรียนมีความฉันทหรือเลือกเรียน^{๖๐} ส่วนหลักสูตรประโยคครูมัธยม พ.ศ. ๒๔๔๔ ก็ได้ปรับปรุงเป็นหลักสูตรประโยคครูมัธยม พ.ศ. ๒๔๕๒ เพื่อให้ครูมีความรู้สูงขึ้นสามารถออกไปทำการสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษาได้ หลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่นี้แบ่งเป็นสามแผนก คือ แผนกภาษา แผนกกลาง และแผนกวิทยาศาสตร์ ให้นักเรียนเลือกได้ตามถนัด^{๖๒}

นอกจากนั้น ยังได้ปรับปรุงหลักสูตรประโยคครูการเรือน ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ และประโยคครูอนุบาล ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ประโยคครูการเรือนกำหนดเวลาเรียนสามปี เรียนวิชาการเรือน วิชาสามัญ และวิชาครู^{๖๓} ประโยคครูอนุบาลกำหนดเวลาเรียนสามปี ปีที่หนึ่งสองเรียนหนักทางวิชาทั่วไป และหนักทางวิชาครูในปีที่สาม รับผิดชอบความรู้ไม่ต่ำกว่าชั้นปีที่สองของประโยคครูการเรือน หรือประโยคครูประถม หรือชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา^{๖๔}

๕. ความรายงานการศึกษาของกรมวิชาการ^{๖๕} ปรากฏว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นต้นมา องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และองค์การช่วยเหลือตามโครงการข้อสี่ (Point Four) ของสหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือกระทรวงศึกษาธิการ โดยได้ส่งผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศมาทำงาน

^{๖๐} ศึกษาธิการ, กระทรวง หลักสูตรประโยคครูประถม พ.ศ. ๒๔๔๑
หน้า ๑ - ๒๓.

^{๖๑} ศึกษาธิการ, กระทรวง หลักสูตรประโยคครูมัธยม พ.ศ. ๒๔๕๒
หน้า ๑ - ๓๕.

^{๖๒} บุญเรือง ลิมจุฑา และคณะ ประมวลหลักสูตรและระเบียบที่เกี่ยวข้องของกระทรวงศึกษาธิการ หน้า ๙๕๐ - ๙๕๕.

^{๖๓} ก. หน้า ๙๑๕ - ๙๑๕.

^{๖๔} การวิจัย, กอง กรมวิชาการ ล.ค. หน้า ๔๕.

ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรการฝึกหัดครู ข้อเสนอแนะข้อแรกที่กระทรวงศึกษาธิการรับมาปฏิบัติก็คือ ปรับปรุงหลักสูตรประโยคครูมูลเสียใหม่ ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ โดยตัดวิชาสามัญซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนใหญ่ของหลักสูตรออกเสีย เพราะเห็นว่านักเรียนซึ่งสำเร็จชั้นมัธยมปีที่หก มีความรู้ในวิชาสามัญพอควรแล้ว จึงได้จัดให้เรียนหนักไปในทางวิชาครูและการฝึกหัดสอน ผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศได้ออกสำรวจภาวะของโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ได้ให้คำแนะนำและหาเงินจากองค์การของตนมาช่วยเหลือปรับปรุงการฝึกหัดครูทุกแห่ง

เกี่ยวกับอัตราเงินเดือนของครู ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ให้สูงขึ้น โดยได้ปรับปรุงอัตราเงินเดือนครูตามกฎหมาย ก.พ. ฉบับที่ ๒๒๒ ซึ่งเริ่มใช้แต่วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๓ คือ วุฒิ ป.ม. ปรับเป็น ๙๐ บาท วุฒิ ป.ป. ๖๐ บาท วุฒิ ป. ๔๐ บาท วุฒิ ว. ๓๕ บาท และวุฒิ ป.บ. ปรับเป็น ๓๐ บาท นับเป็นการเชิยบวิทย์ฐานะของครูให้ดีขึ้น^{๖๖}

การฝึกหัดครูตั้งแต่แรกเริ่มมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ ตามที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปหลายอย่างทั้งประเภทของการฝึกหัดครู หลักสูตร วุฒิครู ตลอดจนปริมาณและคุณภาพ แต่ประชาชนก็ยังไม่นิยมอาชีพครู และการขยายการฝึกหัดครูยังทำได้ไม่เพียงพอกับความต้องการ ดังปรากฏในรายงานของกรมสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๔ ว่า

"ในด้านการฝึกหัดครู ... อาจพูดได้ว่ายังได้รับการปรับปรุงและขยายออกได้เป็นส่วนน้อย ไม่ได้สัดส่วนกับปริมาณนักเรียนที่เพิ่มขึ้นแต่ละปีนั้นเลย การจัดโรงเรียนฝึกหัดครู จำต้องทุ่มเทงบประมาณมากกว่าโรงเรียนธรรมดาหลายเท่า ทั้งนี้เพราะต้องใช้จ่ายไปในการอุดหนุนผู้ที่จะเป็นนักเรียนฝึกหัดครู

^{๖๖} สามัญศึกษา, กรม รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๔๙๒ - ๒๔๙๓ หน้า ๔๕.

ด้วยการให้ทุนในการใช้จ่าย จัดอาคารสถานที่ให้เล่าเรียน ให้มีที่พักอาศัย และกินอยู่ประจำ เหล่านี้เป็นต้น ที่ต้องจัดเช่นนี้ก็เพราะอาชีพครูไม่เป็นที่นิยม ผู้ที่สมัครใจมาเรียนโดยการยอมเสียสละทุนทรัพย์ของตนเองนั้นมีน้อย แทนจะกล่าวได้ว่าต้องขอร้องให้มาเข้าเรียนด้วยการให้ทุนอุดหนุนเกือบทุกคน ก็ว่าได้^{๖๓}

เพราะความไม่นิยมในอาชีพครูนี้เอง ตั้งแต่เริ่มการฝึกหัดครูมาจึงปรากฏว่า โรงเรียนฝึกหัดครูรับนักเรียนไม่ได้เต็มตามที่กำหนดไว้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้เปิดให้ทุนแก่ผู้ที่มาสมัคร เป็นนักเรียนฝึกหัดครูให้มากขึ้นเรื่อยมาเป็นลำดับ คือ

พ.ศ. ๒๔๔๕	ให้ปีละ	๑๕๐	บาท
พ.ศ. ๒๔๔๖	ให้ปีละ	๒๐๐	บาท
พ.ศ. ๒๔๔๗ - ๒๔๔๘	ให้ปีละ	๓๐๐	บาท
พ.ศ. ๒๔๔๙	ให้ปีละ	๔๐๐	บาท
พ.ศ. ๒๔๕๐	ให้ปีละ	๖๐๐	บาท
พ.ศ. ๒๔๕๑ - ๒๔๕๔	ให้ปีละ	๗๐๐	บาท
พ.ศ. ๒๔๕๕	ให้ปีละ	๑,๐๐๐	บาท
พ.ศ. ๒๔๕๖ - ๒๔๕๗	ให้ปีละ	๑,๒๐๐	บาท

จึงปรากฏว่ามีนักเรียนฝึกหัดครูเพิ่มบ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ดี จำนวนนักเรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูรับเข้าก็มักจะไม่ได้เต็มตามจำนวนที่กำหนดไว้^{๖๔}

เมื่อสงครามโลกสงบลงแล้ว จำนวนครู และนักเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครู มีปริมาณเพิ่มขึ้น คงจะเห็นได้จากสถิติต่อไปนี้

^{๖๓} สำนักรัฐศึกษา, กรม รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๔๕๔
หน้า ๔๓.

^{๖๔} การวิจัย, กอง กรมวิชาการ ล.ค. หน้า ๕๐.

ตาราง ๔. จำนวนโรงเรียน ครู และนักเรียนฝึกหัดครู พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๙๗^{๖๕}

พ.ศ.	จำนวน โรงเรียน	จำนวนครู	จำนวน นักเรียน	หมายเหตุ
๒๔๘๕	๓๕	๑๘๓	๒,๐๐๕	ในปี ๒๔๘๕ - ๒๔๙๖ ไม่ได้รวมจำนวนของแผนกครูศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของโรงเรียนการเรือน ของกรมพลศึกษา และของกรมอาชีวศึกษา และในปี ๒๔๙๗ ไม่ได้รวมจำนวนของแผนกครูศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โรงเรียนการเรือน และวิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง
๒๔๘๖	๒๘	๒๓๖	๒,๘๐๖	
๒๔๘๗	๓๑	๒๕๕	๒,๒๙๔	
๒๔๘๘	๓๐	๒๔๒	๑,๖๖๐	
๒๔๘๙	๓๐	๑๙๗	๒,๓๒๓	
๒๔๙๐	๓๐	๒๑๐	๒,๕๕๕	
๒๔๙๑	๓๑	๒๓๙	๓,๖๒๔	
๒๔๙๒	๓๑	๒๙๐	๔,๑๓๕	
๒๔๙๓	๓๒	๒๘๔	๔,๑๘๕	
๒๔๙๔	๓๔	๓๐๖	๔,๐๔๒	
๒๔๙๕	๓๔	๓๘๕	๔,๒๒๐	
๒๔๙๖	๓๔	๔๑๕	๔,๒๖๐	
๒๔๙๗	๓๖	๔๙๒	๕,๓๔๐	

กรมการฝึกหัดครู

การดำเนินการฝึกหัดครูก่อนหน้าการตั้งกรมการฝึกหัดครู

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นต้นมากระทรวงศึกษาธิการเริ่มงานการจัดตั้งและขยายโรงเรียนให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะพลเมืองของประเทศได้เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับประชาชนมองเห็นคุณค่าของการศึกษา และนิยมส่งบุตรหลานเข้าเล่าเรียน กระทรวงศึกษาธิการก็ได้พยายามแก้ปัญหาการไม่มีที่เรียนโดยจัดตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้น และเปิดสอนเป็นสองผลัด เช่น "พ.ศ. ๒๔๔๗ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งโรงเรียนเพิ่มมากกว่า พ.ศ. ๒๔๔๖ ถึง ๗๔๔ โรงเรียน พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้จัดตั้งโรงเรียนเพิ่มมากกว่า พ.ศ. ๒๔๔๗ ถึง ๑๒๑๕ โรงเรียน พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้จัดตั้งโรงเรียนเพิ่มถึง ๑๑๑๔ โรงเรียน" ทั้งยังได้เปิดโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษาครบทุกอำเภอ นอกจากนี้ก็มีโครงการที่จะเปิดโรงเรียนอาชีวศึกษาในส่วนภูมิภาคด้วย

เมื่อเปิดโรงเรียนและขยายชั้นเรียนเพิ่มขึ้น ความจำเป็นในการหาครูไปสอนในโรงเรียนต่างๆก็มากขึ้นเป็นเงาตามตัว ฉะนั้นปัญหาเรื่องการขาดครูซึ่งมีอยู่แล้วก็ยิ่งทวีมากขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามแก้ไขปัญหามหาครูและคุณภาพของครูมาหลายปีแล้ว ก็ยังไม่ลุล่วงไปได้ จึงได้กำหนดเรื่องการผลิตครูเป็นนโยบายสำคัญที่สุด ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ก็ได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารวิเทศกิจของสหรัฐอเมริกาทั้งในด้านตัวบุคคลและในด้านการเงิน เช่น ใ้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วยสามคน คือ คร. เรมอนด์ ซี. กิบสัน คร. วิลลิส พี. พอร์เตอร์ และ คร. เอกการ์ บี. เคล ให้เงินใช้จ่ายในการประชุมอบรมครู ใช้จ่ายเป็นค่า

เส้นทางสำหรับศึกษานิเทศก์ ซื้อหนังสือเรียนและหนังสือสำหรับห้องสมุด ซื้ออุปกรณ์วิทยาศาสตร์ อุปกรณ์การสอน เครื่องพิมพ์สำหรับสำนักงาน อุปกรณ์การครัว อุปกรณ์สำหรับห้องอาหารและหอนอน อุปกรณ์พลศึกษา นอกจากนี้องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติก็ได้ให้ความช่วยเหลือในเรื่องตัวบุคคล โดยให้ผู้เชี่ยวชาญการสอนภาษาอังกฤษมาช่วยปรับปรุงการสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนฝึกหัดครู คือ มร.เอช.คุลทาร์ค เบอร์โรว^๒

กรรมการร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยกับผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะเกี่ยวกับการฝึกหัดครูว่า ควรปรับปรุงหลักสูตรฝึกหัดครูเสียใหม่ให้เหมาะสม ความรู้สามัญของนักเรียนฝึกหัดครูไม่ควรต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่หก และแบ่งชั้นของการฝึกหัดครูออกเป็น^๓ การฝึกหัดครูชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา หลักสูตรสองปี ขึ้นอนุปริญญาหรือประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง หลักสูตรสองปี^๔ และชั้นปริญญาวิชาการศึกษาระดับสูง หลักสูตรสี่ปี ข้อเสนอแนะนี้กระทรวงศึกษาธิการเห็นชอบด้วย ใ้มอบให้กองฝึกหัดครูและวิทยาลัยวิชาการศึกษาคำเนินการต่อไป

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ ถึงปลาย พ.ศ. ๒๔๔๗ ก่อนที่จะตั้งกรรมการฝึกหัดครู กองฝึกหัดครูได้ขยายโรงเรียนและริเริ่มงานใหม่ๆขึ้นหลายอย่างทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค คือ^๕

๑. เพื่อเร่งผลิตครูให้มากขึ้น จึงเปิดการสอนวิชาครูในตอนบ่ายแก่นักเรียนชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่สองที่สมัครจะเรียนวิชาครู ในสังกัดส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ส่วนกลาง เปิดสอนที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนวัดสุทธิวาราม โรงเรียนวัดคنوانรทิศ โรงเรียน

^๒ วิสามัญศึกษา, กรม รายงานของกรมวิสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๔๔๖
หน้า ๑๔.

^๓ วิสามัญศึกษา, กรม ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษายุคปัจจุบัน หน้า ๗๕ - ๗๘.

สายปัญญา และโรงเรียนสตรีวัชรพงษ์

ส่วนภูมิภาค เปิดสอนที่โรงเรียนชายและโรงเรียนหญิง แต่เรียน
รวมกันที่โรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่งแห่งเดียว คือ

๑. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เรียนที่โรงเรียนจอมสุรางคูปถัมภ์
๒. จังหวัดเชียงใหม่ เรียนที่โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย
๓. จังหวัดลำปาง เรียนที่โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย
๔. จังหวัดพิษณุโลก เรียนที่โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม
๕. จังหวัดนครราชสีมา เรียนที่โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย
๖. จังหวัดนครราชสีมา เรียนที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ
๗. จังหวัดสงขลา เรียนที่โรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ

การสอนวิชาครูคอนบายนี จัดเฉพาะปีการศึกษา ๒๔๙๖ เพียงปีเดียว
นักเรียนที่สอบได้ประกาศนียบัตรประโยคเตรียมอุดมศึกษาในปีนั้น และสอบวิชาครู
คอนบายนี จะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถมด้วย ถ้าสอบประโยคเตรียม
อุดมศึกษาตก แต่ได้วิชาครู ก็ได้รับเพียงประกาศนียบัตรครูมูล นักเรียนประเภทหลัง
นี้ เมื่อสอบได้ประกาศนียบัตรประโยคเตรียมอุดมศึกษาในปีการศึกษา ๒๔๙๗
กระทรวงศึกษาธิการก็อนุมัติให้ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถมด้วย

๒. เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครูในส่วนกลาง ในปีการศึกษา ๒๔๙๖ ได้
จัดให้นักเรียนฝึกหัดครูชั้นปีที่สาม ของโรงเรียนฝึกหัดครูประถมในส่วนกลางบาง
โรงเรียนออกฝึกหัดสอนตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ระหว่างฝึกสอนได้รับค่าเบี้ยเลี้ยง
เดือนละ ๔๐๐ บาท ทางกองโรงเรียนรัฐบาลได้จัดให้ไปสอนตามโรงเรียนต่างๆ
ที่ขาดครู นักเรียนฝึกหัดครูประเภทนี้สอบไล่ราวปลายเดือนกันยายน และเมื่อสอบ
ได้แล้ว ก็ยังคงให้สอนอยู่ในโรงเรียนเดิมจนสิ้นปีการศึกษา ได้รับเงินค่าจ้างพิเศษ
ชั่วคราวตามวุฒิเป็นรายเดือนเดือนละ ๖๐๐ บาท และเมื่อถึงวันที่ ๑ มกราคม
จึงได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ การผลิตครูดังกล่าวนี้กระทำต่อมา
จนถึงปีการศึกษา ๒๔๙๘

๓. ขยายการสอนในโรงเรียนฝึกหัดครูส่วนภูมิภาคบางแห่งขึ้นถึงชั้นประโยคครูประถม โดยเปิดชั้นฝึกหัดครูประถมปีที่หนึ่งก่อน ที่ได้จัดทำมาแล้วแต่ปีการศึกษา ๒๔๔๔ คือ ที่โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูฉะเชิงเทรา ในปี ๒๔๔๕ เปิดที่โรงเรียนฝึกหัดครูนครราชสีมา ปี ๒๔๔๖ เปิดที่โรงเรียนฝึกหัดครูเชียงใหม่ และปี ๒๔๔๗ เปิดที่โรงเรียนฝึกหัดครูอุบลราชธานี

๔. เปิดชั้นฝึกหัดครูมูลหึ่งประเภทเกินเรียน ที่โรงเรียนฝึกหัดครูนครราชสีมา ในปีการศึกษา ๒๔๔๖

๕. เปิดชั้นฝึกหัดครูมูลชายประเภทเกินเรียน ที่โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูฉะเชิงเทรา ในปีการศึกษา ๒๔๔๗

๖. ตั้งวิทยาลัยหมู่บ้านที่อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี ในปีการศึกษา ๒๔๔๗

๗. เปิดสอนประโยคครูประถมประเภทการงานสันตติ ในปีการศึกษา ๒๔๔๕ เพื่อผลิตครูที่ดัดศึกษาให้กรมสามัญศึกษา นักเรียนฝึกหัดครูชายที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และนักเรียนฝึกหัดครูหญิงที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย เป็นหลักสูตรการเรียนสามปี ในชั้นปีที่หนึ่งและปีที่สองเรียนอย่างเดียวกับชั้นฝึกหัดครูประเภทธรรมดา ในชั้นปีที่สามซึ่งเป็นชั้นตัวประโยค มีวิชาที่เรียนเหมือนกับนักเรียนฝึกหัดครูประถมธรรมดา คือ วิชาครู และสังคมศึกษา วิชาที่จัดให้เรียนเพิ่มขึ้น คือ วิชาการงานสันตติ ข่ายเรียนเกษตรศึกษา งานไม้และงานสี งานปูน งานไฟฟ้า หึ่งเรียนงานครัว งานเสื้อผ้า และงานประดิษฐ์

๘. เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สำเร็จประโยคครูประถมประเภทวิชาการงานสันตติ ได้เลื่อนวิทยฐานะสูงขึ้น จึงได้เปิดชั้นฝึกหัดครูมัธยมการงานสันตติขึ้น ณ โรงเรียนเดิม คือ โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ในปีการศึกษา ๒๔๔๖ วิชาที่เรียนประกอบด้วยวิชาการงานสันตติและวิชาการสันตติ วิชาการงานสันตติสำหรับชายมี งานไม้ และการสร้างอุปกรณ์การสอน สำหรับหญิงมีงานเสื้อผ้า งานช่าง งานครัว เกษตรศึกษา การอนามัยและพยาบาล ส่วนวิชาการสันตตินั้นต้องมาเรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม และเรียนตามหลักสูตรครูมัธยมแผนกกลาง

๕. เปิดชั้นฝึกหัดครูมัธยมศึกษาตอนต้นในปีการศึกษา ๒๔๔๗ ที่โรงเรียนการเรือนพระนคร เพื่อให้ครูที่มีวุฒิประโยคครูการเรือนเรียนต่อเป็นการเลื่อนวิทยฐานะของตนให้สูงขึ้น

๑๐. เปิดชั้นครูประถมหลักสูตรหนึ่งปีที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เริ่มแต่ปีการศึกษา ๒๔๔๖ รับนักเรียนที่สำเร็จประโยคเตรียมอุดมศึกษามาเข้าเรียนสำเร็จแล้วได้ประกาศนียบัตรประโยคครูประถม

๑๑. เฉพาะปีการศึกษา ๒๔๔๗ ได้เปิดชั้นฝึกหัดครูประถมหลักสูตรหนึ่งปีประเภทเคียนเรียนขึ้นที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยาอีกจำนวน ๒๐๐ คน การเรียนเป็นแบบสหศึกษา

๑๒. วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้น ซึ่งมีผลบังคับใช้ในวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๗ เพื่อกำเนินการฝึกหัดครูและฝึกหัดเจ้าหน้าที่ผู้บริหารการศึกษาในชั้นปริญญาการศึกษา เป็นการส่งเสริมวิทยฐานะของครูอาจารย์และเจ้าหน้าที่ผู้บริหารการศึกษาให้ได้มาตรฐานสูงเท่ากับต่างประเทศ

การจัดกรรมการฝึกหัดครู

การฝึกหัดครูตามที่กล่าวมานี้ กองฝึกหัดครูกรมวิสามัญศึกษาเป็นผู้จัด ยังมีกรมอีกสามกรมที่จัดการฝึกหัดครูเหมือนกัน แต่จัดเฉพาะที่เกี่ยวกับกรมของตน คือ กรมอาชีวศึกษาจัดการฝึกหัดครูอาชีวศึกษา กรมพลศึกษาจัดการฝึกหัดครูพลศึกษา และกรมมหาวิทยาลัยผลิตครูอนุปริญญาและครูปริญญา กระทรวงศึกษาธิการดำริที่จะจัดตั้งกรรมการฝึกหัดครูเพื่อให้การฝึกหัดครูอยู่ในกรมเดียวกัน จึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. ๒๔๔๗ และร่างพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมการฝึกหัดครู พร้อมด้วยบันทึกหลักการและเหตุผลเสนอต่อคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ ตามเหตุผลในบันทึกนั้นมีใจความว่า

"เนื่องด้วยการศึกษาในเวลานี้ได้แยกกันอยู่ในกรมต่างๆ คือกรมวิสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษา และกรมพลศึกษา ต่างกรมต่างจัดดำเนินงาน ยังไม่ประสานกันสนิท เป็นเหตุให้ไคร้ครูไม่ตรงกับความต้องการอันแท้จริงของโรงเรียนทุกประเภท เพื่อให้การศึกษาได้มาตรฐานที่ดียิ่งขึ้นเหมาะสมกับกาลสมัย จึงสมควรจัดรวมการศึกษาให้อยู่ในกรมเดียวกัน จะได้อำนาจให้เกิดเอกภาพ เป็นกาวประหยัค และมีประสิทธิภาพที่จะปรับปรุงให้ครูมีปริมาณและคุณภาพสูงขึ้น ได้ผลสมความต้องการในอันที่จะจัดการศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ"^๔

ในที่สุดในวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗ จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๔๙๗ มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗ สาระสำคัญในพระราชบัญญัติฉบับนั้นคือ การเพิ่มกรมการฝึกหัดครูขึ้นอีกกรมหนึ่งในกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาก็ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมการฝึกหัดครู และมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๘ กำหนดส่วนราชการของกรมการฝึกหัดครูดังนี้^๕

๑. สำนักงานเลขาธิการกรม
๒. กองส่งเสริมวิทยฐานะ
 - (๑) แผนกอบรมครูชั้นประถม
 - (๒) แผนกอบรมครูชั้นมัธยม
 - (๓) แผนกส่งเสริมวิทยฐานะครูชั้นประถม
 - (๔) แผนกส่งเสริมวิทยฐานะครูชั้นมัธยม
 - (๕) แผนกทะเบียนและประกาศนียบัตร

^๔ ก. หน้า ๔๐.

^๕ ก. หน้า ๔๑ - ๔๒.

๓. กองโรงเรียนฝึกหัดครู

- (๑) แผนกฝึกหัดครูสามัญศึกษา
- (๒) แผนกฝึกหัดครูวิสามัญศึกษา
- (๓) แผนกฝึกหัดครูอาชีวศึกษา
- (๔) แผนกฝึกหัดครูพลานามัย
- (๕) แผนกโรงเรียนสาธิต

เมื่อได้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้มีคำสั่งที่ ป. ๑๑๒/๒๔๔๔ แต่งตั้งให้ข้าราชการในกรมวิสามัญศึกษา กรมอาชีวศึกษา และกรมพลศึกษา บางส่วนมาช่วยราชการในตำแหน่งต่างๆในกรมการฝึกหัดครู ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๔ และแต่งตั้งให้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น รักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมการฝึกหัดครู^๖

ส่วนราชการที่กรมการฝึกหัดครูได้รับโอนมาจากกรมต่างๆ เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๔ คือ^๗

ก. จากกรมวิสามัญศึกษา

๑. กองสอบไล่

๒. กองฝึกหัดครู รวมทั้งโรงเรียนที่อยู่ในสังกัดกองนี้ทุกโรงเรียน ยกเว้นโรงเรียนการเรือนนครราชสีมา และโรงเรียนคำเที่ยงอนุสรณ์ เพราะไม่มีการสอนฝึกหัดครู ให้ไปขึ้นสังกัดกองโรงเรียนรัฐบาล กรมวิสามัญศึกษา

๓. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร

๔. โรงเรียนประสานมิตร

๕. หมวกศึกษานิเทศก์ ฝ่ายฝึกหัดครู

ข. จากกรมอาชีวศึกษา

^๖ ก. หน้า ๔๓.

^๗ ก.

๑. โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา

๒. โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูอาชีวศึกษา

ค. จากกรมพลศึกษา

๑. โรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษา กรมพลศึกษาได้จัดตั้งวิทยาลัยพลศึกษาขึ้นแทนโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษา เป็นสถาบันวิชาการพลศึกษาชั้นสูง กรมการฝึกหัดครูได้ครูจากโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาไปเจ็ดคน

กองฝึกหัดครูเมื่อมีฐานะเป็นกรมแล้ว ก็ย่อมจะมีปริมาณงานเพิ่มมากขึ้นเป็นธรรมดา จึงเกิดปัญหาเรื่องตัวบุคคลที่จะทำงาน เพราะในระยะแรกก็ได้อาศัยตัวบุคคลจากกรมวิสามัญศึกษา ซึ่งสังกัดกองฝึกหัดครู และโอนมาจากกองและกรมอื่นบ้าง ดังนั้นในระยะนี้กรมการฝึกหัดครูจึงจำเป็นต้องเร่งหาตัวบุคคลเพื่อให้ได้เพียงพอกับงานในหน้าที่ของกรม และในขณะเดียวกันก็เร่งดำเนินการฝึกหัดครูต่อไป

การผลิตครูในระยะนี้ได้ดำเนินการโดยเร่งรีบ เนื่องจากปริมาณนักเรียนในโรงเรียนทุกประเภทได้เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว และ "ครูที่มีวุฒิมัธยมศึกษาไม่มีวุฒิทางครูยังมีอีกเป็นจำนวนมากประมาณร้อยละ ๗๐ ของครูทั้งหมด มีครูที่มีวุฒิทางครูร้อยละ ๓๐ เท่านั้น" เหตุนี้ถ้าไม่เร่งการผลิตครู ปล่อยให้ไปตามปกติ ในภายหน้าครูที่มีวุฒิทางครูคิดเป็นร้อยละจะน้อยลงทุกที

กิจการที่กรมการฝึกหัดครูได้ดำเนินไปภายหลังที่ได้ตั้งเป็นกรมขึ้น คือ

๑. รับโอนโรงเรียนและสถาบันการศึกษาจากกรมวิสามัญศึกษามาสังกัดกรมการฝึกหัดครูเพิ่มเติมอีกใน พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้แก่

๑. รับโอนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา แผนกฝึกหัดครู รวมเข้าเป็นสาขาของวิทยาลัยวิชาการศึกษา เรียกว่าวิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวัน มีหลักสูตรการเรียนสี่ปีต่อจากประโยคเตรียมอุดมศึกษา ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจะได้รับปริญญา

๔ การวิจัย, กอง กรมวิชาการ รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๐
หน้า ๗๖.

๕ วิสามัญศึกษา, กรม ล.ค. หน้า ๔๓ - ๔๔.

การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.ม.) และรับโอนโรงเรียนสาธิตของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ไปสังกัดวิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวันด้วย

๒. รับโอนเจ้าหน้าที่ศูนย์กลางการค้นคว้าทางจิตวิทยาการศึกษา มาสังกัดกรมการฝึกหัดครูเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ และตั้งชื่อเสียใหม่เป็นสถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก

๓. รับโอนโรงเรียนสตรีวัดปทุม "เทพสตรีวิทยาลัย" มาสังกัดกรมการฝึกหัดครู และรวมกิจการเข้ากับโรงเรียนสตรีฝึกหัดครูวัดปทุม เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเทพสตรีวิทยาลัย

๔. โอนโรงเรียนประสานมิตร ซึ่งเดิมสังกัดกองโรงเรียนฝึกหัดครู ไปสังกัดวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร เพื่อใช้เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา วิทยาลัยวิชาการศึกษา

๕. เปิดสาขาวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้นที่บางแสน จังหวัดชลบุรี จัดเป็นประเภทประจำ หลักสูตรการเรียนเช่นเดียวกับวิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวัน

๒. ปรับปรุงและขยายหลักสูตรฝึกหัดครู ได้เลิกใช้หลักสูตรประโยคครูมูล ซึ่งกำหนดเวลาเรียนหนึ่งปี และหลักสูตรประโยคครูประถม ซึ่งกำหนดเวลาเรียนสามปีต่อจากชั้นมัธยมปีที่หก โดยเปลี่ยนเป็นหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ซึ่งกำหนดเวลาเรียนสองปีต่อจากชั้นมัธยมปีที่หก ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๔๘๔ ในโรงเรียนฝึกหัดครูทุกโรงเรียน ยกเว้นโรงเรียนฝึกหัดครูสายอาชีพศึกษา และโรงเรียนการเรือนพระนคร ในขณะที่เดียวกันก็ได้ตั้งกรมการปรับปรุงหลักสูตร ประโยคครูการเรือน ด้วยความร่วมมือของ ดร.เวอร์บีเนีย เอฟ.คัทเลอร์ ซึ่งองค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกาส่งมาช่วยฝ่ายการเรือน และได้ตั้งกรมการปรับปรุงหลักสูตรฝึกหัดครูอาชีพศึกษาคด้วย

๓. วางโครงการผลิตครูระยะยาว ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ กรมการฝึกหัดครู

ใ้กว้างโครงการผลิตครูขึ้น เรียกว่าโครงการผลิตครูระยะยาว คือในระยะ ๑๐ ปี นับตั้งแต่ปี ๒๕๐๑ - ๒๕๑๐ โดยการคาดคะเนจากจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้นแล้ว จะต้องทำการผลิตครูโดยเฉลี่ยให้ได้ประมาณปีละ ๖,๕๐๐ คน รวม ๑๐ ปี จะต้องผลิตครูได้ ๖๕,๐๐๐ คน และในปีหนึ่งๆจะต้องมีนักเรียนฝึกหัดครูรวมทั่วทั้งประเทศ ประมาณ ๒๒,๐๐๐ คน จึงจะเป็นการเพียงพอกับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้น พร้อมกับ ขาดแคลนจำนวนครูที่ลาออกและยังขาดอยู่ โครงการนี้จะเป็นไปตามแนวที่วางไว้ใน เมื่อได้รับงบประมาณเหมาะสมกับขนาดของงาน” ทั้งนี้ยังไม่ได้นำถึงปริมาณครู ที่ต้องการเพิ่มขึ้นในการที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับจากสี่ปีเป็นเจ็ดปี ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓

โรงเรียนสาธิต จำเป็นสำหรับการฝึกหัดครู เพื่อให้นักเรียนฝึกหัดครูจะได้ ใช้เป็นที่สังเกตการสอน ศึกษาสถานการณ์ที่แท้จริงของห้องเรียน ศึกษาวิธีสอนของ ครูผู้ชำนาญ เป็นสถานที่ฝึกสอนของนักเรียนฝึกหัดครู และนอกจากนี้สถาบันฝึกหัดครู ชั้นสูงจะได้ใช้โรงเรียนสาธิตเป็นสถานที่สำหรับทดลองและวิจัยการศึกษาด้วย การ จัดตั้งโรงเรียนสาธิตจึงเป็นความเคลื่อนไหวทางการฝึกหัดครูที่สำคัญ ในปัจจุบันนี้ มีโรงเรียนสาธิตทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค คือ มัชฌิมสาธิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประถมสาธิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา มัชฌิมสาธิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน สาธิตพิบูลบำเพ็ญวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน สาธิตของวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จ เจ้าพระยา สาธิตของวิทยาลัยครูสวนสุนันทา สาธิตของวิทยาลัยครูสวนกุหลาบ สาธิต ของวิทยาลัยครูเทพสตรี สาธิตของวิทยาลัยครูเชียงใหม่ และสาธิตของวิทยาลัยครู นครราชสีมา^๒ รวมทั้งหมด ๑๑ โรงเรียน โรงเรียนสาธิตเมื่อฟังตามชื่อนี้ว่า เป็นของใหม่ แต่ความจริงนั้นการฝึกหัดครูของไทยเรามีโรงเรียนประเภทนี้มาตั้งแต่ เริ่มตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูใน พ.ศ. ๒๔๓๕ แล้ว เรียกชื่อว่าโรงเรียนฝึกหัดสอน

^๑ การวิจัย, กอง กรมวิชาการ น.ก.

^๒ การฝึกหัดครู, กรม กรมการฝึกหัดครู หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หน้า ๓๔.

ใช้เป็นที่พักผ่อนของนักเรียนฝึกหัดครู แต่มิได้มีความมุ่งหมายกว้างขวางเหมือนในปัจจุบันนี้

โรงเรียนฝึกหัดครู เพื่อสนองนโยบายการฝึกหัดครูโดยคำนึงถึงการประหยัด กรมการฝึกหัดครูจึงได้ยุบโรงเรียนฝึกหัดครูในต่างจังหวัดลงบ้าง ได้รวมโรงเรียนหญิงและโรงเรียนชายเป็นสหศึกษาบ้าง และเปิดโรงเรียนเพิ่มขึ้นบ้าง นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ยุบโรงเรียนฝึกหัดครูสมุทรสงคราม จันทบุรี ตรัง ชัยนาท เปิดโรงเรียนฝึกหัดครูนครศรีธรรมราชขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ยุบโรงเรียนสตรีฝึกหัดครูเชียงใหม่ไปรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูเชียงใหม่เป็นสหศึกษา ขยายวิทยาลัยวิชาการศึกษาออกไปอีกสองแห่ง และในปีนี้ได้ขยายหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาเพิ่มขึ้นอีกระดับหนึ่งเป็นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง ในโรงเรียนฝึกหัดครูสามแห่ง มีโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และโรงเรียนเทพสตรีวิทยาลัย^{๑๓}

ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้เปิดสอนการฝึกหัดครูระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงเพิ่มขึ้นในจังหวัดอุบลราชธานีอีกแห่งหนึ่ง และยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูที่เปิดสอนประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงขึ้นเป็นวิทยาลัยครู ดังนั้นในปีนี้จึงมีวิทยาลัยครูรวมห้าแห่ง คือ วิทยาลัยครูจันทระเกษม วิทยาลัยครูสวนสุนันทา วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา วิทยาลัยครูเทพสตรี และวิทยาลัยครูอุบลราชธานี^{๑๔}

ปีการศึกษา ๒๕๐๒ เปิดสอนระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงที่โรงเรียนฝึกหัดครูนครราชสีมาอีกแห่งหนึ่ง และยกฐานะเป็นวิทยาลัยครูนครราชสีมา เปิดสอนระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง เกษาศาสตร์ และอนุบาล ขึ้นที่

^{๑๓} การวิจัย, กอง กรมวิชาการ ล.ค. หน้า ๗๗ - ๗๘.

^{๑๔} ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๒
หน้า ๑๑๘.

โรงเรียนการเรือนพระนครอีกแห่งหนึ่ง^{๑๕} และต่อมาได้ยกฐานะโรงเรียนการเรือนพระนครเป็นวิทยาลัยครูสวนกุหลาบ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓^{๑๖}

ปีการศึกษา ๒๕๐๓ ได้ขยายการศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูส่วนภูมิภาคไปถึงระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงเพิ่มขึ้นอีกสองแห่ง ได้แก่ โรงเรียนฝึกหัดครูเชียงใหม่ และโรงเรียนฝึกหัดครูอุดรธานี พร้อมกับได้ยกฐานะเป็นวิทยาลัยครูเชียงใหม่และวิทยาลัยครูอุดรธานีตามลำดับ^{๑๗} และในปีการศึกษา ๒๕๐๔ ได้เปิดสอนระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงที่โรงเรียนฝึกหัดครูสงขลา และโรงเรียนฝึกหัดครูพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก และยกฐานะเป็นวิทยาลัยครูสงขลา และวิทยาลัยครูพิบูลสงครามตามลำดับ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้เปิดสอนระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงที่โรงเรียนฝึกหัดครูมหาสารคาม และได้ยกฐานะเป็นวิทยาลัยครูมหาสารคามในปีเดียวกันนั่นเอง

ในปัจจุบันนี้ มีสถาบันฝึกหัดครูที่สังกัดกรมการฝึกหัดครูทั้งหมด ๒๔ แห่ง ในส่วนกลาง ๑๐ แห่ง ส่วนภูมิภาค ๑๔ แห่ง แบ่งตามระดับการศึกษาที่เปิดสอนได้ดังนี้^{๑๘}

๑. ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.)

ส่วนกลาง มีสามแห่ง

๑. โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร

๒. โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์

^{๑๕} ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๒
หน้า ๔๖.

^{๑๖} ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๓
หน้า ๒๑๔ - ๒๑๕.

^{๑๗}
ก.

^{๑๘} การฝึกหัดครู, กรม รายชื่อสถานศึกษาสังกัดกรมการฝึกหัดครู หน้า
๑ - ๖ อีกสำเนา.

๓. โรงเรียนฝึกหัดครูชนบุรี

ส่วนภูมิภาค มี ๑๑ แห่ง

๑. โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูนครปฐม
๒. โรงเรียนฝึกหัดครูยะลา
๓. โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูสงขลา
๔. โรงเรียนฝึกหัดครูนครศรีธรรมราช
๕. โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรี
๖. วิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง
๗. โรงเรียนฝึกหัดครูพระนครศรีอยุธยา
๘. โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูพระนครศรีอยุธยา
๙. โรงเรียนฝึกหัดครูนครสวรรค์
๑๐. โรงเรียนฝึกหัดครูอุตรดิตถ์
๑๑. โรงเรียนฝึกหัดครูฉะเชิงเทรา

๒. ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา และประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา
ชั้นสูง (ป.กศ. ชั้นสูง)

ส่วนกลาง มีสี่แห่ง

๑. วิทยาลัยครูจันทรเกษม *
๒. วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
๓. วิทยาลัยครูสวนสุนันทา
๔. วิทยาลัยครูสวนกุหลาบ ***

* สอนเฉพาะระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงระดับเดียว .

** นอกจากประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา และประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา
ชั้นสูงแล้ว ยังมีประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงเกษตรศาสตร์ และประกาศนียบัตร
วิชาการศึกษาชั้นสูงอนุบาลด้วย .

ส่วนภูมิภาค มีแปดแห่ง

๑. วิทยาลัยครูสงขลา
๒. วิทยาลัยครูเทพสตรี ลพบุรี
๓. วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก
๔. วิทยาลัยครูเชียงใหม่
๕. วิทยาลัยครูอุตรธานี
๖. วิทยาลัยครูอุบลราชธานี
๗. วิทยาลัยครูมหาสารคาม
๘. วิทยาลัยครูนครราชสีมา

๓. วิทยาลัยครูและวิทยาลัยครู มีสามแห่ง คือ

๑. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.ม.) เปิดสอนสี่สาขา คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และการบริหารการศึกษา การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) เปิดสอนสามสาขา คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษาและการฝึกหัดครู นอกจากนี้ยังมีการศึกษามหาบัณฑิตจิตวิทยาพัฒนาการอีกด้วย

๒. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน การศึกษามัธยมศึกษา เปิดสาขาเดียว คือมัธยมศึกษา

๓. วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน การศึกษามัธยมศึกษา เปิดสอนสองสาขา คือ ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา

สำหรับผู้ที่เรียนสำเร็จชั้นปีที่สองของวิทยาลัยวิชาการศึกษาทั้งสามแห่งนี้ จะได้รับอนุปริญญาวิชาการศึกษา

✓ นักเรียนฝึกหัดครู นับแต่ได้ตั้งกรมการฝึกหัดครูเป็นต้นมา ปรากฏว่าจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูได้เพิ่มขึ้นรวดเร็วกว่าแต่ก่อนมาก ดังจะเห็นได้จากสถิตินักเรียนฝึกหัดครู ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๔๘	๕,๖๒๐	คน
พ.ศ. ๒๔๔๙	๘,๓๔๖	คน
พ.ศ. ๒๕๐๐	๑๐,๔๒๒	คน
พ.ศ. ๒๕๐๑	๑๒,๖๒๒	คน
พ.ศ. ๒๕๐๒	๑๕,๐๖๔	คน
พ.ศ. ๒๕๐๓	๑๖,๔๔๒	คน
พ.ศ. ๒๕๐๔	๑๗,๑๕๘	คน ^{๑๔}

ตามตัวเลขนี้จะเห็นว่าจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูเพิ่มขึ้นจากเดิมประมาณสามเท่าตัว นับว่ากรมการฝึกหัดครูได้ขยายการฝึกหัดครูได้ปริมาณสูงขึ้น แต่ก็ยังไม่ได้จำนวนตามที่มุ่งหมายไว้ในโครงการผลิตครูระยะยาว คือ กำหนดว่าจะต้องมีนักเรียนฝึกหัดครูปีละ ๒๒,๐๐๐ คน อนึ่งกรมการฝึกหัดครูยังคงมีภาระหนักในการให้ทุนอุดหนุนแก่นักเรียนฝึกหัดครูทุกระดับตลอดมา แต่ได้ปีได้เพิ่มจำนวนทุนให้มากขึ้น พร้อมทั้งเพิ่มจำนวนเงินแต่ละทุนให้พอเพียงด้วย ตามรายงานการศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๒ ปรากฏว่า ทุนกรมการฝึกหัดครูทั้งหมดมี ๘,๓๔๘ ทุน คิดเป็นเงิน ๑๕.๕ ล้านบาท และได้เริ่มลดลงในปีต่อมา เพราะกรมการฝึกหัดครูตระหนักว่าเป็นภาระที่หนักมาก ประกอบกับอาชีพครูเป็นที่สนใจได้รับความนิยมนมากขึ้น

กรมการฝึกหัดครูได้ให้ทุนการศึกษาเพื่อช่วยเหลือนักเรียนที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย มีฐานะยากจน ช่วยกิจการของสถานศึกษาเป็นอย่างดี ในปีการศึกษา ๒๕๐๕ แบ่งทุนออกได้เป็นสองประเภท ดังนี้^{๒๐}

๑. ทุนผูกพัน ผู้ที่ได้รับทุนการศึกษาประเภทนี้ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว

^{๑๔} การวิจัย, กอง กรมวิชาการ สถิติการศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๒, ๒๕๐๓, ๒๕๐๔ หน้า ๓๔ หน้า ๓๗ หน้า ๑๕.

^{๒๐} แผนแพรงการศึกษา, กอง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ทุนการศึกษา หน้า ๑๑ - ๑๓.

ต้องเข้ารับราชการในกระทรวงศึกษาธิการเป็นเวลาสองเท่าของจำนวนปีที่ได้รับทุน แบ่งออกเป็นทุนต่างๆดังนี้

๑. ทุน ป.กศ. จำนวน ๔๕๐ ทุนๆละ ๑,๓๐๐ บาท ให้แก่นักเรียนที่สำเร็จประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม. ๖) ซึ่งอยู่ในท้องถิ่นที่กั้นการ หรือ สอบได้คะแนนสูงสุด เข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ทุนนี้จังหวัดเป็นผู้คัดเลือกผู้ที่สมควรได้รับทุน

๒. ทุน ป.กศ. ภาคใต้ จำนวน ๓๐๐ ทุนๆละ ๑,๕๐๐ บาท ให้แก่นักเรียนที่สำเร็จประโยควิชาสามัญศึกษาตอนปลาย (ม. ๖) ที่อยู่ในจังหวัดภาคใต้ เพื่อเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาที่จังหวัดยะลา สงขลา และนครศรีธรรมราช

๓. ทุนนักเรียนวิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง จำนวน ๓๐๒ ทุนๆละ ๒,๕๐๐ บาท ให้แก่นักเรียนที่สำเร็จประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น (ม. ๓) หรือ มัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งอยู่ในจังหวัดที่มีท้องถิ่นกั้นการ และเสี่ยงต่อโรคภัยไข้เจ็บ ผู้ได้รับทุนนี้จะได้เข้าเรียนในวิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง จังหวัดราชบุรี

๔. ทุน ป.กศ. ขั้นสูง จำนวน ๖๐๐ ทุนๆละ ๒,๕๐๐ บาท ทุนนี้วิทยาลัยและโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นผู้คัดเลือกจากนักเรียนที่สำเร็จประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาที่เป็นผู้เรียนดี และมีฐานะยากจน เข้าศึกษาต่อในชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง

๕. ทุนนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน ๑๒๒ ทุนๆละ ๒,๕๐๐ บาท ให้แก่นิสิตที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย และมีลักษณะเหมาะสมที่จะเป็นครู

๖. ทุนนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำนวนห้าทุนๆละ ๒,๕๐๐ บาท ให้แก่นิสิตที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย และมีลักษณะเหมาะสมที่จะเป็นครู

๗. ทุนนักเรียนโรงเรียนเพาะช่าง ให้แก่นักเรียนที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย และมีฐานะยากจน ทางสถานศึกษาจะเป็นผู้คัดเลือก

ทุนนี้แบ่งออกเป็นสองระดับ คือ

(๑) ทุน ป.ม.ช. จำนวนสองทุนๆละ ๒,๕๐๐ บาท

(๒) ทุน ป.ป.ช. จำนวนหกทุนๆละ ๑,๓๐๐ บาท

๔. ทุนนักเรียนวิทยาลัยพลศึกษา จำนวนสามทุนๆละ ๒,๕๐๐ บาท
ให้แก่แก่นักเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงของวิทยาลัยพลศึกษา ที่
เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย มีฐานะยากจน สถานศึกษาเป็นผู้คัดเลือก

๕. ทุนกรรมการฝึกหัดครู จำนวน ๖๕๔ ทุนๆละ ๒,๕๐๐ บาท ทุน
นี้แบ่งให้วิทยาลัยวิชาการศึกษาทั้งสามแห่ง คือ

(๑) วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ๒๑๒ ทุน

(๒) วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน ๑๑๕ ทุน

(๓) วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน ๓๓๑ ทุน

ทุนเหล่านี้แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ ประเภทเรียนดี โดยถือคะแนน
เฉลี่ยในปัจจุบัน ส่วนนิสิตปีที่หนึ่งนั้น จะพิจารณาจากคะแนนการสอบคัดเลือกเข้า
วิทยาลัย ประเภทขาดแคลน ให้แก่นิสิตที่ยากจนและขาดแคลน โดยคณะกรรมการ
ของวิทยาลัยจะเป็นผู้พิจารณาฐานะของผู้ปกครอง

๒. ทุนไม่ผูกพัน ทุนนี้เป็นทุนให้เปล่า มีสามทุน คือ

๑. ทุน "นิรภัยบรมฉัตรชีวิตราชนิกุล" พ.ศ. ๒๕๐๔ ให้แก่นักเรียน
ฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และวิทยาลัยครูสวนสุนันทา แห่งละสองปีสลับกันไป
โดยสถานศึกษาเป็นผู้คัดเลือกผู้สมควรได้รับทุน แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

(๑) ช่วยเหลือนักเรียนที่ขัดสนหนึ่งทุน มูลค่า ๑,๐๐๐ บาท

(๒) ส่งเสริมนักเรียนที่เรียนดีเยี่ยมหนึ่งทุน มูลค่า ๒๐๐

บาท

(๓) ส่งเสริมนักเรียนที่ประพฤติดีหนึ่งทุน มูลค่า ๒๐๐ บาท

(๔) ส่งเสริมนักเรียนที่ช่วยเหลือกิจการของส่วนรวม

หนึ่งทุน มูลค่า ๒๐๐ บาท

(๕) ส่งเสริมนักเรียนที่นำชื่อเสียงมาสู่สถานศึกษาหนึ่งทุน

มูลค่า ๒๐๐ บาท

๒. ทุน "ไทยวัฒนาพานิช" พ.ศ. ๒๕๐๔ จำนวน ๒๔ ทุน มูลค่าของทุนจะกำหนดเป็นปีๆไป ทุนนี้ให้แก่นักเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาปีที่หนึ่ง หรือประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงปีที่หนึ่ง ในสถานศึกษาของกรมการฝึกหัดครู ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคศึกษาทุกภาคๆละสองคน ให้ติดต่อกันจนจบหลักสูตรการศึกษาระดับหนึ่ง ผู้ตรวจการศึกษาแต่ละภาคเป็นประธานกรรมการคัดเลือก

๓. ทุน "วิเศษศุภวัตร" พ.ศ. ๒๕๐๔ จำนวนหนึ่งทุน มูลค่า ๑,๒๐๐ บาท ให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษา หรือมัธยมศึกษาที่เรียนอยู่ในโรงเรียนสาธิตของวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ที่เรียนดี และมีความประพฤติดี โดยสถานศึกษาเป็นผู้คัดเลือก

หน้าที่ของกรมการฝึกหัดครู^{๒๑}

กรมการฝึกหัดครู มีหน้าที่จัดการผลิตครูประเภทต่างๆให้โรงเรียนรัฐบาล ประชาบาล เทศบาล และโรงเรียนราษฎร์ทั่วพระราชอาณาจักร โดยคำนึงถึงความต้องการของโรงเรียนเป็นหลัก และมีหน้าที่อบรมครูที่ขาดวิทยฐานะทางครู ให้มีวิทยฐานะขึ้น ส่งเสริมครูที่มีวุฒิครูแล้วให้มีวิทยฐานะสูงขึ้น และอบรมวิชาการศึกษาแขนงต่างๆเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การเรียนการสอนของนักเรียนทั่วไป ใกล้เคียงเป็นกองและแผนก ดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม มีหน้าที่รับผิดชอบการงานเกี่ยวกับธุรการทางหนังสือทั่วไปที่กองต่างๆเสนอกรมและกระทรวง รักษาระเบียบราชการต่างๆให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้องตามกฎหมายและข้อบังคับต่างๆ ควบคุมการบริหารและนโยบายในแผนกสารบรรณกับแผนกสถิติและแผนกทะเบียน จัดทำงานอื่นๆที่ไม่อยู่ในหน้าที่ของกองใด และประสานงานกับกรมอื่น แบ่งกิจการออกเป็น

^{๒๑} การฝึกหัดครู, กรม ครูจะมีโอกาสก้าวหน้าอย่างไร หน้า ๒๔ - ๓๕.

สามฝ่าย (ยังไม่มีแผนก)

(๑) ฝ่ายสารบรรณ ทำหน้าที่รับส่งหนังสือราชการและงานเกี่ยวกับหนังสือทั่วไป ที่มีใ้ระบุไว้ในหน้าที่ของกองใดโดยเฉพาะ ตรวจหนังสือต่างๆ จากกองเพื่อเสนอกรมและกระทรวง ลงชื่อรับสมัครครูและชาวต่างประเทศเข้าเป็นข้าราชการ จัดทำบรรจุแต่งตั้ง เลื่อนชั้นข้าราชการพลเรือนและข้าราชการครูเฉพาะในกรม รวมบัญชีเลื่อนอันดับและเงินเดือนข้าราชการเสนอที่ประชุมพิจารณา จัดทำเรื่องข้าราชการลาไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และรักษาระเบียบข้อบังคับของกรมและกระทรวง

(๒) ฝ่ายประมวลสถิติและทะเบียน ทำหน้าที่รวบรวมและจัดทำสถิติการศึกษา ทำรายงานการศึกษาประจำปีของกรม ทำสมุดทะเบียนประวัติ ออกบัตรประจำตัวให้ข้าราชการ ควบคุมการให้ทุนส่งเสริมการฝึกหัดครู ควบคุมเวลามารับราชการของข้าราชการในกรม พิจารณาขอผ่อนผันและจำหน่ายการผ่อนผันทหารให้แก่ครูและนักเรียน ขอเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญจักรพรรดิมาลาให้ข้าราชการ และพิจารณาเรื่องเครื่องแบบนักเรียน

(๓) ฝ่ายคลัง ทำหน้าที่จัดตั้งงบประมาณรายได้รายจ่ายของกรม ควบคุมการบัญชีและพัสดุ ทำงบประมาณรายได้รายจ่าย ควบคุมการเบิกจ่ายเงินประเภทต่างๆ จัดทำเรื่องเงินบำเหน็จบำนาญ เงินทดแทนของข้าราชการ จัดหาเครื่องอุปกรณ์การศึกษาให้โรงเรียนต่างๆ ตรวจสอบบัญชีของโรงเรียนและควบคุมรักษาพัสดุของกรม รับจ่ายเงินเดือน ค่าใช้สอย การจร และเงินอุดหนุนนักเรียนครู ตลอดจนรักษาเงินสดในตู้รับของกรม

สำนักงานเลขาธิการกรม ยังมีหน่วยอิสระขึ้นอยู่อีกสามหน่วย คือ

(๑) วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน มีหน้าที่ดำเนินการศึกษาผลิตนิสิตฝึกหัดครูถึงชั้นปริญญาวิชาการศึกษา

(๒) สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก มีหน้าที่

ดำเนินการค้นคว้าทางวิชาจิตวิทยาเกี่ยวกับเด็กในประเทศที่มีวัฒนธรรม และความ เป็นอยู่แตกต่างจากประเทศในยุโรปและอเมริกา มีหน้าที่ฝึกนักจิตวิทยาและนักการ ศึกษานานาชาติให้สามารถค้นคว้าเรื่องนี้ ตลอดจนเปรียบเทียบผลการค้นคว้าซึ่งได้ มาจากประเทศต่างๆ

(๓) หน่วยศึกษานิเทศก์ มีหน้าที่แนะนำให้ความคิดเห็น และช่วย แก้ปัญหาแก่โรงเรียนเกี่ยวกับการจัดระเบียบเรียนและการสอนต่างๆ เพื่อให้โรงเรียน ดำเนินก้าวหน้าไปตามพัฒนาการของการศึกษาในโลกปัจจุบัน จัดหาตำราคู่มือครู และเครื่องประกอบการสอนให้แก่โรงเรียน ค้นคว้าและเผยแพร่เรื่องที่เกี่ยวข้อง การศึกษาใหม่ๆ เป็นผู้ประสานงานระหว่างกรมกองเจ้าสังกัด ฝ่ายบริหารส่วน ภูมิภาค และโรงเรียน

๒. กองส่งเสริมวิทยฐานะ มีหน้าที่จัดการส่งเสริมวิทยฐานะครูที่ยังไม่มี วุฒิให้มีวุฒิ และครูที่มีวุฒิทำให้มีวุฒิส่งขึ้น โดยการจัดการอบรม และจัดการสอบได้ ครู ตลอดจนออกใบประกาศนียบัตรและใบรับรองคุณวุฒิให้ แบ่งส่วนราชการออกเป็นห้าแผนก คือ

(๑) แผนกอบรมครูชั้นประถม มีหน้าที่จัดการอบรมครูไม่มีวุฒิให้มี วุฒิสั้น มีวิชาชุดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา เรียกครูที่ทำการสอนโรงเรียนชั้น ประถมไปรับการอบรมตามศูนย์อบรมต่างๆในส่วนภูมิภาคตามจังหวัดที่ตั้งภาค อบรม วิชาการศึกษาในแขนงต่างๆให้ครูมีสมรรถภาพสูงขึ้นเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้เหมาะ สมที่จะไปทำการสอนนักเรียนในชั้นประถมศึกษา อบรมครูใหญ่โรงเรียนประถม ศึกษา

(๒) แผนกอบรมครูชั้นมัธยม จัดการอบรมครูที่มีวุฒิทำให้มีวุฒิส่ง ขึ้น มีวิชาชุดครูมัธยม อบรมวิชาการทั่วไปเพื่อเพิ่มพูนสมรรถภาพของครู เช่น การอบรมภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ ฯลฯ ให้ครูมีความรู้เหมาะสมที่จะไปทำการสอน นักเรียนในชั้นมัธยมศึกษา และเตรียมอุดมศึกษา

(๓) แผนกส่งเสริมวิทยฐานะครูชั้นประถม มีหน้าที่จัดการสอบได้

วิชาครูชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาทั่วพระราชอาณาจักร จัดการสอบผู้เข้ารับการอบรม สอบชิงทุนบางประเภท ปรับปรุงระเบียบการสอบชนิดต่างๆให้ทันสมัยอยู่เสมอ

(๔) แผนกส่งเสริมวิทยฐานะครูชั้นมัธยม มีหน้าที่จัดการสอบไล่ วิชาครูชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงทั่วพระราชอาณาจักร จัดการสอบผู้เข้ารับการอบรม สอบชิงทุนบางประเภท ปรับปรุงระเบียบการสอบชนิดต่างๆให้ทันสมัยอยู่เสมอ

(๕) แผนกทะเบียนและประกาศนียบัตร มีหน้าที่จัดการออกประกาศนียบัตร ใบแทนประกาศนียบัตร ใบรับรองความรู้ ออกคำแปลประกาศนียบัตรเป็นภาษาต่างประเทศ ตรวจสอบ ตรวจสอบหลักฐานการขอเลื่อนวิทยฐานะ เก็บหลักฐานการสอบไล่และการอบรม

๓. กองโรงเรียนฝึกหัดครู มีหน้าที่จัดการฝึกหัดครูอนุบาล การเรียนครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง ครูอาชีวศึกษา และครูพลานามัย เพื่อให้มีจำนวนครูวุฒิต่างๆเพียงพอแก่ความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ แบ่งส่วนราชการออกเป็นห้าแผนก

(๑) แผนกฝึกหัดครูสามัญศึกษา มีหน้าที่จัดการผลิตครูตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา เพื่อไปทำการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาทั่วไป ให้เพียงพอแก่ความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ

(๒) แผนกฝึกหัดครูวิสามัญศึกษา จัดการผลิตครูตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง หลักสูตรครูอนุบาลและการเรียน ให้มีจำนวนเพียงพอแก่ความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อออกไปทำการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา และเตรียมอุดมศึกษา

(๓) แผนกฝึกหัดครูอาชีวศึกษา มีหน้าที่จัดการผลิตครูตามหลักสูตรฝึกหัดครูอาชีวศึกษา เพื่อทำการสอนวิชาหัตถศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษา และโรงเรียนสังกัดกรมอาชีวศึกษา

(๔) แผนกฝึกหัดครูพลานามัย มีหน้าที่จัดการฝึกหัดครูสอนพลศึกษา และสุขศึกษาในโรงเรียนต่างๆ ปรับปรุงการฝึกหัดครูประเภทนี้ให้ดีขึ้น เหมาะสมกับ ความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ

(๕) แผนกโรงเรียนสาธิต มีหน้าที่จัดตั้งโรงเรียนสาธิตขึ้นใน โรงเรียนฝึกหัดครูหรือสถานที่ใกล้เคียง ปรับปรุงโรงเรียนประเภทนี้ให้เหมาะสม ที่จะ เป็นแบบอย่างที่ดี และเป็นสถานที่ฝึกสอนของครูอาจารย์ทั้งหลาย ทำการ ทดลองการศึกษาแผนใหม่ในโรงเรียนประเภทนี้ เพื่อนำไปใช้ในโรงเรียนทั่วไป

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว หน้าที่ที่นับว่าสำคัญยิ่งของกรมการฝึกหัดครูก็คือ การผลิตครูให้เพียงพอกับความต้องการของประเทศ และอบรมส่งเสริมครูประจำ การให้มีวิทยฐานะสูงขึ้น ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ในการสอนการ เรียนของนักเรียน

ในปัจจุบันนี้ กรมการฝึกหัดครูมีสถานศึกษาใหม่ๆ อยู่ในสังกัดหลายประเภท ซึ่งมีคุณค่าควรที่ไต่บันทึกลงไว้เป็นประวัติการศึกษาของไทย คือ วิทยาลัยวิชาการศึกษา สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าวิจัย เรื่องเด็ก วิทยาลัยหมู่บ้าน และโครงการ ฝึกหัดครูชนบท เป็นต้น สถาบันการศึกษาเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้าทาง การฝึกหัดครูของไทย

วิทยาลัยวิชาการศึกษา

วิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นแหล่งผลิตครูชั้นปริญญาที่สำคัญที่สุดของกรมการ ฝึกหัดครู เนื่องจากการศึกษาในโลกปัจจุบันนี้กำลังขยายตัวและก้าวหน้าไปอย่าง กว้างขวาง จึงจำเป็นต้องเร่งเรียนเกี่ยวกับการศึกษาเป็นวิชาชีพเช่นเดียวกับที่ เราต้องเรียนวิชาวิศวกรรม วิชาแพทย์ และอื่นๆ เป็นต้นว่าจะจัดโรงเรียนชั้น ประถมศึกษาให้ดี ก็จะต้องรู้วิชาการประถมศึกษา จะจัดโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษา ให้ดี จะต้องเข้าใจเรื่องวิชาการมัธยมศึกษา จะเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร เช่น เป็นศึกษาธิการอำเภอ ก็ต้องเข้าใจเรื่องการบริหารและการนิเทศการศึกษา เป็นต้น วิชาแต่ละอย่างเหล่านี้ต้องการความชำนาญพิเศษเพื่อสร้างสรรค์คุณภาพให้แก่งานนั้นๆ

โดยอาศัยหลักการตามที่กล่าวนี้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ปรับปรุงการฝึกหัดครู โดยยกฐานะวิชาชีพครูถึงขั้นปริญญา ได้สถาปนาโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ อยู่ในความควบคุมของคณะกรรมการ ๑๔ นาย ซึ่งมีหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นประธานกรรมการ^{๒๒} มีความมุ่งหมายเพื่อ

๑. ดำเนินการฝึกหัดครูและฝึกหัดเจ้าหน้าที่ผู้บริหารการศึกษา เพื่อให้ได้บัณฑิตในวิชาการศึกษาสาขาต่างๆ เช่น วิชาการประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และการบริหารการศึกษา เป็นต้น

๒. ส่งเสริมวิทยฐานะของครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ผู้บริหารการศึกษาให้ได้มาตรฐานระหว่างประเทศ และส่งเสริมความนิยมในอาชีพครูให้สูงขึ้น

๓. เป็นศูนย์กลางของการศึกษาอบรมค้นคว้าทางวิชาการศึกษา และจิตวิทยาทางการศึกษาของประเทศ^{๒๓}

เพื่อให้วิทยาลัยวิชาการศึกษา มีอำนาจประกาศปริญญาได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๗ ต่อสภาผู้แทนราษฎร และตราเป็นพระราชบัญญัติ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗ ตามนัยแห่งพระราชบัญญัตินี้ วิทยาลัยวิชาการศึกษา มีอำนาจให้อนุปริญญา (อ.กศ.) ปริญญาตรี (กศ.บ.) ปริญญาโท (กศ.ม.) และปริญญาเอก (กศ.ค.) ในวิชาการศึกษาและวิชาอื่นที่เกี่ยวข้องแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยได้^{๒๔}

^{๒๒} วิทยาลัยวิชาการศึกษา "ประวัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา" คู่มือนิสิตและอาจารย์วิทยาลัยวิชาการศึกษา หน้า ๗ - ๘.

^{๒๓} พระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๗ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๑ ตอนที่ ๖๑ วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗.

^{๒๔}
ก.

วิทยาลัยวิชาการศึกษาแบ่งออกเป็นสำนักงานอธิการวิทยาลัย และคณะวิชาสี่คณะ คือ คณะวิชาการศึกษา คณะวิชาวิจัยการศึกษา คณะวิชามนุษยธรรมศึกษาและสังคมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ วิชาที่วิทยาลัยจัดสอนแบ่งออกเป็นสาขาใหญ่สี่สาขา ได้แก่ สาขาประถมศึกษา สาขามัธยมศึกษา สาขาอาชีวศึกษา และสาขาการบริหารการศึกษา

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวันขึ้นเป็นสาขาของวิทยาลัยวิชาการศึกษา เปิดสอนเฉพาะสาขามัธยมศึกษา ตามหลักสูตรสี่ปี และจัดตั้งสาขาของวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่บางแสน จังหวัดชลบุรีขึ้นเป็นแห่งที่สอง เรียกว่า วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน เปิดสอนตามหลักสูตรสี่ปีเฉพาะสาขาประถมศึกษาและมัธยมศึกษา และในปีเดียวกันนี้เองสภาวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้โอนุมัติให้จัดการสอนและให้ปริญญาการศึกษาบัณฑิตแก่บุคคลภายนอกเพื่อส่งเสริมวิทยฐานะครูประจำการถึงขั้นปริญญา รับผู้ที่มีพื้นความรู้สามัญสำเร็จชั้นมัธยมปีที่หก และสอบไล่ได้ประโยคครูมัธยมหรือเทียบเท่า เพื่อศึกษาในเวลาเย็นได้เปิดสอนตั้งแต่ภาคปลายปีการศึกษา ๒๔๕๔^{๒๕}

วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้เปิดสอนตอนเย็นสำหรับบุคคลภายนอกระดับอนุปริญญาการศึกษาขึ้นที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ และระดับปริญญาการศึกษา ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ในปีการศึกษา ๒๕๐๔ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ได้เปิดสอนชั้นปริญญาโททางการศึกษา ตามหลักสูตรสองปี มีนิสิตปริญญาโท ๑๔ คน และได้จัดตั้งสำนักงานทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยาขึ้นในคณะวิจัยการศึกษา^{๒๖} ปีการศึกษา ๒๕๐๖ วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้เปิดสาขาการศึกษาในชนบทเพิ่มขึ้นอีกสาขาหนึ่ง

^{๒๕} วิทยาลัยวิชาการศึกษา ล.ค. หน้า ๕ - ๑๐.

^{๒๖} The College of Education, Catalog 1962, p. (2), p. 14.

ปัจจุบันนี้ วิทยาลัยวิชาการศึกษาทั้งสามแห่ง มี นิสิต ๑,๖๕๔ คน นักศึกษา
ภายนอก ๒,๓๕๒ คน^{๒๗} นักเรียนสาธิต ๑,๔๔๖ คน^{๒๘} และอาจารย์ ๔๒๓ คน^{๒๙}

ความสำเร็จของวิทยาลัยวิชาการศึกษาตามที่กล่าวมานี้ ได้อาศัยความช่วยเหลือจากองค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยเป็นอันมาก
กล่าวคือ เมื่อได้ตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้นแล้ว กระทรวงศึกษาธิการได้รับอนุมัติ
จากคณะรัฐมนตรีให้ทำสัญญาความช่วยเหลือระหว่างมหาวิทยาลัยอินเดียนา กับ
วิทยาลัยวิชาการศึกษา มีกำหนดในครั้งแรกสามปี เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๙๗ ถึง ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ต่อมาได้มีการต่อสัญญาอีกสองครั้ง^{๓๐}
และสัญญาได้สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๕๐๕^{๓๑}

สัญญาความช่วยเหลือระหว่างมหาวิทยาลัยอินเดียนา กับ วิทยาลัยวิชา
การศึกษานี้ ได้ดำเนินงานต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาเจ็ดปีแปดเดือน โดยทางมหา
วิทยาลัยอินเดียนาได้จัดส่งคณะผู้เชี่ยวชาญการศึกษาค้นคว้ามาร่วมปฏิบัติงานกับคณะ
อาจารย์ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาอย่างใกล้ชิด และองค์การบริหารวิเทศกิจกับ
มหาวิทยาลัยอินเดียนายังได้จัดสรรทุนในการจัดส่งอาจารย์ของวิทยาลัยวิชาการศึกษา

^{๒๗} ชัยวัฒน์ ยุกศิริตัน แบบสำรวจจำนวนนิสิตและนักศึกษา ปีการศึกษา
๒๕๐๒ หน้า ๑ อักสาเนา.

^{๒๘} ชัยวัฒน์ ยุกศิริตัน แบบสำรวจจำนวนนักเรียนสาธิต ปีการศึกษา ๒๕๐๒
หน้า ๑ อักสาเนา.

^{๒๙} ชัยวัฒน์ ยุกศิริตัน รายชื่ออาจารย์ของวิทยาลัยและโรงเรียนสาธิต
ปีการศึกษา ๒๕๐๒ หน้า ๑ อักสาเนา.

^{๓๐} การฝึกหัดครู, กรม กรมการฝึกหัดครู หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หน้า ๒๑.

^{๓๑} The College of Education, loc.cit.

ให้ไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยอินเดียและที่สถาบันอื่นในสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ยัง
ได้ให้ความช่วยเหลือในการจัดหาเครื่องอุปกรณ์การสอน และให้ความช่วยเหลือในการ
ปรับปรุงห้องสมุดของวิทยาลัยวิชาการศึกษา ด้วยการจัดหาวัสดุและตำรับตำราเกี่ยวกับ
วิชาการด้านต่างๆมาให้อีกเป็นจำนวนมาก จากผลของการให้ความช่วยเหลือตามนี้
แห่งสัญญาฯ นี้ เป็นผลให้วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้มีศาสตราจารย์และผู้เชี่ยวชาญการ
ศึกษาในสาขาต่างๆจากมหาวิทยาลัยอินเดียมาร่วมงานด้วยเป็นจำนวนถึง ๓๒ คน
และครูอาจารย์ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้ไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยอินเดีย
และสถาบันอื่น และได้กลับมาแล้วเป็นจำนวน ๑๑๔ คน^{๓๒}

ปัจจุบันนี้นับได้ว่าวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้มีบทบาทสำคัญที่สุดในทางการ
ศึกษาของประเทศ นอกจากจะได้ทำการผลิตครูระดับปริญญาในสาขาต่างๆแล้ว ยัง
ได้เป็นกำลังของกระทรวงศึกษาธิการในการอบรมครูประจำการ เช่น อบรมครูใหญ่
ศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการอำเภอ และการอบรมอื่นๆ บัณฑิตและครูที่ได้รับการ
ศึกษาอบรมจากวิทยาลัยฯ นี้ ได้ไปทำหน้าที่เป็นครู ศึกษาธิการ ศึกษาพิเศษ แล้วแต่
กรณี ทั้งในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนราษฎร์ ตลอดจนโรงเรียนและวิทยาลัยครู
ทั่วประเทศ จำนวนนิสิตและนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยวิชาการศึกษา
ทั้งสามแห่ง ตั้งแต่ต้นจนถึงปีการศึกษา ๒๕๐๒ มีดังนี้ "ชั้นปริญญา ๓,๑๕๐ คน
ชั้นอนุปริญญา ๒,๐๐๐ คน"^{๓๓}

สถาบันระหว่างชาติส่วนรับการค้าแร่ทองคำ

สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้าแร่ทองคำ มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า

^{๓๒} สำนักข่าวสารอเมริกัน กรุงเทพฯ "วิทยาลัยวิชาการศึกษาแห่งประเทศไทย" รายการเมืองไทยพัฒนาฉบับที่ ๕ หน้า ๒ - ๓ อักসাเนา.

^{๓๓} ชัยวัฒน์ ยุกศิริทน สถิติจำนวนนิสิตนักศึกษาของวิทยาลัยวิชาการศึกษา
ที่สำเร็จการศึกษาไปแล้วทั้งหมด หน้า ๑ อักসাเนา.

International Institute for Child Study ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ด้วยความร่วมมือระหว่าง กระทรวงศึกษาธิการและองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ เหตุผลในการตั้งสถาบันแห่งนี้ ก็เนื่องจากการค้นคว้าเกี่ยวกับจิตวิทยาเด็กทางภาคตะวันออกซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วย ยังมีใครกระทำกันเสีย รัฐบาลไทยกับองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จึงได้ร่วมมือกันจัดตั้งสถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็กขึ้น เพื่อสนองความต้องการดังกล่าวแล้ว^{๓๔}

นับแต่ก่อนเริ่มจัดตั้งสถาบันนี้จนถึงปัจจุบัน องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆหลายอย่าง เป็นต้นว่า ให้ทุนเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยไปศึกษาวิชาจิตวิทยาและการค้นคว้าเรื่องเด็กในต่างประเทศ ส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำเป็นครั้งคราว ส่งเจ้าหน้าที่มาเป็นผู้ช่วยการคนหนึ่ง ให้เงินค่าซื้อหนังสือสำหรับห้องสมุด และส่งเจ้าหน้าที่ประเทศต่างๆมาฝึกงาน ณ สถาบันนี้จำนวนแปดคนถึง พ.ศ. ๒๕๐๒^{๓๕}

งานเกี่ยวกับการค้นคว้าเรื่องเด็กนี้จะหวังให้ได้ผลทันตาเห็นย่อมทำได้ยาก เพราะเป็นงานที่ต้องใช้เวลา งบประมาณ และบุคคลผู้เชี่ยวชาญในการดำเนินงาน เป็นจำนวนมาก จึงต้องค่อยทำค่อยไป แต่ถึงกระนั้นก็ดี สถาบันก็ได้ทำงานสำเร็จไปแล้วหลายอย่าง เช่น ได้จัดทำแบบทดสอบต่างๆรวม ๑๖ ชนิด ทดสอบและสำรวจปัญหาต่างๆเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กชั้นประถมปีที่หนึ่งถึงชั้นประถมปีที่สี่ในจังหวัดพระนครและธนบุรีรวมห้าแห่ง ทดสอบเรื่อง Rorschach Technique วิจัยเรื่องทัศนคติของเด็กเกี่ยวกับผู้ใหญ่ ทัศนคติของครูประจำการและผู้ที่จะเป็นครูในวันหน้า

^{๓๔} แผนแพรงการศึกษา, กอง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ งานพัฒนาการศึกษา หน้า ๓๒ - ๓๓.

^{๓๕} ก. หน้า ๓๔.

ทัศนคติของเด็กต่อการทำงาน สำนวญความคึกเห็นของเด็กเกี่ยวกับหน้าที่ของคนในครอบครัว^{๓๖} อิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการของเด็ก ทดลองสร้างแบบทดสอบการอ่านไวเพื่อจัดทำแบบทดสอบมาตรฐาน^{๓๗}

นอกจากนี้ ยังได้ให้บริการแนะนำทางจิตวิทยาแก่โรงเรียน จัดสอนนิสิตชั้นปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตแขนงวิชาจิตวิทยาพัฒนาการสำเร็จไปแล้วสามรุ่น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ จำนวน ๒๔ คน จัดการประชุมผู้เชี่ยวชาญทางจิตวิทยาเรื่องเด็กจากนานาชาติขึ้นที่สถาบันนี้สองครั้ง ครั้งแรกระหว่างเดือน สิงหาคม - กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑ ครั้งที่สองระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ เพื่อแลกเปลี่ยนความคึกเห็นทางวิทยาการ เสนอผลการค้นคว้าเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กไทยบางประการที่สถาบันได้ทำไปแล้ว อภิปรายปัญหาต่างๆในด้านการปฏิบัติงาน การวางโครงการร่วมมือกันในการค้นคว้าเปรียบเทียบระหว่างวัฒนธรรมต่างๆ ตลอดจนข้อเสนอนะอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อสถาบัน

ในปีการศึกษา ๒๕๐๕ มีนิสิตชั้นปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตแขนงวิชาจิตวิทยาพัฒนาการกำลังศึกษาอยู่ ๑๔ คน และรัฐบาลไทยได้ให้ทุนการค้นคว้าแก่ชาวญี่ปุ่นหนึ่งคนเพื่อทำการค้นคว้าภายใต้ความควบคุมของสถาบัน ผู้ได้รับทุนนี้กำลังทำการค้นคว้าเรื่องการศึกษาในชนบทของประเทศไทย^{๓๘}

ผลงานของสถาบันนี้จะ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาของไทย กล่าวคือ^{๓๙}

๓๖ ก. หน้า ๓๔ - ๓๕.

๓๗ สำนักนายกรัฐมนตรี รายงานความก้าวหน้าของกิจการในรอบปีที่ ๔ แห่งการปฏิวัติ เล่ม ๓ หน้า ๒๓๙.

๓๘ ก.

๓๙ แผนการศึกษา, กอง ล.ก. หน้า ๓๖.

๑. การค้นคว้าเรื่องพฤติกรรมและพัฒนาการของเด็กวัยต่างๆจะช่วยให้มีหน้าที่ให้การศึกษาทราบว่า เด็กในวัยนั้นๆมีความเจริญเติบโตทางกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมเพียงไร จะทราบความต้องการ และความสนใจของเด็กได้ อย่างไร ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้การอบรมและให้การศึกษาแก่เด็กได้เหมาะสมกับความเจริญเติบโต ความสามารถของเด็ก และวัยของเด็กได้ดียิ่งขึ้น เพราะการนำเอา ทฤษฎีและวิธีการของประเทศอื่นมาใช้โดยไม่แน่ใจว่าจะเหมาะกับเด็กไทยหรือไม่นั้น ย่อมจะไม่ได้รับผลดี

๒. การบริการแนะแนวแก่โรงเรียน จะช่วยให้เด็กที่มีปัญหาต่างๆ สามารถปรับตัวและเล่าเรียนได้ดีขึ้น

๓. การสอนนิสิตชั้นปริญญาโทแขนงวิชาจิตวิทยาพัฒนาการเป็นการ ช่วยผลิตนักจิตวิทยาประจำโรงเรียนและนักวิจัยให้แก่ประเทศ

๔. การเปรียบเทียบผลการค้นคว้ากับนานาชาติ จะช่วยให้ทราบว่า อิทธิพลของความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคมต่างๆมีผลทำให้ พัฒนาการของเด็กในสังคมแตกต่างกันอย่างไร อันจะเป็นหนทางทำให้เกิดความเข้าใจ ระหว่างประเทศดียิ่งขึ้น

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นไป การดำเนินงานของสถาบันนี้ จะเป็นเรื่องของ กระทรวงศึกษาธิการ โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ตาม T.A.(Country) Programme ท่าน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาเรื่องชื่อของสถาบัน และตกลงว่าชื่อ ภาษาไทยเป็นทางการของสถาบันจะยังคงใช้ชื่อเดิม และให้แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Bangkok Institute for Child Study.^{๔๐}

^{๔๐} วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประกาศเรื่องชื่อของสถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก หน้า ๑ อักสำเนา.

วิทยาลัยหมู่บ้าน

วิทยาลัยหมู่บ้านเป็นการฝึกหัดครูอีกแบบหนึ่ง ซึ่งได้ตัวอย่างมาจากประเทศตุรกี ความคิดที่จะจัดตั้งวิทยาลัยหมู่บ้านเกิดจาก หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เมื่อดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการได้เดินทางไปราชการ ณ ประเทศตุรกี เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ และได้ถือโอกาสไปดูวิทยาลัยหมู่บ้านหะซันโกลัน ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากกรุงอังการา เมืองหลวงของประเทศตุรกีประมาณ ๓๕ กิโลเมตร ได้เห็นประโยชน์ในการจัดตั้งวิทยาลัยหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสถาบันผลิตครูประถมศึกษา เมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะต้องกลับไปสอนในหมู่บ้านของตน เป็นกำลังสำคัญในการสร้างความเจริญให้แก่ส่วนท้องถิ่นได้เป็นอันมาก จึงได้เสนอความคิดนี้ต่อกระทรวงศึกษาธิการ

ตอนแรกคิดจะตั้งที่โคกกระเทียม จังหวัดลพบุรี แต่เมื่อได้พิจารณาโดยละเอียดแล้วปรากฏว่าสถานที่ไม่เหมาะสม จึงได้เลือกสถานที่อีกสามแห่ง คือ กิ่งอำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และที่ดินอำเภอรังสรรค์ จังหวัดนครนายก ทั้งสามแห่งทางตุรกีกันดาร แต่ในที่สุดได้เลือกเอากิ่งอำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี^{๔๑}

กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศตั้งวิทยาลัยหมู่บ้านขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ เพราะเห็นว่ามีความเหมาะสมและลักษณะภูมิประเทศเหมาะแก่การเกษตรกรรมพอที่จะใช้เป็นวิทยาลัยหมู่บ้านได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงให้ชื่อสถานศึกษาแห่งนี้ว่า "วิทยาลัยหมู่บ้าน" เรียกชื่อในภาษาอังกฤษว่า Village Institute.

ความมุ่งหมาย^{๔๒} วิทยาลัยหมู่บ้านเป็นสถาบันฝึกหัดครูที่กระทรวงศึกษาธิการมุ่งจะทดลองผลิตครู เพื่อความเหมาะสมกับชนบทโดยเฉพาะ กล่าวคือ

^{๔๑} วิสามัญศึกษา, กรม เรื่องนารุในกรมวิสามัญศึกษา หน้า ๑๖.

^{๔๒} แผนแพรวการศึกษา, กอง ล.ค. หน้า ๒๐ - ๒๒.

๑. ปลุกฝังให้นักเรียนเป็นผู้รักวิชาอาชีพ ให้แต่ละคนได้ทำงาน
 หลากๆอย่างในวิทยาลัย เพื่อจะได้นำเอาความรู้ความชำนาญไปใช้หรือไปสอน และ
 จะได้เป็นผู้นำที่ดีในชนบทที่ตนอยู่ตลอดไป

๒. ฝึกให้รู้จักการปฏิบัติตนในการเข้าสังคมหรืออยู่ในสังคม โดยอยู่
 ร่วมกันตามแบบประชาธิปไตย ให้รู้จักการประสานงานร่วมกัน และรับผิดชอบในงาน

๓. วิทยาลัยหมู่บ้านจะช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนครูในชนบทที่กั้นการ
 เพราะการคัดเลือกนักเรียนเข้ามาศึกษาอบรม ได้เฟื่องเลี้ยงผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นกั้นการ
 เป็นอันดับแรก เมื่อสำเร็จแล้วจะต้องกลับไปสอนและพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

๔. วิทยาลัยหมู่บ้าน เมื่อตั้งอยู่ ณ จุดใด ก็จะเป็นศูนย์กลางการ
 ศึกษาในท้องถิ่นใกล้เคียงนั้น

วิทยาลัยหมู่บ้านได้เปิดเรียนเมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗ นักเรียน
 รุ่นแรกมี ๖๑ คน คัดเลือกนักเรียนชายที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่สามทั้งโรงเรียน
 มัธยมวิสามัญและมัธยมสามัญ มีอายุระหว่าง ๑๔ - ๑๖ ปี ร่างกายอวัยวะครบถ้วน
 เป็นปกติ ความประพฤติเรียบร้อย และมีบุคลิกลักษณะเหมาะสมที่จะเป็นครูในท้องถิ่น
 ที่กั้นการ นักเรียนรุ่นแรกนี้มาจากท้องถิ่นต่างๆในจังหวัดราชบุรี ๓๓ คน
 กาญจนบุรี ๑๒ คน เพชรบุรี ๕ คน และประจวบคีรีขันธ์ ๗ คน ทุกคนไม่ต้องเสีย
 ค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่ประจำ กระทรวงศึกษาธิการให้ทุนอุดหนุนคนละ ๒,๕๐๐
 บาทต่อปี แต่เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะต้องปฏิบัติตามข้อผูกพันที่ได้ทำไว้กับ
 กระทรวงศึกษาธิการ^{๔๓}

หลักสูตรการศึกษากำหนดเวลาเรียนห้าปี วิชาที่เรียนประกอบด้วย วิชา
 การศึกษา ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา เกษตรกรรม วิชา
 วนศาสตร์ และการช่างสาขาต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ ความเคยชิน
 ในงานหลายๆอย่าง จะได้นำเอาไปใช้ในการสอนและพัฒนาการชนบท ผู้ที่สำเร็จ

การศึกษาจะได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.)^{๔๔} ในปีการศึกษา ๒๕๐๕ มีนักเรียนทั้งสิ้น ๒๔๖ คน มาจากจังหวัดต่างๆ เกือบทั่วประเทศ

ผลงานของวิทยาลัยหมู่บ้านส่วนใหญ่นับว่าไ้ผลเป็นที่น่าพอใจมาก แต่ก็ยังมีข้อบกพร่องบางอย่างที่ควรจะได้รับการแก้ไขให้ไ้ผลดียิ่งขึ้นไปอีก จากผลของการสำรวจวัดผลโรงเรียนประจำที่^{๔๕} โดยออกแบบสอบถามนักเรียน ครู ครูใหญ่ ผู้ปกครอง และจากการสำรวจของคณะกรรมการวิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ พอจะสรุปข้อบกพร่องได้ดังนี้ คือ

๑. น้ำคั้นน้ำไข่ม้อยเพียงพอ
๒. ห้องสมุดมีหนังสือน้อย คับแคบ มีที่นั่งอ่านน้อย
๓. นักเรียนแต่ละห้องมีมากเกือบถึง ๖๐ คน ทำให้ผลการเรียน

ไม่ดี

๔. ขาดห้องเรียนที่ถาวร เพราะส่วนมากเป็นอาคารชั่วคราว ไม่สามารถจะจัดห้องเฉพาะวิชาได้

๕. ครูอาจารย์ต้องถูกเรียกเข้ามาอบรมอยู่เสมอ ทำให้การเรียนของนักเรียนระส่ำระสาย

โครงการฝึกหัดครูชนบท

โครงการฝึกหัดครูชนบท มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า Thailand Unesco Rural Teacher Education Project หรือเรียกย่อๆว่า TURTEP เป็นอีกโครงการหนึ่งที่องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ กับรัฐบาลไทยได้ร่วมกันที่จะทดลองปรับปรุงการศึกษาและความเป็นอยู่ของชุมชน

๔๔

ค.

๔๕

สำนักงานโครงการพัฒนาการศึกษา ผลการสำรวจวัดผลโรงเรียนประจำที่ พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๓๑๓ - ๓๓๑.

โดยเฉพาะในชนบทซึ่งส่วนมากยังมีปัญหาเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ ความยากจน และการจัดการศึกษา ฉะนั้นการให้การศึกษาแต่เฉพาะในค่านวิชาการแก่เด็กฝ่ายเดียว โดยไม่คำนึงถึงความสำคัญของผู้ปกครองและชุมชนนั้น ก็ยากที่จะพัฒนาสังคมในชนบทให้ดีขึ้นได้ ประชาชนควรจะได้รับการศึกษาในเรื่องอื่นๆที่เป็นการพัฒนาท้องถิ่น เช่น การเกษตร การเสริมธุรกิจ การสังคม และสหกรณ์การ โรงเรียนและชุมชนจะต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด โดยใช้นักเรียนเป็นสื่อสัมพันธ์ในการนำโรงเรียนเข้าไปหาชุมชน หรือชักจูงให้ชุมชนเข้ามาสู่โรงเรียน (Community-modernization - 2531)

กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความสำคัญร่วมมือขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จึงวางโครงการฝึกหัดครูชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๑. จะอบรมนักเรียนฝึกหัดครูให้เป็นนักการศึกษาแผนใหม่ และนำการศึกษาแผนใหม่ไปใช้ในโรงเรียนตามชนบท

๒. สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียน และชุมชน โดยใช้เด็กเป็นสื่อกลาง

๓. ฝึกอบรมนักเรียนฝึกหัดครูให้เป็นผู้นำที่ดีในชุมชน

๔. สร้างโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นตัวอย่างที่ดี และเป็นสถาบันที่จะบริการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในชุมชนหลายๆด้าน เช่น เกษตรกรรม อนามัย และหัตถกรรม

๕. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาวิชาที่สอนในโรงเรียนให้เกี่ยวข้องกับความต้องการและชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กในชุมชน แนะนำประชาชนให้ช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุด และสามารถใช้แหล่งทรัพยากรในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษา^{๔๖}

^{๔๖} บุญถิ่น อัตถากร การสร้างผู้นำของชุมชนเพื่อกำลั้งอำนาจและความมั่นคงของชาติ หน้า ๔๓ - ๔๔.

ตามความตกลงระหว่างกระทรวงศึกษาธิการ กับ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาตินั้นมีว่า ฝ่ายไทยเป็นผู้จัดสร้างอาคาร หาดูอุปกรณ์การสอน ครุ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการ ยอมให้ใช้ศูนย์กลางการอบรม การศึกษานักใหญ่จังหวัดอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางสำหรับโรงเรียนฝึกหัดครูชนบท จ่ายค่าขนส่งตลอดจนค่าพาหนะเดินทางไปราชการภายในประเทศ ผ่อนผันการเก็บ ภาษีเงินได้ ค่าธรรมเนียมเข้าเมืองและค่าธรรมเนียมต่างก่าว ให้แก่เจ้าหน้าที่ชาว ต่างประเทศขององค์การด้วย ฝ่ายองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่ง สหประชาชาติจะส่งผู้เชี่ยวชาญมาช่วย และจะเป็นผู้จ่ายเงินเคื่อนกับค่าพาหนะเคิน ทางให้ นอกจากนี้จะช่วยเหลือทางการเงินเพื่อจ่ายเป็นค่าวัสดุ ครุภัณฑ์ ค่าหนังสือ และสิ่งตีพิมพ์ต่างๆด้วย^{๔๗}

การดำเนินงาน^{๔๘} โครงการฝึกหัดครูชนบทได้เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๙๙ คณะ กรรมการวางแผนการฝึกหัดครูชนบทได้ลงมติให้ใช้โครงการฝึกหัดครูชนบทเป็น เครื่องมือสำหรับปรับปรุงโรงเรียนฝึกหัดครูที่จังหวัดอุบลราชธานีให้เป็นตัวอย่างแก่ บรรดาโรงเรียนฝึกหัดครูชนบท ซึ่งจะจัดขึ้นในอนาคต เพื่อให้การดำเนินงานนี้ เป็นไปด้วยดี คณะกรรมการวางแผนการฝึกหัดครูชนบทได้กำหนดคณะกรรมการ ดำเนินงานขึ้นเป็นสองคณะ คณะหนึ่งเรียกว่า คณะกรรมการอำนวยการโครงการ ฝึกหัดครูชนบท สำหรับดำเนินงานในจังหวัดพระนคร และอีกคณะหนึ่งเรียกว่า คณะกรรมการดำเนินงานโครงการฝึกหัดครูชนบท สำหรับดำเนินงานในจังหวัด อุบลราชธานี

การปฏิบัติงานในระยะแรกได้เลือกโรงเรียนในตำบลต่างๆของอำเภอ เขื่องในจำนวน ๑๓ โรงเรียน สำหรับให้ครูและนักเรียนออกไปปฏิบัติงานฝึกสอน

^{๔๗} พรหมโปกรณกิจ "โครงการฝึกหัดครูชนบท" เอกสารการนิเทศการ ศึกษา ฉบับที่ ๓๔ กรมการฝึกหัดครู หน้า ๑๐ - ๑๑.

^{๔๘} ค. หน้า ๑๒ - ๑๔.

และช่วยเหลือชุมชนในกิจการต่างๆ เมื่อต้นภาคปลายปีการศึกษา ๒๔๔๔ นักเรียน
ปีหนึ่งได้เริ่มทำการสำรวจชนบทเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน สภาพทาง
ภูมิศาสตร์ การศึกษา ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ
แล้วทำแผนที่ของชุมชนขึ้น

เมื่อนักเรียนฝึกหัดครูได้ออกไปฝึกสอนตามโรงเรียนในตำบลต่างๆที่กำหนดไว้
ก็ได้พยายามช่วยเหลือแนะนำชาวบ้านในสิ่งที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน
เช่น ทำส้วมให้ถูกสุขลักษณะแบบราคาถูก ทำล้อเลื่อนบรรทุกของ ทำเครื่องตักน้ำแบบ
ผ่อนแรง ทำป้ายข่าวสารอย่างง่ายๆ เพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้ในเหตุการณ์ที่ควรทราบ
อีกทั้งเป็นการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของหนังสือด้วย กิจกรรมนี้เป็นที่นิยมของชาวบ้าน
เป็นอันมาก บางแห่งพระภิกษุได้ให้ความร่วมมือและสนับสนุนเป็นอย่างดี

ทางด้านเกษตร นักเรียนฝึกหัดครูยังได้นำพันธุ์ผักไปแจกจ่ายให้ชาวบ้าน
ทดลองปลูก พร้อมทั้งแนะนำวิธีใช้ปุ๋ย ส่วนการเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ และหมู ก็
ได้แนะนำชาวบ้านให้รู้จักเลือกพันธุ์ที่ดี นอกจากนี้ก็ได้แนะนำชาวบ้านให้รู้จักถนอม
อาหารไว้รับประทานในครอบครัวหรือเพื่อขายเมื่อพันธุ์

การขยายโครงการฝึกหัดครูชนบท หลังจากโรงเรียนฝึกหัดครูอุบลราชธานี
ได้ทดลองดำเนินงานนี้มาเป็นเวลาปีเศษ ปรากฏว่าได้ผลดีเกินความคาดหมาย กรม
การฝึกหัดครูจึงได้ขยายโครงการนี้ออกไปอีก ได้เปิดการฝึกหัดครูชนบทที่โรงเรียน
ฝึกหัดครูมหาสารคามเมื่อปีการศึกษา ๒๕๐๐ ที่วิทยาลัยครูนครราชสีมา และโรงเรียน
ฝึกหัดครูอุตรธานีในปีการศึกษา ๒๕๐๒ ปรากฏว่าเป็นที่น่าพอใจ ในปีการศึกษา
๒๕๐๓ จึงได้จัดการฝึกหัดครูชนบทขึ้นอีกที่วิทยาลัยครูเชียงใหม่ โรงเรียนฝึกหัดครู
อุตรดิตถ์ โรงเรียนฝึกหัดครูพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก^{๔๔} ต่อมาระหว่างปีการ
ศึกษา ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕ กรมการฝึกหัดครูก็ได้จัดการฝึกหัดครูชนบทขึ้นในโรงเรียน
ฝึกหัดครูส่วนภูมิภาคทุกแห่ง และโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนกลางอีกสามแห่ง ได้แก่

^{๔๔} บุญถิ่น อัตถากร ล.ค. หน้า ๕๑.

วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา วิทยาลัยครูสวนสุนันทา และโรงเรียนฝึกหัดครู
พระนคร ปัจจุบันนี้มีโรงเรียนฝึกหัดครูชนบทอยู่ทุกภาคทั่วประเทศไทยรวมทั้งหมค
๒๒ แห่ง โรงเรียนฝึกหัดครูชนบททั้งหมดยกเว้นวิทยาลัยครูอุบลราชธานี กรมการ
ฝึกหัดครูเป็นผู้ดำเนินการโดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์
และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

การฝึกหัดครูชนบทเป็นงานที่กว้างขวาง ต้องอาศัยความร่วมมือจากครูและ
นักเรียนในโรงเรียนฝึกสอน และประชาชนในท้องถิ่น จึงเป็นการยากที่จะหวังให้ได้
ผลดีเหมือนกันหมดทุกแห่ง หน่วยศึกษานิเทศก์^{๕๐} กรมการฝึกหัดครูได้วิจัยเกี่ยวกับ
โครงการฝึกหัดครูชนบทที่วิทยาลัยครูและโรงเรียนฝึกหัดครูได้ดำเนินการอยู่แล้ว
และสรุปผลว่า ได้ผลเป็นที่น่าพอใจทั้งในด้านการพัฒนาโรงเรียน พัฒนามุขบ้าน และการ
ปฏิบัติงานของนักเรียนฝึกสอน แต่ก็ยังมีอุปสรรคที่ทำให้การพัฒนาชุมชนไม่รุกหน้าไป
โดยเร็วเท่าที่ควร เช่น เวลาที่ชาวบ้านว่างจากงานอาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร
กรรม ไม่ตรงกับเวลาที่สถาบันฝึกหัดครูส่งนักเรียนออกไปปฏิบัติงาน ราษฎรบางส่วน
มีอาชีพไม่แน่นอนต้องย้ายที่อยู่บ่อยๆ ประชาชนขาดความกระตือรือร้นในเรื่องสุขภาพ
อนามัย เคยกินอยู่มาอย่างไกรก็อยู่ไปอย่างนั้น ไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุง
เปลี่ยนแปลง และปล่อยเวลาว่างให้ลวงไปโดยเปล่าประโยชน์ หมกมุ่นในอบายมุข
มีการพนันขันต่อต่างๆ การทำและดื่มสุราเมรัย เป็นต้น

ส่วนโรงเรียนและวิทยาลัยครูก็ได้ให้ข้อเสนอแนะให้ปรับปรุงหลักสูตรฝึกหัด
ครูให้หนักไปในทางพัฒนาท้องถิ่นและมูลสารศึกษา จัดหายานพาหนะและอาจารย์
นิเทศก์ให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียนที่จะออกไปปฏิบัติงาน ให้ส่งผู้เชี่ยวชาญออกไป
แนะนำบ้างเป็นครั้งคราว ควรปรับปรุงโรงเรียนและหมู่บ้านเฉพาะแห่งให้ดีกว่า
เดิมไม่ควรทำคราวเดียวมากแห่ง และกรมสามัญศึกษาควรมีโครงการร่วมกับกรม
การฝึกหัดครูในการปรับปรุงการสอนและการวัดผลในโรงเรียนฝึกสอนด้วย

^{๕๐} การฝึกหัดครู, กรม "สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับโครงการฝึกหัดครูชนบท
ที่วิทยาลัยครูและโรงเรียนฝึกหัดครูได้ดำเนินการอยู่แล้ว" การวิจัยทางการศึกษา
เล่มที่ ๕ กองการวิจัย กรมวิชาการ หน้า ๔๓ - ๔๗.

บทที่ ๕

การฝึกหัดครูจากแหล่งอื่น

แต่เดิมการจัดการศึกษาทุกประเภทรวมทั้งการฝึกหัดครูเป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการแต่เพียงกรมเดียว ต่อมาเมื่อการศึกษาย้ายตัวกว้างขวางมากขึ้นตามความเจริญของบ้านเมือง กระทรวงธรรมการจึงยุบกรมศึกษาธิการ แล้วตั้งกรมใหม่ให้มีหน้าที่จัดการศึกษาโดยแยกตามประเภทของงาน

ต่อมาได้ตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้น มีความมุ่งหมายที่จะรวมการฝึกหัดครูจากกรมต่างๆ ให้มาอยู่ในกรมเดียวกัน จึงได้พยายามที่จะโอนการฝึกหัดครูจากกรมต่างๆ มาสังกัดกรมการฝึกหัดครู แต่การที่จะปฏิบัติให้ลุล่วงไปตามความมุ่งหมายที่ได้วางไว้นั้นเป็นไปได้ยาก เพราะกรมการฝึกหัดครูขาดกำลังคน อุปกรณ์ และทุนรอนที่จะมาดำเนินการ

✓ ในปัจจุบันนี้ นอกจากกรมการฝึกหัดครูจะจัดการฝึกหัดครูแล้ว จึงยังมีแหล่งอื่นๆ ที่จัดการฝึกหัดครูอีก เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรมพลศึกษา กรมอาชีวศึกษา และกรมศิลปากร ซึ่งจะได้แยกกล่าวเป็นลำดับไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เริ่มการฝึกหัดครูขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยกระทรวงธรรมการได้โอนการฝึกหัดครูมัธยมซึ่งจัดอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยไปให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้จัด กำหนดให้นักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่แปดแล้วไปเรียนในแผนกอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์เป็นเวลาสองปี และเรียนวิชาครูอีกปีหนึ่ง ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓

ถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๓ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้เปิดแผนกฝึกหัดครูขึ้นในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รับนิสิตที่สำเร็จชั้นปีที่สองแผนกอักษรศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์เข้าเรียนวิชาครูอีกปีหนึ่ง ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตรครูมัธยม

การฝึกหัดครูของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยคงดำเนินการตามแนวนี้อย่างต่อเนื่องมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ คณะอักษรศาสตร์ได้เปลี่ยนชื่อเป็นคณะอักษรศาสตร์และครุศาสตร์ เพื่อที่จะให้มีสิทธิให้ปริญญาครุศาสตร์ได้ แต่ก็ยังไม่ได้เปิดสอนถึงชั้นปริญญา ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๗ จึงได้เปิดสอนระดับปริญญาครุศาสตรบัณฑิต รับนิสิตที่สำเร็จชั้นปีที่สามจากคณะต่างๆ มาเรียนวิชาครูอีกสองปี และรับผู้ที่สำเร็จปริญญาตรีซึ่งมีประกาศนียบัตรครูมัธยม มาเรียนวิชาครูอีกหนึ่งปี ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.)^๑

ต่อมาถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะแผนกครุศาสตร์ขึ้นเป็น คณะครุศาสตร์เพื่อจัดการฝึกหัดครูโดยเฉพาะ เปิดสอนระดับปริญญาตรีครุศาสตร์ตาม หลักสูตรสี่ปี ในสาขาประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับปริญญา ครุศาสตรบัณฑิต ถ้าสอบไล่ได้ชั้นปีที่สามจะได้รับอนุปริญญาครุศาสตร์ นอกจากนี้คณะ ครุศาสตร์ยังเปิดสอนวิชาการศึกษาศาสตรบัณฑิตสองปีสำหรับผู้สำเร็จปริญญาตรีอื่นๆ ของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว และต้องการจะได้ปริญญาครุศาสตร์เพิ่มขึ้น ในระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๒ คณะครุศาสตร์ก็ได้เปิดโรงเรียนสาธิตของคณะครุศาสตร์ขึ้น^๒

การฝึกหัดครูของคณะครุศาสตร์ก็ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศด้วย โดยกระทรวงศึกษาธิการได้ขยายสัญญาให้ความช่วยเหลือระหว่างมหาวิทยาลัย อินเดียนา กับ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ให้คณะครุศาสตร์ได้รับความช่วยเหลือตามนี้ เกี่ยวกับวิทยาลัยวิชาการศึกษา ตั้งแต่วันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นต้นมา และภายหลังได้ต่อสัญญากันอีก จนมาสิ้นสุดลงเมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ พร้อมกับวิทยาลัยวิชาการศึกษา^๓ ผลจากสัญญาให้ความช่วยเหลือนี้ได้ทำให้คณะครุศาสตร์

^๑ Chulalongkorn University; Chulalongkorn University Announcement, pp. 5-6.

^๒ Ibid. pp. 145-146.

^๓ Brinegar, Harold, A Final Report of the Indiana University Contract, pp. 1-2.

ก้าวหน้าไปเป็นอันมาก

การฝึกหัดครูของคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปัจจุบันนี้แบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ

๑. ปรินญาครุศาสตร์บัณฑิต หลักสูตรสี่ปี รับผิดชอบสำเร็จประโยคเตรียมอุดมศึกษา

๒. ปรินญาครุศาสตร์บัณฑิต หลักสูตรสองปี รับผิดชอบสำเร็จปรินญาตรีจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากนั้น ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๐๔ บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังได้เปิดสอนระดับปรินญาครุศาสตร์มหาบัณฑิต (ค.ม.) ตามหลักสูตรสองปีในแขนงวิชาสารพัดศึกษา และการวิจัยการศึกษา รับผิดชอบสำเร็จปรินญาตรี เป็นการช่วยส่งเสริมการผลิตครูระดับปรินญาให้สูงขึ้น และส่งเสริมงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษา

กรมพลศึกษา

กรมพลศึกษาทำหน้าที่จัดการฝึกหัดครูพลศึกษา ในเวลานี้มีสถานศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบสองแห่ง คือ วิทยาลัยพลศึกษา กับ โรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษามัย ทั้งสองแห่งตั้งอยู่ในบริเวณกรีฑาสถานแห่งชาติ ถนนพระรามหนึ่ง ตำบลวังใหม่ อำเภอปทุมวัน พระนคร

การฝึกหัดครูพลศึกษาได้เริ่มจัดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ มีโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เรียกชื่อในสมัยนั้นว่า โรงเรียนพลศึกษากลาง อยู่ในความควบคุมของกรมศึกษาธิการ ต่อมาเมื่อได้ตั้งกรมพลศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ กระทรวงธรรมการได้โอนโรงเรียนนี้มาอยู่ในสังกัดกรมพลศึกษาเมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

โรงเรียนพลศึกษากลาง เป็นโรงเรียนที่เปิดสอนแต่เฉพาะคอนเย็น นักเรียนก็ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน เกินที่ความรู้สามัญของนักเรียนที่สมัครเข้าเรียนก็มีได้กวัดขันนัก ทั้งนี้คงเนื่องด้วยหาผู้สมัครเรียนแผนกนี้ได้ยาก ชั้นแรกจึงเปิดรับนักเรียน

โดยกำหนดความรู้ขั้นต่ำเพียงชั้นมัธยมปีที่สอง แล้วต่อมาจึงเชิบบนเป็นชั้นมัธยมปีที่สาม สี่ และครั้งสุดท้ายถึงชั้นมัธยมปีที่ห้า เมื่อโรงเรียนพลศึกษากลางย้ายมาสังกัดกรมพลศึกษาแล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้ปรับปรุงและยกฐานะให้ครูพลศึกษาตรี (พ.ค.) ครูพลศึกษาโท (พ.ท.) และครูพลศึกษาเอก (พ.อ.) เทียบเท่ากับครูมูล (ป.) ครูประถม (ป.ป.) และครูมัธยม (ป.ม.) ตามลำดับ เพื่อจะให้ได้ครูพลศึกษาที่มีความรู้สามัญสูง ซึ่งอาจจะอาศัยทำการสอนวิชาสามัญต่างๆ แทนครูสามัญในยามขาดแคลนครูได้อีกด้วย กรมพลศึกษาจึงได้เชิบบความรู้สามัญของนักเรียนพลศึกษาให้สูงขึ้นถึงชั้นมัธยมปีที่หก ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ นั้นเอง

โรงเรียนพลศึกษากลางเมื่อได้โอนมาสังกัดกรมพลศึกษาแต่ก็ยังคงตั้งอยู่ที่เดิมเรื่อยมา จนถึงต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๓ กรมพลศึกษาจึงได้ย้ายโรงเรียนนี้มาตั้งอยู่ ณ สถานที่ตั้งของวิทยาลัยพลศึกษาในปัจจุบัน แต่ยังคงเรียกชื่อว่า โรงเรียนพลศึกษากลาง และเปิดสอนเฉพาะตอนเย็นอยู่ตามเดิม มีหลักสูตรการเรียนสามปี รับนักเรียนประเภทเคินเรียน ผู้ที่เรียนสำเร็จชั้นปีที่หนึ่ง สอง สาม จะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูผู้สอนพลศึกษาตรี (พ.ค.) ประโยคครูผู้สอนพลศึกษาโท (พ.ท.) และประโยคครูผู้สอนพลศึกษาเอก (พ.อ.) ตามลำดับ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๓ กรมพลศึกษาได้เปลี่ยนชื่อและปรับปรุงหลักสูตรโรงเรียนพลศึกษากลางเสียใหม่ เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาเรียนเต็มวัน มีหลักสูตรการเรียนห้าปี และรับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่หก จัดเป็นโรงเรียนประจำ ส่วนวุฒิเปลี่ยนแปลงไปบ้างดังนี้ ผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นปีที่หนึ่งได้รับประกาศนียบัตรพลศึกษาตรี (พ.ค.) สำเร็จการศึกษาชั้นปีที่สามได้รับประกาศนียบัตรพลศึกษาโท (พ.ท.) สำเร็จการศึกษาชั้นปีที่ห้าได้รับประกาศนียบัตรพลศึกษาเอก (พ.อ.)

๔ ธรรมการ, กระทรวง รายงานการศึกษา พุทธศักราช ๒๔๗๗ หน้า ๔๑ - ๔๔.

๕ วิทยาลัยพลศึกษา ระเบียบวิทยาลัยพลศึกษา หน้า ๑.

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ให้มีแนวการศึกษาที่ทันสมัย โดยมี กร. ราฟ เอช. จอนสัน ผู้เชี่ยวชาญพลศึกษาจากมหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ กับ กร. ชาร์ลส คี. เมอร์ริลล์ เจ้าหน้าที่สุขศึกษาขององค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา^๖ ร่วมกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย หลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่นี้กำหนดเวลาเรียนห้าปี และให้วุฒิสามระดับตามเดิม แต่วิชาที่เรียนกว้างขวางขึ้นทั้งวิชาสามัญ วิชาพลศึกษา และวิชาครู กำหนดรับนักเรียนหลายประเภท คือ รับผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่หก เข้าเรียนชั้นปีที่หนึ่ง สำหรับผู้ที่สอบไล่ได้ชั้นเตรียมอุดมศึกษา เข้าเรียนชั้นปีที่สาม ผู้ที่สอบไล่ได้ประโยคครูประถม หรือยังไม่สำเร็จประโยคครูมัธยม เข้าเรียนในชั้นปีที่สี่^๗

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘ กระทรวงศึกษาธิการได้ยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาขึ้นเป็นวิทยาลัยพลศึกษา และได้วางระเบียบวิทยาลัยพลศึกษาขึ้นใหม่ เปลี่ยนหลักสูตรการเรียนเป็นสี่ปี รับนักศึกษาทั้งชายและหญิง แบ่งออกเป็นสองประเภท ประเภทที่หนึ่งรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่หก เข้าเรียนสองปีเพื่อรับประกาศนียบัตรการพลศึกษา ประเภทที่สอง รับนักศึกษาที่เรียนสำเร็จประกาศนียบัตรการพลศึกษาก่อนแล้วในประเภทที่หนึ่ง หรือนักศึกษาที่เรียนสำเร็จประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาตามหลักสูตรสองปีของกรมการฝึกหัดครู หรือนักเรียนที่สำเร็จชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่สอง เรียนสองปี ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้ประกาศนียบัตรการพลศึกษาชั้นสูง^๘

วิทยาลัยพลศึกษาคำเนินการตามแนวนี้นมาได้สองปี กรมพลศึกษาก็ได้แยกการพลศึกษาชั้นต้นจัดตั้งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูพลดานามัยขึ้นในปีการศึกษา ๒๔๐๑

^๖ ค. หน้า ๒.

^๗ บุญเรือง ลัมจรรุญ และคณะ ประมวลหลักสูตรและระเบียบที่เกี่ยวข้องของกระทรวงศึกษาธิการ หน้า ๔๒๖ - ๔๒๘.

^๘ ค. หน้า ๔๓๓ - ๔๓๕.

เป็นประเภทเกินเรียน มุ่งหมายจะผลิตครูพลศึกษาชั้นต้นให้มากยิ่งขึ้นตามความจำเป็นในการขยายตัวของการศึกษาในด้านต่างๆ กำหนดรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่หก มีหลักสูตรการเรียนสองปี ประกอบด้วยวิชาสามัญ วิชาพลศึกษา และวิชาการศึกษา ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (พลานามัย) ได้เปิดเรียนตั้งแต่วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๑ รับนักเรียนเข้าศึกษาจำนวน ๑๖๐ คน แต่เนื่องจากมีนักเรียนมาสมัครเรียนมากกว่าจำนวนที่จะรับไว้ได้ จึงได้เปิดสอนรอบบ่ายขึ้นอีก รวมเป็นนักเรียนในปีนั้นทั้งรอบเช้าและรอบบ่ายถึง ๔๒๔ คน^๙ แต่ก็เปิดสองรอบเพียงปีเดียวเท่านั้น ปีต่อมาเปิดแต่เฉพาะเรียนเต็มวัน ส่วนวิทยาลัยพลศึกษาคงทำการสอนแต่เพียงระดับเดียว และได้เปลี่ยนจากประกาศนียบัตรการพลศึกษาชั้นสูงมาเป็นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง (ป.กศ. สูง พลศึกษา) หลักสูตรการเรียนสองปี ประกอบด้วยวิชาสามัญ วิชาพลศึกษา และวิชาการศึกษา ขยายการรับนักเรียนให้กว้างขวางออกไปอีก คือ รับนักเรียนที่สำเร็จประโยคครูพลศึกษาโท ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (พลานามัย) ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (สตรีอาชีวศึกษา) ประโยคครูการเรือน ประโยคครูอนุบาล ประโยคอาชีวศึกษาชั้นสูง และประโยคเตรียมอุดมศึกษา^{๑๐}

อนึ่ง เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษาที่เรียนสำเร็จประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง (พลศึกษา) ได้เรียนต่อไปจนถึงระดับปริญญา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ วิทยาลัยพลศึกษาจึงได้ทำความตกลงกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตั้งแผนกพลศึกษาขึ้นในคณะครุศาสตร์ ให้ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยพลศึกษามีสิทธิสมัครสอบคัดเลือกเข้าเป็นนิสิตปีที่สามแผนกพลศึกษาคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ และวิทยาลัยพลศึกษา

^๙ ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๑

หน้า ๑๔๔ - ๑๔๖.

^{๑๐} ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๒

หน้า ๑๕๓.

รับช่วยเหลือให้ความสะดวกเกี่ยวกับอาจารย์และสถานที่สำหรับฝึกสอนวิชาพลศึกษาแก่นิสิตแผนกพลศึกษาคณะครูศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^{๑๑} ด้วยผลของความร่วมมือดังกล่าวมานี้ จึงทำให้ผู้ที่สำเร็จจากวิทยาลัยพลศึกษามีโอกาสที่จะได้ศึกษาต่อไปจนถึงระดับปริญญา

กรมอาชีวศึกษา

กรมศึกษาธิการได้เริ่มจัดการฝึกหัดครูอาชีวศึกษาเป็นครั้งแรกที่โรงเรียน
เพาะช่าง ฝึกหัดครูวาดเขียนกับครูจักสาน ต่อมาก็ได้จัดการฝึกหัดครูกลีกรรมและ
ครูพาณิชยการขึ้น สำหรับการฝึกหัดครูกลีกรรมและครูพาณิชยการนั้นได้เลิกดัมไป
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ก่อนที่จะตั้งกรมอาชีวศึกษาขึ้น

การฝึกหัดครูในโรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนเพาะช่างมีกำเนิดมาจาก
สโมสรช่างของสมาคมศิษย์มหาดม ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ กระทรวงธรรมการได้
ประกาศใช้หลักสูตรสามัญศึกษาใหม่ มีวิชาสามัญ คือ วิชาเพาะปลูก วิชาค้าขาย
และวิชาการฝีมือแทรกเข้าในวิชาสามัญตั้งแต่ประโยคมูลจนถึงประโยคมัธยม กระทรวง
ธรรมการจึงจำต้องฝึกหัดครูสำหรับออกไปสอนวิชาการฝีมือด้วย สมาคมอาจารย์จึง
ได้โอนสโมสรช่างพร้อมทั้งโรงงานและเครื่องมือทุกอย่างให้แก่กระทรวงธรรมการ
ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔ กระทรวงธรรมการจึงมอบให้กรมศึกษาธิการ
จัดตั้งเป็นโรงเรียนขึ้น เรียกชื่อโรงเรียนตามนามของสถานที่ว่า โรงเรียนหัตถกรรม
ราชบูรณะ^{๑๒}

กรมศึกษาธิการได้ก่อสร้างและปรับปรุงโรงเรียนอยู่เรื่อยๆ ครั้นต่อมา ได้มีการเรียกรับเงินจากข้าราชการกระทรวงธรรมการตลอดจนครูและนักเรียนปลูกสร้างโรงเรียนใหม่ อุทิศถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง แล้วกระทรวงธรรมการ

๑๑ ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๓ หน้า ๒๔๔.

๑๒ มุขเรื่อง ลิ้มจรรยา และคณะ จ.ก. หน้า ๘๑๗ - ๘๒๒.

ก็ได้้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เชิญเสด็จพระราชดำเนินเปิดโรงเรียน เมื่อวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖ และได้พระราชทานนามว่า "โรงเรียนเพาะช่าง" ตั้งแต่นั้นมา^{๑๓}

ครูที่สอนวิชาการฝีมือก็ได้อาศัยนักเรียนที่สำเร็จจากโรงเรียนเพาะช่าง ซึ่งยังมีได้เป็นนักเรียนฝึกหัดครูโดยตรง ครั้นต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๐ โรงเรียนเพาะช่างจึงได้เปิดการฝึกหัดครูขึ้น ฝึกหัดครูสองประเภท คือ ครูหัตถกรรมแผนกจักสาน และครูวาดเขียน ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเสียใหม่เป็น ครูสอนจักสาน และครูสอนวาดเขียน ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่สาม

การฝึกหัดครูในโรงเรียนเพาะช่างดำเนินตามแนวนี้นี้เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ จึงได้เปิดรับนักเรียนฝึกหัดครูวาดเขียนสตรีขึ้นอีกแผนกหนึ่ง มีกำหนดเวลาเรียนสองปีเช่นเดียวกับนักเรียนชาย ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ โรงเรียนเพาะช่างยังได้เปิดสอนครูมูลการช่างชาย เพื่อผลิตครูวาดเขียนออกไปสอนในโรงเรียนส่วนภูมิภาค ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้ขยายวุฒิครูช่างให้สูงขึ้น โดยเปิดแผนกฝึกหัดครูประถมการช่างรับนักเรียนที่สำเร็จประโยคมัธยมสามัญศึกษา (ม. ๖) หรือสอบไล่ได้ชั้นมัธยมวิสามัญศึกษาปีที่แปด เข้าเรียนตามหลักสูตรสามปี^{๑๔} ส่วนนักเรียนฝึกหัดครูมูลการช่างนั้นคงเรียนอยู่ถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นปีสุดท้าย^{๑๕}

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๘ โรงเรียนเพาะช่างได้รับความเสียหายอย่างหนัก อาคารต่างๆถูกกระเปิดทำลายหมด ต้องย้ายไปทำการสอนที่วัดนางนอง เมื่อสงครามเลิกแล้วต้องปลูกอาคารชั่วคราวในที่เดิมใช้เป็นสถานที่เรียน ถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงได้สร้างอาคารถาวรขึ้นและได้เปิดแผนกฝึกหัดครูมัธยม

^{๑๓} ก.

^{๑๔} ก. อิศรภักดี "ประวัติการอาชีวศึกษาในประเทศไทย" วิทยาสารณ

๔๗ (๓) : ๒๔ - ๓๒ มีนาคม ๒๔๙๑.

^{๑๕} วิชาการ, กรม รายงานประจำปีพุทธศักราช ๒๔๘๒ หน้า ๑๑.

การช่างขึ้นพร้อมกันนี้ด้วย รับนักเรียนที่สำเร็จประโยคครูประถมการช่างเข้าเรียน
ต่ออีกสองปี ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้ประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยมศึกษาการช่าง (ป.ม.ช.)
ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ โรงเรียนไค้ขยายแผนกหัตถกรรมออกไปเป็นหกแขนง คือ โลหะ
เครื่องทองและย้อมสี เครื่องรัก เครื่องไม้ เครื่องไม้ไผ่ และเครื่องดิน และกำหนด
ให้นักเรียนฝึกหัตถกรรมเรียนวิชาหัตถกรรมทั้งหกแขนงนี้ด้วย และใน พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้
เปิดแผนกศิลปประยุกต์ขึ้นอีกแผนกหนึ่ง^{๑๖}

ในปัจจุบัน โรงเรียนเพาะช่างแบ่งการศึกษาออกเป็นสี่แผนก คือ แผนก
ฝึกหัตถกรรม แผนกวิจิตรศิลป์ แผนกหัตถกรรม และแผนกศิลปประยุกต์ สำหรับแผนก
ฝึกหัตถกรรม มีความมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้ผู้สำเร็จการศึกษาออกไปประกอบอาชีพเป็น
ครูโดยเฉพาะ แบ่งการเรียนออกเป็นสองระดับ ตามหลักสูตรสามปีและห้าปี ดังนี้

๑. ประโยคครูประถมการช่าง (ป.ป.ช.) รับผู้ที่สอบไล่ได้
ประกาศนียบัตรชั้นมัธยมปีที่หก หลักสูตรเวลาเรียนสามปี ปัจจุบันมีแผนกวาดเขียน
แผนกเคียว

๒. ประโยคครูมัธยมศึกษาการช่าง (ป.ม.ช.) รับผู้ที่สอบไล่ได้
ประกาศนียบัตรครูประถมการช่าง หลักสูตรการเรียนสองปี

วิชาที่เรียนสำหรับแผนกฝึกหัตถกรรม ทั้งประโยคครูประถมและมัธยมศึกษาการช่าง
แบ่งออกเป็นวิชาบังคับ และวิชาเลือก วิชาบังคับประกอบด้วย วิชาวาดเขียน วิชา
ปั้น - สลัก วิชาทฤษฎีศิลปกรรม วิชาการศึกษา วิชาสามัญ และวิชาพลศึกษา ส่วน
วิชาเลือกนั้นให้เลือกเรียนวิชาหัตถกรรมสองวิชาในหกวิชาต่อไปนี้ คือ เครื่องไม้
เครื่องโลหะ เครื่องไม้ไผ่ เครื่องทองและย้อมสี เครื่องดิน และเครื่องรัก^{๑๗}

^{๑๖} โรงเรียนเพาะช่าง อนุสรณ์ปีที่สาม ๒๕๐๒ หน้า ๓.

^{๑๗} โรงเรียนเพาะช่าง ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง พ.ศ. ๒๕๐๓
หน้า ๑๔.

การฝึกหัดครูเกษตรกรรม อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาวิชาชีพเกษตรกรรม เกิดขึ้นจากแนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และพระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (โห้ กาศดิษฐ์) ซึ่งได้ศึกษาวิชาเกษตรกรรมมาจากประเทศอังกฤษ กล่าวคือในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนอบทการตรวจราชการได้คำริที่จะ ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๖๔ แต่ก็เกรงว่าเด็กจะทิ้งไร่นา ซึ่งเป็นอาชีพเดิมของพ่อแม่และบรรพบุรุษมาทำราชการเสียหมด พระยาเทพศาสตร์สถิตย์ได้เสนอให้แก้ปัญหานี้ด้วยการสั่งสอนและฝึกหัดอบรมนักเรียนประถมศึกษาใน โรงเรียนประชาบาลทั่วประเทศให้รักการทำงานด้วยมือ และมีนิสัยขยันในงาน กสิกรรม แต่ก็เกิดปัญหาว่าจะทำได้อย่างไร เพราะครูในเมืองไทยสมัยนั้นมีแต่ครู สอนวิชาสามัญ ไม่มีความรู้ทางเกษตรกรรม พระยาเทพศาสตร์สถิตย์จึงได้เสนอให้ ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม (ป.ป.ก.) ขึ้นโดยเฉพาะ นอกจากจะให้ เรียนวิชาภาษาไทย วิชาครู วิชาคำนวณ และการฝึกหัดสอนเช่นเดียวกับนักเรียน ฝึกหัดครูประถมของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์แล้ว ก็ให้เรียนวิชากสิกรรมและฝึกหัด ทำการกสิกรรมด้วย เมื่อสอบไล่ได้ก็ส่งออกไปเป็นครูใหญ่ครูน้อยตามโรงเรียน ประชาบาลทั่วประเทศ เท่ากับสอนวิชาและศิลปในการทำสวนในโรงเรียนก่อน แล้วจึงขยายไปถึงบ้านในภายหลัง^{๑๔}

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นชอบด้วยกับความคิดนี้ จึงได้ตั้งโรงเรียน ฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นที่บริเวณหอวัง หรือบริเวณกรีฑาสถานแห่งชาติเดิมนี่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ จัดเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระ บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพระยาเทพศาสตร์สถิตย์เป็นอาจารย์ใหญ่ เหตุที่ตั้งโรงเรียนนี้ขึ้นในสังกัดของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนก็ "เพื่อได้อาศัย กำลังครูและกำลังเงินของสถานศึกษานั้น"^{๑๕}

^{๑๔} สุวรรณวาจากกสิกิจ, หลวง "พระยาเทพศาสตร์สถิตย์" ประวัติครู ๒๕๐๓ หน้า ๑๐๑ - ๑๑๒.

^{๑๕} ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ หน้า ๑๐๑.

การศึกษาในค่านเกษตรกรรมต้องประสบกับอุปสรรคนานาประการ ที่สำคัญก็คือไม่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินโดยตรง ต้องเจียดเอาเงินจากการศึกษาฝ่ายสามัญมาจัดวิสามัญศึกษา ส่งครูไปศึกษาวิชาเกษตรกรรมในต่างประเทศ นอกจากปัญหาทางการเงินแล้ว ยังมีปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจและทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการเกษตรด้วย กล่าวคือ มีผู้ตั้งฉายาโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมว่า "มะเขือเทศและมันฝรั่ง" ปลุกแต่ไม้ล้มลุกไม่ปลูกไม้ยืนต้นให้คนได้กินผล แม้จะชี้แจงว่าการปลูกไม้ยืนต้นกว่าจะมีผลก็กินเวลาหลายปี นักเรียนเกษตรกรรมมีเวลาเรียนเพียงสองปี จึงไม่สามารถจะพิสูจน์ผลที่ได้ทำกับมือของตนเองตั้งแต่ต้นจนปลายได้ ในเวลาอันสั้น ก็ไม่อาจจะอธิบายให้คนเข้าใจทั่วถึงได้^{๒๐}

แม้ว่าการฝึกหัดครูประถมกสิกรรมในระยะแรก จะประสบอุปสรรคหลายประการก็ตาม แต่ด้วยความอุตสาหะวิริยะของท่านอาจารย์ใหญ่พระยาเทพศาสตร์สถิตย์ โรงเรียนก็คงดำเนินการมาได้ ได้ย้ายสถานที่ตั้งไปหลายแห่ง คือ ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ ย้ายไปอยู่ที่พระประโทน จังหวัดนครปฐม พ.ศ. ๒๔๖๒ ย้ายไปตั้งที่บางสะพานใหญ่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ ย้ายไปอยู่ที่ทับทิมทอง จังหวัดสระบุรี และ พ.ศ. ๒๔๗๕ ย้ายจากทับทิมทองไปอยู่โนนวัค จังหวัดนครราชสีมา^{๒๑}

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กลับมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการอีก จึงได้ดำเนินการขยายการศึกษาเกษตรกรรมตามนโยบายเดิมของท่าน โดยประกาศแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ กำหนดการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งประกอบด้วยสามัญศึกษาสี่ปีกับวิสามัญศึกษาอีกสองปี ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมประจำภาคขึ้นสามภาค คือ ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และให้โรงเรียนอยู่ร่วมกับสถานทดลองกสิกรรมของกระทรวงเกษตรราธิการ สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒๐

ก. หน้า ๕๔ - ๑๐๐.

๒๑

สุวรรณวาจกกสิกิจ, หลวง ด.ค. หน้า ๑๐๖.

ได้แก่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมโนนวัค ซึ่งตั้งอยู่แล้ว ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖
ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมประจำภาคใต้ขึ้นที่ตำบลคอกหงส์ อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดสงขลา ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมประจำภาคเหนือขึ้นที่ตำบลแม่โจ้
อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่^{๒๒}

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติใหม่ กำหนดชั้น
ประถมศึกษาไว้เพียงสี่ปี เลิกประถมวิสามัญสองปีตามแผนการศึกษาเดิม ผู้ที่เรียน
จบชั้นประถมปีที่สี่แล้วเป็นอันพ้นเกณฑ์บังคับ เมื่อนโยบายการศึกษาผันแปรไป การ
ที่จะมีโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมถึงสามแห่ง ก็จะผลิตครูกสิกรรมได้มากเกินไป
ไป กระทรวงธรรมการจึงได้สั่งยุบโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมเสียสองแห่ง
เหลือแต่เพียงแห่งเดียวที่แม่โจ้ และในที่สุดการฝึกหัดครูประถมกสิกรรมที่แม่โจ้
ก็ต้องยุบเลิกไปเมื่อสิ้นปีการศึกษา ๒๔๘๑^{๒๓} พร้อมกันนี้ก็ได้โอนโรงเรียนเกษตรกรรม
ไปสังกัดกระทรวงเกษตรธิการ^{๒๔}

การฝึกหัดครูอาชีพศึกษาสมัยตั้งกรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้
เปลี่ยนชื่อกรมวิชาการเดิมมาเป็นกรมอาชีวศึกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้มีหน้าที่
จัดการอาชีวศึกษาโดยเฉพาะ กรมอาชีวศึกษาได้รับโอนเอาโรงเรียนประถมและ
มัธยมวิสามัญเกษตรกรรมมาตั้งเป็นโรงเรียนเกษตรกรรมขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นสูง
ในเวลาต่อมา และได้อาศัยครูประถมกสิกรรมที่เรียนสำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครู
ประถมกสิกรรมเดิมมาเป็นครูสอนบ้าง รับผู้ชำนาญงานในวิชาแขนงต่างๆ เข้าเป็นครู
สอนบ้าง ในระยะแรกกรมอาชีวศึกษามีได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นอีกเลย มี
โรงเรียนฝึกหัดครูที่อยู่ในสังกัดเพียงโรงเรียนเพาะช่างแห่งเดียวเท่านั้น เพราะ

^{๒๒} ชีระ กัณหา การจัดการศึกษาวิชาชีพเกษตรกรรม หน้า ๒
อักษราเนา.

^{๒๓} ก. หน้า ๒ - ๓.

^{๒๔} มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คู่มือนิสิต ๒๕๐๒ หน้า ๓.

เป็นสมัยสงคราม'

ครั้นเมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้ว กรมอาชีวศึกษาก็ได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู อาชีวศึกษาขึ้นอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เนื่องจากกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมการอาชีวศึกษาให้เป็นปึกแผ่นยิ่งขึ้น โดยได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษาขึ้นที่จังหวัดพระนคร ในบริเวณโรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย พญาไท กำหนดเวลาเรียนสองปี เป็นประเภทโรงเรียนประจำ มีนักเรียนทั้งในบารุงและนอกบารุง วิชาที่เปิดสอนแบ่งออกเป็นสี่แผนก คือ แผนกช่างก่อสร้าง แผนกพาณิชยการ แผนกการช่างสตรี และแผนกเกษตรกรรม แต่เปิดสอนจริงเพียงสามแผนก ยกเว้นแผนกเกษตรกรรม เพราะไม่มีผู้สมัครเรียน นักเรียนจะเข้าเรียนแผนกใด ต้องสอบไล่ได้ประโยคอาชีวศึกษาชั้นสูงของแผนกนั้นๆ ของกระทรวงศึกษาธิการ ผู้สมัครทุกคนต้องเป็นโสด มีลักษณะเหมาะสมที่จะเป็นครูได้ มีอายุไม่เกิน ๓๐ ปี วิชาที่เรียนนอกจากวิชาช่างเฉพาะแผนกนั้นๆ แล้ว นักเรียนทุกแผนกยังต้องเรียนวิชาในหน้าที่ครูรวมสี่วิชา คือ วิชาครู ภาษาไทย วิชาการบัญชี สำหรับโรงเรียนอาชีวศึกษา และวิชาพลศึกษา ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจะได้ประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยมอาชีวศึกษา ใช้อักษรย่อ ป.ม. แล้วใส่แผนกวิชาที่เรียนไว้ในวงเล็บต่อท้ายชื่อ^{๒๕}

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ กระทรวงศึกษาธิการได้เปิดการฝึกหัดครูประถม อาชีวศึกษาแผนกช่างไม้ขึ้นอีกแผนกหนึ่ง ในบริเวณเดียวกับโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษา กำหนดเวลาเรียนสามปี รับนักเรียนที่มีความรู้สอบไล่ได้ประโยคอาชีวศึกษาชั้นกลางแผนกช่างไม้ และมีอายุไม่เกิน ๓๐ ปี จัดเป็นโรงเรียนประจำ^{๒๖}

^{๒๕} ศึกษาธิการ, กระทรวง ระเบียบและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๑ หน้า ๑ - ๑๒.

^{๒๖} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ" วิทยากร ๔๔ (๕) : ๑๑๕ - ๑๑๗, ๒๔๕๒.

เช่นเดียวกับแผนกฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษา ในเวลานั้นโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา
จึงมีสองระดับ คือ ครูประถมอาชีวศึกษาแผนกช่างไม้ และครูมัธยมอาชีวศึกษาแผนก
ต่างๆสามแผนกก็นับว่ามาแล้ว

ปี พ.ศ. ๒๔๕๓ กระทรวงศึกษาธิการได้เปิดการฝึกหัดครูอาชีวศึกษาเพิ่มขึ้น
อีกสองระดับ คือ ครูมัธยมอาชีวศึกษาแผนกช่างตัดเสื้อ รับเฉพาะชาย และครูประถม
อาชีวศึกษาแผนกการช่างสตรี รับนักเรียนที่สำเร็จประโยคอาชีวศึกษาชั้นกลางแผนก
การช่างสตรี โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาได้ตั้งอยู่ที่บริเวณโรงเรียนช่างก่อสร้าง
อุเทนถวายเรื่อยมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่เทเวศร์ และแยก
นักเรียนฝึกหัดครูประถมอาชีวศึกษาแผนกการช่างสตรีไปตั้งอยู่ที่ธนบุรี เป็นโรงเรียน
สตรีฝึกหัดครูอาชีวศึกษา และในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ นี้เอง กระทรวงศึกษาธิการได้
ประกาศตั้งวิทยาลัยเทคนิคขึ้นที่ตำบลทุ่งมหาเมฆ จังหวัดพระนคร เพื่อทำการผลิต
ช่างเทคนิคและผลิตครูมัธยมอาชีวศึกษาแผนกต่างๆด้วย จึงได้ย้ายการฝึกหัดครูมัธยม
อาชีวศึกษาทุกแผนกไปรวมกับแผนกฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษาของวิทยาลัยเทคนิค^{๒๗}

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ก็ได้
โอนโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา และโรงเรียนสตรีฝึกหัดครูอาชีวศึกษาไปสังกัด
กรมการฝึกหัดครู กรมการฝึกหัดครูได้เปลี่ยนการฝึกหัดครูอาชีวศึกษาทั้งสองแผนก
เป็นการฝึกหัดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (อาชีวศึกษา) รับผู้ที่สำเร็จประโยค
มัธยมอาชีวศึกษาตอนปลายเข้าเรียนตามหลักสูตรสองปี วิชาที่เรียนประกอบด้วย
หมวดวิชาความรู้ทั่วไป วิชาทักษะ วิชาเทคนิค และวิชาการศึกษา ผู้ที่เรียนสำเร็จ
จะได้ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (อาชีวศึกษา) ส่วนโรงเรียนสตรีฝึกหัดครู
อาชีวศึกษาปัจจุบันนี้กรมการฝึกหัดครูได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นโรงเรียนฝึกหัดครู

^{๒๗} มานพ สิงหวิเศษ ผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้เขียนเป็นผู้สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ที่
วิทยาลัยครูอาชีวศึกษา เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๐๖.

ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (สามัญศึกษา) แล้ว^{๒๘}

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๔ กระทรวงศึกษาธิการได้โอนโรงเรียนฝึกหัดครู
อาชีวศึกษาที่เทเวศรกลับไปสังกัดกรมอาชีวศึกษาอีกครั้งหนึ่ง และได้ยกฐานะขึ้น
เป็นวิทยาลัยครูอาชีวศึกษา เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานเกี่ยวกับการ
ฝึกหัดครูอาชีวศึกษา โดยจะรับผู้ที่สำเร็จประโยคอาชีวศึกษาชั้นสูงแผนกต่างๆตาม
แผนการศึกษาชาติฉบับเดิม หรือประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายสายอาชีพตามแผนการ
ศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ เพื่อเข้าศึกษาตามหลักสูตรสองปี^{๒๙} ส่วนโรงเรียน
ฝึกหัดครูชั้นมัธยมยังคงอยู่ในสังกัดกรมการฝึกหัดครูตามเดิม

วิทยาลัยครูอาชีวศึกษาเปิดสอนฝึกหัดครูแขนงต่างๆในระดับประโยคมัธยมศึกษา
อาชีวศึกษา ตามหลักสูตรการเรียนสองปี มีแผนกต่างๆรวมเจ็ดแผนก คือ แผนก
ช่างไม้ แผนกช่างก่อสร้าง แผนกช่างเครื่องยนตร์และกลึง แผนกช่างไฟฟ้า แผนก
ช่างวิทยุและโทรคมนาคม แผนกช่างเชื่อมและโลหะแผ่น และแผนกช่างกลโรงงาน
หลักสูตรที่เรียนประกอบด้วยวิชาชีพ วิชาสัมพันธ์ วิชาสามัญ และวิชาการศึกษา ผู้ที่
สำเร็จการศึกษาจะได้รับประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษาอาชีวศึกษาในแขนงวิชาที่
สอบไล่ได้นั้น^{๓๐}

การฝึกหัดครูอาชีวศึกษาที่จัดอยู่ในวิทยาลัยเทคนิคนั้น จัดเฉพาะประโยคมัธยมศึกษา
อาชีวศึกษาเพียงระดับเดียว แต่แบ่งออกเป็นสองแผนก คือ^{๓๑}

^{๒๘} สนั่น ปัทมทิน "การผลิตครูอาชีวศึกษา" วิทยาสาร ๕๕ (๕) :

๓๘๑ - ๓๘๒ กรกฎาคม ๒๕๐๓.

^{๒๙} บุญเจือ องค์ประสิทธิ์ "ความเป็นมาของโรงเรียนฝึกหัดครู" วิทยาสาร
๑๒ (๒๔) : ๕๕ มีนาคม ๒๕๐๔.

^{๓๐} ศึกษาธิการ, กระทรวง ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยวิทยาลัย
ครูอาชีวศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๔ หน้า ๑ - ๑๕ อีกสำเนา.

^{๓๑} สนั่น ปัทมทิน ล.ก.

๑. ประโยคक्रमมัธยมอาชีวศึกษา เริ่มจัดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๖ กับผู้สำเร็จวิชาชั้นสูงจากวิทยาลัยเดียวกันเข้าเรียนตามหลักสูตรหนึ่งปี วิชาที่เรียนประกอบด้วยวิชาสัมพันธ์ และวิชาครู เมื่อสำเร็จแล้วได้ประกาศนียบัตรประโยคक्रमมัธยมอาชีวศึกษา (ป.ม.อ.) มีวุฒิเทียบเท่าปริญญาตรี

๒. ประโยคक्रमมัธยมอุตสาหกรรมศิลป์ เริ่มเปิดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ กับผู้สำเร็จประโยคอาชีวศึกษาชั้นสูงแผนกต่างๆ เข้าเรียนตามหลักสูตรสามปี วิชาที่เรียนประกอบด้วยวิชาสามัญ วิชาสัมพันธ์ วิชาเทคนิคอุตสาหกรรม ได้แก่วิชาต่างๆ เช่น ช่างไม้ ช่างโลหะ ช่างไฟฟ้า ฯลฯ และวิชาครู เมื่อสำเร็จแล้วได้ประกาศนียบัตรประโยคक्रमมัธยมอุตสาหกรรมศิลป์ (ป.ม.อ.) มีวุฒิเทียบเท่าปริญญาตรี

ต่อมา กรมอาชีวศึกษาได้เปลี่ยนหลักสูตรประโยคक्रमมัธยมอุตสาหกรรมศิลป์เสียใหม่ คือให้เรียนในแผนกเทคนิคอุตสาหกรรมตามหลักสูตรสองปีเสียก่อนหนึ่งก่อน เมื่อสำเร็จการศึกษาตอนนี้แล้ว จะได้ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงทางเทคนิค อุตสาหกรรม และให้ออกไปเป็นช่างเทคนิคอุตสาหกรรมเลย ส่วนผู้ที่ประสงค์จะเป็นครูจะต้องสมัครเรียนต่อทางแผนกฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษา ตามหลักสูตรหนึ่งปีของวิทยาลัยเทคนิคอีกก่อนหนึ่ง หลักสูตรใหม่นี้ได้เริ่มใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๐๓ และจากผลของการเปลี่ยนแปลงนี้ เมื่อสิ้นปีการศึกษา ๒๕๐๓ ก็จะมีครูมัธยมอุตสาหกรรมศิลป์สำเร็จตามหลักสูตรสามปีเป็นรุ่นแรกและมีเพียงรุ่นเดียวเท่านั้น^{๓๒}

การฝึกหัดครูในโรงเรียนช่างกลปทุมวัน โรงเรียนช่างกลปทุมวันเดิมเป็นโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูงแผนกช่างกลอย่างเดียว ไม่มีการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการเพิ่งจะเปิดการฝึกหัดครูขึ้นในโรงเรียนนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ เพื่อขยายการฝึกหัดครูอาชีวศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเพื่อผลิตครูอาชีวศึกษาให้เพียงพอ กับความต้องการ จึงได้เปิดแผนกฝึกหัดครูประถมช่างกลขึ้นในโรงเรียนช่างกลปทุมวัน ให้นักเรียนที่สำเร็จประโยคอาชีวศึกษาตอนปลายแผนกช่างเครื่องยนตร์และแผนกช่างโลหะ

เป็นนักเรียนประจำได้รับทุนอุดหนุนจากกระทรวงศึกษาธิการ กำหนดเวลาเรียนตามหลักสูตรสามปี วิชาที่เรียนมีวิชาสามัญ วิชาครู วิชาช่างเครื่องยนตร์ ช่างไฟฟ้า และช่างกลโรงงาน ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถมช่างกล การฝึกหัดครูประถมช่างกลนี้เปิดสอนได้เพียงสี่รุ่นเท่านั้น รุ่นปี ๒๕๐๕ เป็นรุ่นสุดท้าย^{๓๓}

การฝึกหัดครูเกษตรกรรม^{๓๔} หลังจากโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมเดิมได้ล้มเลิกไปตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๑ แล้ว ต่อมากรมอาชีวศึกษาก็ได้ประกาศเปิดการฝึกหัดครูเกษตรกรรมขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๑ แต่ไม่มีผู้สมัครเรียน จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ จึงได้เปิดการฝึกหัดครูประถมเกษตรกรรมขึ้น และเปิดการฝึกหัดครูมัธยมเกษตรกรรมขึ้นอีกในปี พ.ศ. ๒๕๐๐

๑. การฝึกหัดครูประถมเกษตรกรรม เมื่อกรมอาชีวศึกษาได้ตั้งกองโรงเรียนเกษตรกรรมขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ก็ประสบปัญหาเรื่องวุฒิครูเกษตรกรรม ซึ่งส่วนมากไม่มีวุฒิต่างครูเกษตรกรรมจริงๆ มีแต่ครูที่มีวุฒิประโยคมัธยมอาชีวศึกษาตอนปลายแผนกเกษตรกรรม ดังนั้นเพื่อส่งเสริมให้ครูดังกล่าวได้รับการศึกษาต่อ และเพื่อผลิตครูที่มีวุฒิครูประถมเกษตรกรรมขึ้นใช้สำหรับโรงเรียนเกษตรกรรมและโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษาของกรมสามัญศึกษา จึงได้เปิดการฝึกหัดครูประถมเกษตรกรรมขึ้นในโรงเรียนเกษตรกรรมสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ รับผิดชอบสำเร็จประโยคมัธยมอาชีวศึกษาตอนปลายแผนกเกษตรกรรมเข้าเรียนตามหลักสูตรสามปี วิชาที่เรียนประกอบด้วยวิชาสามัญ วิชาเกษตรกรรม และวิชาครู นอกจากนี้ยังรับข้าราชการครูโรงเรียนเกษตรกรรม และครูโรงเรียนสังกัดกรมต่างๆ

^{๓๓} วิจารณ์ มนูญปิฎ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้เขียนเป็นผู้สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ที่โรงเรียนช่างกลปทุมวัน เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๖.

^{๓๔} ชีระ กัญทษา ล.ก. หน้า ๔ - ๑๑.

ในกระทรวงศึกษาธิการเข้าเล่าเรียนด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งวิทยาลัยเกษตรกรรม บางพระ จังหวัดชลบุรี ขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๘ โดยจะตั้งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูเกษตรกรรมโดยตรง แต่ในขณะที่กำลังพิจารณา จัดตั้งอยู่นั้น ได้มีกฎหมายกำหนดให้การฝึกหัดครูเป็นหน้าที่ของกรมการฝึกหัดครู ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนเป็นวิทยาลัยเกษตรกรรม แต่คงให้จัดการศึกษาหนักไป ในทางฝึกหัดครูเกษตรกรรมตามจุดประสงค์เดิม ครั้นได้ประกาศเป็นวิทยาลัย เกษตรกรรมแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ส่งข้าราชการครูไปศึกษาต่อในแผนก ฝึกหัดครูประถมเกษตรกรรมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๓ และงดส่งไปศึกษาต่อ ทางโรงเรียนเกษตรกรรมสุรินทร์ คงให้โรงเรียนเกษตรกรรมสุรินทร์รับแต่นักเรียนเข้าเล่าเรียนอย่างเดียว และกำหนดให้แก่นักเรียนตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๐๔ เป็นต้นไป เพื่อจะย้ายมารวมเป็นแห่งเดียวกับวิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ

๒. การฝึกหัดครูมัธยมเกษตรกรรม เนื่องจากกรมอาชีวศึกษา มีนโยบายที่จะขยายการศึกษาวิชาเกษตรกรรมให้สูงขึ้น จึงได้ตั้งชั้นมัธยมอาชีวศึกษา เกษตรกรรมตอนต้นออกเสีย ให้คงเหลือแต่ชั้นมัธยมอาชีวศึกษาเกษตรกรรมตอน ปลายเป็นอย่างต่ำ จึงได้เปิดสอนอาชีวศึกษาชั้นสูงแผนกเกษตรกรรมขึ้น จำเป็น ต้องใช้ครูที่มีวุฒิสูงในทางเกษตรกรรม จึงได้ยกฐานะโรงเรียนเกษตรกรรมแม่โจ้ ซึ่งได้โอนมาจากกระทรวงเกษตรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ ขึ้นเป็นวิทยาลัยเกษตรกรรม เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ และเปิดแผนกฝึกหัดครูมัธยมเกษตรกรรมขึ้นอีกแผนก หนึ่ง รับผิดชอบสำเร็จประโยคอาชีวศึกษาชั้นสูงแผนกเกษตรกรรม เข้าเล่าเรียน มีกำหนดเวลาเรียนตามหลักสูตรสองปี และนอกจากนี้ยังรับข้าราชการครูสังกัด กระทรวงศึกษาธิการเข้าศึกษาต่อตามจำนวนที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดเป็นปีๆ ไปด้วย

ปีการศึกษา ๒๕๐๕ กรมอาชีวศึกษาได้ย้ายแผนกฝึกหัดครูมัธยมเกษตรกรรม จากวิทยาลัยเกษตรกรรมเชียงใหม่ไปเปิดสอนที่วิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระแห่ง

เกี่ยว ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมายที่จะให้วิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ เป็นศูนย์การฝึกหัดครูเกษตรกรรม เมื่อสิ้นปีการศึกษา ๒๕๐๕ การฝึกหัดครูประถม เกษตรกรรมที่สุรินทร์ และครูมัธยมเกษตรกรรมที่เชียงใหม่ก็หมดไป

ปัจจุบันนี้ การฝึกหัดครูของกรมอาชีวศึกษา แบ่งออกได้เป็นสามระดับ ดังนี้

๑. ระดับประโยคครูประถม แบ่งออกเป็น

๑. ประโยคครูประถมการช่าง รับผู้สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ หก หลักสูตรเวลาเรียนสามปี เปิดสอนที่โรงเรียนเพาะช่าง

๒. ประโยคครูประถมเกษตรกรรม รับผู้สำเร็จประโยค มัธยมอาชีวศึกษาตอนปลายแผนกเกษตรกรรม หลักสูตรเวลาเรียนสามปี เปิดสอนที่ วิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ

๓. ประโยคครูประถมช่างกล รับผู้สำเร็จประโยคมัธยม อาชีวศึกษาตอนปลายแผนกช่างเครื่องยนตร์และช่างโลหะ หลักสูตรเวลาเรียนสามปี เปิดสอนที่โรงเรียนช่างกลปทุมวัน (เลิกตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๐๖ เป็นต้นไป)

๒. ระดับประโยคครูมัธยม แบ่งออกเป็น

๑. ประโยคครูมัธยมการช่าง รับผู้สำเร็จประโยคครู ประถมการช่าง จากโรงเรียนเพาะช่าง หลักสูตรเวลาเรียนสองปี เปิดสอนที่ โรงเรียนเพาะช่าง

๒. ประโยคครูมัธยมเกษตรกรรม รับผู้สำเร็จประโยค ครูประถมเกษตรกรรม หรือผู้สำเร็จประโยคอาชีวศึกษาชั้นสูงแผนกเกษตรกรรม หลักสูตรเวลาเรียนสองปี เปิดสอนที่วิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ

๓. ประโยคครูมัธยมอาชีวศึกษา รับผู้สำเร็จประโยค อาชีวศึกษาชั้นสูงแผนกช่างต่างๆ หลักสูตรเวลาเรียนสองปี เปิดสอนที่วิทยาลัยครู อาชีวศึกษา เทเวศร พระนคร

๓. ระดับเทียบเท่าปริญญา ได้แก่ประโยคครูมัธยมอาชีวศึกษา ของวิทยาลัยเทคนิค รับผู้สำเร็จวิชาชีพชั้นสูงแผนกต่างๆจากวิทยาลัยเทคนิค

เข้าเรียนตามหลักสูตรหนึ่งปี

สำหรับการฝึกหัดครูอาชีวศึกษาระดับปริญญาตรีนั้น กรมการฝึกหัดครู เป็นผู้จัด โดยเปิดสอนที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร รั้วที่สำเร็จประโยคครูมัธยม อาชีวศึกษา เข้าเรียนตามหลักสูตรสองปี เมื่อสำเร็จแล้วได้ปริญญาการศึกษาบัณฑิต สาขาอาชีวศึกษา

การฝึกหัดครูอาชีวศึกษาตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า อยู่ในความรับผิดชอบ ของกรมอาชีวศึกษาเกือบทั้งหมด กรมการฝึกหัดครูจัดอยู่เป็นส่วนน้อย

กรมศิลปากร

กรมศิลปากรนอกจากจะมีหน้าที่เป็นผู้ทำนุบำรุงแบบแผนศิลปและวัฒนธรรม อันถึงงามของชาติให้คงอยู่และเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปแล้ว ยังมีส่วนช่วยในการ ฝึกหัดครูอีกด้วย ครูที่กรมศิลปากรผลิตอยู่ในเวลานี้ได้แก่ครูนาฏศิลป์ และครูศิลปศึกษา กรมศิลปากรมีโรงเรียนที่ผลิตครูทั้งสองประเภทนี้สองโรงเรียน คือ โรงเรียนนาฏศิลป์ และโรงเรียนช่างศิลป์ ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าช้างวังหน้า อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร

โรงเรียนนาฏศิลป์ โรงเรียนนี้ตั้งขึ้นโดยพลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นอธิบดีคนแรกของกรมศิลปากรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยให้ชื่อว่า "โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์" ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ ทางราชการมีความ ประสงค์จะให้บรรดาศิลปินทางโขนละครและดนตรีมารวมอยู่ในสังกัดเดียวกัน จึงได้ โอนครูอาจารย์ทางนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และศิลป์ ซึ่งแต่เดิมเป็นศิลป์ประจำ ราชสำนัก รวมทั้งเครื่องดนตรีเครื่องโขนเครื่องละครของหลวงบางส่วนจากกระทรวง วังมาอยู่ในสังกัดกรมศิลปากร ด้วยเหตุนี้กรมศิลปากรจึงได้ปรับปรุงแก้ไขการศึกษา ของโรงเรียนนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยจัดให้นักเรียนของโรงเรียนนี้ได้ศึกษาวิชา นาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์จากครูอาจารย์และศิลป์ที่โอนมาจากกระทรวงวัง และรวม โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์เข้าเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนศิลปากร เรียกชื่อแผนก ว่า "โรงเรียนศิลปากรแผนกนาฏดุริยางค์" ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้เปลี่ยนชื่อเป็น

"โรงเรียนสังคีตศิลป์" และยังขึ้นต่อโรงเรียนศิลปากร โรงเรียนนี้ได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ แต่เนื่องจากอุปสรรคบางประการและภัยจากสงครามโลกครั้งที่สอง การศึกษาของโรงเรียนนี้จึงหยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่ง เมื่อสงครามสงบแล้วกรมศิลปากรจึงได้แก้ไขปรับปรุงการศึกษาของโรงเรียนนี้ใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ และตั้งชื่อใหม่ว่า "โรงเรียนนาฏศิลป์" มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานศึกษานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ เพื่อบำรุงรักษาไว้และเผยแพร่นาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ประจำชาติไทย^{๓๕}

โรงเรียนนาฏศิลป์ จัดการศึกษาทางศิลปทั้งภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎี ในสาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ดุริยางค์ไทย คีตศิลป์ไทย ดุริยางคสากล และคีตศิลป์สากล แบ่งการศึกษาออกเป็นสามระดับคือ

๑. นาฏศิลป์ขั้นต้น กำหนดเวลาเรียนหกปี เทียบเท่าประโยคมัธยมศึกษา
 ๒. นาฏศิลป์ชั้นกลาง กำหนดเวลาเรียนสามปี เทียบเท่าชั้นเตรียมอุดมศึกษา
 ๓. นาฏศิลป์ชั้นสูง กำหนดเวลาเรียนสองปี เทียบเท่าชั้นอุดมศึกษา
- การจัดการศึกษาของโรงเรียนนาฏศิลป์ ที่ได้ถือว่าเป็นการฝึกหัดครูนาฏศิลป์ ได้แก่ นาฏศิลป์ชั้นกลาง และนาฏศิลป์ชั้นสูง ส่วนนาฏศิลป์ขั้นต้นเป็นการศึกษาระดับสามัญศึกษา เพื่อเตรียมเข้าเรียนนาฏศิลป์ชั้นกลางต่อไป

นาฏศิลป์ชั้นกลาง รับผู้สำเร็จนาฏศิลป์ขั้นต้น เข้าเรียนตามหลักสูตรสามปี วิชาที่เรียนแบ่งออกเป็นสองหมวด คือ หมวดวิชาการ ประกอบด้วย วิชาศิลปนิพนธ์ศึกษา ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และวิชาการศึกษา หมวดศิลปศึกษา ประกอบด้วย วิชานาฏศิลป์ไทย ดุริยางค์ไทย คีตศิลป์ไทย ดุริยางคสากล และคีตศิลป์สากล

^{๓๕} ศิลปากร, กรม การศึกษาและประเพณีไหว้ครูและระเบียบการของโรงเรียนนาฏศิลป์ หน้า ๓ - ๕.

สำหรับหมวดศิลปศึกษาให้เลือกเรียนวิชาหนึ่งเป็นศิลปอย่างใด และอีกวิชาหนึ่งเป็น อย่างใดตามที่ใดเลือกเรียนมาแต่नाฏศิลปชั้นต้น นักเรียนนาฏศิลปชั้นกลางต้องออกฝึกสอนเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๑๒๐ ชั่วโมง^{๓๖} ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตร นาฏศิลปชั้นกลาง วุฒิเทียบเท่าประโยคครูประถมการช่าง (ป.ป.ช.)

นาฏศิลปชั้นสูง เริ่มเปิดสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ รับผู้ที่สำเร็จ นาฏศิลปชั้นกลาง เข้าเรียนตามหลักสูตรสองปี วิชาที่เรียนแบ่งออกเป็นสองหมวด คือ หมวดวิชาการ ประกอบด้วย วิชาศิลปบริหารศึกษา ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และ วิชาการศึกษา หมวดศิลปศึกษา ประกอบด้วย วิชานาฏศิลป์ไทย คุริยางค์ไทย คีตศิลป์ไทย คุริยางค์สากล คีตศิลป์สากล สำหรับหมวดศิลปศึกษา ให้เลือกเรียน วิชาหนึ่งเป็นวิชาศิลปอย่างใด และอีกวิชาหนึ่งเป็นอย่างใดตามที่ใดเลือกเรียนมา แต่นาฏศิลปชั้นกลาง และต้องออกฝึกสอนเช่นเดียวกับนาฏศิลปชั้นกลาง^{๓๗} ผู้ที่ สำเร็จการศึกษาจะได้รับประกาศนียบัตรนาฏศิลปชั้นสูง วุฒิเทียบเท่าประโยคครูมัธยม การช่าง (ป.ม.ช.)

หลักสูตรหมวดวิชาการหรือสามัญศึกษาของโรงเรียนนาฏศิลปนั้นได้ปรับปรุง ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาและเตรียมอุดมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อใช้สอน ในชั้นนาฏศิลปชั้นต้นและชั้นกลางปีที่หนึ่ง สอง ส่วนนาฏศิลปชั้นกลางปีที่สาม และ นาฏศิลปชั้นสูงปีที่หนึ่ง สอง หลักสูตรวิชาการ วิชาจิตวิทยาและวิชาการศึกษา ได้ อนุโลมตามหลักสูตร ป.กศ., อ.กศ., กศ.ม., และ ค.บ. รวมกัน^{๓๘}

^{๓๖} ศิลปากร, กรม หลักสูตรย่อนาฏศิลปชั้นกลางและนาฏศิลปชั้นสูง หน้า ๕ - ๑๑. อักสำเนา.

^{๓๗} ก.

^{๓๘} ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๒ หน้า

โรงเรียนช่างศิลป์^{๓๕} เดิมเรียกว่าโรงเรียนศิลปศึกษา ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ และเปิดทำการสอนตั้งแต่วันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นต้นมา ความมุ่งหมายเดิมต้องการให้เป็นโรงเรียนเตรียมของมหาวิทยาลัยศิลปากร เพื่อเตรียมนักเรียนเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยศิลปากร เปิดสอนวิชาศิลปศึกษาแผนกจิตรกรรม และประติมากรรม สถาปัตยกรรมไทย โบราณคดี และแผนกศิลป์ไทย มีกำหนดเวลาเรียนสามปี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๓ มหาวิทยาลัยศิลปากรได้ย้ายไปสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีพร้อมกับมหาวิทยาลัยแห่งอื่นๆ โรงเรียนศิลปศึกษาก็พ้นจากฐานะเป็นโรงเรียนเตรียมของมหาวิทยาลัย จึงได้ยุบเลิกแผนกอื่นๆ เสีย คงไว้แต่แผนกจิตรกรรมและประติมากรรมแผนกเดียว จนกระทั่งถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ เมื่อได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากรใหม่ โดยตั้งกองศิลปศึกษาขึ้น โรงเรียนนี้จึงมีฐานะเป็นแผนกหนึ่งในกองศิลปศึกษา พร้อมกับได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนช่างศิลป์ ในโอกาสนี้ด้วย

การจัดการศึกษาของโรงเรียนช่างศิลป์ นอกจากมุ่งหมายจะส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่ความรู้ทางวิชาช่างในแขนงจิตรกรรมและประติมากรรม ให้ผู้ที่เรียนสำเร็จการศึกษามีความรู้สามารถไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยศิลปากร หรือออกไปประกอบอาชีพโดยตรงแล้ว ยังมีความมุ่งหมายในการฝึกหัดครูวิชาช่างอีกด้วย คือ จัดการสอนนักศึกษาที่ประสงค์จะออกไปประกอบอาชีพครูทางช่างให้มีความรู้ความสามารถสอนวิชาช่างได้ และมีมาตรฐานเทียบเท่าประโยคครูประถมช่าง จึงนับโรงเรียนช่างศิลป์เป็นสถาบันฝึกหัดครูศิลปศึกษาได้อีกแห่งหนึ่ง

หลักสูตรของโรงเรียนช่างศิลป์กำหนดเวลาเรียนสามปี รับผิดชอบสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่หก วิชาที่เรียนประกอบด้วย วิชาสามัญตามหลักสูตรมัธยมศึกษาสายอาชีพปีที่สี่ ห้า หก ของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกำหนดให้มีการสอนวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา และวิทยาศาสตร์ วิชาช่างศิลป์ มีทั้งภาคทฤษฎี

และภาคปฏิบัติ ภาคทฤษฎีมีการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ ทฤษฎีสี ทฤษฎีองค์ประกอบศิลป์ ภายวิภาควิทยาและchnerวิทยา แต่มุ่งให้นักไปทางภาคปฏิบัติ ซึ่งมี วาดเส้น จิตรกรรมประติมากรรม ศิลปะการตกแต่งภายใน และศิลป์ไทย นอกจากนี้ยังได้มี การสอนวิชาสถาปัตยกรรมไทย การลงรักสี ลงรักปิดทอง และทำเครื่องเคลือบดินเผา อีกด้วย วิชาการศึกษาประกอบด้วย จิตวิทยา ประวัติการศึกษา วิธีสอนทั่วไป วิธีสอน วิชาเฉพาะ เริ่มตั้งแต่ชั้นปีที่หนึ่งเป็นต้นไป และนักเรียนชั้นปีที่สามต้องออกสอบด้วย

ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตรศิลปศึกษา สำหรับวุฒิทางครูนั้น กระทรวงศึกษาธิการก็ได้รับรองเทียบความรู้ผู้สอบไล่ได้ชั้นปีที่สามตามหลักสูตรของ โรงเรียนช่างศิลป์ว่ามีวิทยฐานะ เทียบเท่าผู้สอบไล่ได้ประโยคครูประถมการช่างของ โรงเรียนเพาะช่าง

ปัจจุบันนี้ กรมศิลปากรช่วยผลิตครูสองระดับ คือ

ระดับประโยคครูประถม ได้แก่

๑. ประกาศนียบัตรนาฏศิลป์ชั้นกลาง เทียบเท่า ป.ป.ช. รับผู้สำเร็จวิชานาฏศิลป์ชั้นต้น เข้าศึกษาต่อตามหลักสูตรสามปี เปิดสอนที่โรงเรียน นาฏศิลป์

๒. ประกาศนียบัตรศิลปศึกษา เทียบเท่า ป.ป.ช. รับ ผู้สำเร็จประโยคมัธยมบริบูรณ์ เข้าศึกษาต่อตามหลักสูตรสามปี เปิดสอนที่โรงเรียน ช่างศิลป์

ระดับประโยคครูมัธยม ได้แก่ประกาศนียบัตรนาฏศิลป์ชั้นสูง รับ ผู้สำเร็จนาฏศิลป์ชั้นกลาง เข้าศึกษาต่อตามหลักสูตรสองปี เปิดสอนที่โรงเรียน นาฏศิลป์.

การส่งเสริมวิทยฐานะครู

ความจำเป็นในการส่งเสริมวิทยฐานะครู

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วในบทก่อนว่าหน้าที่สำคัญของกรมการฝึกหัดครูได้แก่ การผลิตครูเพิ่มขึ้นให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และเพื่อชดเชยครูประจำการที่ลาออก ปลดเกษียณอายุ เปลี่ยนอาชีพ และถึงแก่กรรม "ซึ่งมีประมาณ ๒ - ๕ เปอร์เซ็นต์" ของครูทั้งหมด นอกจากนี้หน้าที่อีกอย่างหนึ่งของกรมการฝึกหัดครู ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการผลิตครู ก็คือ การส่งเสริม^๑ วิทยฐานะของครูประจำการ เพื่อปรับปรุงให้มีความสามารถประกอบการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ หน้าที่ประการหลังนี้กรมการฝึกหัดครูมีกองส่งเสริมวิทยฐานะเป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินการอยู่โดยเฉพาะ กับมีองค์การและสมาคมอื่นๆ ช่วยเหลือร่วมมือด้วย

ที่จริงแล้วความจำเป็นในการส่งเสริมวิทยฐานะของครูประจำการนั้นมีขึ้นมาตั้งแต่แรกเริ่มจัดการศึกษาสำหรับหวยราษฎรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๔ เป็นต้นมา เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนฝึกหัดครูผลิตครูออกไปทำการสอนโดยตรง จำเป็นต้องบรรจุมัคครูที่มีความรู้สามัญพอที่จะหาได้ในขณะนั้นเข้าเป็นครูสอน ซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้แก่พระภิกษุ ครั้นต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๕ รัฐบาลจึงได้เริ่มตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู แต่ก็ผลิตครูได้เป็นจำนวนน้อยมากไม่เพียงพอต่อการขยายตัวของการศึกษา จึงจำเป็นต้องบรรจุมัคครูที่ไม่มีวุฒิทางครูเข้าเป็นครูเรื่อยมา ปริมาณครูที่ไม่มีวุฒิทางครูจึงมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว

ในระยะแรกๆ นั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่ารัฐบาลได้ดำเนินการส่งเสริมวิทยฐานะครูแต่อย่างใด เป็นเพราะรัฐบาลมีนโยบายที่จะขยายการศึกษาให้แพร่หลาย

^๑ การฝึกหัดครู, กรม กรมการฝึกหัดครูทำอะไรให้ท่านบ้าง หน้า ๑๒.

ไปสู่ประชาชน

การส่งเสริมวิทยฐานะครูได้เริ่มกระทำกันภายหลังจากได้ตั้งสมาคมอาจารย์สมาคมขึ้นแล้ว โดยกระทรวงธรรมการได้วางระเบียบการสอบวิชาชุดครูมัธยมขึ้นให้ผู้ที่ประสงค์จะสอบวิชาชุดครูเพื่อเลื่อนวิทยฐานะจากครูประถมขึ้นเป็นครูมัธยม ได้เรียนวิชาชุดครูมัธยมในตอนเย็นที่สมาคมอาจารย์สมาคม หรือศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง แล้วกระทรวงธรรมการเปิดรับสมัครสอบวิชาชุดเป็นปีๆไป แต่ก็ทำได้ในวงแคบเฉพาะครูจำนวนน้อยในส่วนกลางเท่านั้น ครูในส่วนภูมิภาคไม่มีโอกาสจะมาเรียนได้

การส่งเสริมวิทยฐานะครูโดยการสอบวิชาชุดนี้ได้ถือเป็นหลักปฏิบัติเรื่อยมาต่อมาได้มีการวางระเบียบเกี่ยวกับการสอบวิชาชุดขึ้นอีก ให้มีการสอบในระดับวิชาชุดครูมัธยม ชุดครูประถม และชุดครูมูล เพื่อให้สอดคล้องกับการขยายตัวของการศึกษา กับเป็นการเปิดโอกาสให้ครูที่ไม่มีวุฒิทางครูได้มีวุฒิทางครูขึ้นด้วย สำหรับสมาคมอาจารย์สมาคมนั้นนอกจากจะได้เปิดสอนวิชาชุดครูมัธยมแล้ว เพื่อสนองความต้องการของครูก็ได้เปิดสอนวิชาชุดครูประถมในตอนเย็นเพิ่มขึ้นอีก เป็นเช่นนี้เรื่อยมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่สอง

ครั้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองแล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็ได้เร่งรัดปรับปรุงการส่งเสริมวิทยฐานะครูให้ได้ผลดียิ่งขึ้น จัดให้มีการอบรมวิชาชุดครูกว้างขวางขึ้นอีก มีการอบรมวิชาชุดครูประถมและชุดครูมูลทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ส่วนการอบรมวิชาชุดครูมัธยมนั้นจัดเฉพาะในส่วนกลาง เพราะส่วนภูมิภาคหาผู้สอนได้ยาก แต่ได้จัดให้มีการอบรมหลายแห่ง แทนที่จะจัดเฉพาะสมาคมอาจารย์แห่งเดียว นอกจากการอบรมวิชาชุดครูต่างๆตามปกติแล้ว ในระยะนี้ยังมีการอบรมครูเป็นกรณีพิเศษมากมายเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน ทั้งในค่านวิชาการ การบริหาร และธุรการตามความเปลี่ยนแปลงของการศึกษาซึ่งได้ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว เพื่อให้ครูปฏิบัติงานในหน้าที่ได้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ก็ได้เพิ่มวิธีการส่งเสริมวิทยฐานะครูขึ้นอีกหลายวิธี เป็นต้นว่า

ได้วางระเบียบให้ทุนแก่ครูที่มีความรู้ความสามารถเพื่อไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ คัดเลือกครูและข้าราชการครูที่มีความดีความชอบและมีความรู้ความสามารถพอให้ เข้าศึกษาต่อภายในประเทศ จัดการอบรมวิชาชุดครูวิชาใดวิชาหนึ่งตามหลักสูตร เมื่อเสร็จการอบรมแล้วก็มี การวัดผลการเรียนเลยทีเดียว ไม่ต้องรอไปสมัครสอบ ตามกำหนดเหมือนแต่ก่อน หากอยู่ในเกณฑ์สอบได้ก็ให้นับเป็นวิชาชุดใดหนึ่งชุด เป็น ต้น การอบรมโดยนับเป็นวิชาชุดนั้นนอกจากกรมการฝึกหัดครูจะได้จัดการอบรมขึ้น แล้ว สถาบันอื่นๆก็ได้ให้ความร่วมมือจัดเปิดการอบรมขึ้นอีก เช่น สมาคมวิทยาศาสตร์ แห่งประเทศไทย สมาคมคณิตศาสตร์แห่งประเทศไทย สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ไทย และครูสภา

สำหรับการส่งเสริมฐานะของครูให้มีความเป็นอยู่ดี มีรายได้เพียงพอใน การดำรงชีพ ให้มีกำลังใจในการทำงานและเห็นว่าอาชีพครูมีฐานะมั่นคงพอที่จะยึด ถือเป็นอาชีพได้นั้น นับว่าเป็นภาระหนักยิ่งของกระทรวงธรรมการมาช้านาน เนื่อง จากครูมีรายได้ไม่เพียงพอ สำหรับครูประจำบาลทั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๒๔๔๑ ก็ยัง ไม่ได้เป็นข้าราชการพลเรือน ปรากฏว่าครูโรงเรียนประจำบาลในเวลานั้นได้รับ เงินเดือนน้อย "ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ อัตราร้อยเงินเดือนครูประจำบาลตกเดือน ละ ๑๔.๖๑ บาท"^๒ เท่านั้น แม้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วใหม่ๆ อัตราร้อยเงินเดือนครูประจำบาลก็ยังลดต่ำลงไปอีกเป็น "เดือนละ ๑๔.๔๔ บาท"^๓

อย่างไรก็ดี รัฐบาลในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้พยายาม

^๒ ธรรมการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ประจำปีที่ ๒๒, ๒๓, ๒๔ พุทธศักราช ๒๔๓๒ - ๒๔๓๓ - ๒๔๓๔ หน้า ๒๒.

^๓ ธรรมการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ประจำปีที่ ๒๕ พุทธศักราช ๒๔๓๕ หน้า ๓๔.

หาทางส่งเสริมฐานะของครูให้ดีขึ้น โดยได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติครู เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ สาระสำคัญของพระราชบัญญัติครู พุทธศักราช ๒๔๔๔ มีสามประการ คือ

๑. เพื่อให้มีสภาในกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเรียกว่า "คุรุสภา" สำหรับเป็นที่ปรึกษาและให้ความเห็นแก่กระทรวงศึกษาธิการในเรื่องนโยบายการศึกษาทั่วไป ในเรื่องหลักสูตร แบบเรียน การสอนการอบรม การสอบไล่ และอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษา

๒. เพื่อส่งเสริมให้ฐานะของครูมั่นคง รักษาผลประโยชน์ของครู และหาทางให้ครูหรือครอบครัวของครูได้รับการช่วยเหลืออุปการะตามสมควร ตลอดจนส่งเสริมวิทยฐานะของครู

๓. ปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนแทน คณะกรรมการข้าราชการพลเรือนสำหรับครู เพราะอาชีพครูไม่เหมือนอาชีพอื่น

การมีพระราชบัญญัติครูจึงเป็นผลดีทั้งทางด้านการศึกษาโดยทั่วไป และการส่งเสริมวิทยฐานะครูให้ดีขึ้น ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ครูทุกคนต้องเป็นสมาชิกคุรุสภา และเสียเงินค่าบำรุงสมาชิกตามระเบียบการของคุรุสภา เมื่อได้เริ่มตั้งคุรุสภาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ บรรดาครูประจำบาลซึ่งเป็นสมาชิกส่วนมากของคุรุสหายังไม่มีฐานะเป็นข้าราชการพลเรือน อัตราเงินเดือนยังต่ำอยู่ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้ช่วยเหลือออกเงินค่าบำรุงสมาชิกให้แทนตลอดมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๑ รวมเป็นเวลาสี่ปี ครั้นเมื่อครูประจำบาลได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนตามพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน ฉบับที่สี่ พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้รับการปรับปรุงเงินเดือนเช่นเดียวกับข้าราชการพลเรือนประเภทอื่นๆแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้คงจ่ายเงินค่าบำรุงสมาชิกคุรุสภาที่เคยออกแทนให้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นต้นไป

หลังจากนั้นมา จึงพอจะกล่าวได้ว่าฐานะของครูค่อยดีขึ้น และนอกจากนี้

พระราชบัญญัติครู พุทธศักราช ๒๔๔๔ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๒
ตอนที่ ๔ มีนาคม ๒๔๔๔.

ครูสภายังได้เร่งส่งเสริมสวัสดิการของครูมากยิ่งขึ้น ในปัจจุบันนี้บรรดาครูที่เป็นสมาชิกครูสภาทั้งที่เป็นข้าราชการและมีข้าราชการมีสิทธิได้รับผลประโยชน์จากครูสภาหลายประการ เช่น

๑. ได้ลดค่าโดยสารรถไฟเป็นพิเศษในกรณีที่ไม่ทำการสอนเป็นประจำ ไปประชุมหรือไปอบรมเกี่ยวกับการศึกษา หรือเดินทางไปศึกษาหาความรู้ปีละหนึ่งครั้ง

๒. มีสิทธิซื้อสินค้าในราคาพิเศษจากห้างร้านของครูสภาและห้างร้านอื่นบางแห่ง

๓. มีสิทธิได้รับการตรวจ การรักษา เกี่ยวกับโรคทั่วไป โรคฟัน และโรคตา ณ สถานพยาบาลของครูสภาโดยไม่ต้องเสียค่าตรวจและค่ารักษาเลย เพียงแต่เสียค่ายาและอุปกรณ์ในราคาย่อมเยากว่าที่อื่น

๔. สมาชิกครูสภาที่มีข้าราชการจะได้รับสิทธิพิเศษเช่นเดียวกับข้าราชการในการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลต่างๆสังกัดสภาการศึกษา กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย และมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ โดยเสียเพียงครึ่งราคาเท่านั้น

๕. มีสิทธิสมัคร เป็นสมาชิกช่วยเพื่อนครูของครูสภา (ช.พ.ค.)

๖. มีสิทธิใช้ยานสาธารณะบางแห่ง โดยไม่ต้องเสียค่าบริการใดๆ เลย

๗. จะได้รับความช่วยเหลือเป็นค่าเครื่องนุ่งห่มในเมื่อประสบอัคคีภัยรายละ ๕๐๐ บาท

๘. มีสิทธิเข้าพำนักในหอพักสมาชิกครูสภา และมีสิทธิใช้สถานที่อื่นๆของครูสภาได้เสมอ

๙. มีสิทธิเข้าเรียนคนตรีไทย คนตรีสากล และวิชาการละคร และมีสิทธิเข้าร่วมการศึกษาระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อนของครูสภาได้ทุกประเภท

๑๐. สมาชิกส่วนภูมิภาคที่เดินทางไปมาอบรมและศึกษาหาความรู้

ในจังหวัดพระนครและธนบุรีไม่น้อยกว่า ๓๐ คน มีสิทธิเข้ายานพาหนะของครูสภาได้^๕

ตามที่ไต่ถามมาแล้วแสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมครูในด้านต่างๆมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะการส่งเสริมวิทยฐานะครูซึ่งต้องกระทำควบคู่กันไปกับการผลิตครู ตามสถิติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ แสดงว่าจำนวนร้อยละของครูที่ไม่มีวุฒิต่างครูได้ลดลงเป็นลำดับอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ "ในปี ๒๔๕๐ มีครูทั้งประเทศ ๙๑,๙๒๐ คน เป็นครูที่ไม่มีวุฒิต่างครู ๕๔,๒๕๕ คน"^๖ ซึ่งคิดเป็นร้อยละก็ประมาณร้อยละ ๕๐ ในปี ๒๕๐๔ "มีครูทั้งประเทศ ๑๓๗,๙๔๔ คน เป็นครูที่ไม่มีวุฒิต่างครูเสีย ๔๐,๐๒๕ คน"^๗ คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๐๕ ของจำนวนครูทั้งหมด ซึ่งแสดงว่าจำนวนร้อยละของครูที่ไม่มีวุฒิต่างครูลดลงอย่างน่าพอใจ แต่เมื่อพิจารณาจำนวนครูที่ไม่มีวุฒิต่างครูแล้ว ก็ยังคงมีจำนวนมากอยู่ ซึ่งยังไม่น่าจะพอใจนัก แม้ว่าครูที่ไม่มีวุฒิต่างคนอาจเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะให้การอบรมสั่งสอนนักเรียนได้เป็นอย่างดี แต่ก็คงต้องถือว่าเป็นปัญหาที่จะต้องรีบแก้ไข เพราะการที่มีครูที่ไม่มีวุฒิต่างครูทำการสอนอยู่ในโรงเรียน เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้การสอนไม่ได้ผลดี เด็กจึงสอบไล่ตกปีละมากๆ เมื่อพิจารณาถึงผลเสียหายของเรื่องนี้แล้วก็จะเห็นว่าเป็นการเสียหายทั้งในด้านการศึกษาและการเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก ดังนั้น การส่งเสริมวิทยฐานะครู ให้ครูที่มีวุฒิต่างครูอยู่แล้วมีวุฒิต่างสูงขึ้นก็ดี หรือให้ครูที่ไม่มีวุฒิต่างครูได้มีวุฒิต่างครูก็ดี เป็นงานที่จำเป็นต้องกระทำควบคู่กันไปกับการผลิตครู

^๕ "ผลประโยชน์ที่สมาชิกครูสภาพึงได้รับ" วิทยาสาร ๑๔ (๑๐) : ๕๑ - ๕๒ ธันวาคม ๒๕๐๕.

^๖ บุญถิ่น อัตถากร การสร้างผู้นำของชุมชนเพื่อกำจัดอำนาจและความมั่นคงของชาติ หน้า ๓๓.

^๗ การวิจัย, กอง กรมวิชาการ สถิติการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๔ หน้า ๒๕.

การดำเนินการส่งเสริมวิทยฐานะครู

การส่งเสริมวิทยฐานะของครูประจำการที่กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการตั้งแต่ต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ พอจะแบ่งออกได้เป็นห้าวิธี ดังต่อไปนี้

๑. การสอบวิชาชุดครูประเภทต่างๆ
๒. การอบรมวิชาชุดครู
๓. การส่งครูไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ และภายในประเทศ
๔. การเผยแพร่วิชาการ
๕. การอบรมครูประจำการ

๑. การสอบวิชาชุดครูประเภทต่างๆ เปิดโอกาสให้ครูได้สอบวิชาชุดครูประเภทต่างๆ ได้แก่วิชาชุดครูมูล วิชาชุดครูประถม และวิชาชุดครูมัธยม อันเป็นวิธีการแรกเริ่มที่กระทรวงธรรมการในสมัยนั้นได้จัดขึ้น เพื่อให้ครูที่เอาใจใส่ในหน้าที่ถือเอาการเป็นครูเป็นอาชีพจริงๆ ได้มีทางก้าวหน้า ผู้ที่สอบได้จะได้เลื่อนชั้น ประกาศนียบัตรและเงินเดือนเมื่อสอบได้ครบชุดตามที่กำหนดในหลักสูตร และวิธี)
การนี้ยังคงปฏิบัติต่อมาจนบัดนี้ /

การสอบวิชาชุดเริ่มตนขึ้นภายหลังการตั้งสภามัธยมศึกษาสมาคมแล้ว ในระยะแรกมีการสอบแต่เฉพาะวิชาชุดครูมัธยมประเภทเดียว โดยมีสภามัธยมศึกษาสมาคมเป็นผู้จัดสอนวิชาชุดครูให้แก่ครูในตอนเย็น แล้วให้ครูไปสมัครสอบตามกำหนดของกระทรวง ความรู้สำหรับประกาศนียบัตรครูมัธยมนั้น ตามประกาศกรมศึกษาธิการ เรื่องหลักสูตรครูมัธยม พ.ศ. ๒๔๕๐^๔ กำหนดไว้ว่า จะต้องมีความรู้ทั้งสำหรับส่วนตัว และใช้ความรู้นั้นๆ สอนนักเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาได้ด้วย วิชาชุดที่กำหนดให้สอบมีสองชุด คือ ชุดหนึ่งมีวิชาภาษาอังกฤษ กับธรรมอีกอย่างหนึ่ง ชุดที่สองมีห้าวิชา ได้แก่ วิชาฟิสิกส์ โลกกราฟิ ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร ผลิตภณ อีคอนอมิ คำนวณวิธี และวาดเขียน ชุดที่สองนี้ต้องสอบได้สองวิชา กับธรรม

^๔ ศึกษาธิการ, กรม "ประกาศเรื่องหลักสูตรครูมัธยม พ.ศ. ๒๔๕๐"
วิทยาสาร ๗ (๑๕) : ๕๑๒ - ๕๑๔, ๒๔๕๐.

อีกอย่างหนึ่ง วิชาธรรมเป็นวิชาประกอบด้วยทุกชุด กำหนดให้เรียนนวโกวาทและ
คิปปิฎก คฤคนโคสอบได้ชุดที่หนึ่งหรือชุดที่สองพร้อมด้วยวิชาธรรม ก็ถือว่าสอบ
ได้วิชาครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) ส่วนคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับประกาศนียบัตรครู
พิเศษมัธยมนั้น ต้องสอบไล่ได้วิชาครูประถมเสียก่อน ต้องได้นั่งสี่สำคัญรับรอง
ความรู้สำหรับชุดที่สอบได้นั้น ทั้งต้องสอนให้ดูและสอบสวนไล่เลียงด้วยปากในส่วน
ที่จะต้องสอนผู้อื่น เพื่อเป็นการสอบไล่จนพอแก่ความประสงค์ของกรมศึกษาธิการ

มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับวิชาชุดครูมัธยมอยู่อย่างหนึ่ง คือ ตามหลักสูตรนี้
ไม่มีวิชาภาษาไทย และวิชาครู เพราะกระทรวงธรรมการถือว่าหลักสูตรทั้งสอง
วิชานี้ของวิชาชุดครูมัธยมเทียบเท่ากับครูประถม ซึ่งครูที่จะสอบวิชาชุดครูมัธยมได้
เรียนมาแล้ว จึงไม่ได้กำหนดให้เรียนอีก แต่ก็ได้กำหนดวิชาใหม่ๆในสมัยนั้นให้เรียน
แทน

ส่วนการสอบวิชาชุดครูมูลและครูประถมเพ็ญจะมีการสอบในระยะหลัง เมื่อ
กรมราชบัณฑิตได้ประกาศใช้หลักสูตรวิสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๔ ว่าด้วยหลักสูตรครู
มูล ครูประถม และครูมัธยม ซึ่งมีรายละเอียดดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่สาม ใน
สมัยนั้นกระทรวงธรรมการยังไม่ได้วางระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูแยกไว้โดย
เฉพาะ แต่ได้กำหนดรวมไว้ในหลักสูตรที่กล่าวแล้ว ดังนี้

๑. การสอบวิชาชุดครูมูล ครูที่ไม่มีวุฒิทางครูมีโอกาสเลื่อนขึ้นเป็นครูประกาศ
นียบัตรพิเศษมูล (พ.) ไก่ ต้องสอบวิชาหมวดต่างๆตามหลักสูตรครูมูลได้ ส่วนผู้ที่ได้
ประกาศนียบัตรมัธยมสามัญแล้ว (สำหรับผู้หญิงต้องได้มัธยมสามัญสตรีแล้ว) หรือผู้ที่
สามารถสอนนักเรียนได้ตลอดวิชาชั้นประถมสามัญ และได้สอนในโรงเรียนที่เชื่อถือ
ได้ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง ทั้งสองพวกนี้ได้รับยกเว้นไม่ต้องสอบหมวดวิชาอื่นๆ ให้สอบแต่
หมวดวิชาครูหมวดเดียว ถ้าสอบได้ก็ให้ประกาศนียบัตรครูพิเศษมูลได้

๒. การสอบวิชาชุดครูประถม ครูที่ไม่มีวุฒิทางครูมีโอกาสเลื่อนขึ้นเป็นครูประกาศนียบัตรพิเศษประถมได้ ต้องสอบวิชาหมวดต่างๆตามหลักสูตรครูประถม ส่วนบุคคลต่อไปนี้ทั้งหญิงและชายได้รับยกเว้นไม่ต้องสอบวิชาหมวดอื่นๆ ให้สอบแต่หมวดวิชาครูหมวดเดียว เมื่อได้บริบูรณ์แล้วก็ให้ประกาศนียบัตรครูพิเศษประถมได้ คือ

๑. ผู้ที่ได้รับประกาศนียบัตรครูมูลแล้ว และสอบไล่ได้ในวิชาต่อไปนี้สองวิชาซึ่งเทียบได้ไม่ต่ำกว่าหลักสูตรของสามัญอาจารย์สมาคม คือ การทหารชั้นนายกอง ยิมนาสติก วาดเขียนชั้นสูง วิชาเพาะปลูก วิชาค้าขาย ภูมิศาสตร์ พงศาวดารสยามกับสังเขปพงศาวดารโลก สังคีต และการฝีมือ

๒. ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรมัธยมพิเศษแล้ว

๓. ผู้ที่มีความสามารถสอนภาษาอังกฤษประโยคมัธยมได้ หรือผู้ที่มีความสามารถสอนวิชาใดตลอดถึงประโยคมัธยมหญิง และได้สอนอยู่ในโรงเรียนที่เชื่อถือได้ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง

๔. ผู้ที่เป็นครูใหญ่ในโรงเรียนประถมอย่างกลาง มีนักเรียนไม่น้อยกว่า ๑๐๐ คน และได้แสดงความสามารถว่าทำกำรนั้นได้^{๑๐}

๓. การสอบวิชาชุดครูมัธยม มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมหลายอย่าง โดยกำหนดว่าต้องสอบวิชาเลือกซึ่งมีทั้งหมด ๒๐ วิชาให้ได้สี่วิชา และต้องสอบวิชาบังคับอีกสามวิชา ได้แก่ จรรยา ภาษาไทย กับวิชาครู เทียบเท่าหลักสูตรครูประถม จึงจะนับว่าได้ครบตามหลักสูตรครูมัธยม แต่ถ้าผู้ใดสอบไล่ได้มัธยมสูงหรือเทียบเท่ามัธยมสูงแล้ว ไม่ต้องสอบวิชาเลือก ให้สอบแต่วิชาครูซึ่งเป็นวิชาบังคับแต่อย่างเดียว และถ้าผู้ใดได้ประกาศนียบัตรครูประถมไว้แล้ว ถึงกำหนดวิชาบังคับทั้งสามอย่าง ให้คงสอบแต่วิชาสำหรับเลือกแต่อย่างเดียวนั้น^{๑๑}

ตามระเบียบที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า กระทรวงธรรมการได้เปิดโอกาส

ให้ครูที่ไม่มีประกาศนียบัตรครูได้เลื่อนขึ้นเป็นครูประกาศนียบัตรได้อย่างกว้างขวาง กล่าวคือ ครูที่ไม่มีวุฒิต่างครูสามารถจะสอบเลื่อนวิทยฐานะเป็นครูประกาศนียบัตร พิเศษมูล ประถม และมัธยม ได้โดยไม่ต้องผ่านชั้นหนึ่งชั้นใดมาก่อน และไม่ต้องเสีย ค่าสมัครสอบ มีการสอบถึงปีละสองครั้ง

การสอบเลื่อนวิทยฐานะครูได้ดำเนินการตามระเบียบนี้เรื่อยมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๕ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้เปลี่ยนแปลงระเบียบการสอบไล่วิชาชุดครู มัธยมและวิชาชุดครูประถมเสียใหม่ โดยให้เหตุผลว่า

"ในชั้นต้นๆเมื่อเริ่มให้มีการสอนและการสอบ ได้มีผู้สมัครเข้าสอบไล่เป็นผู้ที่ ได้เล่าเรียนมีความรู้สมควรสอบไล่ จำนวนผู้สอบไล่ได้จึงมากกว่าตก ครั้น ต่อๆมาปรากฏว่าผู้สมัครเข้าสอบไล่โดยมากไม่ใคร่ได้เล่าเรียนมีความรู้สมควร เข้าสอบไล่ ถึงคราวสอบเห็นเพื่อนกันเขาสั่งสมัครสอบ ก็สมัครสอบตามๆกัน จำนวนผู้สอบไล่ได้จึงน้อยที่สุด ตามสถิติแห่งการสอบไล่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ปรากฏว่า มีผู้ลงชื่อสมัครสอบวิชาชุดครูมัธยม ๔๕๒ คน เข้าสอบ ๒๓๔ คน และสอบได้เพียง ๓ คน วิชาชุดครูประถม มีผู้ลงชื่อสมัครสอบ ๙๓๒ คน เข้าสอบ ๔๑๐ คน และสอบได้ได้คนเดียวเท่านั้น"^{๑๒}

ดังนั้น ตามระเบียบใหม่กระทรวงศึกษาธิการจึงกวัดขัน รับแต่ผู้ที่มีความรู้ และตั้งใจจะสอบจริงๆ และกำหนดให้มีการสอบปีละครั้งเดียวในเดือนสิงหาคม ในกรุงเทพฯสอบที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน ทั่วเมืองจะสอบที่ใดแล้วแต่ณฑลจะ กำหนด วิชาใดมีผู้ลงชื่อสมัครสอบไม่ถึงห้าคนจะงดสอบวิชานั้นในปีนั้น ผู้สมัครสอบ ต้องเสียเงินค่าสมัครสอบวิชาชุดครูมัธยมวิชาละ ๕ บาท วิชาชุดครูประถมวิชาละ ๓ บาท แต่เฉพาะวิชาต่อไปนี้ ผู้สมัครสอบไม่ต้องเสียเงินค่าสมัครสอบ คือ

^{๑๒} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยมและวิชาชุด ครูประถม พ.ศ. ๒๔๖๕" วิทยาราย ๒๒ (๑๔) : ๑๐๔๙ - ๑๐๕๑, ๒๔๖๕.

วิชาลูกเสือ การทหาร บิณาสติก ญูญิตสู สังกศิต การฝีมือ และวิชาที่ได้เรียนประจำในโรงเรียนที่เป็นหลักฐาน ซึ่งต้องเสียค่าเล่าเรียนอยู่ตามปกติแล้ว เช่น ภาษาอังกฤษเป็นต้น เงินค่าสมัครสอบไล่นี้จะคืนให้แก่ผู้สอบได้คะแนนไม่ต่ำกว่า ร้อยละ ๓๓ ของคะแนนเต็ม และผู้ที่ขาดสอบโดยมีเหตุจำเป็นจริงๆ ซึ่งมีผู้ลงชื่อรับรอง หรือเพราะการสอบวิชานั้นงดเพราะไม่มีผู้เข้าสอบถึงห้าคน ส่วนผู้ที่สอบไล่ได้ทีหนึ่ง ในวิชาใด (เฉพาะวิชาที่ต้องเสียเงินค่าสมัครสอบ) จะได้รับเงินที่เก็บได้จากผู้สมัครสอบทั้งหมดในวิชานั้น หลังจากหักจำนวนเงินที่จ่ายคืนเสร็จแล้ว วิชาบางวิชา เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส วิชาลูกเสือ การทหาร บิณาสติก ญูญิตสู สังกศิต การฝีมือ เหล่านี้จักสอบเฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น ผู้ที่อยู่หัวเมืองสมัครสอบวิชาเหล่านี้ต้องเข้ามาสอบในกรุงเทพฯ^{๑๓}

ระเบียบการสอบที่เปลี่ยนแปลงใหม่นี้เป็นการกวักชวนให้ผู้ที่มิเวลาเตรียมตัว และมีความรู้จริงๆ เท่านั้น เข้าสมัครสอบ เพราะต้องเสียเงินค่าสมัครสอบ หากสอบได้คะแนนต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนดก็จะถูกริบเงินค่าสมัคร ส่วนผู้ที่มีความตั้งใจดีก็จะมีเงินรางวัลตอบแทนให้ ซึ่งในสมัยนั้นนับว่ามากพอสมควรทีเดียว และตั้งแต่นั้นมา จำนวนผู้สมัครสอบวิชาชุดครูก็ลดจำนวนลงกว่าแต่ก่อน เช่น "พ.ศ. ๒๔๖๗ มีผู้เข้าสอบวิชาชุดครูมัธยม ๙๐ คน สอบได้ ๒ คน วิชาชุดครูประถม ๔๓ คน สอบได้ ๑๑ คน"^{๑๔} ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีผลในทางลดจำนวนผู้สมัครสอบ แต่ผลการสอบยังคงต่ำอยู่

ระเบียบการสอบวิชาชุดครูมัธยมและวิชาชุดครูประถม พ.ศ. ๒๔๖๕ ในปีต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อปลีกย่อยบางอย่าง คือ ยกเลิกข้อกำหนดที่ว่า วิชาใดมีผู้ลงชื่อสมัครสอบไม่ถึงห้าคนจะงดสอบวิชานั้นในปีนั้น เป็นอันว่าแม้จะมี

^{๑๓} ก.

^{๑๔} ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ฉบับที่ ๑๗ พุทธศักราช

ผู้สมัครสอบแต่เพียงคนเดียวก็จะจัดการสอบให้^{๑๕} และได้เพิ่มวิชาชุดหุ่ตบอดเป็นวิชาชุดหนึ่งสำหรับครูประถมและมัธยม^{๑๖} นอกจากนี้ยังมีการแก้ไขระเบียบการอย่างอื่นๆ เกี่ยวกับการฝึกหัดครู ซึ่งทำให้ระเบียบการสอบวิชาชุดครูต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คือ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ แก้ไขอัตราเงินเดือนนักเรียนครูมัธยมและนักเรียนชั้นมัธยมปีที่แปดซึ่งสอบไล่ตก^{๑๗} ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ เพิ่มเติมและแก้ไขระเบียบการฝึกหัดครูและหลักสูตรครูมูล ประถม และมัธยม^{๑๘} กับประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เพิ่มการสอบไล่ประโยคครูมูลและวิชาครูมูล^{๑๙} เข้าในระเบียบการสอบวิชาชุดครูมัธยมและประถม พ.ศ. ๒๔๖๕ กวย

^{๑๕} ศึกษาธิการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องแก้ไขระเบียบการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยมและวิชาชุดครูประถม" วิทยาสาร ๒๓ (๑๗) : ๑๑๒๑ - ๑๑๒๒, ๒๔๖๖.

^{๑๖} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มวิชาชุดสำหรับครูประถมและมัธยม" วิทยาสาร ๒๔ (๑๘) : ๑๑๘๑ - ๑๑๘๒, ๒๔๖๗.

^{๑๗} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องแก้ไขอัตราเงินเดือนนักเรียนครูมัธยมและนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๘ ที่สอบไล่ตก" วิทยาสาร ๒๒ (๑๕) : ๑๔๑๔ - ๑๔๒๐, ๒๔๖๕.

^{๑๘} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มเติมและแก้ไขระเบียบการฝึกหัดครู และหลักสูตรครูมูล ประถม และมัธยม" วิทยาสาร ๒๓ (๑๗) : ๑๑๑๖ - ๑๑๑๘, ๒๔๖๖.

^{๑๙} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มการสอบไล่ประโยคครูมูลและวิชาครูมูล" วิทยาสาร ๒๕ (๒๑) : ๑๕๕๔ - ๑๖๐๐, ๒๔๖๘.

ผลของการแก้ไขเพิ่มเติมตามที่กล่าวมานี้ ทำให้การเลื่อนวิทยฐานะครูเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งอาจสรุปโดยย่อได้ดังนี้^{๒๐}

ก. ครูไม่มีประกาศนียบัตรครู มีโอกาสเลื่อนขึ้นเป็นครูประกาศนียบัตรมูล ประถม และมีชั้นได้ดังนี้

๑. เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรมูล ได้สามทาง

๑. สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่หก กับวิชาครูมูล

๒. สามารถสอนนักเรียนได้ตลอดวิชาชั้นมัธยมตอนต้น และต้องสอนอยู่ในโรงเรียนที่เชื่อถือได้ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง กับได้วิชาครูมูล

๓. เป็นครูใหญ่โรงเรียนเล็กๆ มีนักเรียนไม่น้อยกว่า ๕๐ คน แสดงความสามารถทำหน้าที่นั้นได้จริงและไว้วางใจได้จริง กับได้วิชาครูมูล

๒. เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรประถม ได้สี่ทาง

๑. สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่หก (ถ้าเป็นหญิงต้องไต่อย่าง มีภาษาอังกฤษด้วย) กับได้วิชาครูประถม

๒. สามารถสอนภาษาอังกฤษชั้นมัธยมปีที่หกได้ หรือ สามารถสอนได้ตลอดถึงมัธยมบริบูรณ์หญิง ต้องสอนอยู่ในโรงเรียนที่เชื่อถือได้ไม่ต่ำกว่าปีหนึ่ง กับได้วิชาครูประถม

๓. เป็นครูใหญ่โรงเรียนมัธยมตอนต้น มีนักเรียนไม่น้อยกว่า ๑๐๐ คน แสดงความสามารถทำหน้าที่นั้นได้จริงและไว้วางใจได้จริง กับได้วิชาครูประถม

๔. สอบไล่ชั้นมัธยมปีที่แปดตก คะแนนพอใช้ กับได้วิชาครูประถมหรือวิชาครูมัธยม

๓. เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมได้ทางหนึ่ง คือ สอบไล่

^{๒๐} "ครูขึ้นราคาตัวเองได้อย่างไร" วิทยารามย์ ๒๕ (๑๔) : ๑๔๒๕ - ๑๔๓๓, ๒๔๖๔.

ประโยคมัธยมบริบูรณ์ชายได้ กับได้วิชาक्रमมัธยม

ข. ครูประกาศนียบัตรมูลสามัญ เลื่อนขึ้นเป็นครูประกาศนียบัตรประถมสามัญ ได้หาทางดังนี้

๑. สอบวิชาครูประถมได้ กับสอบวิชาชุดครูประถมได้สองอย่าง
๒. ได้ครูมูลสิกกรรม
๓. ได้ผู้สอนวาดเขียนชั้นตรี
๔. ได้ผู้สอนวาดเขียนเชิงวิชาเขียนแบบอย่าง
๕. ได้ผู้สอนพลศึกษาชั้นตรี

ค. ครูประกาศนียบัตรประถมสามัญ เลื่อนขึ้นเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมสามัญ ได้ดังนี้

๑. ครูประกาศนียบัตรประถมสามัญเฉพาะที่ได้จากโรงเรียนฝึกหัดครู เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมสามัญ ได้หาทาง

๑. สอบวิชาชุดक्रमมัธยมได้สองอย่าง

๒. สอบไล่ได้เป็นเยี่ยมในหมวดภาษา (เฉพาะภาษาต่างประเทศ) หรือหมวดคำนวณวิธี หรือหมวดวิทยาศาสตร์ อย่างใดอย่างหนึ่งตามหลักสูตรประโยคมัธยมบริบูรณ์ชาย

๓. สอบไล่ผู้สอนวาดเขียนชั้นโทได้

๔. สอบไล่ผู้สอนวาดเขียนเชิงวิชาเขียนแบบอย่างชั้นโทได้

๕. สอบไล่ผู้สอนพลศึกษาชั้นโทได้

๖. สอบไล่ครูประถมสิกกรรมได้

๒. ครูประกาศนียบัตรประถมสามัญที่ได้ด้วยเป็นครูมูลสามัญ และสอบไล่ผู้สอนวาดเขียนชั้นตรีได้ เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมสามัญได้ด้วยสอบวิชาชุดक्रमมัธยมได้สองอย่าง แต่ไม่ใช่ชุดวาดเขียนด้วยอย่างหนึ่ง

๓. ครูประกาศนียบัตรประถมสามัญที่ได้ด้วยเป็นครูมูลสามัญ และ

สอบได้ผู้สอนพลศึกษาชั้นตรีได้ เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมสามัญได้ช่วยสอน
วิชาชุดक्रमมัธยมได้สี่อย่าง แต่ไม่ใช่ชุดการทหาร ชุดยิมนาสติก และชุดดนตรี

๔. ครูประกาศนียบัตรประถมสามัญที่ได้ช่วยสอนประโยคมัธยม
บริบูรณ์ตกแต่คะแนนพอใช้ และได้วิชาชุดक्रमมัธยมหรือประถม เลื่อนเป็นครูประกาศ
นียบัตรมัธยมสามัญได้ช่วยสอนได้วิชาชุดक्रमมัธยมสี่อย่าง แต่ไม่ใช่ชุดภาษาอังกฤษ

๕. ครูประกาศนียบัตรประถมสามัญที่ได้ช่วยเป็นครูมูลสามัญ แต่
สอบวิชาชุดक्रमประถมได้ เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมสามัญ ได้สองทาง

๑. สอบวิชาชุดक्रमมัธยมได้สี่อย่าง

๒. สอบได้ได้เป็นอย่างเยี่ยมในหมวดภาษา (เฉพาะภาษา
ต่างประเทศ) หรือหมวดคำนวณวิธี หรือหมวดวิทยาศาสตร์ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตาม
หลักสูตรประโยคมัธยมบริบูรณ์ชาย

๖. ครูประกาศนียบัตรประถมสามัญที่ได้ช่วยเป็นครูมูลสิทธิกรม
กับครูมูลสามัญ เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมสามัญ ได้สองทาง

๑. สอบวิชาชุดक्रमมัธยมได้สี่อย่าง

๒. สอบได้ได้เป็นอย่างเยี่ยมในหมวดภาษา (เฉพาะภาษา
ต่างประเทศ) หรือหมวดคำนวณวิธี หรือหมวดวิทยาศาสตร์ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตาม
หลักสูตรประโยคมัธยมบริบูรณ์ชาย

๗. ครูประกาศนียบัตรประถมสามัญที่ได้ช่วยเป็นครูมูลสิทธิกรม
กับสอบได้วิชาชุดक्रमประถมได้สองอย่าง เลื่อนเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมสามัญ
ได้สองทาง

๑. สอบวิชาชุดक्रमมัธยมได้สี่อย่าง แต่ไม่ใช่ชุดเพาะปลูก
และชุดพฤกษศาสตร์

๒. สอบได้ได้เป็นอย่างเยี่ยมในหมวดภาษา (เฉพาะภาษา
ต่างประเทศ) หรือหมวดคำนวณวิธี หรือหมวดวิทยาศาสตร์ อย่างใดอย่างหนึ่ง ตาม
หลักสูตรประโยคมัธยมบริบูรณ์ชาย

ถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๑ กระทรวงธรรมการได้ปรับปรุงหลักสูตรประโยคครู
ประถมสามัญและระเบียบการฝึกหัดครูขึ้นใหม่ให้เหมาะสม พร้อมกับโอนการฝึกหัดครู
มัธยมไปให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้จัด ด้วยเหตุนี้กระทรวงธรรมการจึงได้
วางระเบียบการสอบวิชาชุดครูเสียใหม่ด้วย เรียกว่า ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครู
พ.ศ. ๒๔๙๑ และให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่ปี ๒๔๙๒ เป็นต้นไป

ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๔๙๑ กำหนดไว้ดังนี้^{๒๑}

๑. ครูทุกประเภทที่ได้ทำการสอนมาแล้วในโรงเรียนรัฐบาล ประชาบาล
หรือโรงเรียนราษฎร์ เป็นเวลาหนึ่งปีติดต่อกัน มีสิทธิสอบได้

๒. เมื่อสอบได้ใช้อักษรย่อ ป.ป. หรือ ป.ม. สำหรับผู้ที่มิได้มีสังกัดเป็น
นักเรียนฝึกหัดครูมาแต่เดิมใช้ พ.ป. หรือ พ.ม.

๓. การสอบไล่และคุณวุฒิเพื่อเลื่อนวิทยฐานะ มีดังนี้

ก. ชั้นครูประกาศนียบัตรประถม

๑. สอบวิชาครูตามหลักสูตรครูประกาศนียบัตรประถม

๒. สอบวิชาเลือกใดก็ตามใจสมัครสามวิชา

ข. ชั้นครูประกาศนียบัตรมัธยม

๑. สอบวิชาครูตามหลักสูตรครูประกาศนียบัตรมัธยมแห่ง

คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒. สอบวิชาเลือกใดสองวิชา

๓. สอบภาษาไทย พร้อมทั้งวิชาประกอบภาษาไทย

วิชาเลือกสำหรับครูประกาศนียบัตรประถม และประกาศนียบัตรมัธยมมีทั้ง
หมด ๒๔ วิชา คือ ภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษา
เยอรมัน ภาษาจีน เคมีสตรี พฤษศาสตร์ ฟิสิกส์ เมคานิกส์ ภูมิวิทยากับ

^{๒๑} ธรรมการ, กระทรวง หลักสูตรประโยคครูประถมและการเลื่อนวิทย
ฐานะครู พ.ศ. ๒๔๙๑ หน้า ๑ - ๑๑.

โลหวิทยา ปราณวิทยา เศรษฐวิทยา เพาะปลูก ค้าขาย คำนวณ ภูมิศาสตร์
ประวัติศาสตร์ สังคีต การทหารชั้นนายกอง วาดเขียน การฝีมือ การพลศึกษา
สุขวิทยา และนักธรรมชั้นตรี (ในนามคณะสงฆ์) ความยากง่ายของวิชาเลือก
เท่ากับหลักสูตรครูประกาศนียบัตรประถม หรือหลักสูตรชั้นประกาศนียบัตรคณะ
อักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำหรับวิชาภาษาไทยครูประกาศนียบัตรมัธยม กำหนดให้เรียนการเขียน
ร้อยแก้ว วรรณคดีไทยในหมวดหนึ่งหมวดใดในสี่หมวด ภาษาบาลีเสมอเปรียญสาม
ประโยค หรือประวัติศาสตร์สยามทั้งหมด หรือฉันทลักษณ์

สถานที่สอบ ครูประถมสอบที่โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ ครูมัธยมเข้า
สอบสนามสอบได้ประจำปีของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ส่วนค่าธรรมเนียมสอบยังคงถือตามระเบียบการสอบวิชาชุดครูมัธยม
และวิชาชุดครูประถม พ.ศ. ๒๔๖๕

ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมใน
เวลาต่อมาบ้าง คือ เปลี่ยนวุฒิวิชาเลือกชุดนักธรรมชั้นตรีในนามคณะสงฆ์ เป็น
ธรรมศึกษาชั้นโทของสนามคณะสงฆ์สำหรับเลื่อนขึ้นเป็นครูประถมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓
เป็นต้นไป^{๒๒} ยกเลิกการคืนเงินค่าสอบและเงินรางวัล ตามระเบียบการสอบวิชา
ชุดครูมัธยม ประถม และมูล พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นอันว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นต้นไป
จะยกเลิกวิธีให้รางวัลเสีย แล้วถือเป็นค่าธรรมเนียมสอบไม่คืนให้ผู้สมัครไม่ว่าสอบ
ได้หรือไม่^{๒๓} กำหนดเกณฑ์ตัดสินการสอบไล่วิชาชุดครูมูลและครูประถม ครูมูลต้องได้

^{๒๒} ธรรมการ, กระทรวง "แจ้งความเรื่องแก้ไขกำหนดวิชาเลือกในการ
เลื่อนวิทยฐานะครู" วิทยาจารย์ ๓๐ (๑๔) : ๑๔๔๓ - ๑๔๔๔, ๒๔๗๓.

^{๒๓} ธรรมการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องแก้ไขระเบียบการสอบไล่วิชาต่างๆ"
วิทยาจารย์ ๓๑ (๕) : ๗๗๔ - ๗๗๕, ๒๔๗๔.

คะแนนรวมร้อยละ ๕๕ เฉพาะวิชาครูต้องได้ร้อยละ ๖๐ ครูประถมต้องได้คะแนนรวมร้อยละ ๖๐ ทั้งนี้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นต้นไป^{๒๔} อนึ่งในระยะนี้เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ การเงินฝืดเคือง กระทรวงธรรมการก็ช่วยเหลือครูโดยลดค่าธรรมเนียมการสอบไล่วิชาชุดครูลง คือ ค่าสมัครสอบวิชาชุดครูมัธยมเก็บชุดละ ๓ บาท ชุดครูประถมและครูมูลเก็บชุดละ ๒ บาท^{๒๕} นอกจากนี้ก็ได้โอนการสอบวิชาชุดครูมัธยมจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาให้กรมศึกษาธิการเป็นผู้จัดการสอบตามเดิม^{๒๖}

ต่อจากนั้นมา กระทรวงศึกษาธิการได้วางระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูขึ้นอีกหลายครั้ง ได้แก่ ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๔ ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๐ ระเบียบว่าด้วยการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๔๕๔ และระเบียบว่าด้วยการสอบวิชาชุดครู พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นระเบียบสุดท้ายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้

ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๔ ว่าด้วยการสอบวิชาชุดครูประถมและมัธยมเท่านั้น มิได้กล่าวถึงการสอบวิชาชุดครูมูล มีรายละเอียดโดยย่อดังต่อไปนี้^{๒๗}

^{๒๔} ศึกษาธิการ, กรม "ระเบียบการตัดสินการสอบไล่วิชาชั้นและประโยคต่างๆของกรมศึกษาธิการ" วิทยาสาร ๓๐ (๑๔) : ๑๔๔๔ - ๑๔๔๗, ๒๔๗๓.

^{๒๕} ธรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องลดเงินค่าธรรมเนียมการสอบไล่และเทียบความรู้" วิทยาสาร ๓๓ (๓) : ๓๓๔ - ๓๓๕, ๒๔๗๕.

^{๒๖} ศึกษาธิการ, กรม "แจ้งความเรื่องการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยม" วิทยาสาร ๓๖ (๑๐) : ๒๕๐๕, ๒๔๗๙.

^{๒๗} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๔" วิทยาสาร ๔๑ (๗) : ๔๔๔ - ๔๔๕ กรกฎาคม ๒๔๔๔.

สิทธิการสมัครสอบ

๑. สำหรับผู้สมัครสอบที่มีวิทยฐานะครูอยู่แล้ว

ก. ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูประถม ต้องเป็นครูประกาศนียบัตรมูลหรือเทียบเท่า ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูมัธยม ต้องเป็นครูประกาศนียบัตรประถมหรือเทียบเท่า และ

ข. ใต้เป็นครูประกาศนียบัตรมูลหรือเทียบเท่า หรือเป็นครูประกาศนียบัตรประถมหรือเทียบเท่าในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนเทศบาล โรงเรียนราษฎร์ หรือโรงเรียนผู้ใหญ่นิตตั้งประจำ มาแล้วรวมเวลาไม่น้อยกว่าสิบสองเดือน มีเวลาทำการสอนไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง

๒. สำหรับผู้สมัครที่ไม่มีวิทยฐานะครู

ก. ถ้าเคยเป็นนักเรียนครูและสอบชั้นตัวประโยคครูประถมหรือชั้นประโยคครูมัธยมศึกษา หรือเคยเป็นนักเรียนครูในชั้นตัวประโยค แต่ไม่เคยสอบในชั้นตัวประโยค และมีใ้ถูกออกเพราะเหตุประพฤตินิด มีสิทธิสอบวิชาชุดครูประถมหรือมัธยมได้ แต่พวกหลังจะได้รับประกาศนียบัตรต่อเมื่อได้เป็นครูมาแล้วไม่น้อยกว่าหนึ่งรอบปีการศึกษาบริบูรณ์ โดยมีเวลาทำการสอนไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมงต่อปี

ข. ถ้าไม่เคยเป็นนักเรียนครู ให้มีสิทธิสอบวิชาชุดครูประถมได้ แต่จะได้ประกาศนียบัตรต่อเมื่อได้เป็นครูมาแล้วไม่น้อยกว่าสามรอบปีการศึกษาบริบูรณ์ โดยมีเวลาทำการสอนไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมงต่อปี

วิชาที่กำหนดให้สอบ

๑. ผู้ที่จะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม ต้องสอบวิชาชุดให้ได้ครบสี่ชุด จะสอบคราวละกี่ชุดก็ได้ ตามเกณฑ์ต่อไปนี้

ก. ต้องสอบวิชาชุดครูประถมหนึ่งชุด

ข. ต้องเลือกสอบวิชาต่อไปนี้หนึ่งชุด คือ คณิตศาสตร์

วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย การฝีมือชาย การฝีมือสตรี

ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ หน้าที่พลเมืองศีลธรรมและสุขศึกษา

วิชาที่เลือกสอบในข้อ ข. จะเลือกสอบในข้อ ค. อีกไม่ได้

๒. ผู้ที่จะได้ประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม ต้องสอบวิชาชุดให้
ได้ครบสี่ชุด จะสมัครสอบคราวละกี่ชุดก็ได้ ตามเกณฑ์ต่อไปนี้

ก. ต้องสอบวิชาชุดครูมัธยมหนึ่งชุด

ข. ต้องเลือกสอบวิชาต่อไปนี้หนึ่งชุด คือ คณิตศาสตร์

ภาษาอังกฤษ

ค. ต้องเลือกสอบวิชาต่อไปนี้สองชุด คือ คณิตศาสตร์

ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ ฟิสิกส์และเมคานิกส์
อนินทรีย์เคมีและชีววิทยา

วิชาที่เลือกสอบในข้อ ข. จะเลือกสอบในข้อ ค. ซ้ำอีกไม่ได้

ประกาศนียบัตร ผู้ที่สอบวิชาชุดใดครบองค์แล้ว ถ้าเคยเป็นนักเรียนครู
จะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) หรือประโยคครูมัธยม (ป.ม.)
ถ้าไม่ใช่ นักเรียนครูจะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษประถม (พ.ป.) หรือ
ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) แล้วแต่กรณี

ค่าธรรมเนียมสอบ วิชาชุดครูประถมชุดละ ๒ บาท ชุดครูมัธยมชุดละ ๓
บาท ถ้าไม่สามารถเข้าสอบตามกำหนดจะรายงานขอเงินคืนได้ตามระเบียบ
กระทรวงธรรมการ

นอกจากนี้เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับการยกเว้นการสอบบางวิชาซึ่ง
กระทรวงธรรมการจะได้รับรองเป็นรายๆไป และผ่อนผันให้ผู้ที่ยังสอบไม่ได้บางชุด
ตามระเบียบเก่า ให้สอบตามระเบียบใหม่ในวิชาที่ตรงกันให้ครบองค์ แล้วขอเลื่อน
วิทยฐานะตามระเบียบเก่าให้ได้ภายในสามปี ส่วนหลักสูตรนั้นกำหนดความยากง่าย
เท่ากับหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูของกระทรวงธรรมการ

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๐ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้วางระเบียบว่าด้วย
การเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งว่าด้วยการสอบวิชาชุดครูมูล

เพิ่มเติมจากระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๔ มีรายละเอียดโดยสังเขป ดังนี้ ๒๔

คุณสมบัติและพื้นความรู้ของผู้สมัคร ผู้สมัครสอบต้องมีคุณสมบัติและพื้นความรู้ดังนี้

๑. ต้องเป็นผู้ที่กำลังทำการสอนอยู่ในโรงเรียนรัฐบาล หรือโรงเรียนประชาบาล หรือโรงเรียนเทศบาล หรือโรงเรียนราษฎร์ หรือโรงเรียนผู้ใหญ่นิกตังประจำที่

๒. ต้องเป็นครูในโรงเรียนดังกล่าวกว่าในข้อ ๑. มาแล้วมีเวลารวมกันไม่น้อยกว่าหนึ่งรอบปี และมีเวลาทำการสอนไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง

๓. ต้องมีพื้นความรู้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครู หรือชั้นมัธยมปีที่หก ของกระทรวงศึกษาธิการ หรือเทียบเท่าชั้นมัธยมปีที่หก

ส่วนผู้ที่มีพื้นความรู้ต่ำกว่าที่กำหนดไว้ หากว่าได้เคยทำการสอนในโรงเรียนดังกล่าวกว่าในข้อ ๑. มาก่อนวันประกาศใช้ระเบียบนี้ ก็ผ่อนผันให้มีสิทธิสมัครสอบได้อีกหนึ่งผู้สมัครจะสอบวิชาชุดक्रमและวิชาชุดครูประถมทั้งสองอย่างในปีเดียวกันไม่ได้

วิชาที่กำหนดให้สอบ ผู้ที่จะได้รับประกาศนียบัตรประโยคक्रम ต้องสอบวิชาชุดใดครบสามชุด จะสอบคราวละกี่ชุดก็ได้ ตามเกณฑ์ต่อไปนี้

ก. ต้องสอบวิชาครูหนึ่งชุด

ข. ต้องเลือกสอบวิชาต่อไปนี้หนึ่งชุด คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์

ค. ต้องเลือกสอบวิชาต่อไปนี้หนึ่งชุด คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์

วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์

วิชาที่เลือกสอบในข้อ ข. แล้ว จะเลือกสอบในข้อ ค. ซ้ำอีกไม่ได้

กระทรวงศึกษาธิการอาจยกเว้นการสอบวิชาตามระเบียบนี้ โดยรับรอง

๒๔ ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๐" วิทยาราย ๔๖ (๑) : ๓๑ - ๓๔ มกราคม ๒๔๘๐.

ให้เทียบเท่ากันได้เป็นรายๆไป สำหรับมาตรฐานความรู้ที่สอบยากง่ายเท่ากับวิชา
ในหลักสูตรประโยคครูมูลของกระทรวงศึกษาธิการ เกณฑ์ตัดสินต้องได้คะแนนรวม
สำหรับชุดนั้นไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕๐ จึงจะนับว่าสอบได้ ผู้ที่สอบได้ครบองค์ตามที่
ระบุไว้ จะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมูล (พ.) ส่วนค่าธรรมเนียมนั้น
ผู้สมัครสอบต้องเสียชุดละ ๒ บาท และจะไม่คืนให้ไม่ว่ากรณีใดๆ

ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๔ และ พ.ศ. ๒๔๙๐
แตกต่างกับระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๔๗๑ ในข้อปลีกย่อยหลายประการ
ที่เห็นได้ชัดก็คือ จำนวนวิชาที่กำหนดให้สอบลดลงจากเดิมมาก โดยเฉพาะวิชาเลือก
อีกประการหนึ่งได้แก่การกำหนดจำนวนชั่วโมงที่ทำการสอนในปีหนึ่งด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อ
ให้การสอบวิชาชุดครูเป็นสิทธิของครูโดยเฉพาะ ทั้งให้มีคุณภาพสมควรแก่ประกาศ
นียบัตรที่ได้ไปด้วย

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๒ และ ๒๔๙๓ กระทรวงศึกษาธิการได้แก้ไขระเบียบ
การเลื่อนวิทยฐานะครูทั้งสองฉบับนี้เพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิของผู้สมัครสอบวิชา
ชุดครู กล่าวคือ กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาอนุญาตให้ผู้ที่รับราชการเป็น
เสมียนสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นเสมียนอยู่ก่อนวันที่ ๑๒
มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๑ มีสิทธิสมัครสอบวิชาชุดครูประถมได้เป็นกรณีพิเศษ โดยไม่
คำนึงว่าจะได้เคยเป็นครูทำการสอนมาแล้วหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อให้มีทางพิจารณาคัดเลือก
เพื่อแต่งตั้งให้เป็นศึกษาธิการอำเภอ^{๒๙} และได้ผ่อนผันให้ช่วยศึกษาธิการจังหวัด
ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอ และประจำแผนกในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
ซึ่งดำรงตำแหน่งดังกล่าวข้างต้นอยู่ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ มีสิทธิสมัครสอบ
วิชาชุดครูประถมได้เป็นกรณีพิเศษ โดยไม่คำนึงว่าจะได้เคยเป็นครูทำการสอนมาแล้ว
หรือไม่ ทั้งนี้เพื่อให้มีทางได้รับการพิจารณาคัดเลือกเพื่อแต่งตั้งเป็นศึกษาธิการจังหวัด

^{๒๙} ศึกษาธิการ, กระทรวง "หนังสือราชการเรื่องสิทธิการสมัครสอบวิชา
ชุดครูประถม" วิทยาสาร ๑๔ (๑๒) : ๕๐ ธันวาคม ๒๕๐๕.

ในโอกาสต่อไป^{๓๐}

ส่วนสิทธิการขอรับประกาศนียบัตรสำหรับผู้ที่ได้ครบตามลักษณะวิชาแล้ว นั้น กำหนดไว้ดังนี้

๑. ต้องเข้าทำการสอนในโรงเรียนรัฐบาล เป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๑๕๐ ชั่วโมง โดยอยู่ในความควบคุมของครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ในโรงเรียนนั้นๆ สำหรับส่วนภูมิภาค ให้ทำการสอนเฉพาะในโรงเรียนประจำจังหวัดที่ตนสังกัดอยู่ ส่วนผู้ที่อยู่ในจังหวัดพระนครและธนบุรี กรมสามัญศึกษาจะกำหนดโรงเรียนให้

๒. ต้องมีรายงานของครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนที่ทำการสอน แสดงว่าการสอนได้ผลเป็นที่น่าพอใจอีกด้วย^{๓๑}

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังอนุมัติให้ผู้ที่เป็นครูในโรงเรียนบาลีและนักธรรม สมัครเข้าสอบวิชาชุดครูมูล หรือวิชาชุดครูประถม หรือวิชาชุดครูมัธยมได้ แต่สิทธิในการสมัครสอบก็ดี หรือสิทธิในการรับประกาศนียบัตรก็ดี ให้เป็นไปตามระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๔ และ พ.ศ. ๒๔๙๐ ทุกประการ^{๓๒}

เนื่องด้วยระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษาทั้งสองฉบับนี้ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาหลายครั้ง เป็นการสมควรที่จะปรับปรุงเสียใหม่ให้เป็นการเหมาะสมยิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจึงได้วางระเบียบขึ้นใหม่ เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๔๘๔^{๓๓} มีรายละเอียดดังนี้

๓๐
ก.

^{๓๑} ศึกษาธิการ, กระทรวง "หนังสือราชการเรื่องสิทธิการรับประกาศนียบัตรครูประถม" วิทยาสาร ๒ (๑๔) : ๒๙ เมษายน ๒๔๘๔.

^{๓๒} ศึกษาธิการ, กระทรวง "หนังสือราชการเรื่องสิทธิผู้สมัครสอบวิชาชุดครู" วิทยาสาร ๑ (๒๔) : ๔๐ กันยายน ๒๔๘๓.

^{๓๓} การฝึกหัดครู, กรม ครูจะมีโอกาสก้าวหน้าอย่างไร หน้า ๑๑ - ๒๗.

คุณสมบัติและพื้นความรู้ของผู้สมัคร

๑. ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูมูล หรือวิชาชุดครูประถม หรือวิชาชุดครูมัธยม ต้องเป็นครูและกำลังทำการสอนอยู่ในโรงเรียนรัฐบาล หรือโรงเรียนประชาบาล หรือโรงเรียนเทศบาล หรือโรงเรียนราษฎร์ หรือโรงเรียนบาลี หรือโรงเรียนนิกกรรม หรือโรงเรียนผู้ใหญ่นิกตั้งประจำที่ ส่วนผู้ที่เคยเป็นครูมาแล้วในโรงเรียนดังกล่าว หากขณะสมัครสอบกำลังรับราชการอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ก็ให้มีสิทธิสอบได้

๒. ผู้สมัครสอบต้องมีเวลาเป็นครูและเวลาทำการสอน ดังนี้คือ ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูมูล ชุดครูประถม และชุดครูมัธยม ต้องมีเวลาเป็นครูนับตั้งแต่วันที่ได้เป็นครูในโรงเรียนดังกล่าวในข้อ ๑ มาแล้วถึงเดือนหมดเขตรับสมัครรวมกันได้ไม่น้อยกว่าสิบสองเดือน กับต้องมีเวลาทำการสอนรวมกันได้ไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง

๓. ผู้สมัครสอบต้องมีพื้นความรู้ดังต่อไปนี้

ก. ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูมูล ต้องสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูประชาบาล หรือครูประกาศนียบัตรจังหวัด หรือประกาศนียบัตรครูอื่นๆที่เทียบได้เท่ากัน หรือสอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่หกของกระทรวงศึกษาธิการ หรือเทียบเท่า หรือสอบไล่ได้เปรียญธรรมตั้งแต่ห้าประโยคขึ้นไป ส่วนผู้ที่มีพื้นความรู้ต่ำกว่าที่กำหนดไว้ หากได้เคยทำการสอนในโรงเรียนดังกล่าวในข้อ ๑ มาก่อนวันใช้ระเบียบนี้ ก็ให้มีสิทธิสมัครสอบได้

ข. ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูประถม ต้องได้เป็นครูประกาศนียบัตรมูลหรือเทียบเท่า หรือสอบไล่ได้ประโยคเตรียมอุดมศึกษาหรือเทียบเท่า ส่วนผู้ที่มีพื้นความรู้ต่ำกว่าที่กำหนดไว้ หากสอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่หกหรือเทียบเท่าของกระทรวงศึกษาธิการ และมีเวลาเป็นครูในโรงเรียนดังกล่าวในข้อ ๑ มาแล้วถึงเดือนหมดเขตรับสมัครสอบรวมกันได้ไม่น้อยกว่าสามปี กับมีเวลาทำการสอนในปีหนึ่งๆไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง หรือเคยสอบวิชาชุดครูประถมไว้ได้บางชุด

หรือได้รับสิทธิให้เทียบวิชาอื่นใดเป็นชุดวิชาครูประถมไว้บ้างแล้ว ก็ให้มีสิทธิสมัครสอบได้

ค. ผู้สมัครสอบวิชาชุดक्रमมัธยม ต้องเป็นครูประกาศนียบัตรประถมหรือเทียบเท่า

วิชาชุดที่กำหนดให้สอบ

๑. ผู้ที่จะได้รับประกาศนียบัตรครูมูล ต้องสอบวิชาชุดใดครบสามชุด จะสอบคราวละกี่ชุดก็ได้ ตามเกณฑ์ต่อไปนี้

- ก. ต้องสอบวิชาครูหนึ่งชุด
- ข. ต้องเลือกสอบวิชาต่อไปนี้อีกสองชุด คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์

๒. ผู้ที่จะได้รับประกาศนียบัตรครูประถม ต้องสอบวิชาชุดใดครบสี่ชุด จะสอบคราวละกี่ชุดก็ได้ ตามเกณฑ์ต่อไปนี้

- ก. ต้องสอบวิชาครูหนึ่งชุด
- ข. ต้องเลือกสอบวิชาต่อไปนี้อีกสามชุด คือ สังคมศึกษา ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์

๓. ผู้ที่จะได้รับประกาศนียบัตรक्रमมัธยม ต้องสอบวิชาชุดใดครบสี่ชุด จะสอบคราวละกี่ชุดก็ได้ ตามเกณฑ์ต่อไปนี้

- ก. ต้องสอบวิชาครูหนึ่งชุด
- ข. ต้องเลือกสอบวิชาต่อไปนี้อีกสามชุด คือ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์

มาตรฐานความรู้ที่สอบและเกณฑ์ตัดสิน วิชาชุดक्रमมูลยากง่ายเท่ากับ

หลักสูตรประโยคครูมูล พ.ศ. ๒๔๘๖ ของกระทรวงศึกษาธิการ วิชาชุดครูประถมยากง่ายเท่ากับหลักสูตรประโยคครูประถมปัจจุบันของกระทรวงศึกษาธิการ วิชาชุดक्रमมัธยมยากง่ายเท่ากับหลักสูตรประโยคक्रमมัธยมปัจจุบันแผนกกลาง ของกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนเกณฑ์การตัดสินนั้น วิชาชุดक्रमมูล วิชาชุดครูประถม และวิชาชุด

क्रम्यम् แต่ละชุดต้องได้คะแนนรวมร้อยละ ๕๐ ปริบูรณ์ เว้นแต่วิชาในชุดक्रम्यम् ต้องได้คะแนนรวมร้อยละ ๖๐ ปริบูรณ์ จึงจะนับว่าสอบไล่ได้

ประกาศนียบัตร ผู้ที่สอบวิชาชุดครูได้ครบลักษณะวิชาตามระเบียบนี้ ให้ได้รับประกาศนียบัตรดังนี้ วิชาชุดक्रमมูล ให้ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมูล (พ.) วิชาชุดครูประถม ให้ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษประถม (พ.ป.) วิชาชุดक्रमมัธยม ให้ได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.)

ระเบียบนี้ก็มีการยกเว้นการสอบเช่นเดียวกับระเบียบเดิม โดยกระทรวงศึกษาธิการอาจเทียบหรือรับรองวิชานั้นๆให้เป็นรายๆไป วิชาใดที่เทียบได้เท่ากับวิชาชุดในชั้นสูงแล้วให้ถือว่าเทียบได้เท่ากับวิชาชุดเดียวกันในชั้นต่ำกว่าด้วย และยังผ่อนผันให้ผู้สอบตามระเบียบเดิมไว้ได้บ้างแล้วก็ดี หรือผู้ที่ได้รับสิทธิให้ถือผลการอบรมของกระทรวงศึกษาธิการหรือผลอย่างอื่นเท่ากับวิชาชุดตามระเบียบเดิมก็ดี หรือผู้ได้รับสิทธิให้เทียบวิชาอื่นใดที่สอบได้ไว้เท่ากับวิชาชุดตามระเบียบเดิมก็ดี ผ่อนผันให้ขอเลื่อนวิทยฐานะได้ตามเงื่อนไขของระเบียบนี้ สำหรับศึกษาธิการจังหวัดผู้ช่วย ศึกษาธิการอำเภอ ประจำแผนกและเสมียนในสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คงผ่อนผันให้สอบวิชาชุดครูประถม และขอเลื่อนวิทยฐานะตามเงื่อนไขที่กระทรวงศึกษาธิการได้อนุมัติไว้ ส่วนค่าธรรมเนียมสอบ ผู้สมัครสอบวิชาชุดต้องเสียค่าธรรมเนียมสอบวิชาชุดक्रमมูลชุดละ ๔ บาท วิชาชุดครูประถมชุดละ ๖ บาท วิชาชุดक्रमมัธยมชุดละ ๘ บาท

ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ รวมทั้งหมดหน้ครั้ง คือ ครั้งที่หนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๔๔ เปลี่ยนแปลงวิชาชุดक्रमมูลที่กำหนดให้เลือกสอบสองชุดจากเดิมซึ่งมี ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ มาเป็น ภาษาไทย เลขคณิต วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ และเปลี่ยนมาตรฐานความรู้เฉพาะวิชาครูยากง่ายเท่ากับหลักสูตรประโยคक्रमมูล พ.ศ. ๒๔๔๔ ของกระทรวงศึกษาธิการ ส่วนวิชาชุดอื่นๆยากง่ายเสมอหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย

ของกระทรวงศึกษาธิการ^{๓๔}

พ.ศ. ๒๔๔๔ มีการแก้ไขเพิ่มเติมสองครั้ง นับเป็นครั้งที่สองและที่สาม ครั้งที่สองผ่อนผันให้ผู้สอบหรือเทียบวิชาชุดक्रमได้ไล่ตามชุด หรือวิชาชุดक्रमประถมสี่ชุด หรือวิชาชุดक्रमมัธยมสี่ชุด มีสิทธิเลื่อนวิทยฐานะตามระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะक्रमนับได้แล้ว แต่ยังมีไต่ยื่นคำร้องขอเลื่อนวิทยฐานะ ก็ให้เลื่อนวิทยฐานะเป็นक्रमประกาศนียบัตรชั้นนั้นได้ และให้อธิบดีกรมการฝึกหัดครูมีหน้าที่รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้^{๓๕} ครั้งที่สามเพิ่มเติมสิทธิการสมัครสอบวิชาชุดक्रमมัธยมของผู้ที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครู และผู้มีปริญญา โดยกำหนดว่า ผู้ที่ไต่ประกาศนียบัตรประโยคक्रमประถมจากโรงเรียนฝึกหัดครู หรือประกาศนียบัตรประโยคक्रमการเรือน หรือประกาศนียบัตรประโยคक्रमอนุบาล หรือผู้ไต่ปริญญาในวิชาสาขาใดสาขาหนึ่งมาแล้ว และมีเวลาเป็นครุรวมกันได้ไม่น้อยกว่าหกเดือน โดยมีเวลาทำการสอนไม่น้อยกว่า ๑๕๐ ชั่วโมง ก็ให้มีสิทธิสมัครสอบวิชาชุดक्रमมัธยมได้^{๓๖}

พ.ศ. ๒๕๐๐ มีการแก้ไขเพิ่มเติมอีกสองครั้ง นับเป็นครั้งที่สี่และที่ห้า ครั้งที่สี่เป็นการเพิ่มเติมจากครั้งที่สาม กล่าวคือให้สิทธิการสมัครสอบวิชาชุดक्रमมัธยมแก่ผู้ที่ได้ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ตามนัยเดียวกันกับการแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่สาม^{๓๗} ครั้งที่ห้าเพิ่มวิชาหัตถศึกษาเป็นอีกชุดหนึ่งในวิชาเลือกสอบของวิชาชุดक्रमมูลและวิชาชุดक्रमประถม และกำหนดมาตรฐานความรู้วิชาหัตถศึกษาตามหลักสูตร

๓๔

ก.

๓๕

ก.

๓๖

ก.

๓๗

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบว่าด้วยการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๕๐๐ (แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๔)" วิทยาสาร ๔ (๑๒) : ๓๗ - ๓๘ มีนาคม ๒๕๐๐.

ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๘ ของกระทรวงศึกษาธิการ^{๓๔}

ระเบียบว่าด้วยการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๔๙๔ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติมนี้ได้ใช้มาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงได้ยกเลิกไป . และกระทรวงศึกษาธิการได้วางระเบียบขึ้นใหม่ เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการสอบวิชาชุดครู พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕ และให้บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้นไป ระเบียบใหม่นี้ได้ให้สิทธิในการสมัครสอบกว้างขวางกว่าเดิม แต่ยังคงจำกัดสิทธิในการขอรับประกาศนียบัตรพอสมควร เพื่อให้ผู้สอบได้มีความรู้ความสามารถทุกด้านตามวิทยฐานะที่สอบได้อย่างแท้จริง ระเบียบใหม่นี้กำหนดการสอบวิชาชุดครูไว้เพียงสองระดับ คือ ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (พ.กศ.) กับประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) ยกเลิกการสอบวิชาชุดครูมูล และกำหนดหลักสูตรวิชาชุดครูไว้โดยเฉพาะแยกกับหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูของกระทรวงศึกษาธิการ ระเบียบว่าด้วยการสอบวิชาชุดครู พ.ศ. ๒๕๐๕ มีรายละเอียดโดยย่อดังนี้^{๓๕}

คุณสมบัติของผู้สมัครสอบ ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา หรือวิชาชุดครูมัธยม ต้องมีคุณสมบัติดังนี้

ก. เป็นครูหรืออาจารย์ทำการสอนอยู่ในสถานศึกษาซึ่งมีการสอนเป็นประจำในความควบคุมของกระทรวงศึกษาธิการ หรือกระทรวงทบวงกรมอื่น หรือคณะสงฆ์

ข. ถ้าไม่ได้เป็นครูอยู่ในวันสมัครสอบ ต้องเป็นผู้ปฏิบัติราชการประจำอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

^{๓๔} ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบว่าด้วยการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๕๐๐ (แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๕)" วิทยาสาร ๙ (๕) : ๔๑ ธันวาคม ๒๕๐๐.

^{๓๕} ศึกษาธิการ, กระทรวง ระเบียบว่าด้วยการสอบวิชาชุดครู พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๑ - ๖ อัดสำเนา.

พื้นความรู้ของผู้สมัครสอบ ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูประกาศนียบัตรวิชาการ ศึกษา ต้องมีพื้นความรู้สอบไล่ได้ข้อใดข้อหนึ่ง ดังต่อไปนี้

๑. ได้ประกาศนียบัตรครูชนิดใดชนิดหนึ่ง ระดับใดก็ได้ เช่น ประกาศนียบัตรประโยคครูมูลหรือเทียบเท่า ประกาศนียบัตรครูประชาบาล หรือ ประกาศนียบัตรครูจังหวัด

๒. ถ้าไม่มีประกาศนียบัตรครู ต้องมีวุฒิอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ คือ ประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นของกระทรวงศึกษาธิการ ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ หรือเทียบเท่า ประกาศนียบัตรประโยคเตรียมอุดมศึกษา หรือประกาศนียบัตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายของกระทรวงศึกษาธิการ ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ หรือเทียบเท่า ประกาศนียบัตรเปรียญธรรมตั้งแต่ห้าประโยคขึ้นไป

๓. ถ้าไม่มีความรู้ตามที่กล่าวมาแล้วทั้งสองข้อ ต้องเคยเป็นครู อยู่ก่อนวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๔

ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูมัธยม ต้องมีพื้นความรู้สอบไล่ได้ข้อใดข้อหนึ่งต่อไปนี้

๑. ต้องได้ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาหรือเทียบเท่า ประกาศนียบัตรประโยคครูประถมหรือเทียบเท่า

๒. ถ้าไม่มีประกาศนียบัตรครู ต้องได้ปริญญาหรือเทียบเท่า

วิชาชุดที่กำหนดให้สอบ

๑. ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ต้องสอบวิชาชุดให้ได้ครบห้าชุด โดยสอบวิชาในหมวด ก. ทั้งสองชุด และเลือกสอบวิชาในหมวด ข. สองชุด กับหมวด ค. อีกหนึ่งชุด จะสอบคราวละกี่ชุดก็ได้

หมวด ก. วิชาบังคับ มีวิชาครู และภาษาไทย

หมวด ข. วิชาเลือก มีภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์

วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา

หมวด ค. วิชาเลือก มีศิลปศึกษา คนตรีศึกษา นาฏศิลป์

หัตถศึกษา วิชาธุรกิจ เกษตรกรรม การช่างอุตสาหกรรม คหกรรมศาสตร์
บรรณารักษศาสตร์ วิชาผู้กำกับลูกเสือ วิชาอนุภาชาติ พลศึกษา และสุขศึกษา

๒. ผู้สมัครสอบวิชาชุดครูพิเศษมัธยม ต้องสอบวิชาชุดให้ได้ครบ
สี่ชุด โดยต้องสอบวิชาในหมวด ก. และเลือกสอบวิชาในหมวด ข. อีกสามชุด หรือ
เลือกสอบวิชาในหมวด ข. สองชุด กับหมวด ค. อีกหนึ่งชุด จะสอบคราวละกี่ชุด
ก็ได้

หมวด ก. วิชาบังคับ มีวิชาครู

หมวด ข. วิชาเลือก มีภาษาไทย ภาษาอังกฤษ

คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศึกษา

หมวด ค. วิชาเลือก มีศิลปศึกษา ดนตรีศึกษา นาฏศิลป์
วิชาอาชีพศึกษาชั้นสูงหนึ่งแขนง บรรณารักษศาสตร์ และพลศึกษา

มาตรฐานความรู้ที่สอบและเกณฑ์ตัดสิน มาตรฐานความรู้ที่ใช้ในการสอบ
วิชาชุดครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา และวิชาชุดครูมัธยม ให้เป็นไปตามหลักสูตร
วิชาชุดครูซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ การดำเนินการสอบมีการสอบตาม
ปรกติประจำปี การสอบพิเศษหลังจากการอบรมซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมการ
ฝึกหัดครู โดยเฉพาะหมวด ค. ให้ปฏิบัติตามข้อนี้เท่านั้น เกณฑ์ตัดสินการสอบวิชา
ชุดแต่ละชุด ต้องสอบได้คะแนนรวมร้อยละ ๕๐ สำหรับการอบรมเพื่อถือผลการสอบ
เป็นวิชาชุด แต่ละวิชาจะต้องจัดให้มีการอบรมติดต่อกันตั้งแต่ ๑๔๐ ชั่วโมงขึ้นไป
ส่วนการสอบวิชาเลือกตามหมวด ค. จะต้องจัดให้มีการอบรมติดต่อกันตั้งแต่ ๓๖๐
ชั่วโมงขึ้นไป และผู้เข้าอบรมที่มีสิทธิสอบจะต้องมีเวลาอบรมไม่น้อยกว่าร้อยละ
๔๐ ของเวลาอบรมในชุดนั้น

การเลื่อนวิทยฐานะและการขอรับประกาศนียบัตร ผู้ที่สอบวิชาชุดครู
ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา หรือวิชาชุดครูมัธยมได้ครบชุดจะได้รับประกาศนียบัตร
พิเศษวิชาการศึกษา ใช้อักษรย่อว่า พ.กศ. หรือประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษ
มัธยม ใช้อักษรย่อว่า พ.ม. ตามลำดับ แต่จะขอรับประกาศนียบัตรได้ ต้องมี

คุณสมบัติต่อไปนี้ คือ

๑. ไม่มีความประพฤติเสียหายอย่างร้ายแรง
๒. ทำการสอนอยู่ในสถานศึกษาที่กำหนด หรือกำลังปฏิบัติราชการประจำอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

๓. มีเวลาเป็นครูและเวลาทำการสอน ดังนี้

ประกาศนียบัตร พ.กศ.

ก. ผู้ที่สอบได้ชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า หรือได้ประกาศนียบัตรเปรียญธรรมตั้งแต่ห้าประโยคขึ้นไป หรือผู้ที่มีความรู้ต่ำกว่าที่กำหนดไว้ แต่ได้เคยทำการสอนมาแล้วก่อนวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ต้องมีเวลาเป็นครูมาแล้วไม่น้อยกว่าสองปี กับต้องมีเวลาทำการสอนในปีหนึ่งๆ ไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง

ข. ผู้ที่สอบได้ชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษา หรือประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า ต้องมีเวลาเป็นครูมาแล้วไม่น้อยกว่าหนึ่งปี กับต้องมีเวลาทำการสอนรวมกันไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง

ค. ผู้ที่เป็นครูประกาศนียบัตรอยู่แล้ว ให้มีสิทธิขอเลื่อนวิทยฐานะได้โดยไม่ต้องนำเวลาเป็นครูและเวลาทำการสอนมาใช้บังคับ

ประกาศนียบัตร พ.ม.

ก. ผู้ที่ได้ปริญญาหรือเทียบเท่า ต้องมีเวลาเป็นครูมาแล้วไม่น้อยกว่าหนึ่งปี กับต้องมีเวลาทำการสอนรวมกันไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง

ข. ผู้ที่เป็นครูประกาศนียบัตรอยู่แล้ว ให้มีสิทธิขอเลื่อนวิทยฐานะได้โดยไม่ต้องนำเวลาเป็นครูและเวลาทำการสอนมาใช้บังคับ

บทเฉพาะกาล ตั้งแต่วันเริ่มใช้ระเบียบนี้ ถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๗

ให้มีการสอบวิชาชุดครูเพื่อขอรับประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมูล (พ.) ประโยคครูพิเศษประถม (พ.ป.) และประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) เป็นกรณีพิเศษได้ โดยผ่อนผันให้ผู้สอบวิชาชุดครูมูล วิชาชุดครูประถม หรือวิชาชุดครูมัธยมไว้ได้

บางชุดตามระเบียบเดิม สอบวิชาชุดประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา หรือวิชาชุดครูมัธยมที่ไม่ตรงกับชุดที่สอบไว้ได้แต่เดิม ให้ครบจำนวนตามระเบียบเดิม ก็ขอเลื่อนวิทยฐานะตามระเบียบเดิมได้ แต่จะต้องมีชุดวิชาครูรวมอยู่ด้วย ส่วนผู้ที่ได้วิชาชุดโดยการเทียบ จะนำวิชาชุดนั้นมารวมเพื่อขอประกาศนียบัตรภายหลัง พ.ศ. ๒๕๐๗ ไม่ได้

สำหรับค่าสมัครสอบนั้น วิชาชุดประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาเสียค่าสมัครสอบชุดละ ๑๐ บาท วิชาชุดครูมัธยมชุดละ ๒๐ บาท และเงินนี้จะไม่คืนให้ไม่ว่าในกรณีใดๆ

เหตุที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้ระเบียบใหม่นี้ ก็เนื่องด้วยระเบียบเดิมได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาหลายครั้งประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็เพราะกระทรวงศึกษาธิการได้อนุมัติให้ใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาในสถานศึกษาฝึกหัดครูแทนหลักสูตรประโยคครูมูลและประโยคครูประถม จึงยกเลิกการสอบวิชาชุดครูมูล และจัดให้มีการสอบวิชาชุดประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้นไป ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรการฝึกหัดครูปัจจุบัน หลักการใหญ่ๆที่ได้ปรับปรุงแก้ไขมีดังนี้

๑. เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้สมัครสอบ

ก. เปลี่ยนแปลงจากระเบียบเดิมซึ่งกำหนดว่า ต้องกำลังเป็นครูและมีเวลาเป็นครูมาก่อนแล้วไม่น้อยกว่าสิบสองเดือน กับต้องมีเวลาทำการสอนรวมกันได้ไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง ตามระเบียบใหม่ถึงแม้จะมีเวลาทำการสอนเพียงหนึ่งวันก็มีสิทธิสมัครสอบได้ แต่เมื่อสอบได้ครบเกณฑ์เลื่อนวิทยฐานะแล้วจะยื่นคำร้องขอประกาศนียบัตรได้ก็ต่อเมื่อได้มีเวลาทำการสอนถูกต้องตามเกณฑ์ที่ระเบียบกำหนดไว้

ข. เปิดโอกาสให้ผู้มีวุฒิทางครูอยู่แล้ว มีสิทธิสมัครสอบเพื่อเลื่อนวิทยฐานะขึ้นตามลำดับ โดยไม่จำกัดว่าต้องมีเวลาเป็นครูหลังจากได้ประกาศนียบัตรเป็นเวลาหนึ่งปีตามระเบียบเดิม เมื่อสอบได้ครบเกณฑ์แล้วก็มีสิทธิ

ขอเลื่อนวิทยฐานะได้โดยไม่ต้องนำเวลาทำการสอนมาบังคับอีก การเปลี่ยนแปลงตามข้อนี้ เปิดโอกาสให้ข้าราชการสังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เช่น เสมียน พนักงาน ศึกษาธิการอำเภอ ผู้ช่วยศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการจังหวัดที่มีวุฒิทางครูอยู่แล้ว แต่ไม่มีเวลาทำการสอน มีสิทธิสมัครสอบวิชาชุดครูเพื่อขอเลื่อนวิทยฐานะได้

ค. ผ่อนผันให้ผู้มีสิทธิสมัครสอบวิชาชุดครูมูลตามระเบียบเดิมใช้สิทธิสมัครสอบวิชาชุดประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาตามระเบียบใหม่แทนได้ การแก้ไขระเบียบตามข้อนี้ เปิดโอกาสให้ครูที่ยังไม่มีวุฒิได้เลื่อนวิทยฐานะเป็นครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ซึ่งเทียบเท่ากับวิชาชุดครูประถม เป็นการยกฐานะของครูให้สูงขึ้นกว่าเดิม

ง. ขยายเวลาให้แก่ครูที่มีพื้นความรู้ต่ำกว่าเกณฑ์กำหนดที่เป็นครูภายหลังระเบียบเดิม คือ ภายหลังวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๔ จนถึงวันใช้ระเบียบใหม่ ให้มีสิทธิสมัครสอบวิชาชุดประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาได้

๒. เกี่ยวกับวิชาที่กำหนดเป็นวิชาชุด กำหนดวิชาชุดประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาไว้มากถึง ๑๔ สาขาวิชา เพื่อช่วยให้ครูทุกสังกัดกรมที่มีพื้นความรู้ในสาขาวิชาต่างๆกัน มีโอกาสเลือกสอบได้ตามสาขาวิชาที่ตนถนัด

๓. เกี่ยวกับการดำเนินการสอบ เปลี่ยนแปลงจากเดิมซึ่งกำหนดให้สอบเฉพาะข้อเขียน โดยเพิ่มให้มีการสอบพิเศษภายหลังจากการอบรมขึ้นอีกประเภทหนึ่ง

๔. การผ่อนผัน เมื่อยกเลิกการสอบวิชาชุดครูมูลแล้ว สำหรับผู้ที่มีสิทธิสอบวิชาชุดครูมูลได้ไว้อย่างชุก แต่ยังไม่ครบจำนวนชุดที่จะขอเลื่อนวิทยฐานะ ผ่อนผันให้ใช้สิทธิสมัครสอบวิชาชุดประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา เพื่อนำชุดที่สอบได้นั้นไปขอเทียบเป็นวิชาชุดครูมูลเพื่อขอประกาศนียบัตรครูมูลได้ทางหนึ่ง และยังนับชุดที่สอบได้นั้นเป็นวิชาชุดประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาได้อีกทางหนึ่งด้วย

การส่งเสริมวิทยฐานะครูโดยการสอบวิชาชุดนี้ เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยทำให้

ครูมีวุฒิมีปริมาณมากขึ้นตามลำดับ ก็จะได้เห็นได้จากสถิติจำนวนผู้ที่สอบวิชาชุดใด
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ - ๒๕๐๓ ดังต่อไปนี้ ๔๐

พ.ศ.	ครูมูล	ครูประถม	ครูมัธยม	รวม
๒๔๙๑	๔๗๐	๑๘๐	๑๓	๑,๑๖๓
๒๔๙๒	๑,๔๑๔	๒๖๑	๓๔	๑,๗๑๔
๒๔๙๓	๑,๔๑๔	๓๕๔	๔๔	๒,๐๒๒
๒๔๙๔	๒,๓๑๓	๔๑๑	๓๕	๒,๗๕๙
๒๔๙๕	๒,๓๕๔	๔๓๗	๑๔๕	๒,๙๓๖
๒๔๙๖	๒,๐๖๘	๖๐๕	๓๓๔	๒,๙๐๗
๒๔๙๗	๒,๒๐๐	๕๒๓	๔๑๘	๓,๑๔๑
๒๔๙๘	๓,๐๒๒	๘๔๘	๓๕๐	๔,๒๒๐
๒๔๙๙	๒,๗๓๔	๓,๔๗๗	๘๑๐	๗,๐๒๑
๒๕๐๐	๓,๔๖๕	๔,๕๑๖	๘๐๖	๘,๗๘๗
๒๕๐๑	๔,๗๗๒	๑,๘๗๗	๘๑๑	๗,๔๖๐
๒๕๐๒	๔,๘๓๘	๒,๑๓๓	๑,๒๗๒	๘,๒๔๓
๒๕๐๓	๖,๔๔๑	๓,๓๒๘	๑,๓๕๗	๑๑,๑๒๖

๒. การอบรมวิชาชุดครู เป็นวิธีการส่งเสริมวิทยฐานะครูอีกวิธีหนึ่ง
กระทรวงศึกษาธิการได้จัดขึ้น และได้ดำเนินการมาพร้อมๆกับการสอบวิชาชุดครู
ประเภทต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ เริ่มต้นด้วยสมาคมอาจารย์สมาคมจัดสอนวิชา
ชุดครูมัธยมให้แก่ครูในท้องถิ่น เพื่อไปสมัครสอบเลื่อนวิทยฐานะตามระเบียบของ
กระทรวงธรรมการเป็นประจำตลอดมา ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๘๕ จึงได้เปิดการอบรม
วิชาชุดครูประถมเพิ่มขึ้นอีก และในปีต่อมาได้ขยายการอบรมวิชาชุดครูประถม

๔๐.
ส่งเสริมวิทยฐานะ, กอง กรมการฝึกหัดครู "การสอบเลื่อนวิทยฐานะ
ของครู" วิทยาสาร ๑๓ (๑) : ๖๐ - ๖๒ ตุลาคม ๒๕๐๔.

และวิชาชุดक्रमัธยมในตอนเย็นขึ้นที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ และโรงเรียน
ไตรมิตรวิทยาลัยด้วย เพื่อให้เพียงพอกับจำนวนผู้เข้ารับการอบรม ในปี ๒๔๔๗
ได้มีการอบรมวิชาชุดक्रमัธยมและวิชาชุดครูประถมในระหว่างปีภาคเรียนฤดูร้อน
ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยเปิดอบรมวิชาชุดक्रमัธยมขึ้นในส่วนกลางที่โรงเรียนเตรียม
อุดมศึกษา ส่วนวิชาชุดครูประถมเปิดอบรมในส่วนภูมิภาคที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
แต่จัดเพียงปีเดียวก็เลิกไป ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๔๕ นอกจากจะมีการ
อบรมวิชาชุดक्रमัธยมตอนเย็นดังกล่าวแล้ว ยังมีการอบรมวิชาชุดक्रमัธยมเป็น
กรณีพิเศษที่สามัคยาจารย์ในตอนกลางวันอีก เริ่มแต่วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๔๔
สิ้นสุดในเดือนธันวาคม ๒๔๔๕ รวมเวลาประมาณหนึ่งปี อบรมสัปดาห์ละสามวัน
เมื่อไม่มีการอบรมวันใด ครูที่เข้าอบรมก็ต้องกลับไปสอนในโรงเรียนส่วนกลางที่
กำหนดให้ ฉะนั้นครูในส่วนภูมิภาคที่มาอบรมจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นครูในส่วน
กลางชั่วคราว เมื่อเสร็จการอบรมแล้วต้องกลับไปสังกัดส่วนภูมิภาคตามเดิม^{๔๑}

(การอบรมวิชาชุดครูตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นต้นมา กระทรวงศึกษาธิการ
ได้เปิดการอบรมวิชาชุดครูในตอนเย็นให้กว้างขวางออกไปถึงส่วนภูมิภาคด้วย
โดยเปิดให้มีการอบรมทั้งวิชาชุดครูมูล วิชาชุดครูประถม และวิชาชุดक्रमัธยม
วิชาชุดครูมูลเปิดการอบรมในส่วนภูมิภาค ๑๒ จังหวัด วิชาชุดครูประถมเปิดอบรม
ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแห่งเดียว ส่วนक्रमัธยมเปิดอบรมเฉพาะส่วนกลาง
ในพระนครเท่านั้น ปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ก็ดำเนินการเช่นเดียวกับปีก่อน คือ เปิด
อบรมวิชาชุดครูมูลในจังหวัดต่างๆรวม ๑๓ จังหวัด วิชาชุดครูประถมเปิดอบรม
ในจังหวัดพระนคร นครราชสีมา และพระนครศรีอยุธยา และวิชาชุดक्रमัธยม
เปิดอบรมเฉพาะในพระนครเท่านั้น ปีต่อมาจะมีการอบรมวิชาชุดครูทั้งสามประเภท
ตามทำนองนี้เรื่อยมา แต่ได้ขยายการอบรมไปยังจังหวัดต่างๆมากขึ้น^{๔๒}

^{๔๑} วิสามัญศึกษา, กรม ประวัติกรมวิสามัญศึกษา หน้า ๑๔ - ๑๔๗.

อย่างไรก็ดี การอบรมวิชาชุดครูตามที่กล่าวมานี้ ยังจัดได้ไม่ทั่วถึงทุกจังหวัด เพราะมีอุปสรรคหลายอย่าง กล่าวคือ

ก. วิชาชุดครูมูล ครูประจำบาลที่ยังไม่มีวุฒิครูมูลอยู่กระจัดกระจายกันไปตามตำบลต่างๆ ในจังหวัด ไม่สามารถเข้ามาอบรมต้อนเป็นได้ เพราะติดขัดด้วยการเดินทาง การเปิดสอนจำเป็นต้องกระทำในเมือง เพราะต้องใช้ครูในโรงเรียนรัฐบาลเป็นผู้สอน ครั้นจะเปิดการอบรมในเวลาปิดภาคเรียนก็ทำไม่ได้ เพราะการปิดภาคเรียนของโรงเรียนประจำบาลไม่ตรงกับโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประจำบาลถือฤดูเก็บเกี่ยวและปักดำเป็นเวลาปิดภาคเรียน ซึ่งแตกต่างกันไปตามสภาพท้องถิ่น และอีกประการหนึ่งการอบรมวิชาชุดครูต้องใช้เวลานานจึงจะได้ผล

ข. วิชาชุดครูประถม แต่เดิมการจัดไม่แพร่หลายนัก เนื่องจากในส่วนภูมิภาคหาครูผู้ประกอบครุมัธยมที่พอจะสอนวิชาชุดครูประถมได้ยาก จึงกระทำได้เฉพาะจังหวัดใหญ่ๆ ต่อมาเมื่อโรงเรียนรัฐบาลในส่วนภูมิภาคมีครูผู้ประกอบครุมัธยมเพิ่มจำนวนมากขึ้น ประกอบกับครูที่สอบวิชาชุดครูมูลได้ทวีจำนวนมากขึ้นทุกๆ ปี จึงได้จัดเปิดการอบรมวิชาชุดครูประถมเพิ่มขึ้นเป็นลำดับมา

ค. วิชาชุดครูมัธยม ต้องใช้อาจารย์ปริญญา และยิ่งไปกว่านั้นบางวิชา เช่น วิทยาศาสตร์ และวิชาครูบางแขนง ต้องใช้อาจารย์ที่มีความรู้และชัดเจนในวิชานั้นจริงๆ การอบรมจึงจะเกิดผล จึงยังไม่อาจจัดการอบรมวิชาชุดครูประเภทนี้ในส่วนภูมิภาคได้

อุปสรรคอีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญไม่น้อยกว่าที่ได้กล่าวมาแล้วก็คือ งบประมาณค่าจ้างสอนมีไม่เพียงพอ ทำให้ต้องคัดถอนการอบรม โดยคัดหน่วยอบรมลงบ้าง คัดถอนรายการวิชาที่สอนลงบ้าง จึงทำให้การอบรมดำเนินไปไม่ได้เต็มที่^{๔๓}

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีการอบรมพิเศษขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ การสอนพิเศษ เพื่อสอบเทียบความรู้เข้าเป็นนิสิตภายนอก เพื่อส่งเสริมให้ครูที่มีวุฒิประโยคครูมัธยม ได้มีโอกาสเลื่อนวิทยฐานะจนถึงขั้นปริญญา โดยจัดให้มีการสอนพิเศษต่อเนื่องขึ้นที่ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม ตามหลักสูตรชั้นปีที่หนึ่งและปีที่สองของคณะอักษรศาสตร์ และครูศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อให้ครูที่มีวุฒิประโยคครูมัธยมได้ทวนวิชาเข้าสอบเทียบความรู้เป็นนิสิตภายนอกปีที่สามของคณะอักษรศาสตร์และครูศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต่อไป^{๔๔}

/การอบรมวิชาชุดครูตามที่กล่าวมาแล้วนี้ แต่เดิมเป็นหน้าที่ของกรมวิสามัญศึกษา ภายหลังเมื่อได้ตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้นแล้ว ก็ตกมาเป็นหน้าที่ของกองส่งเสริมวิทยฐานะ กรมการฝึกหัดครู /

สำหรับครูสภาซึ่งมีหน้าที่ในการส่งเสริมวิทยฐานะครูด้วยเหมือนกัน ก็ได้ร่วมมือกับกรมการฝึกหัดครูในการดำเนินงานนี้ โดยเปิดการอบรมครูในระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อนขึ้น เพื่อส่งเสริมให้ครูมีความรู้เพิ่มขึ้นทั้งในทางวิชาการ ตลอดจนด้านการสังคม ซึ่งจะช่วยให้ครูปฏิบัติหน้าที่ได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และนำความรู้ไปสอบเลื่อนวิทยฐานะครูได้อีกด้วย การจัดการศึกษาภาคฤดูร้อนของครูสภาที่ได้ทำมาแล้วจนถึงปัจจุบันนี้มีท่าประเภทย่อยด้วยกัน คือ^{๔๕}

๑. การชุมนุมเพื่อการศึกษาระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อน (ช.ศ.ร.) มีวัตถุประสงค์จะให้สมาชิกที่อยู่ในจังหวัดต่างๆ ซึ่งต้องตรากตรำทำการสอนมาตลอดปีแล้ว ได้มีโอกาสไปพักผ่อนหย่อนใจ ณ ที่ใดที่หนึ่ง โดยเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อย ในขณะที่เดียวกันก็ได้ประโยชน์ทางด้านวิชาการและการสังคมด้วย ครูสภาได้จัด ช.ศ.ร. ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ที่จังหวัดเพชรบุรี เป็นครั้งแรก

^{๔๔} วิสามัญศึกษา, กรม รายงานการศึกษาของกรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๕ หน้า ๔๖ - ๔๘.

^{๔๕} วิสามัญศึกษา, กรม คู่มือโรงเรียนรัฐบาล หน้า ๒๒๗ - ๒๒๘.

และจัดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๒. การปฐกถาเพื่อการศึกษาระหว่างปิตภาคเรียนนฤคุรอน (ป.ศ.ร.) เมื่อได้จัด ช.ศ.ร. ขึ้นแล้วคุรุสภาก็มาคำนึงเห็นว่า โอกาสของสมาชิกที่จะไป ช.ศ.ร. ในปีหนึ่งนั้นมีน้อยมาก เพราะเกี่ยวกับสถานที่จำกัด และคุรุสภากำหนดจำนวนให้สมาชิกไปได้เพียงร้อยละ ๑ ของจำนวนสมาชิกในแต่ละจังหวัดเท่านั้น สมาชิกบางส่วนก็อาจติดขัดด้วยเรื่องค่าใช้จ่าย และความจำเป็นอื่นๆ ไม่อาจเดินทางไปร่วมด้วยได้ ฉะนั้นคุรุสภาจึงจัดการปฐกถาเพื่อการศึกษาระหว่างปิตภาคเรียนนฤคุรอนขึ้นตั้งแต่นั้นปี พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นต้นมา โดยมีหลักการว่า เมื่อสมาชิกมาจากท้องถิ่นของตนไม่ได้ ก็จำเป็นต้องจัดคณะอาจารย์คณะละประมาณห้าถึงเจ็ดคน เดินทางเป็นสายๆ ไปยังจังหวัดและอำเภอต่างๆ สายละสี่ห้าแห่ง เพื่อแสดงปฐกถาเกี่ยวกับการศึกษาแผนใหม่ และวิชาการอื่นๆ ที่เหมาะสมแก่สมาชิกผู้เข้าฟัง

๓. การเดินทางเพื่อการศึกษาระหว่างปิตภาคเรียนนฤคุรอน (ค.ศ.ร.) มีวัตถุประสงค์ที่จะพาสมาชิกเดินทางไปชมภูมิประเทศเกี่ยวกับภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ทั้งเป็นการพักผ่อนไปด้วยในตัว ได้เริ่มจัดให้มี ค.ศ.ร. มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖

๔. การเดินทางไปต่างประเทศเพื่อการศึกษาระหว่างปิตภาคเรียนนฤคุรอน (ค.ศ.ร.) มีวัตถุประสงค์ที่จะพาสมาชิกเดินทางไปชมภูมิประเทศในประเทศใกล้เคียงและเป็นการศึกษาไปด้วยในตัว เริ่มจัดตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นต้นมา แต่ไม่ได้จัดทุกปี เพราะบางปีมีสมาชิกจำนวนไม่เพียงพอ

๕. การอบรมเพื่อการศึกษาระหว่างปิตภาคเรียนนฤคุรอน (อ.ศ.ร.) มีวัตถุประสงค์คล้ายกับ ป.ศ.ร. ต่างกันแต่ว่า ป.ศ.ร. นั้นคณะอาจารย์เดินทางไปถึงสถานที่ที่สมาชิกอยู่ ส่วน อ.ศ.ร. จัดขึ้นที่จังหวัดที่ตั้งภาค แล้วให้สมาชิกเดินทางเข้ามาชุมนุม โดยทางจังหวัดเป็นผู้จัดให้ความสะดวกในการต่างๆ แก่สมาชิก เช่น ที่ชุมนุม ที่พัก อาหาร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการสะดวกแก่การจัดคณะอาจารย์ซึ่งทำให้น้อยชุกกว่า ป.ศ.ร. วิธีการนี้ได้เริ่มมาแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔

การจัดการศึกษาภาคฤดูร้อนของคุรุสภาทั้งห้าประเภทนี้ สมาชิกต้องเสียค่าใช้จ่ายต่างๆตามอัตราที่คุรุสภากำหนดเป็นคราวๆไป โดยมีแรงใจความของคุรุสภาประกาศให้ทราบล่วงหน้าทุกครั้งที่จะมี

การอบรมทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ส่วนใหญ่เป็นการอบรมเพื่อเตรียมสอบ กล่าวคือเมื่อครูได้รับการอบรมแล้วก็ไปสมัครสอบเพื่อเลื่อนวิทยฐานะครูตามเวลาที่กระทรวงกำหนดไว้ สำหรับการอบรมเพื่อนับเป็นวิชาชุดเฉพาะสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งตามหลักสูตรโดยมีการวัดผลการเรียนเมื่อเสร็จการอบรมนั้น กรมการฝึกหัดครูได้เริ่มจัดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยเปิดการอบรมวิชาหัตถศึกษาชุดครูมูลและครูประถมขึ้นในส่วนกลาง แต่เนื่องจากสถานที่จำกัด กรมการฝึกหัดครูจึงคัดเลือกผู้ที่สอบวิชาชุดครูมูลไว้ได้สองชุดหรือวิชาชุดครูประถมไว้ได้แล้วสามชุดเข้ารับการอบรมก่อน การอบรมแบบนี้ได้รับความนิยมจากบรรดาครูทั้งหลายเป็นอันมาก ปีต่อๆมาจึงขยายหน่วยการอบรมไปยังส่วนภูมิภาคด้วย ถึงกระนั้นก็ยังไม่สามารถสนองความต้องการของครูได้เพียงพอ

การอบรมแบบวัดผลนี้นับว่าเป็นวิธีช่วยเหลือครูได้อย่างดียิ่งและครูต้องการกันมาก ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ คุรุสภาช่วยความร่วมมือของกรมการฝึกหัดครู จึงได้จัด อ.ศ.ร. แบบวัดผลขึ้น นอกเหนือไปจากการอบรมวิชาหัตถศึกษาที่กรมการฝึกหัดครูได้จัดอยู่เป็นประจำ มีความมุ่งหมายจะช่วยเหลือผู้ที่สอบวิชาชุดครูประเภทต่างๆไว้ได้บ้างแล้ว เหลืออีกชุดเดียวจะครบเกณฑ์การเลื่อนวิทยฐานะเป็นครูประเภทนั้นๆ เพราะเห็นว่าการช่วยเหลือทั่วไปไม่อาจทำได้ วิชาชุดครูที่เปิดการอบรมมี วิชาครู ภาษาไทย วิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ทั้งระดับครูมูลครูประถม และครูมัธยม วิชาชุดครูมูลเปิดหน่วยอบรมทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ส่วนวิชาชุดครูประถมและวิชาชุดครูมัธยมคงเปิดหน่วยอบรมเฉพาะในส่วนกลางเท่านั้น ผู้เข้าอบรมต้องเสียเงินค่าใช้จ่ายในการอบรมตลอดจนค่าที่พักและค่าอาหารเอง^{๔๖}

^{๔๖} "กิจกรรมของคุรุสภา" วิทยารักษ์ ๕๕ (๓) : ๒๒๔ - ๒๒๕

ในปีต่อมาคุรุสภาได้เปิดหน่วยอบรมเพิ่มขึ้นเพื่อให้รับผู้เข้าอบรมได้มีจำนวนมากขึ้น และได้จัดวิชาที่อบรมเพิ่มขึ้นอีกด้วย คือ วิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชุติกรรมและกรรมนิยม และวิชาสังคมศึกษาชุกครุประณม เป็นต้น^{๔๓}

นอกจากนี้ยังมีสมาคมบางสมาคมเปิดการอบรมวิชาชุกครุมัธยมแบบวิถุผล ในระหว่างปีภาคเรียนฤดูร้อน เพื่อเป็นการช่วยเหลือครูอีกทางหนึ่ง แล้วขอให้กระทรวงศึกษาธิการเทียบผลการสอบในการอบรมนั้นเป็นวิชาชุกครุมัธยมหนึ่งชุก ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการก็ได้พิจารณาเทียบให้เป็นปีๆไป ได้แก่การอบรมวิชาวิทยาศาสตร์ของสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ การอบรมวิชาคณิตศาสตร์ของสมาคมคณิตศาสตร์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ และการอบรมวิชาครูของสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นต้น^{๔๔}

๓. การส่งครูไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศและภายในประเทศ การส่งครูไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศได้เริ่มต้นกระทำมานานแล้วพร้อมๆกับการตั้งกระทรวงธรรมการ ส่วนใหญ่มักส่งนักเรียนไปเรียนในประเทศอังกฤษ แต่ก็มีจำนวนน้อยมาก และไม่ได้ทำติดต่อกันทุกปี เพราะแล้วแต่เศรษฐกิจและความจำเป็นของประเทศ การส่งครูไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศได้เริ่มกระทำกันอย่างจริงจังภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เอง คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นต้นมา ปรากฏว่าในปีนี้มีครูและข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการได้รับทุนของกระทรวงศึกษาธิการและของต่างประเทศไปศึกษาต่อทั้งในยุโรปและอเมริกามีจำนวนถึง ๓๐ คน รวมกับปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ที่ได้รับทุนของต่างประเทศอีกหกคน เป็น ๓๖ คน^{๔๕} ต่อจากนี้มาจำนวนครูและข้าราชการ

^{๔๓} คุรุสภา "แจ้งความเรื่องการอบรมเพื่อการศึกษาระหว่างปีภาคเรียนฤดูร้อน" วิทยารจารย์ ๕๕ (๑๑) : ๕๐๔ - ๕๑๐ มกราคม ๒๕๐๔.

^{๔๔} เชื้อ สาริมาณ "หนทางครู" ประชาศึกษา ๕ : ๔ - ๑๖ เมษายน ๒๕๐๒.

^{๔๕} วิสามนุศึกษา, กรม ประวัติกรมวิสามนุศึกษา หน้า ๑๒๒ - ๑๓๓.

กระทรวงศึกษาธิการที่ได้รับทุนไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศก็มีจำนวนมากขึ้นทุกๆปี และบุคคลเหล่านี้ก็ได้กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงการศึกษาของชาติให้เจริญก้าวหน้าขึ้น

ส่วนการส่งครูเข้าศึกษาต่อภายในประเทศนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้มอบให้กรรมการฝึกหัดครูเป็นผู้คัดเลือกครูและข้าราชการครูเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาภายในประเทศ แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

ประเภท ก. ได้แก่บุคคลที่ได้รับพิจารณาคัดเลือกเข้าศึกษาต่อ โดยไม่ต้องสอบคัดเลือก และให้ได้รับเงินเดือนเต็มในระหว่างที่ได้ศึกษาอยู่ บุคคลประเภทนี้ต้องมีความรู้ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เป็นผู้มีความดีความชอบต่อราชการ และมีความรู้ความสามารถพอที่จะเรียนไปได้ตลอดหลักสูตร โดยพิจารณาถึงพื้นฐานความรู้เดิมตลอดจนความสามารถขณะที่กำลังปฏิบัติราชการอยู่ด้วย

ประเภท ข. ได้แก่บุคคลที่ได้รับอนุญาตให้ลาศึกษาต่อ โดยได้รับเงินเดือนเต็มในระหว่างที่ศึกษาอยู่ บุคคลประเภทนี้ต้องมีความรู้ตามเกณฑ์ที่กำหนด เป็นผู้ปฏิบัติราชการมาด้วยดี และกระทรวงศึกษาธิการจะถือผลการสอบคัดเลือกหรือคัดเลือกเข้าศึกษาในสถานศึกษานั้นเป็นเกณฑ์ให้ลาศึกษาต่อตามจำนวนที่ได้อนุมัติไว้

การส่งครูเข้าศึกษาต่อภายในประเทศได้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นปีแรก มีครูและข้าราชการครูได้รับการคัดเลือกเข้าศึกษาต่อประเภท ก. ๑๔๘ คน ประเภท ข. ๔๔ คน รวม ๑๙๒ คน^{๕๐} ปีต่อมาจำนวนก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆทั้งสองประเภท พร้อมทั้งกำหนดเพิ่มสถานศึกษาที่จะให้ครูเข้าศึกษาต่อให้มากขึ้นด้วย จนถึงปัจจุบันนี้มีสถานศึกษาต่างๆที่กระทรวงศึกษาธิการส่งครูเข้าศึกษาต่อดังนี้คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยาลัยวิชาการศึกษา วิทยาลัยเทคนิค วิทยาลัยพลศึกษา วิทยาลัยครู

^{๕๐} ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๑ หน้า

โรงเรียนเพาะช่าง และวิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ

การส่งเสริมวิทยฐานะครูโดยให้ศึกษาต่อในประเทศดังกล่าวนี้ นับว่าได้ประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะเป็นการช่วยให้ครูที่มีวุฒิกอยู่แล้ว ได้มีทางก้าวหน้าในวิชาการต่างๆ สูงขึ้นไป อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในทางส่วนตัวของครูเอง และทางการศึกษาของประเทศอีกด้วย

๔. การเผยแพร่วิชาการ โดยที่กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายที่จะส่งเสริมวิทยฐานะครูให้ไ้ครูที่มีวุฒิมิ่ปริมาณมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการเปิดอบรมวิชาชุดครูประเภทต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว แต่เนื่องจากงบประมาณและครูอาจารย์ผู้ให้การอบรมมีไม่เพียงพอ ฉะนั้นจึงให้มีการเผยแพร่วิชาการ เพื่อช่วยให้ครูที่ประสงค์จะสมัครสอบวิชาชุดครูได้มีโอกาสเตรียมตัวสอบอีกทางหนึ่ง ดังนี้

ก. ทางเอกสาร กระทรวงศึกษาธิการได้ร่วมมือกับคุรุสภาจัดทำคำบรรยายวิชาชุดครูประเภทต่างๆ และการบรรยายอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการอบรมลงในวารสารของคุรุสภาและวารสารวิทยุศึกษา ซึ่งเป็นที่สนใจของบรรดาครูที่จะสอบเลื่อนวิทยฐานะโดยทั่วไป

ข. ทางวิทยุศึกษา การเผยแพร่โดยวิธีนี้เริ่มตั้งแต่ปี ๒๔๙๕ โดยจัดทำคำบรรยายวิชาชุดครูร่วมกับคุรุสภาออกกระจายเสียง และก่อนการสอบวิชาชุดครูทุกครั้งก็มีการบรรยายเกี่ยวกับข้อบกพร่องของผู้สอบทางวิทยุศึกษาอีกด้วย แต่การเผยแพร่ทางวิทยุศึกษานี้ยังไม่เป็นที่แพร่หลายพอ และปรากฏว่าได้ลดลง เนื่องจากบางจังหวัดเปิดรับฟังไม่ได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงพยายามที่จะปรับปรุงเครื่องส่งให้มีกำลังส่งมากขึ้น

ค. จัดทำคู่มือวิชาชุดครู โดยพิจารณาเห็นว่าคำบรรยายวิชาชุดครูประเภทต่างๆ ควรจะมีคุณภาพเป็นมาตรฐาน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ขอให้คุรุสภา ร่วมกันดำเนินงานจัดทำคู่มือวิชาชุดครูขึ้นเพื่อเผยแพร่แก่ครู และจะทำให้ครบทุกวิชาในโอกาสต่อไป^{๕๑}

๕. การอบรมครูประจำการ นอกจากการอบรมวิชาชุดครูซึ่งเป็นการช่วยส่งเสริมวิทยฐานะของครูโดยตรงแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังได้จัดการอบรมครูประจำการ เพื่อให้ครูมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีสอน อุปกรณ์การสอน วิธีวัดผลการศึกษา และการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการส่งเสริมให้ครูที่ทำงานอยู่สามารถทำการสอนและปฏิบัติงานได้ผลดียิ่งขึ้น ความจริงการอบรมครูประจำการนี้มีใช้ของใหม่ในเมืองไทย แต่เราเพิ่งมาอบรมกันอย่างมากในระยะไม่กี่ปีมานี้เอง ทั้งนี้เพราะความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในระยะนี้เปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง จนแทบจะกล่าวว่าเป็นการปฏิวัติทางการศึกษาก็ได้

กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มให้มีการอบรมครูประจำการครั้งใหญ่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นต้นมา ส่วนมากเป็นการอบรมครูในโรงเรียนฝึกหัดครู โดยได้รับความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศที่องค์การต่างๆ ส่งมาช่วยเหลือ มีการอบรมประเภทต่างๆ ดังนี้^{๕๒}

๑. การอบรมวิธีสอนวิทยาศาสตร์ ได้จัดให้มีการอบรมครูผู้สอนวิทยาศาสตร์ในโรงเรียนฝึกหัดครูทั้งในส่วนภูมิภาคและส่วนกลาง ในส่วนภูมิภาค เริ่มอบรมระหว่างวันที่ ๑ - ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย มีครูเข้ารับการอบรมโรงเรียนละหนึ่งคน รวมทั้งหมด ๒๖ คน ด้วยความร่วมมือของ ดร. โอเบอรน ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายวิทยาศาสตร์ขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และมิสซิส โฮเวอร์ค ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายวิทยาศาสตร์แห่ง เอ็ม. เอส. เอ. สำหรับในส่วนกลาง ด้วยความร่วมมือของ ดร. เฮสส์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนวิทยาศาสตร์ขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้เริ่มการอบรมตั้งแต่วันที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ถึงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ อบรมทุกวันศุกร์ ระหว่างเวลา ๑๔.๓๐ น.

ถึง ๑๖.๓๐ น. ที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย มีครูเข้ารับการอบรมจำนวน ๑๘ คน จากโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนกลางเจ็ดแห่ง

๒. การอบรมวิธีสอนภาษาอังกฤษ ด้วยความร่วมมือของ มร. เบอร์โรว์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนภาษาอังกฤษขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้จัดให้มีการอบรมวิธีสอนภาษาอังกฤษแก่ครูผู้สอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนกลางรวมเจ็ดแห่ง ที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ทุกวันอังคารระหว่างเวลา ๑๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึงวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๖ มีครูเข้ารับการอบรม ๑๘ คน

๓. การอบรมวิชาครู ด้วยความร่วมมือของ คร. เวลินสกี ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายวิชาครูและจิตวิทยาขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้จัดให้มีการอบรมวิชาจิตวิทยาแก่ครูผู้สอนวิชาครูในโรงเรียนฝึกหัดครูส่วนกลางรวมเจ็ดแห่ง ที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ทุกวันจันทร์ระหว่างเวลา ๑๔.๓๐ - ๑๖.๓๐ น. เริ่มแต่วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๖ มีครูเข้ารับการอบรม ๒๑ คน

๔. การประชุมอบรมอาจารย์ใหญ่ ครู และศึกษานิเทศก์ฝ่ายฝึกหัดครู ด้วยความร่วมมือของ คร. ชอร์เรลล์ ผู้เชี่ยวชาญการฝึกหัดครูของ เอ็ม. เอส. เอ. ได้จัดให้มีการประชุม ดังนี้

ก. ประชุมอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูส่วนกลางรวมเจ็ดแห่งทุกสองสัปดาห์ต่อครั้งระหว่างเวลา ๑๐.๐๐ - ๑๒.๐๐ น. เพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องเกี่ยวกับการจัดโรงเรียน

ข. ประชุมครูในโรงเรียนฝึกหัดครูส่วนกลางรวมเจ็ดแห่งทุกสองสัปดาห์ต่อครั้งที่โรงเรียนฝึกหัดครูนั้นๆ เพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องเกี่ยวกับการสอน ใช้เวลาเลิกเรียนแล้วประชุมหนึ่งชั่วโมง

ค. ประชุมอาจารย์ใหญ่และครูโรงเรียนฝึกหัดครูส่วนกลาง

ที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยหนึ่งครั้ง ในวันศุกร์ที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๕
ตั้งแต่เวลา ๑๔.๓๐ - ๑๗.๓๐ น. เป็นการประชุมใหญ่ให้ครูทุกคนได้แถลงข้อซักข้อ
เกี่ยวกับกิจการที่ได้จัดไปในโรงเรียนของตน

ง. อบรมเจ้าหน้าที่ศึกษานิเทศก์ที่โรงเรียนสวนสุนันทา
วิทยาลัย ตั้งแต่วันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ถึงวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๖
รวมเวลาอบรม ๕๐ ชั่วโมง มีผู้เข้ารับการอบรม ๒๐ คน เมื่อเสร็จการอบรม
แล้ว ดร. ซอร์เรลล์ ได้เป็นหัวหน้านำศึกษานิเทศก์บางคนไปทำการนิเทศการศึกษา
ที่โรงเรียนฝึกหัดครูและโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดสงขลา
รวมสองครั้ง

๕. การประชุมอบรมเรื่องหลักสูตรประโยคครูมูล พ.ศ. ๒๔๔๕
เนื่องจากหลักสูตรครูมูล พ.ศ. ๒๔๔๕ ที่ประกาศใช้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากหลักสูตร
เดิมมาก จึงเปิดการประชุมเจ้าหน้าที่ผู้จัดการศึกษาในหลักสูตรนี้ตั้งแต่ศึกษาธิการ
จังหวัด และอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูจนถึงครูผู้สอน เพื่อแก้ไขปัญหาคือข้อซักข้อ
ในวิธีปฏิบัติบางประการ ตั้งแต่วันที่ ๒๑ - ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ รวม ๔ วัน
ที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร มีผู้เข้าอบรมทั้งสิ้น ๖๔ คน

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้จัดให้มีการอบรมอาจารย์ใหญ่
โรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาค เพื่อให้ได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในกิจการของ
กรมกองเจ้าสังกัดและโรงเรียนต่างๆในส่วนกลาง มีอาจารย์ใหญ่เข้าอบรม ๑๐
โรงเรียน แบ่งเป็นสองรุ่นๆละห้าคน ใช้เวลาอบรมสองเดือน และยังมีการอบรม
ครูสอนวิชาการฝีมือและการทำงานในโรงเรียนสตรีฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคเก่าแห่ง^{๕๓}

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๗ - ๒๕๐๑ ได้มีการอบรมครูประจำการมากขึ้น
ทุกระดับทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เช่น การอบรมครูสอนชั้นประถมศึกษา

^{๕๓} วิสามัญศึกษา, กรม รายงานของกรมวิสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๔๔๖
หน้า ๑๔.

อบรมเกษตรกรรม อบรมครูการช่าง การเรือนของกรมสามัญศึกษา อบรมครูใหญ่
ทั่วไป อบรมวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ การดนตรี การบริหาร
การศึกษา สุขศึกษา อนุสาชาค และพลศึกษา อบรมครูใหญ่และครูในโรงเรียน
อาชีวศึกษา อบรมครูชั้นปริญญา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้จัดให้มีการอบรมศึกษาธิการ
จังหวัดทุกจังหวัด สัมนาหลักสูตรชั้นมัธยมตอนปลายและเตรียมอุดมศึกษา และอบรม
ทั่วข้อธรรม^{๕๔}

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ มาจนถึงปัจจุบันนี้ กรมกองต่างๆในกระทรวงศึกษา
ธิการได้จัดให้มีการอบรมครูประจำการขึ้นอย่างกว้างขวางกว่าแต่ก่อนมาก มีการ
อบรมทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การอบรมที่กรมกองต่างๆและส่วนราชการ
ในภูมิภาคจัดขึ้นนั้นอาจแยกเป็นประเภทใหญ่ๆได้สองประเภท คือ การอบรมเพื่อ
ถ่ายทอดความรู้ และการประชุมเพื่อพิจารณาปัญหาบางประการ การอบรมทั้งสอง
ประเภทนี้ การอบรมเพื่อถ่ายทอดความรู้เป็นการอบรมที่ทำกันมากที่สุด ส่วนการ
ประชุมเพื่อพิจารณาปัญหาบางประการนั้นมีน้อยครั้ง เมื่อมีการปรับปรุงการศึกษา
ครั้งใด ก็จำเป็นต้องมีการอบรมครูเสมอ ปัจจุบันนี้กระทรวงศึกษาธิการก็ได้
ปรับปรุงการศึกษาอยู่เรื่อยๆ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอบรมครูประจำการให้มากยิ่งขึ้น
กว่าเดิม และจะต้องอบรมติดต่อกันไปอีกเป็นเวลานาน

การส่งเสริมวิทยฐานะของครูประจำการ เพื่อให้มีความรู้ความสามารถ
ดีขึ้น มีวิทยฐานะสูงขึ้นนั้นเป็นการพัฒนาครู ซึ่งจะทำให้ครูมีความก้าวหน้าในงาน
อาชีพของตน อันจะส่งผลสะท้อนไปสู่การศึกษาของชาติเป็นส่วนรวมอีกด้วย.

^{๕๔} การฝึกหัดครู, กรม กรมการฝึกหัดครู หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หน้า

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผล จากการศึกษาค้นคว้า เรื่องการฝึกหัดครูของไทยครั้งนี้พอจะสรุปได้ว่าการฝึกหัดครูของไทยเป็นงานที่ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมกับการจัดตั้งกระทรวงธรรมการ ในขณะนั้นการจัดกาฝึกหัดครูเป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการ โรงเรียนฝึกหัดครูแห่งแรกได้ตั้งขึ้นที่โรงเรียนเล็ก เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ เป็นโรงเรียนประเภทไปมา มีนายกรีนรอกชาวอังกฤษเป็นอาจารย์ใหญ่ ในปีแรกมีนักเรียนเพียงสามคน ปีต่อมาจำนวนนักเรียนจึงมีมากขึ้น

พ.ศ. ๒๔๔๕ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่ตึกแมนนฤมิตร วัดเทพศิรินทราวาส เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ มีโรงเรียนประถมสามัญตั้งอยู่ในตึกหลังเดียวกันด้วย สำหรับเป็นที่ให้นักเรียนอาจารย์ได้มาฝึกหัดสอน ถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้ขยายหลักสูตรให้สูงขึ้นถึงชั้นฝึกหัดครูมัธยม รับนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นประโยคครูประถม และในปีเดียวกันนี้เองกระทรวงธรรมการก็ได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก สอนตามหลักสูตรครูมูล โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนที่สำเร็จแล้วออกไปเป็นครูสอนตามหัวเมือง รับนักเรียนหัวเมืองมาเข้าเรียนโดยโรงเรียนจัดหาที่อยู่ให้ ต่อมาใน (พ.ศ. ๒๔๔๘) โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ได้ย้ายไปรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก และได้จัดเป็นโรงเรียนประจำขึ้น เรียกชื่อว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ นักเรียนโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์นี้ได้รับการผ่อนผันการเกณฑ์เข้ารับราชการทหารในระหว่างเวลาที่เป็นนักเรียนอยู่ ซึ่งได้ถือเป็นหลักปฏิบัติต่อมาจนทุกวันนี้

การฝึกหัดครูที่จัดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เป็นการฝึกหัดครูขายทั้งหมด การฝึกหัดครูหญิงเพิ่งจะเริ่มตั้งขึ้นในรัชสมัยของ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงเรียนฝึกหัดครูหญิงแห่งแรกตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย เป็นโรงเรียนประจำ รับนักเรียนหญิง จากหัวเมืองมาเข้าเรียนเพื่อจะได้ออกไปเป็นครูสอนตามหัวเมือง สอนตามหลักสูตร ประโยคครูมูลและครูประถม และในปีเดียวกันนี้กระทรวงธรรมการก็ได้สนับสนุนให้ มณฑลเปิดโรงเรียนฝึกหัดครูมูลขึ้นในโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑล เพื่อฝึกหัดครู ประกาศนียบัตรมณฑลออกไปสอนตามโรงเรียนในมณฑลนั้นๆ อีกด้วย

(ส่วนการฝึกหัดครูชาย) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ขยายกิจการให้กว้างขวางยิ่งขึ้น กล่าวคือใน (พ.ศ. ๒๔๕๖) ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียน ฝึกหัดอาจารย์เป็นโรงเรียนฝึกหัดครู และรวมเข้าเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียน ข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้สถาปนา ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๔๕๕ การฝึกหัดครูจึงเป็นส่วนหนึ่งของ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ กระทรวงธรรมการได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัด ครูประถมกสิกรรมขึ้นเป็นครั้งแรกที่ตำบลปทุมวัน พระนคร เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครู ประถมกสิกรรมหลวง และสังกัดอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเช่นเดียวกัน

ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนากรมมหาวิทยาลัยขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๐ รวมโรงเรียนข้าราชการพลเรือนทุกแผนกมาขึ้นอยู่ในกรมนี้ แต่กระทรวง ธรรมการได้ย้ายการฝึกหัดครูจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาสังกัดกรมศึกษาธิการ ตามเดิมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ สำหรับครูมูลและครูประถมไปตั้งที่โรงเรียนวัดควน นิเวศ เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูวัดควนนิเวศ กรมมัธยมนั้นได้เปิดแผนกฝึกหัดครู มัธยมขึ้นที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และในปีนี้กระทรวงธรรมการก็ได้จัดการ ฝึกหัดครูหัตถกรรมวิชาจักสานระดับครูมูล และครูวาดเขียนในเชิงวิชาวาด และ ในเชิงวิชาเขียนแบบอย่างระดับครูประถมขึ้นที่โรงเรียนเพาะช่างอีกด้วย ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ จึงได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษากลาง ขึ้นในบริเวณ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

โรงเรียนฝึกหัดครูวัดควนนิเวศได้เปิดสอนติดต่อกันเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้ย้ายไปตั้งที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เรียกว่า

โรงเรียนฝึกหัดครูพระราชวังสนามจันทร์ พอดี พ.ศ. ๒๔๗๗ ก็ได้ย้ายกลับมาตั้งที่กองพันทหารราบที่หก ถนนศรีอยุธยา เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูประถมศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่วังจันทร์เกษม คือกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบันนี้ และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูพระนครเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๙ โรงเรียนฝึกหัดครูพระนครก็ได้ย้ายไปตั้งอยู่ที่อำเภอบางเขน และได้ย้ายมาจนถึงปัจจุบันนี้

สำหรับโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ภายหลังจากย้ายมาสังกัดกรมศึกษาธิการแล้ว ก็ต้องย้ายสถานที่ตั้งอีกหลายครั้ง คือ ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ย้ายไปอยู่ที่พระประโทน จังหวัดนครปฐม พ.ศ. ๒๔๖๒ ย้ายไปอยู่บางสะพานใหญ่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๔ ย้ายไปอยู่ทับทิมทอง จังหวัดสระบุรี และ พ.ศ. ๒๔๗๕ ย้ายจากทับทิมทองไปอยู่โนนวัค จังหวัดนครราชสีมา หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วไม่กี่ปีโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมก็ล้มเลิกไป

ส่วนการฝึกหัดครูมัธยมที่จัดอยู่ในโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยนั้น ก็ได้ดำเนินการเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ กระทรวงธรรมการก็มอบหน้าที่การฝึกหัดครูมัธยมให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ได้เริ่มงานนี้ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยได้เปิดแผนกฝึกหัดครูมัธยมขึ้นในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่แปด หรือประโยคครูประถมปีที่สองเข้าเรียนต่อ มีกำหนดเวลาเรียนสามปี สองปีแรกเรียนอยู่ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เมื่อสอบไล่ได้แล้วก็เข้าเรียนในแผนกฝึกหัดครูมัธยมอีกปีหนึ่ง เมื่อเรียนสำเร็จจะได้ประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยมแผนกอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ตามพื้นฐานที่เล่าเรียนมา

ส่วนโรงเรียนฝึกหัดครูหญิง ซึ่งได้เปิดที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ นั้น ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็ได้ย้ายไปอยู่ที่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๐ จึงได้ย้ายไปตั้งอยู่ที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ซึ่งปัจจุบันนี้เป็น

วิทยาลัยครูสวนสุนันทา นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนราษฎร์อีกสามแห่งที่จัดการฝึกหัดครูประถม หลักสูตรสามปี คือ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย โรงเรียนเซนต์คาทอลิก และโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ แต่ได้เลิกล้มเลิกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ เนื่องจากกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาเห็นว่า การฝึกหัดครูนั้นรัฐบาลควรเป็นผู้จัดแต่ฝ่ายเดียว

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กระทรวงธรรมการได้เปิดการฝึกหัดครูขึ้นอีกหลายประเภท ได้แก่ การฝึกหัดครูประถมพาณิชยการ ทั้งในจังหวัดพระนคร ในหัวเมืองก็จัดการฝึกหัดครูสตรีประกาศนียบัตรจังหวัด การฝึกหัดครูมูล การฝึกหัดครูชายประกาศนียบัตรจังหวัด และการฝึกหัดครูประชาบาล

กระทรวงธรรมการได้จัดการฝึกหัดครูตามที่กล่าวมานี้ โดยมีกรมศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการ แต่มิได้แบ่งส่วนราชการออกเป็นกองโดยเฉพาะ จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๔๒ เมื่อได้ยุบกรมศึกษาธิการและตั้งกรมสามัญศึกษา (กรมวิสามัญศึกษา ปัจจุบัน) และกรมวิชาการ (กรมวิชาการเดิม) ขึ้นแทนแล้ว การฝึกหัดครูเป็นหน้าที่ของกรมวิชาการ แต่พอถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ กระทรวงธรรมการก็โอนการฝึกหัดครูไปสังกัดกรมสามัญศึกษา และตั้งเป็นกองฝึกหัดครูขึ้น มีหน้าที่ผลิตครูให้แก่โรงเรียนต่างๆ แบ่งส่วนราชการออกเป็นสามแผนก คือ แผนกฝึกหัดครูชั้นสูง แผนกฝึกหัดครูชั้นต้น แผนกตรวจและอบรม แผนกฝึกหัดครูชั้นสูง จัดการฝึกหัดครูประถมและมัธยมในส่วนกลาง แผนกฝึกหัดครูชั้นต้น จัดการฝึกหัดครูมูล ครูประกาศนียบัตรจังหวัด และครูประชาบาล แผนกตรวจและอบรม มีหน้าที่ตรวจโรงเรียนสังกัดกองฝึกหัดครู และทำการอบรมครู

เพื่อให้กิจการฝึกหัดครูเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น กองฝึกหัดครูได้เปิดโรงเรียนขึ้นอีกหลายแห่ง คือ พ.ศ. ๒๔๔๔ ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมแบบสหศึกษาขึ้นที่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ เปิดโรงเรียนฝึกหัดครูประถมที่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ และโรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ธนบุรี นอกจากนี้ยังเปิดแผนกอนุบาลที่โรงเรียนการเรือนพระนครด้วย พ.ศ. ๒๔๔๕ เปิดแผนกฝึกหัดครูมูลเพิ่มขึ้นที่โรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคบางจังหวัด พ.ศ. ๒๔๔๖ เปิดแผนก

ฝึกหัดครูการเรือนที่โรงเรียนการเรือนพระนคร และปีเดียวกันนี้เองกระทรวง
ศึกษาธิการได้เปิดแผนกฝึกหัดครูมัธยมขึ้นอีกที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา พญาไท
พระนคร พ.ศ. ๒๔๔๒ ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงที่ถนนประสานมิตร และใน
พ.ศ. ๒๔๔๓ เปิดแผนกฝึกหัดครูประถมประเภทเค้นเรียนอีกสองแห่ง เพื่อเร่งผลิต
ครูประโยคประถม แผนกชายจัดที่โรงเรียนไทรมิตรวิทยาลัย แผนกหญิงจัดที่
โรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย รับนักเรียนที่สำเร็จประโยคเตรียมอุดมศึกษา เข้าเรียน
ตามหลักสูตรหนึ่งปี พ.ศ. ๒๔๔๔ เปิดโรงเรียนฝึกหัดครูประถมที่โรงเรียนสตรี
ฝึกหัดครูละโว้

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๕ กรมสามัญศึกษาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมวิสามัญศึกษา
และกองฝึกหัดครูซึ่งสังกัดอยู่ในกรมนี้ ก็ได้เปลี่ยนชื่อแผนกต่างๆให้เหมาะสมกับ
หน้าที่ด้วย เป็น แผนกฝึกหัดครูส่วนกลาง แผนกฝึกหัดครูส่วนภูมิภาค และแผนกตรวจ
และอบรม

กิจการฝึกหัดครูระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๔๗ นั้น กองฝึกหัดครูได้ริเริ่ม
กิจการใหม่หลายอย่าง ส่วนใหญ่เพื่อเร่งผลิตครูให้เพียงพอับความต้องการโดย
รีบด่วน กล่าวคือ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้เปิดชั้นฝึกหัดครูประถมประเภทวิชาการงานสันต
ในชั้นฝึกหัดครูปีที่สามที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และโรงเรียนสวนสุนันทา
วิทยาลัย เพื่อผลิตครูที่ดัดศึกษาให้กรมสามัญศึกษา เปิดชั้นฝึกหัดครูประถมที่
โรงเรียนฝึกหัดครูนครราชสีมา พ.ศ. ๒๔๔๖ เปิดชั้นฝึกหัดครูมัธยมประเภทวิชา
การงานสันตขึ้นที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และโรงเรียนสวนสุนันทา
วิทยาลัย ชั้นฝึกหัดครูประถมที่โรงเรียนฝึกหัดครูเชียงใหม่ ชั้นฝึกหัดครูมูลหญิง
ประเภทเค้นเรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูนครราชสีมา และชั้นฝึกหัดครูประถมหลักสูตร
หนึ่งปีขึ้นที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย อนึ่งเพื่อเร่งผลิตครูให้มากยิ่งขึ้นจึงได้เปิด
การสอนวิชาครูในตอนบ่ายแก่นักเรียนที่กำลังเรียนชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่สองที่สมั
เรียนวิชาครูในตอนบ่าย ในส่วนกลางที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โรงเรียน
วัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนวัดสุทธิวาราม โรงเรียนวัดนวลนรดิศ โรงเรียนสายปัญญา

และโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ในส่วนภูมิภาคที่โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนยุพราชวิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย จังหวัดนครราชสีมา โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดนครศรีธรรมราช และโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชู จังหวัดสงขลา แต่ทำอยู่ปีเดียวก็เลิกไป

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ เปิดชั้นฝึกหัดครูมูลชายประเภทเกินเรียนที่โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูฉะเชิงเทรา ชั้นฝึกหัดครูประถมที่โรงเรียนฝึกหัดครูอุบลราชธานี และชั้นฝึกหัดครูมัธยมศึกษาที่โรงเรียนการเรือนพระนคร นอกจากนี้ยังได้ตั้งสถาบันฝึกหัดครูประเภทใหม่อีกสองแห่งในปีเดียวกันนี้ คือ ตั้งวิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง ที่จังหวัดราชบุรี เพื่อทดลองผลิตครูที่เหมาะสมสำหรับสอนในชนบทโดยเฉพาะ และตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษา ที่ถนนประสานมิตร พระนคร เพื่อช่วยส่งเสริมวิทยฐานะครูและเจ้าหน้าที่ผู้บริหารการศึกษาให้สูงขึ้นจนถึงขั้นปริญญา

ความก้าวหน้าของการฝึกหัดครูในระยะนี้ อาจกล่าวได้ว่าส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความช่วยเหลือของต่างประเทศ เช่น เอ็ม.เอส.เอ., เอฟ.โอ.เอ., หรือ ไอ.ซี.เอ. และองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ อีกส่วนหนึ่งเนื่องมาจากข้าราชการไทยและนักเรียนทุนรัฐบาลที่กระทรวงศึกษาธิการส่งไปศึกษาและปฏิบัติงานในต่างประเทศ แล้วกลับมาทำงานเป็นกำลังของกระทรวงศึกษาธิการ ความช่วยเหลือของต่างประเทศนั้น องค์การต่างๆก็กล่าวได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาประจำทำงานร่วมกับข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการปรับปรุงการฝึกหัดครู จัดหาอุปกรณ์และวัสดุต่างๆให้ ทั้งให้ทุนครูออกไปศึกษาและปฏิบัติงานในต่างประเทศด้วย กองฝึกหัดครูได้อาศัยเงินกองทุนสมทบมาใช้สำหรับซื้ออุปกรณ์ตลอดจนปรับปรุงโรงเรียนให้มีสภาพดีขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นต้นมา

การฝึกหัดครูที่กล่าวมานี้กรมวิสามัญศึกษาเป็นผู้จัด ในกระทรวงศึกษาธิการยังมีกรมอีกสามกรมที่จัดการฝึกหัดครูอยู่เหมือนกัน คือ กรมอาชีวศึกษา จัดการฝึกหัดครูอาชีวศึกษา กรมพลศึกษา จัดการฝึกหัดครูพลศึกษา และกรมมหาวิทยาลัย จัดการฝึกหัดครูอนุปริญญาและครูปริญญา กระทรวงศึกษาธิการต้องการจะให้

การฝึกหัดครูอยู่ในกรมเดียวกัน เพื่อเป็นการประหยัดและมีประสิทธิภาพที่จะปรับปรุงครูให้มีปริมาณและคุณภาพสูงขึ้น จึงได้ตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ และโอนกองฝึกหัดครู หน่วยงานพิเศษ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร จากกรมวิสามัญศึกษา มาสังกัดกรมการฝึกหัดครู

ในกรมอาชีวศึกษา เดิมมีแต่การฝึกหัดครูประเภทช่างที่โรงเรียนเพาะช่างแห่งเดียว จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษาขึ้นทั้งหญิงและชาย ที่โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย พญาไท ต่อมาก็ได้เปิดโรงเรียนฝึกหัดครูประถมอาชีวศึกษาทั้งหญิงและชายขึ้นในที่เดียวกัน ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษาได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่เทเวศร์ และแยกนักเรียนฝึกหัดครูประถมอาชีวศึกษาแผนกการช่างสตรีไปตั้งอยู่ที่ถนนบุรี เป็นโรงเรียนสตรีฝึกหัดครูอาชีวศึกษา และในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ นี้เองกระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งวิทยาลัยเทคนิคขึ้น จึงได้โอนการฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษาทุกแผนกไปให้วิทยาลัยเทคนิคเป็นผู้จัดคงเหลือแต่โรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา และโรงเรียนสตรีฝึกหัดครูอาชีวศึกษาระดับฝึกหัดครูประถมประเภทเดียว ซึ่งได้โอนไปสังกัดกรมการฝึกหัดครูเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ สำหรับการฝึกหัดครูในโรงเรียนเพาะช่าง กรมอาชีวศึกษาได้เปิดแผนกฝึกหัดครูมัธยมการช่างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และต่อมาก็ได้ขยายแผนกวิชาที่เรียนให้กว้างขวางขึ้นด้วย

ส่วนการฝึกหัดครูเกษตรกรรมนั้น กรมอาชีวศึกษาได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมเกษตรกรรมขึ้นที่โรงเรียนเกษตรกรรมสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ และเปิดแผนกฝึกหัดครูมัธยมเกษตรกรรมที่วิทยาลัยเกษตรกรรมเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๑ กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งวิทยาลัยเกษตรกรรมที่ตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี เพื่อให้เป็นศูนย์การฝึกหัดครูเกษตรกรรมเพียงแห่งเดียว ในระยะแรกเปิดสอนเฉพาะครูมัธยมเกษตรกรรม จนถึงปีการศึกษา ๒๕๐๕ จึงได้ย้ายการฝึกหัดครูประถมเกษตรกรรมที่สุรินทร์ และครูมัธยมเกษตรกรรมที่วิทยาลัยเกษตรกรรมเชียงใหม่ มาเปิดสอนที่วิทยาลัยเกษตรกรรมบางพระ แต่เพียง

แห่งเดียวตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๐๖ เป็นต้นไป นอกจากนี้ กรมอาชีวศึกษายังได้เปิดแผนกฝึกหัดครูประถมช่างกลขึ้นในโรงเรียนช่างกลปทุมวัน ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เพื่อผลิตครูอาชีวศึกษา แต่เปิดสอนได้เพียงสี่รุ่นเท่านั้น สิ้นปีการศึกษา ๒๕๐๕ ก็ได้ล้มเลิกไป

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ กรมการฝึกหัดครูได้โอนโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษากลับไปสังกัดกรมอาชีวศึกษาตามเดิม และกระทรวงศึกษาธิการได้ยกฐานะขึ้นเป็นวิทยาลัยครูอาชีวศึกษา เพื่อเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานเกี่ยวกับการฝึกหัดครูอาชีวศึกษามาจนถึงปัจจุบันนี้

ในกรมพลศึกษา มีการฝึกหัดครูพลศึกษา แต่เดิมโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาเรียกว่าโรงเรียนพลศึกษากลาง ได้โอนมาสังกัดกรมพลศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ และได้ย้ายมาตั้งอยู่ในบริเวณกรีฑาสถานแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ เปิดสอนเฉพาะตอนเย็นเท่านั้น ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษา เป็นโรงเรียนประจำและสอนเต็มวัน ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูพลศึกษาซึ่งมีสามระดับ คือ พลศึกษาตรี (พ.ต.) พลศึกษาโท (พ.ท.) และพลศึกษาเอก (พ.อ.) ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๔ กระทรวงศึกษาธิการได้ยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูพลศึกษาขึ้นเป็นวิทยาลัยพลศึกษา ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูงพลศึกษา และในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ กรมพลศึกษาได้แยกการพลศึกษาขั้นต้นไปจัดตั้งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูพลานามัยขึ้นในบริเวณเดียวกัน หลักสูตรการเรียนสองปี ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (พลานามัย)

นอกจากนี้ยังมีการฝึกหัดครูที่จัดอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกรมศิลปากรอีก คือ คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดการฝึกหัดครูถึงขั้นปริญญาตรีและปริญญาโท กรมศิลปากรมีโรงเรียนที่จัดการสอนชั้นฝึกหัดครูสองโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนนาฏศิลป์ จัดการสอนชั้นประกาศนียบัตรนาฏศิลป์ชั้นสูง (เทียบ ป.ม.ช.) และประกาศนียบัตรนาฏศิลป์ชั้นกลาง (เทียบ ป.ป.ช.) โรงเรียน

ช่างศิลปจัดการสอนชั้นประกาศนียบัตรศิลปศึกษา (เทียบ ป.ป.ช.)

กองฝึกหัดครูเมื่อได้ยกฐานะขึ้นเป็นกรมการฝึกหัดครูแล้ว ก็ได้ดำเนินการตามหน้าที่อันสำคัญยิ่งสองประการ คือ ทำการผลิตครูในสถาบันฝึกหัดครูให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องช่วยกรมต่างๆอบรมครูประจำการให้มีวุฒิสูงขึ้นด้วย กรมการฝึกหัดครูจึงได้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงกิจการฝึกหัดครูให้ก้าวหน้าขึ้นหลายประการ เช่น ได้ยกเลิกระบบการฝึกหัดครูเดิม ได้ใช้ระบบการฝึกหัดครูแบบ ๒ - ๒ - ๒ ซึ่งหมายความว่า การฝึกหัดครูแบ่งเป็นสามระดับ คือ ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา เรียนสองปี ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง เรียนต่ออีกสองปี และระดับปริญญา เรียนต่ออีกสองปี

ในด้านการบริหารการศึกษา ก็ได้พิจารณาขยายโรงเรียนฝึกหัดครูให้ใหญ่ขึ้นเพื่อผลิตครูได้มากขึ้นและเป็นการประหยัดด้วย โดยยุบโรงเรียนที่เล็กเกินไปลงบ้าง ยุบโรงเรียนหญิงและโรงเรียนชายรวมกันเป็นสหศึกษาบ้าง และตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้นอีกบ้าง ส่วนวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ได้เปิดสาขาเพิ่มขึ้นอีกสองแห่ง คือ วิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวัน และวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน อนึ่ง ในวิทยาลัยวิชาการศึกษาทั้งสามแห่งนี้ กรมการฝึกหัดครูได้ตั้งโรงเรียนสาธิตขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่ให้นิสิตมาสังเกตการสอน มาฝึกสอน และทดลองเกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้า ต่อมาสถาบันฝึกหัดครูแห่งอื่นๆก็ได้ตั้งโรงเรียนสาธิตขึ้นเหมือนกัน แต่ยังมีไม่ครบทุกแห่ง

ปัจจุบันนี้ กรมการฝึกหัดครูมีสถาบันฝึกหัดครูทั้งหมด ๒๔ แห่ง อยู่ในส่วนกลาง ๑๐ แห่ง ส่วนภูมิภาค ๑๔ แห่ง ดังนี้ ระดับอนุปริญญาและปริญญามีเฉพาะในส่วนกลางสามแห่ง คือ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร วิทยาลัยวิชาการศึกษา ปทุมวัน และวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง ในส่วนกลางมีสี่แห่ง คือ วิทยาลัยครูจันทระเกษม วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา วิทยาลัยครูสวนสุนันทา วิทยาลัยครูสวนดุสิต ในส่วนภูมิภาคมีแปดแห่ง คือ วิทยาลัยครูสงขลา วิทยาลัยครูเทพสตรี ลพบุรี วิทยาลัยครูพิษณุโลก

วิทยาลัยครูเชียงใหม่ วิทยาลัยครูอุตรธานี วิทยาลัยครูอุบลราชธานี วิทยาลัยครูมหาสารคาม และวิทยาลัยครูนครราชสีมา ระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ในส่วนกลางมีสามแห่ง คือ โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร โรงเรียนเพชรบุรีวิทยา ลงกรณ์ และโรงเรียนฝึกหัดครูชนบุรี ในส่วนภูมิภาคมี ๑๑ แห่ง คือ โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูนครปฐม โรงเรียนฝึกหัดครูยะลา โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูสงขลา โรงเรียนฝึกหัดครูนครศรีธรรมราช โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรี วิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง โรงเรียนฝึกหัดครูพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนฝึกหัดครูนครสวรรค์ โรงเรียนฝึกหัดครูอุตรดิตถ์ และโรงเรียนฝึกหัดครูฉะเชิงเทรา

ในการดำเนินการส่งเสริมและปรับปรุงคุณภาพของการฝึกหัดครู กรมการฝึกหัดครูก็ได้อาศัยหน่วยศึกษานิเทศก์ทำหน้าที่แนะนำให้ความคิดเห็นและช่วยแก้ปัญหาแก่โรงเรียนเกี่ยวกับการจัดโรงเรียนและการสอน จัดหาตำราคู่มือครู และเครื่องประกอบการสอนให้แก่โรงเรียน ค้นคว้าและเผยแพร่ เรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษาใหม่ ๆ เป็นผู้ประสานงานระหว่างกรมกองกับฝ่ายบริหารส่วนภูมิภาคและสถาบันฝึกหัดครู

ในด้านการอบรมครูประจำการ กรมการฝึกหัดครูมีกองส่งเสริมวิทยฐานะ ดำเนินการช่วยเหลือกรมกองต่างๆ โดยช่วยอบรมครูประจำการ จัดการสอบวิชาชุดครู เปิดการอบรมวิชาชุดครู คัดเลือกครูและข้าราชการครู เข้าศึกษาต่อภายในประเทศ เป็นต้น

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๗ เป็นต้นมา กรมการฝึกหัดครูได้ปรับปรุงวิทยาลัยวิชาการศึกษา โดยได้รับอนุมัติจากรัฐบาลให้ทำสัญญาความช่วยเหลือระหว่างรัฐบาลสหรัฐอเมริกา มหาวิทยาลัยอินเดียนา กับ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ตามสัญญานี้ มหาวิทยาลัยอินเดียนาจะส่งศาสตราจารย์มาให้คำแนะนำในด้านต่างๆ รับอบรม และฝึกฝนอาจารย์ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่ไปศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยอินเดียนา ตลอดจนจัดหาอุปกรณ์การสอนต่างๆ ให้แก่วิทยาลัยวิชาการศึกษาด้วย สัญญานี้ต่อมาได้พิจารณาให้คณะครูศาสตราจารย์สาละงรณ์มหาวิทยาลัยได้รับความช่วยเหลือด้วย

บัดนี้สัญญาได้สิ้นสุดลงแล้วตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ให้ความช่วยเหลือแก่กระทรวงศึกษาธิการในการจัดตั้งสถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็กขึ้นที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร โดยมีความมุ่งหมายที่จะหาข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการทางกาย ทางใจ ทางอารมณ์ และทางสังคมของเด็กในโลกตะวันออกโดยอาศัยรากฐานทางวิชาการที่แน่นอน เพื่อจะได้นำมาใช้ปรับปรุงวิธีการให้การศึกษาอบรมแก่เด็กให้เหมาะสมกับสภาพของวัฒนธรรมของเด็กในภาคนี้ด้วย สัญญาความช่วยเหลือนี้ได้สิ้นสุดลงแล้วในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ และตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นไปการดำเนินงานของสถาบันนี้เป็นหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการโดยตรง

องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติยังได้ให้ความช่วยเหลือแก่กระทรวงศึกษาธิการอีกอย่างหนึ่งในการจัดตั้งโครงการฝึกหัดครูชนบทเพื่อให้โรงเรียนฝึกหัดครูมีส่วนช่วยในการปรับปรุงยกระดับความเป็นอยู่ของราษฎรในชนบทให้ดีขึ้น โครงการนี้เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๕๔๕ โดยเปิดการฝึกหัดครูชนบทขึ้นที่โรงเรียนฝึกหัดครูอุบลราชธานี ปรากฏว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ต่อมากรมการฝึกหัดครูจึงเปิดการฝึกหัดครูชนบทขึ้นในสถาบันฝึกหัดครูต่างๆ และดำเนินการเองโดยตลอด ปัจจุบันนี้มีการฝึกหัดครูชนบทในสถาบันฝึกหัดครูทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาครวม ๒๒ แห่ง สัญญาความช่วยเหลือตามโครงการนี้ได้สิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๒๕๐๕

นอกจากนี้ กรมการฝึกหัดครูยังได้รับความช่วยเหลือจากโครงการพัฒนาการศึกษา ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการช่วยความช่วยเหลือขององค์การบริหารความร่วมมือระหว่างประเทศ โครงการจะปรับปรุงการศึกษาของประเทศทุกระดับพร้อมกัน และเพื่อขยายการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้สูงขึ้นด้วย โครงการพัฒนาการศึกษาได้จัดสร้างศูนย์กลางการศึกษาขึ้นตามภาคการศึกษาของประเทศทั้ง ๑๒ ภาค แต่ละภาคประกอบด้วยโรงเรียนทุกประเภทภาคละเก้าหน่วย รวมทั้งสถาบันฝึกหัดครูด้วย

หนึ่งหน่วย เพื่อเตรียมบุคคลให้ออกไปเป็นครูที่สามารถและมีประสิทธิภาพ มีโรงเรียนฝึกหัดครูและวิทยาลัยครูในภาคต่างๆ ๑๑ แห่งที่ได้รับความช่วยเหลือจากโครงการพัฒนาการศึกษา สัญญาความช่วยเหลือจากองค์การบริหารความร่วมมือระหว่างประเทศได้สิ้นสุดลงแล้วในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ แต่ก็มีองค์การใหม่ขึ้นมาแทน คือ องค์การพัฒนาการระหว่างประเทศ หรือ เอ.ไอ.ที. ของสหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือแก่รัฐบาลไทยในการส่งนักศึกษาไทยไปศึกษาต่อ ณ สหรัฐอเมริกา

การฝึกหัดครูของไทยตามที่กล่าวมาแล้วตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบันนี้ จะเห็นได้ว่าในระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง การฝึกหัดครูได้ค่อยๆพัฒนาการมาอย่างช้าๆ มีโรงเรียนฝึกหัดครูเพียงสองสามแห่ง และจำนวนนักเรียนฝึกหัดครูก็มีน้อย รัฐบาลต้องให้ทุนอุดหนุนแก่นักเรียนฝึกหัดครูตลอดมา การจัดโรงเรียนในระยะแรกก็เป็นแบบเดินเรียน และจัดแยกเป็นโรงเรียนหญิงและโรงเรียนชาย ไม่ปะปนกัน ความคิดในการจัดโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นโรงเรียนประจำเริ่มกระทำเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ หลังจากที่ได้ย้ายโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์มารวมตัวแล้ว ตั้งแต่นั้นมาโรงเรียนฝึกหัดครูที่สร้างขึ้นส่วนมากก็เป็นโรงเรียนประจำแต่ยังแยกเป็นโรงเรียนชายและหญิง ทำให้บางจังหวัดมีโรงเรียนฝึกหัดครูทั้งหญิงและชายแทนที่จะรวมเป็นแห่งเดียว ทั้งนี้เพราะการจัดโรงเรียนแบบสหศึกษายังไม่ได้รับความนิยมจากประชาชน

ระดับของการฝึกหัดครูตั้งแต่ระยะแรกจนถึงก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็มีครูประกาศนียบัตรมณฑล ครูมูล ครูประถม และครูมัธยม ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วมีการฝึกหัดครูประชาบาล และครูประกาศนียบัตรจังหวัด ซึ่งมีวุฒิต่ำกว่าครูมูลลงไปอีก เพราะต้องการผลิตครูออกไปสอนในต่างจังหวัดซึ่งยังขาดครูอีกมาก

นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การฝึกหัดครูของไทยได้ก้าวหน้าไปเป็นอันมาก โดยเฉพาะหลังจากได้ตั้งกรมการฝึกหัดครูแล้ว เพราะ

รัฐบาลได้เร่งขยายการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของประชาชน ประกอบกับ
 ในระยะนี้ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และองค์การระหว่าง
 ประเทศ ได้มีการยกวิทยฐานะครูให้สูงขึ้นจนถึงขั้นปริญญาเท่าเทียมกับอาชีพอื่น
 ปรับปรุงหลักสูตร วิธีสอน อุปกรณ์การสอน การวัดผลการศึกษา การส่งเสริมวิทย
 ฐานะครู ตลอดจนการบริหารให้เหมาะสมกับกาลสมัย

ปัญหาและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องประวัติการฝึกหัดครูของประเทศไทยนี้ ผู้เขียน
 ได้พบเห็นปัญหาสำคัญบางประการ เกี่ยวกับการฝึกหัดครู จึงขอเสนอข้อเสนอแนะ
 ในการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ตามความคิดเห็นของผู้เขียน ดังต่อไปนี้

ก. ปัญหาเกี่ยวกับการฝึกหัดครู

๑. ตามประวัติการฝึกหัดครู ปรากฏว่าแต่เดิมการจัดการฝึกหัดครู
 เป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการ ต่อมาได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงและมีการยุบเลิก
 หลายครั้งหลายครา การฝึกหัดครูจึงแยกจัดอยู่ในกรมวิสามัญศึกษา กรมพลศึกษา
 และกรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้นเมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๘๘ โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้การฝึกหัดครูมารวมอยู่ในกรมเดียวกัน และเพื่อ
 ปรับปรุงการฝึกหัดครูให้มีความมาตรฐานดียิ่งขึ้นเหมาะสมแก่กาลสมัย และเป็นการ
 ประหยัด แต่ถึงอย่างไรก็ดี การฝึกหัดครูก็ยังกระจัดกระจายกันอยู่ คือมีการฝึกหัด
 ครูอยู่ในกรมพลศึกษา กรมอาชีวศึกษา กรมศิลปากร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เขียนขอเสนอแนะว่า ควรจะพยายามดำเนินการที่จะให้การฝึกหัดครูของ
 กระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน้าที่ของกรมการฝึกหัดครูเพียงกรมเดียวตามความมุ่งหมาย
 ที่ได้ตั้งกรมการฝึกหัดครูขึ้นนั้น โดยเร็วที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้

๒. การจะฝึกหัดครูให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพนั้น ควรจะต้อง
 ถือหลักการประหยัด มิฉะนั้นจะทำได้ไม่ดีเพราะเกินกำลังเศรษฐกิจของประเทศ

ตามความคิดเห็นนี้ ผู้เขียนขอเสนอแนะว่า ควรที่จะขยายสถาบันฝึกหัดครู

ให้ใหญ่ขึ้น โดยจัดรวมโรงเรียนฝึกหัดครูเล็กๆเข้าด้วยกัน และจัดเป็นแบบสหศึกษา การดำเนินการตามข้อเสนอแนะนี้ จะทำให้มีกำลังครูอาจารย์พอที่จะทำการสอน ตามหลักสูตรได้อย่างครบถ้วน และมีประสิทธิภาพ ทั้งจะเป็นการประหยัดเงินลงทุน ในการสร้างอาคารเรียน ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ เครื่องมือวิทยาศาสตร์ โรงงาน โรงอาหาร หอประชุม ยานพาหนะ ฯลฯ ใกล้เคียงกันมาก ตามข้อเสนอแนะนี้ผู้เขียนเห็นว่าควรจะต้องรีบควรวางแผนการให้เป็นที่น่าพอใจ เพราะมิฉะนั้นจะเป็น การสิ้นเปลืองและแก้ไขยากในภายหลัง

๓. นักเรียนฝึกหัดครูที่สำเร็จจากสถาบันฝึกหัดครูแล้ว ให้ออกไป เป็นครูสอนในที่ต่างๆกระจายกันอยู่ทั่วไป ทางสถาบันฝึกหัดครูไม่อาจจะทราบ ได้ว่านักเรียนเหล่านี้ปฏิบัติงานได้ผลดีหรือไม่ มีข้อบกพร่องหรือข้อขัดข้องอะไรบ้าง ที่ควรปรับปรุงแก้ไข

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอแนะว่า ควรจัดโครงการติดตามผลของนักเรียน ฝึกหัดครูขึ้นในสถาบันฝึกหัดครูทุกแห่ง เพื่อสถาบันฝึกหัดครูจะได้ปรับปรุงแก้ไขและ ส่งเสริมการฝึกหัดครูให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น

๔. ทุนอุดหนุนประเภทต่างๆที่กรมการฝึกหัดครูให้แก่ นักเรียนฝึกหัดครูอยู่ในเวลานี้ นับว่าเป็นภาระหนักในค่านงบประมาณของกรมการฝึกหัดครู จริงอยู่ การให้ทุนอุดหนุนยังมีความจำเป็นอยู่ เพื่อส่งเสริมนักเรียนที่เรียนดี มีความประพฤติ ดีและยากจน

ผู้เขียนขอเสนอแนะว่า ควรจะเพิ่มวิธีการให้ทุนขึ้นอีก เช่น ให้เงินทุนกู้ยืม โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย หรือเสียดอกเบี้ยในอัตราต่ำ เมื่อนักเรียนเรียนสำเร็จ แล้วก็ให้ผ่อนใช้คืนจนกว่าจะหมด ให้ทุนโดยการจ้างนักเรียนทำงานให้แก่โรงเรียน เป็นต้นว่า ช่วยบรรณารักษ์ห้องสมุด โรงอาหาร ร้านสหกรณ์ ปลูกต้นไม้ ทำความ สะอาดอาคารสถานที่ ฯลฯ เพื่อให้ให้นักเรียนได้มีประสบการณ์ในการทำงานเป็น และ ไม่เลื่องงาน รู้จักค่าของเงิน

๕. ปัญหาเกี่ยวกับการส่งเสริมวิทยฐานะและอบรมครูประจำการ

เนื่องจากในปัจจุบันนี้ ยังมีครูที่ไม่มีวุฒิทางครูอยู่มีจำนวนประมาณถึง ๔๐,๐๐๐ คน หรือคิดเป็นร้อยละ ๒๕ ของจำนวนครูทั้งหมด

ผู้เขียนขอเสนอแนะว่า ควรส่งเสริมวิทยฐานะครู ให้ครูที่ไม่มีวุฒิทางครูได้มีวุฒิทางครู และส่งเสริมให้ครูที่มีวุฒิต่ำอยู่มีวุฒิสูงขึ้น โดยวิธีการดังต่อไปนี้

๑. ให้สถาบันฝึกหัดครูทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเปิดการสอนวิชาชุดครูในเวลาเย็นและในเวลาปิดภาคเรียนฤดูร้อน ทั้งทำการวัดผลการเรียนนั้นด้วย

๒. การจัดการอบรมเพื่อการศึกษาในระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อน (อ.ศ.ร.) แบบวัดผลภายหลังจากเสร็จการอบรม ซึ่งครูสภาเป็นผู้จัดขึ้นด้วยความร่วมมือของกรมการฝึกหัดครูนั้น ปรากฏว่าเป็นที่นิยมของครูเป็นอันมาก ครูสภาควรดำเนินการต่อไป และหาทางให้ผู้ที่ต้องการเข้าอบรมเข้าศึกษาได้มากขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมทั้งปรับปรุงการสอนการเรียนให้ได้ผลดียิ่งขึ้นด้วย

๓. การคัดเลือกครูและข้าราชการครูเข้าศึกษาต่อภายในประเทศที่กระทำมาแล้ว โดยมากคัดเลือกบุคคลที่มีวุฒิครูอยู่แล้วเพื่อเข้าศึกษาต่อ ครูที่ไม่มีวุฒิครูไม่มีโอกาสเช่นนั้น ควรพิจารณาให้ครูที่มีวุฒิสามัญชั้นมัธยมปีที่หก ได้มีโอกาสเข้าเรียนต่อ ป.กศ. บ้าง เพื่อความก้าวหน้าของครูในวิชาชีพ

๔. เนื่องจากครูในส่วนภูมิภาคที่ต้องการเลื่อนวิทยฐานะจนถึงชั้นปริญญา ไม่มีโอกาสจะเรียนในเวลาเย็นที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้เหมือนครูที่อยู่ในส่วนกลาง เพื่อแก้ปัญหานี้วิทยาลัยวิชาการศึกษาควรจัดให้มีการสอนขึ้นที่สถาบันฝึกหัดครูตามภาคการศึกษาในส่วนภูมิภาค เพื่อสะสมหน่วยกิตไว้ได้บ้างตามที่วิทยาลัยเห็นสมควร และผู้ที่สำเร็จการศึกษาจะต้องเข้ามาเรียนต่อในวิทยาลัยวิชาการศึกษาโดยตรงอีกมีจำนวนปีแล้วแต่วิทยาลัยจะกำหนด

๕. วิทยาลัยวิชาการศึกษาควรขยายการศึกษาชั้นปริญญาโทให้เป็นการศึกษาสำหรับบุคคลทั่วไป แทนที่จะรับเฉพาะแต่ผู้ที่ทางราชการส่งมาเท่านั้น และควรจะเปิดการศึกษาระดับนี้ให้บุคคลภายนอกได้เรียนในตอนเย็นด้วย.

บรรณานุกรม

ก. อิศรภักดี "ประวัติการอาชีวศึกษาในประเทศไทย" วิทยาวารย์ ๔๗ (๓) :

๒๔ - ๓๒ มีนาคม ๒๔๔๑.

การฝึกหัดครู, กรม ครูจะมีโอกาสก้าวหน้าอย่างไร กรมการฝึกหัดครู กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๔๔๔, ๓๕ หน้า.

การฝึกหัดครู, กรม ประมวลความรู้เกี่ยวกับโครงการฝึกหัดครูชนบท เอกสารการ
นิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๓๔ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู
กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๑, ๙๐ หน้า.

การฝึกหัดครู, กรม กรมการฝึกหัดครู หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เอกสารการนิเทศ
การศึกษา กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๒, ๔๗ หน้า.

การฝึกหัดครู, กรม กรมการฝึกหัดครูทำอะไรให้ท่านบ้าง เอกสารการนิเทศการ
ศึกษฉบับพิเศษ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๔, ๔๔ หน้า.

✓การฝึกหัดครู, กรม รายชื่อสถานศึกษาสังกัดกรมการฝึกหัดครู ปีการศึกษา ๒๕๐๔
กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๔, ๖ หน้า อัดสำเนา.

การวิจัย, กอง รายงานการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๔๗ และสถิติการศึกษา ๑๒ ปี
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๔๘, ๑๕๓ หน้า.

การวิจัย, กอง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๔๔๗ - ๒๔๔๘ - ๒๔๔๙ กรม
วิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๐, ๓๕ หน้า.

การวิจัย, กอง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๐ กรมวิชาการ กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๕๐๑, ๑๔๔ หน้า.

✓การวิจัย, กอง สถิติการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๒ กรมวิชาการ กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๕๐๓, ๒๕๕ หน้า.

✓การวิจัย, กอง สถิติการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๓ กรมวิชาการ กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๕๐๔, ๒๔๑ หน้า.

การวิจัย, กอง สถิติการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๔ กรมวิชาการ กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๕๐๕, ๒๔๔ หน้า.

"กิจกรรมของคุรุสภา" วิทยารามย์ ๕๕ (๓) : ๒๒๔ - ๒๒๕ พฤษภาคม ๒๕๐๓.

"ข่าวศึกษา" วิทยารามย์ ๕๕ (๔) : ๑๐๕ - ๑๐๖, ๒๔๔๖.

"คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ
ในการเปิดโรงเรียนเบญจมราชาลัย สถานที่ฝึกหัดครูหญิง" วิทยารามย์
๑๔ (๑) : ๒๐ - ๒๓, ๒๔๔๖.

"คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี ในวันเปิดประชุมสามัญคุรุสภา ประจำปี ๒๕๐๕"

วิทยาสาร ๓๒ : ๔๒ - ๔๔ พฤษภาคม ๒๕๐๕.

คุรุสภา รายงานการศึกษาและภาวะเศรษฐกิจ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๓, ๔๖ หน้า.

คุรุสภา "แจ้งความคุรุสภาเรื่องการอบรมเพื่อการศึกษาระหว่างภาคเรียนฤดูร้อน
พ.ศ. ๒๕๐๔" วิทยารามย์ ๕๕ (๑๑) : ๕๐๔ - ๕๑๐ มกราคม ๒๕๐๔.

"ครูขึ้นราคาตัวเองได้อย่างไร" วิทยารามย์ ๒๕ (๑๔) : ๑๔๒๕ - ๑๔๓๓,
๒๔๖๔.

ชัยวัฒน์ บุคติรัตน สถิติจำนวนนิสิตนักศึกษาของวิทยาลัยวิชาการศึกษาที่สำเร็จการ
ศึกษาไปแล้วทั้งหมด แผนกทะเบียน วิทยาลัยวิชาการศึกษา ๒๕๐๖,
๑ หน้า อักสาเนา.

ชัยวัฒน์ บุคติรัตน แบบสำรวจจำนวนนิสิตและนักศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๖ แผนก
ทะเบียน วิทยาลัยวิชาการศึกษา ๒๕๐๖, ๑ หน้า อักสาเนา.

ชัยวัฒน์ บุคติรัตน แบบสำรวจจำนวนนักเรียนสาธิต ปีการศึกษา ๒๕๐๖ แผนก
ทะเบียน วิทยาลัยวิชาการศึกษา ๒๕๐๖, ๑ หน้า อักสาเนา.

ชัยวัฒน์ บุคติรัตน รายชื่ออาจารย์ของวิทยาลัยและโรงเรียนสาธิต ในปีการศึกษา
๒๕๐๖ แผนกทะเบียน วิทยาลัยวิชาการศึกษา ๒๕๐๖, ๑ หน้า อัก
สาเนา.

เชื้อ สาริมาน "หนทางครู" ประชาศึกษา ๕ : ๕ - ๑๖ เมษายน ๒๕๐๒.

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเทพฯ และคัมภีร์.บี.ยอนสัน ประวัติสังเขปแห่ง
การศึกษาของประเทศไทย โรงพิมพ์เอชที ๒๔๖๔, ๑๐๔ หน้า.

กรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องแก้หลักสูตรประโยคक्रमมัธยมบางข้อ"

วิทยารามย์ ๑๒ (๑๐) : ๓๖๕, ๒๔๕๖.

กรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มเติมหลักสูตรประโยคक्रमประถมและมัธยมบางข้อ" วิทยารามย์ ๑๓ (๒) : ๔๗, ๒๔๕๖.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูผู้หญิง" วิทยารามย์ ๑๓ (๑๐) : ๓๕๕ - ๓๖๑, ๒๔๕๖.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูมูลในหัวเมือง" วิทยารามย์ ๑๓ (๑๔) : ๔๕๕ - ๔๕๗, ๒๔๕๖.

กรรมการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องระเบียบการใช้คำ" วิทยารามย์ ๑๔ (๗) : ๓๒๓, ๒๔๕๖.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดक्रमมัธยม" วิทยารามย์ ๑๔ (๑๔) : ๖๓๕ - ๖๔๕, ๒๔๕๗.

กรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องแก้ระเบียบการฝึกหัดक्रमมัธยม" วิทยารามย์ ๑๖ (๒๑) : ๑๐๗๐, ๒๔๕๘.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการให้ประกาศนียบัตรแก่ผู้สอบไล่ได้ทั้งชายหญิง" วิทยารามย์ ๑๔ (๗) : ๔๔๓ - ๔๔๔, ๒๔๖๐.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบว่าด้วยการฝึกหัดครูในกรมศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๖๑" วิทยารามย์ ๑๔ (๑๔) : ๑๒๐๕ - ๑๒๓๔, ๒๔๖๑.

กรรมการ, กระทรวง รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ ๑๑ ประจำพุทธศก ๒๔๖๑ กระทรวงธรรมการ ๒๔๖๑, ๑๔๕ หน้า.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูพลศึกษา" วิทยารามย์ ๒๐ (๑) : ๕ - ๖, ๒๔๖๒.

กรรมการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องยกเลิกระเบียบการให้ประกาศนียบัตรแก่ผู้สอบไล่ได้ประโยคครูทั้งชายหญิง" วิทยารามย์ ๒๖ (๑๖) : ๑๒๓๖ - ๑๒๓๗, ๒๔๖๔.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูของกระทรวงกรรมการ พ.ศ. ๒๔๗๑"

วิทยาวารย์ ๒๔ (๗) : ๕๕๒ - ๕๕๕, ๒๔๗๐.

กรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องรับบำรุงนักเรียนฝึกหัดครูมัธยมและประถม

สำหรับ พ.ศ. ๒๔๗๑" วิทยาวารย์ ๒๔ (๗) : ๕๖๕ - ๕๖๖, ๒๔๗๐.

กรรมการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องเลิกโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมที่โรงเรียน

สวนกุหลาบวิทยาลัย" วิทยาวารย์ ๒๔ (๘) : ๖๔๔ - ๖๔๕, ๒๔๗๐.

กรรมการ, กระทรวง "หลักสูตรประโยคครูประถม และการเลื่อนวิทยฐานะครู

ของกระทรวงกรรมการ พ.ศ. ๒๔๗๑ โรงพิมพ์อักษรวิเศษ ๒๔๗๑,

๑๑ หน้า.

กรรมการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ประจำปีที่ ๒๒, ๒๓, ๒๔ พุทธศักราช

๒๔๗๒ - ๒๔๗๓ - ๒๔๗๔ กระทรวงกรรมการ ๒๔๗๔, ๔๐ หน้า.

กรรมการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องแก้ไขระเบียบการสอบไล่วิชาต่างๆ" วิทยาวารย์

๓๑ (๕) : ๗๗๔ - ๗๗๕, ๒๔๗๔.

กรรมการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ประจำปีที่ ๒๕ พุทธศักราช ๒๔๗๕

กระทรวงกรรมการ ๒๔๗๕, ๖๔ หน้า.

กรรมการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องลดค่าธรรมเนียมการสอบไล่และเทียบความ

รู้" วิทยาวารย์ ๓๓ (๓) : ๓๓๔ - ๓๓๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๕.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการฝึกหัดครูพาณิชยการ" วิทยาวารย์

๓๓ (๕) : ๑๑๑๔ - ๑๑๑๕ พฤษภาคม ๒๔๗๖.

กรรมการ, กระทรวง รายงานการศึกษา พุทธศักราช ๒๔๗๗ กระทรวงกรรม

การ ๒๔๗๗, ๕๓ หน้า.

กรรมการ, กระทรวง "ระเบียบการและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูประถม พ.ศ.

๒๔๗๕" วิทยาวารย์ ๓๗ (๑) : ๒๓๓ - ๒๔๑, ๒๔๗๕.

✓กรรมการกิตติมศักดิ์, เจ้าพระยา บทประพันธ์นางเรื่องของครูเทพ โรงพิมพ์สมัยนิยม

๒๔๔๔, ๑๑๓ หน้า.

ธีระ กัณทนา การจัดการศึกษาวิชาชีพเกษตรกรรม หน่วยศึกษานิเทศก์ กรม
อาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๔, ๒๑ หน้า อัดสำเนา.

บุญเจือ อองคประดิษฐ์ ประวัติโรงเรียนฝึกหัดครู สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย
ไทย ๒๕๐๕, ๒๑ หน้า.

บุญเจือ อองคประดิษฐ์ "ความเป็นมาของโรงเรียนฝึกหัดครู" วิทยาสาร
๑๒ (๒๔) : ๕๕ มีนาคม ๒๕๐๔.

บุญถิ่น อัครดากกร การสำราญหน้าของอนุชนเพื่อกล่าวถึงและความมั่นคงของชาติ
โครงการพัฒนาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๔, ๖๔ หน้า.

บุญเรือง ลิ้มจรรยา และคณะ ประมวลหลักสูตรและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ของ
กระทรวงศึกษาธิการ โรงพิมพ์ประมวลศิลป์ ๒๔๔๔, ๑๒๕๖ หน้า.

"ผลประโยชน์ที่สมาชิกครูสภาพึงได้รับ" วิทยาสาร ๑๔ (๑๐) : ๕๑ - ๕๒
ธันวาคม ๒๕๐๕.

เผยแพร่การศึกษา, กอง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ งานพัฒนาการ
ศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ โครงการพัฒนาการศึกษา กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๕๐๓, ๕๕ หน้า.

เผยแพร่การศึกษา, กอง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ทุนการศึกษา
กองเผยแพร่การศึกษา ๒๕๐๕, ๔๔ หน้า.

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย ๒๕๐๓,
๗ หน้า.

พระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมการฝึกหัดครู ราชกิจจานุเบกษา
เล่ม ๗๑ ตอนที่ ๔๔, ๒๔๔๔.

พระราชบัญญัติครู พ.ศ. ๒๔๔๔ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๒ ตอนที่ ๔
มีนาคม ๒๔๔๔.

พระราชบัญญัติวิทยาลัยวิชาการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๗ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๑
ตอนที่ ๖๑ กันยายน ๒๔๔๗.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คู่มือนิสิต ๒๕๐๒ โรงพิมพ์ไทยเซหม ๒๕๐๒, ๑๒๐ หน้า
 มานิจ ชุมสาย, ม.ล. ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย โรงพิมพ์
 คำรวจ ๒๔๔๘, ๑๗๓ หน้า.

✓รอง ศยามานนท์ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๔๔๕, ๒๑๖
 หน้า.

"ระเบียบการสำนักข้าราชการยสมาคม" วิทยาราย ๕ (๔) : ๔๐ - ๔๖, ๒๔๗๗.
 ราชบัณฑิต, กรม กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรวิสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๔
 โรงพิมพ์อักษรนิติ ๒๔๕๔, ๒๑ หน้า.

"รายงานโรงเรียนอาจารย์" วิทยาราย ๑ (๗) : ๒๗๒ - ๒๗๓ พฤษภาคม
 ๒๔๔๔.

"รายงานโรงเรียนอาจารย์" วิทยาราย ๒ (๓) : ๑๑๒ กรกฎาคม ๒๔๔๕.

โรงเรียนช่างศิลป์ การศึกษาของโรงเรียนช่างศิลป์ โรงเรียนช่างศิลป์ กรม
 ศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๕, ๕ หน้า พิมพ์ดีด.

ศิลปากร, กรม หลักสูตรมัธยมศึกษาชั้นต้นมัธยมศึกษาชั้นกลางและมัธยมศึกษาชั้นสูง
 โรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๕, ๑๑
 หน้า อัดสำเนา.

โรงเรียนเพาะช่าง อนุสรณ์ปีที่ ๓ ๒๕๐๒ หน้า ๓ - ๕ โรงเรียนเพาะช่าง
 ๒๕๐๓.

โรงเรียนเพาะช่าง ระเบียบการโรงเรียนเพาะช่าง โรงพิมพ์อำพลพิทยา, ๒๕๐๓
 ๒๔ หน้า.

วิชาการ, กรม รายงานประจำปี พุทธศักราช ๒๔๔๒ กรมวิชาการ กระทรวง
 ศึกษาธิการ ๒๔๔๒, ๗๗ หน้า.

วิชาการ, กรม วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง
พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๘๔ โรงพิมพ์ปากเพรียวการช่าง ๒, ๒๔๘๔, ๘๒
 หน้า.

วิชาการ, กรม ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ โครงการพัฒนาการศึกษา
กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๔, ๑๗๓ หน้า.

วิชาการ, กรม "ระเบียบการคัดเลือกสอบไล่วิชาชั้นและประโยคต่างๆ พ.ศ.
๒๔๗๓" วิทยจารย์ ๓๐ (๑๔) : ๑๔๔๔ - ๑๔๔๗, ๒๔๗๓.

วิชาการ, กรม "แจ้งความเรื่องแก้ไขกำหนดวิชาเลือกในการเลื่อนวิทยฐานะครู"
วิทยจารย์ ๓๐ (๑๔) : ๑๔๔๓ - ๑๔๔๔, ๒๔๗๓.

วิทยาลัยวิชาการศึกษา คู่มือนิสิตและอาจารย์วิทยาลัยวิชาการศึกษา โรงพิมพ์คุรุสภา
๒๔๕๕, ๑๓๒ หน้า.

วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประกาศเรื่องชื่อของสถาบันระหว่างชาติสำหรับนักเรียนด้าว
เรื่องเด็ก วิทยาลัยวิชาการศึกษา ๒๕๐๖, ๑ หน้า อัดสำเนา.

วิทยาลัยพลศึกษา ระเบียบวิทยาลัยพลศึกษา โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๐๕, ๕๕
หน้า.

วิสามัญศึกษา, กรม รายงานการศึกษาของกรมวิสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๔๕๕
กรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๕๕, ๑๐๘ หน้า.

วิสามัญศึกษา, กรม เรื่องนํารูในกรมวิสามัญศึกษา กรมวิสามัญศึกษา กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๔๕๖, ๕๓ หน้า.

วิสามัญศึกษา, กรม รายงานของกรมวิสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๔๕๖ กรม
วิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๕๖, ๖๗ หน้า.

✓วิสามัญศึกษา, กรม ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการศึกษามัธยม กรมวิสามัญศึกษา
กระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๕๕, ๑๖๗ หน้า.

วิสามัญศึกษา, กรม ประวัติกรมวิสามัญศึกษา โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๐, ๑๔๗ หน้า.

วิสามัญศึกษา, กรม คู่มือครูโรงเรียนรัฐบาล เอกสารการศึกษามัธยมศึกษา ๔
โรงเรียนการช่างวุฒิศึกษาแผนกการพิมพ์ ๒๕๐๑, ๔๓๓ หน้า.

ศิลปากร, กรม การศึกษาและประเพณีไหว้ครูและระเบียบการของโรงเรียน
นาฏศิลป์ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๕, ๔๔ หน้า.

✓ ศึกษาธิการ, กรม "แจ้งความเรื่องจะตั้งประชุมสภามัคคยาจารย์" วิทยาวารย์

๒ (๔) : ๑๑๖ - ๑๑๗ สิงหาคม ๒๔๔๕.

ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์" วิทยาวารย์

๒ (๑๐) : ๓๖๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๕.

✓ ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องนักเรียนอาจารย์ชั้นฝึกหัด" วิทยาวารย์ ๒

(๑๑) : ๔๐๔ - ๔๑๒ มีนาคม ๒๔๔๕.

ศึกษาธิการ, กรม "กฎสำหรับโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ว่าด้วยนักเรียน" วิทยาวารย์

๕ (๔) : ๔๐ - ๔๖, ๒๔๔๖.

ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องจัดโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เป็นโรงเรียนประจำ"

วิทยาวารย์ ๖ (๒๐) : ๓๔๖ - ๓๕๘, ๒๔๔๕.

ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์เพิ่มเติม" วิทยาวารย์

๖ (๒๐) : ๔๐๐ - ๔๐๑, ๒๔๔๕.

ศึกษาธิการ, กรม "ประกาศเรื่องหลักสูตรมัธยม พ.ศ. ๒๔๕๐" วิทยาวารย์

๗ (๑๕) : ๕๑๒ - ๕๑๔, ๒๔๕๐.

ศึกษาธิการ, กรม "คำสั่งเรื่องตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์เพิ่มเติม" วิทยาวารย์

๘ (๑๑) : ๓๖๕ - ๓๖๖, ๒๔๕๑.

✓ ศึกษาธิการ, กรม รายงานกระทรวงธรรมการ ปี ๒๔๕๑ กรมศึกษาธิการ

กระทรวงธรรมการ ๒๔๕๑, ๔๑ หน้า.

ศึกษาธิการ, กรม "ประกาศกรมศึกษาธิการ" วิทยาวารย์ ๑๐ (๖) : ๒๓๔,

๒๔๕๓.

ศึกษาธิการ, กรม "ประกาศเรื่องเปิดการรับแผนนักเรียนเฉลยศักดิ์โรงเรียน

ฝึกหัดอาจารย์" วิทยาวารย์ ๑๐ (๔) : ๓๓๐, ๒๔๕๓.

ศึกษาธิการ, กรม "แจ้งความเรื่องการสอนไล่วิชาชุดक्रमมัธยม" วิทยาวารย์

๓๖ (๑๐) : ๒๕๐๕, ๒๔๗๕.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องขยายความในระเบียบการฝึกหัดครู

พลศึกษา" วิทยาวารย์ ๒๐ (๔) : ๒๔๕, ๒๔๖๒.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มเติมหลักสูตรประโยคครูมัธยมและ
 ประถม" วิทยาสาร ๒๐ (๒๔) : ๑๔๑๓ - ๑๔๑๔, ๒๔๖๓.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยมและวิชาชุดครูประถม
 พ.ศ. ๒๔๖๔" วิทยาสาร ๒๒ (๑๔) : ๑๐๔๔ - ๑๐๕๑, ๒๔๖๕.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องแก้ไขอัตราเงินเดือนนักเรียนครูมัธยมและ
 นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๔ ที่สอบไล่ตก" วิทยาสาร ๒๒ (๑๔) : ๑๔๑๔
 - ๑๔๒๐, ๒๔๖๕.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มเติมและแก้ไขระเบียบการฝึกหัดครู
 และหลักสูตรครูมูล ประถม และมัธยม" วิทยาสาร ๒๓ (๑๓) :
 ๑๑๑๖ - ๑๑๑๘, ๒๔๖๖.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องแก้ไขระเบียบการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยมและ
 วิชาชุดครูประถม" วิทยาสาร ๒๓ (๑๓) : ๑๑๒๑ - ๑๑๒๒, ๒๔๖๖.

ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ฉบับที่ ๑๓ พุทธศักราช ๒๔๖๗
 กระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๖๗, ๕๕ หน้า.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "คำสั่งเรื่องแก้ไขระเบียบการฝึกหัดครูพลศึกษา"
วิทยาสาร ๒๓ (๒๒) : ๑๔๖๖ - ๑๔๖๗, ๒๔๖๖.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มวิชาชุดครูประถมและมัธยม"
วิทยาสาร ๒๔ (๑๔) : ๑๑๔๑ - ๑๑๔๒, ๒๔๖๗.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มวิชาชุดสำหรับหลักสูตรประโยคครู
 มัธยม" วิทยาสาร ๒๕ (๑๓) : ๑๒๔๕, ๒๔๖๘.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศเรื่องเพิ่มเติมและแก้ไขระเบียบการฝึกหัดครู
 และหลักสูตรครูมูล ประถม และมัธยม" วิทยาสาร ๒๕ (๒๑) :
 ๑๕๔๔ - ๑๖๐๐, ๒๔๖๘.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๔"
วิทยาสาร ๔๑ (๓) : ๔๔๔ - ๔๔๕ กรกฎาคม ๒๔๘๔.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๙๐"

วิทยาสาร ๔๖ (๑) : ๓๑ - ๓๔ มกราคม ๒๔๙๐.

ศึกษาธิการ, กระทรวง หลักสูตรประโยคครูประถม พ.ศ. ๒๔๙๑ โรงพิมพ์คุรุสภา
๒๔๙๑, ๒๓ หน้า.

ศึกษาธิการ, กระทรวง ระเบียบและหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูอาชีวศึกษา พ.ศ.
๒๔๙๑ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๔๙๑, ๑๒ หน้า.

ศึกษาธิการ, กระทรวง หลักสูตรประโยคครูมัธยม พ.ศ. ๒๔๙๒ โรงพิมพ์คุรุสภา
๒๔๙๒, ๓๔ หน้า.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ" วิทยาสาร ๔๘ (๕)
: ๑๑๕ - ๑๑๗ พฤษภาคม ๒๔๙๒.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "หนังสือราชการเรื่องสิทธิผู้สมัครสอบวิชาครูครู"
วิทยาสาร ๑ (๒๔) : ๔๐ กันยายน ๒๔๙๓.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "หนังสือราชการเรื่องสิทธิการรับประกาศนียบัตรครูประถม"
วิทยาสาร ๒ (๑๔) : ๒๕ เมษายน ๒๔๙๔.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบว่าด้วยการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๕๐๐
(แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๔)" วิทยาสาร ๔ (๑๒) : ๓๗ - ๓๘ มีนาคม
๒๕๐๐.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "ระเบียบว่าด้วยการเลื่อนวิทยฐานะครู พ.ศ. ๒๕๐๐
(แก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๕)" วิทยาสาร ๕ (๕) : ๔๑ ธันวาคม ๒๕๐๐.

ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๑ กระทรวงศึกษา
ธิการ ๒๕๐๒, ๒๔๑ หน้า.

ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๒ กระทรวงศึกษา
ธิการ ๒๕๐๓, ๓๐๓ หน้า.

ศึกษาธิการ, กระทรวง รายงานการศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๐๓ กระทรวงศึกษา
ธิการ ๒๕๐๔, ๓๑๑ หน้า.

ศึกษาธิการ, กระทรวง ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยวิทยาลัยครู
อาชีวศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๔ วิทยาลัยครูอาชีวศึกษา ๒๕๐๔, ๑๕ หน้า
อักษราเนา.

ศึกษาธิการ, กระทรวง "หนังสือราชการเรื่องสิทธิการสมัครสอบวิชาชุดครูประถม"
วิทยาสาร ๑๔ (๑๒) : ๕๐ ธันวาคม ๒๕๐๕.

ศึกษาธิการ, กระทรวง ระเบียบการสอบวิชาชุดครู พ.ศ. ๒๕๐๕ กองส่งเสริม
วิทยฐานะ กรมการฝึกหัดครู ๒๕๐๕, ๖ หน้า อักษราเนา.

ส่งเสริมวิทยฐานะ, กอง กรมการฝึกหัดครู "การสอบเลื่อนวิทยฐานะของครู"
วิทยาสาร ๑๓ (๑) : ๖๐ - ๖๒ ตุลาคม ๒๕๐๔.

สนั่น ปัทมทิน "การผลิตครูอาชีวศึกษา" วิทยาวารย์ ๕๕ (๕) : ๓๔๑ - ๓๕๒
กรกฎาคม ๒๕๐๓.

สภาการศึกษาแห่งชาติ โครงการการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕
โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ ๒๕๐๕, ๓๓๗ หน้า.

สำนักข่าวสารอเมริกัน กรุงเทพฯ "วิทยาลัยวิชาการศึกษาแห่งประเทศไทย"
รายการเมืองไทยพัฒนา ฉบับที่ ๕ ออกอากาศ ณ สถานีวิทยุกรมประชาสัมพันธ์
อาทิตย์ที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ เวลา ๑๒.๓๐ - ๑๓.๐๐
น. อักษราเนา.

สำนักงานโครงการพัฒนาการศึกษา ผลการสำรวจวัดผลโรงเรียนประจำพระหฤ
พ.ศ. ๒๕๐๔ โครงการพัฒนาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๕,
๓๖๔ หน้า.

สำนักนายกรัฐมนตรี รายงานความก้าวหน้าของกิจการในรอบปีที่ ๔ แห่งการปฏิวัติ
หน้า ๒๓๔ - ๒๓๕ โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี ๒๕๐๕.

สามัญศึกษา, กรม รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๔๙๒ - ๒๔๙๓
กระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๙๓, ๑๔๖ หน้า.

สามัญศึกษา, กรม รายงานของกรมสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๔๔๔ กระทรวง
ศึกษาธิการ ๒๔๔๔, ๑๔๕ หน้า.

สุวรรณวาจกกสิกิจ, หลวง "พระยาเทพศาสตร์สถิตย์" ประวัติครู ๒๕๐๓ หน้า
๑๐๑ - ๑๑๒ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๓.

หน่วยงานศึกษานิเทศก์, กรมการฝึกหัดครู "สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับโครงการฝึกหัด
ครูชนบทที่วิทยาลัยครู และโรงเรียนฝึกหัดครูได้ดำเนินการอยู่แล้ว"
การวิจัยทางการศึกษา เล่มที่ ๔ หน้า ๔๓ - ๕๗ กองการวิจัย
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๐๕.

"หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์" วิทยาวารย์ ๒ (๔) : ๑๑๕ - ๑๑๖ สิงหาคม
๒๔๔๕.

Brinegar, Harold, A Final Report of the Indiana University
Contract, 1962, 79 pp., mime.

Chulalongkorn University, Chulalongkorn University
Anouncement, Chatra Press, Bangkok, 1959, pp. 1 -
146.

The College of Education, Catalog 1962, Dhana Publishing
Co., Ltd., Bangkok, 1962, 136 pp.

ประวัติย่อของผู้เขียน

เกิดที่อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนปทุมพิทยาคาร จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ และในปีเดียวกันนี้ได้เข้าเป็นครูโรงเรียนปทุมพิทยาคาร จังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ. ๒๔๘๕ ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทหารกองประจำการ ณ มณฑลทหารบกที่ ๒ จังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๙๑ ปลดจากทหารกองประจำการและได้กลับเข้าเป็นครูโรงเรียนปทุมพิทยาคารอีกครั้งหนึ่ง พ.ศ. ๒๔๙๒ สอบได้ประกาศนียบัตรครูพิเศษประถม (พ.ป.) พ.ศ. ๒๔๙๖ สอบได้ประกาศนียบัตรครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) พ.ศ. ๒๔๙๘ ลาออกจากโรงเรียนปทุมพิทยาคาร และได้เข้ารับราชการเป็นครูโรงเรียนประสานมิตร ซึ่งต่อมาได้โอนมาเป็นโรงเรียนมัธยมสาธิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร พระนคร ปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้เข้าเป็นนักศึกษาภายนอกของวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ได้รับปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ สอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในชั้นปริญญาโท ณ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร และได้รับปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) ใน พ.ศ. ๒๕๐๖.